

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

KEŞANLI ZİHNÎ DİVÂNİ
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN)

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa HAN

Sivas

Temmuz 2015

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

KEŞANLI ZİHNÎ DİVÂNİ
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN)

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa HAN

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Hakan YEKBAŞ

Sivas

Temmuz 2015

KABUL VE ONAY

Üniversite: : Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Eski Türk Edebiyatı
Tezin Başlığı : Keşanlı Zihni Divânı (İnceleme-Tenkitli Metin)
Savunma Tarihi : 24.06.2015
Danışmanı : Doç. Dr. Hakan YEKBAŞ

Unvanı - Adı Soyadı

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Oye : Doç. Dr. Rifat KÖTÜK

Oye : Doç. Dr. Hakan YEKBAŞ

İmza

Oy Birliği

Oy Çokluğu

Mustafa Han tarafından hazırlanan "Keşanlı Zihni Divânı (İnceleme-Tenkitli metin)" başlıklı tez, kabul edilmiştir. 24/06/2015

Prof. Dr. Alim YILDIZ
Enstitü Müdürü

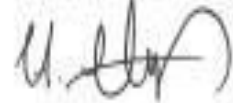
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafından ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlâl etmiş olmam halinde bütün sonuçlarma katlanacağımı kabul ederim.

Mustafa HAN

ÖN SÖZ

Türk toplumu, tarih boyunca büyük devletler kurmuş köklü bir millettir. Bunların en önemlilerinden hatta Türk-İslam uygarlığı açısından en önemlisi şüphesiz Osmanlı Devleti ve medeniyetidir. Osmanlı Devleti, dünyanın siyasî olarak neredeyse dörtte üçüne hükmetmiş, deyim yerindeyse her alanda tüm dünyayı etkilemiş, aynı zamanda dünyanın çoğu milletinden de etkilenmiş bir medeniyettir. Bu etkileşimin bir ayağı da edebiyat yoluyla olmuştur.

Osmanlı sahası Türk edebiyatını bu açıdan düşünecek olursak, temeli İslamî unsurlara dayansa da devletin hükmettiği tüm coğrafyalardaki toplulukların dinî inanışlarını, geleneklerini, yaşam koşullarını ve özelliklerini de içerisinde barındıran geniş bir edebiyat yelpazesidir. Klasik edebiyatın başlangıç döneminde şairlerin konudan ve temadan ziyade üslûba ağırlık vermeleri kanaatimizce bu yüzdendir. Daha sonraki dönemlerde etki alanı, konular, mazmunlar ve gelenekler artıp genişledikçe, yani şairlerin kullanabilecekleri malzemeler arttıkça edebiyatımız da bu zenginliğin içerisinde şubeleşmeye/ekolleşmeye başlamıştır. Bu yüzdendir ki XVII. asırdan sonraki divân şairleri kendilerine belli şiir alanları oluşturarak bu alanlarda sanatlarını icra etme, fikirlerini beyân etme yollarına başvurmuşlardır.

XVIII. asır ekolleşmelerin, belli bir konuda belli bir üslupla şiir söylemelerin arttığı bir dönemdir. Fakat bu ekolleşmeyi sadece malzemenin genişlemesine bağlamak doğru değildir. Devletin ve toplumun yaşadığı buhranlar, yokluk, veba salgınları ve uzun süren savaşlar da toplumu ve şairleri derin ve farklı heyecanlara sürüklemiştir.

XVIII. yüzyılın başında ve sonunda yetişen Nedîm ve Şeyh Gâlib klasik Türk edebiyatının son büyük temsilcileridir. Bu iki şair dışındaki şairler sayıca çok fazla olmalarına rağmen sanat olarak kendilerinden önceki şairleri taklit etmekten öteye geçememişlerdir.

Bu dönemdeki şairlerden bir kısmı Nâbî yolundan giderek daha çok hikmetli ve nasihat-âmiz sözleri şiirlerinde kullanmışlardır. Koca Râgıb Paşa, Hazık, Râşid, Seyyid Vehbi, Münif gibi şairler de XVIII. asrın hikemî tarzda şiir söyleyen şairleridir. Bu şairlerden birisi de çalışmamıza konu olan Keşanlı Zihnî'dir.

Dönemin bir diğer sanat ve edebî akımı ise mahallîleşme/yerlileşmedir. Bu anlayış, Türk edebiyatındaki en büyük hareketlenmelerden biridir. Zira şairler bu anlayışla hem halkın kültürüne ve yaşayışına yönelmişler hem de yeni bir edebî oluşumun temellerini atmışlardır. Başta Nedîm olmak üzere Sâbit, İzzet Ali Paşa, Vâhid, Neylî, Belig, Âsım gibi şairler mahallîleşmenin etkisiyle şiirlerinde folklorik unsurları kullanmışlardır. Sebki Hindî ise dönemin diğer sanat arayışlarından biridir. Şeyh Gâlib başta olmak üzere Halepli Edib ve Sâmi bu tarzı benimsemiş şairlerdendir.

XVIII. asrın sonlarında divân oluşturan Keşanlı Zihnî, işte böyle bir ortamda yetişmiştir. Şiirleri ve sanat görüşleriyle, Nâbî ile ekolleşen hikemî tarzın XVIII. yüzyıldaki temsilcilerinden biri olmuştur. Tespitlerimize göre divânındaki gazellerden Nâbî'ye iki, Şeyh Galib ve Râsih'in birer gazeline nazire yazmıştır. Yine tespitlerimize göre kendisinden bir süre sonra yaşamış olan Ferrî de Zihnî'nin bir gazeline nazire söylemiştir.

Kaynaklarda şairin iki eserinden bahsedilmekteyse de bugün elimizde sadece Divân'ı bulunmaktadır. Söz konusu Divân'ın elimizde beş nüshası mevcuttur. Bunlardan ikisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nâdir Eserler Bölümü'nde, diğer nüshalar ise Süleymaniye Kütüphanesi, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi ve Millet Kütüphanesi'ndedir.

Beş nüshadan hareketle hazırlanmış olan tenkitli metinde; 10 varaklık mensur 1 dibâce, 1 kaside, 2 tarih manzumesi, 1 terci-i bend ve 320 gazel bulunmaktadır. Zihnî bu şiirlerinde kendisinin ifadesiyle; ilme, fazilete, ahlâka önem vermiş, bu

fikirlerle vezin, fesâhat, belâgat ve kafiye ile libas giydirip yine kendi ifadesiyle “*şiiir-i mankıkî*”yi oluşturmuştur.

Çalışmamızın “*Giriş*” bölümünde şairin yaşadığı dönem olan XVIII. asrın siyasî ve edebî ortamına değinilip, Zihni’nin hayatı ve edebî kişiliği ele alınmıştır. Daha sonra tarafımızca problemlili görülen şairin mahlası ve kimliği tartışılmış, ardından Divân, şekil ve muhteva özellikleri bakımından incelenmiştir. Divân’ın beş nüshası tespit edildiği için daha önce tek nüsha olarak yapılan çalışmalardan farklı olarak tenkitli metin ortaya konulmuştur. Çalışmamızın sonunda da “*Şahıs-Mekân-Eser*” dizini verilmiştir. Ayrıca metni hazırlarken kullandığımız nüshalardan örnek varaklar da ekte sunulmuştur.

Tenkitli metin oluşturulurken nazım şekillerinin Divân’daki tertiplenmiş sırasına mümkün olduğunca müdahale edilmemiştir. Yalnız “Y” nüshasında olup diğer nüshalarda olmayan üç gazel, yine hurûf-ı hecâyâ göre gazellerin olduğu bölüme yerleştirilmiştir. Ayrıca “Ü₂” nüshasında olup diğer nüshalarda olmayan bir tarih manzumesi de yine söz konusu nazım şeklinin olduğu bölüme yazılmıştır. Son olarak tüm nüshalarda bulunan ve gazeller içinde yer alan bir kaside de dibacenin ardından başa alınmıştır.

Eski harfli bir metni günümüz harflerine transkribe ederken hataların olması kaçınılmazdır. Bilindiği gibi klasik eserlerimiz günümüze aktarılırken genelde üç aşamadan geçerler. Bunlar; te’lif, istinsah ve araştırma/dönüştürme aşamalarıdır. Eser içindeki okuma hataları birinci derecede araştırmacıların yani bu çalışma için şahsımızın, ikinci derecede müstensihlerin ve en son da müelliflerin hatalarından kaynaklanmaktadır. Biz bu çalışma için olması muhtemel hataların birinci derecede sorumlusu olduğumuz bilinciyle uzmanların ve araştırmacıların her türlü eleştirilerine açık olduğumuzu belirtmek isteriz.

Çalışmanın her aşamasında gerek kaynak temini gerek metin tespiti ve eser incelemesi safhalarında desteklerini esirgemeyen başta danışmanım ve hocam Sayın

Doç. Dr. Hakan Yekbaşı'a ve çalışmamıza engin fikir ve bilgileriyle yön veren kıymetli hocalarım Sayın Prof. Dr. Mehmet Arslan ve Sayın Prof. Dr. Hüseyin Akkaya ile çalışma boyunca her türlü desteklerini gördüğüm kıymetli arkadaşlarıma teşekkür ederim. Ayrıca beni bu mesleğe teşvik eden, tezime başlarken desteklerini her zaman sunan, çalışmam devam ederken ebedî hayata intikal eden kıymetli babam ve kıymetli annem Zahir Han ile Hanım Han'a er-Rahman olandan rahmet ve ebedî hayatlarında huzur niyaz ediyorum.

Mustafa HAN

Temmuz 2015-Sivas

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
KISALTMALAR.....	ix
TABLO LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xiii
ABSTRACT.....	xv
1.GİRİŞ.....	1
1.1. XVIII. Asırda Siyasî ve Sosyal Görünüm.....	1
1.2. XVIII. Asır Edebî Görünüm.....	6
I. TEZKİRE VE BENZERİ KAYNAKLARDA KEŞANLI ZİHNÎ.....	11
II. KEŞANLI ZİHNÎ’NİN HAYATI.....	19
III. MAHLAS MESELESİ: ZİHNÎ YAHUT ZÎVER.....	21
IV. KEŞANLI ZİHNÎ’NİN ESERLERİ.....	35
1. Divân.....	35
2. Vasl-Âbâd.....	36
V. KEŞANLI ZİHNÎ’NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE SANATI.....	37
1. Keşanlı Zihnî Divânı’nın Dîbâcesi.....	38
1.1.Dîbâceden Hareketle Şiir Hakkındaki Görüşleri.....	41
2. Dil ve Üslûp.....	44
2.1.Deyimler.....	51
2.2.Atasözleri.....	52
VI. KEŞANLI ZİHNÎ DİVANİ’NDANAZİM ŞEKİLLERİ.....	55
1. Gazeller.....	55
2. Kasideler.....	60
3. Tarihler.....	60
4. Terci-i Bendler.....	61
VII. KEŞANLI ZİHNÎ DİVANİ’NDAKİ NAZİM ŞEKİLLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ.....	63
VIII. KEŞANLI ZİHNÎ DİVAN’ININ MUHTEVA DÜNYASI.....	65
1. DİN VE TASAVVUF	66

1.1.DİN.....	66
1.1.1. Allah.....	66
1.1.2. Melekler.....	68
1.1.3. Kitaplar.....	70
1.1.4. Ayet ve Hadisler.....	71
1.1.5. Peygamberler.....	73
1.1.6. Kur'an'da Adı Geçen Diğer Şahıslar.....	89
1.1.7. Sahabeler ve Ehl-i Beyt.....	96
1.1.8. Dinler ve İnançlar.....	99
1.1.8.1.İsâmiyet.....	99
1.1.8.2.Hıristiyanlık.....	100
1.1.8.3.Yahûdîlik.....	101
1.1.8.4.Mecûsîlik.....	102
1.1.8.5.Hurûflık.....	103
1.1.8.6.Bektaşîlik.....	104
1.2.TASAVVUF.....	105
1.2.1. Dört Kapı Kırk Eşik.....	105
1.2.2. 'Ayne'l-Yakîn-Hakke'l-Yakîn.....	107
1.2.3. Vahdet-i Vücûd.....	108
1.2.4. Mutasavvıflar.....	108
2. CEMİYET VE KÜLTÜR.....	112
2.1 Milletler ve Kavimler.....	112
2.2. Târihî Şahsiyetler ve Devlet Adamları.....	114
2.3. Mitolojik Şahsiyetler ve Unsurlar.....	120
2.3.1. Mitolojik Şahsiyetler.....	120
2.3.2. Mitolojik Unsurlar.....	126
2.4. Aşk Kahramanları ve Hikâyeler.....	129
2.5. Ülkeler, Bölgeler ve Şehirler.....	131
2.5.1. Ülkeler Bölgeler.....	131
2.5.2. Şehirler.....	136
2.6. Nehirler ve Denizler.....	139
2.6.1. Nehirler.....	141
2.6.2. Denizler.....	142
2.7. Meslekler ve Oyunlar.....	142
2.7.1. Meslekler.....	142
2.7.2. Oyunlar.....	153
X. NÜSHA TAVSİFLERİ.....	155

XI. METİN TESPİTİNDE GÖZETİLEN ESASLAR.....	161
KAYNAKÇA.....	163
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ.....	167
DİVÂN METNİ.....	169
DİZİN (ŞAHIS-MEKÂN-DİZİN).....	419
EKLER.....	421
Ek-1.....	423
Ek-2.....	423
Ek-3.....	424
Ek-4.....	424
Ek-5.....	425
Ek-6.....	425
Ek-7.....	426
Ek-8.....	426
Ek-9.....	427
Ek-10.....	427
ÖZ GEÇMİŞ.....	429

KISALTMALAR

G : Gazel

K : Kaside

T : Tarih

TB : Terci-i Bend

D : Dibâce

age. : Adı Geçen Eser

agm. : Adı Geçen Makale

AKM : Atatürk Kültür Merkezi

v. : Varak

s. : Sayfa

C. : Cilt

haz. : Hazırlayan

bk. : Bakınız

H. : Hicrî

P. : Padişahlığı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

S : Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi Bölümü, 2638 Numaralı Nüsha

M : Milli Kütüphane, Yazma Eserler Koleksiyonu, 06.Mil. Yz.A.8884 Numaralı Nüsha

Y : Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-303.15 Numaralı Nüsha

Ü₁ : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nâdir Eserler Bölümü TY 00410 Numaralı Nüsha

Ü₂ : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, Nu: 894.35-1 Numaralı Nüsha

TABLO LİSTESİ

Tablo Nu.	Tablo Adı	Sayfa Nu.
Tablo 1:	XVIII. Asır, Zihnî Mahlaslı şairler ile XVIII. Asır ve Sonrasında Yaşayan Zîver Mahlaslı Şairler.	28
Tablo 2:	Gazellerin Kafiye veya Rediflerinde Bittiği Harflere Göre Sayısal Dağılımı.	56
Tablo 3:	Gazellerin Aruz Kullanılan Kalıplarına Göre Sayısal ve Oransal Dağılımı.	57
Tablo 4:	Gazellerdeki Kafiye ve Redif Tablosu.	58
Tablo 5:	Beyitlerin Nazım Şekillerine Göre Sayısı.	63
Tablo 6:	Aruz Kalıplarının Nazım Şekillerinde Kullanılma Oranları.	64

ÖZET

Keşanlı Zihnî, memleketi Keşan'da mahkeme kâtipliği yapmış bir şairdir. Ondan bahseden kaynakların hiçbirinde doğum tarihiyle ilgili bir bilgi yoktur. Fakat ölüm tarihi ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Bu bilgilerden birisi Sultan III. Selim Dönemi'nde, diğeri de H. 1202/M. 1787 tarihinde vefat ettiği şeklindedir. Mevcut bilgilere dayanarak Keşanlı Zihnî'nin XVIII. asrın ikinci yarısında yaşadığını söylemek mümkündür.

Şairin kimliği ve Divân'ının bilim dünyasına tanıtılması amacıyla yapılan bu çalışmada üç temel konu üzerinde durulmuştur. Bunlardan birincisi; şairin Divân nüshalarından birinde mahlas farklılığından dolayı intihal ihtimali ve tezkirelerde isminin farklı zikredilmesinden hareketle Divân üzerine yapılmış çalışmalarda şiirlerinin başka şairlere mâl edilmesidir. İkincisi; Zihnî'nin klasik edebiyatımızda sayısı çok az olan dibâce sahibi şairlerden biri olmasıdır. Söz konusu dibâce, Zihnî'nin şiir hakkındaki görüşlerini gözler önüne seren bir poetika özelliği taşımaktadır. Üçüncü olarak da daha önce tek nüsha üzerinden çalışılan Zihnî Divânı'nın beş nüshadan hareketle tenkitli metnin ortaya konmasıdır.

Yukarıda zikredilen konular, çözüme kavuşturulmaya çalışılırken şairin hayatı ve edebî kişiliği, Divân'daki şiirlerin incelenmesi ve Divân'ın tenkitli metninin yapılması çalışmamızın ana çerçevesi olmuştur. Ayrıca çalışmanın sonunda Divâna ait bir "*Şahıs-Mekân-Eser*" indeksi hazırlanmıştır. Divâna ait farklı nüshalardan örnek resimler "*Ekler*" başlığı altında çalışmanın sonuna ilave edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Keşanlı Zihnî, XVIII. yüzyıl, Dîvan, gazel, hikemî üslup, dibâce.

ABSTRACT

Keşanlı Zihni is a poet who was a court clerk in his hometown Keşan. There is no specific information about his birthdate in any of the sources mentioning him. However, there is different information about his death time. One of them is in the period of Sultan Selim III. and other is H.1202/M. 1787. Based on this information, it is possible to state that Kesanlı Zihni lived in the second half of XVIII. century.

In this research aiming the introduction of the poet's identity and Divan to the scientific World, three main subjects have been held. First of them is that as a result of he used a different pseudonym in one of Divân copies, there is the risk of plagiarism, and that as a result of his name was mentioned differently in the collection of biographies, his poems were associated with other poets in the researches on Divân. Second of them is that Zihni is one of those poets having preamble number of which is very few in our literature. Aforesaid preamble has the feature of a poetic revealing Zihni's opinion about poem. Third one is to reveal criticized text of Zihni's Divân based on five copies which was previously researched based on one copy.

While resolving aforesaid topics, life of poet; his literary identity; analysis of the poems in Divân and going through the criticized text of Divân formed the frame of this research. Additionally, at the end of the research an index of "*Person-Place-Work*" belonging to Divân was prepared. Sample pictures from different copies of Divân were added to the end of the research in the name of "*Appendices*".

Key Words: Keşanlı Zihni, XVIII. Century, Divân, ode, preamble, hikemî style.

1. GİRİŞ

Eser incelemesi yaparken sadece metin merkezli düşünmek, çalışmanın niteliğini ve çalışmanın bilimselliğini eksik bırakır. Kaynak eserin yanında eserin yazıldığı dönemin özellikleri, gelişmişliği, o dönemin savaşları ve kültürel durumu elbetteki şairi etkilemektedir. Hatta dönemin eserlerini dahi dönemi yönlendiren unsurlardan saymak gerekir. Bu açıdan Keşanlı Zihni'yi ve Divânı'nı incelemeye geçmeden önce şairimizin yaşadığı dönemi, yetiştiği çevreyi ve o dönemin dünya düzenini, çoğulcu bir bakış açısıyla kısa da olsa ele almakta fayda vardır.

1.1. XVIII. Asırda Siyasî ve Sosyal Görünüm

XVIII. asır koca bir cihan devletine dönüşen Osmanlı'nın adım adım dağılma sürecine doğru gittiği, varlığını küreselleşen düzen ve sömürüyle imparatorlaşan büyük devletlerin çıkar savaşlarından denge politikası izleyerek sürdürmeye çalışan bir devlet konumuna geldiği buhranlı bir dönemdir. Bu asrın padişahları; III. Ahmed, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa, I. Abdulhamid ve III. Selim'dir

Bu yüzyılın sosyal anlamda en önemli yılları şüphesiz Lale Devri yıllarıdır. Karlofça (1699)'dan sonra ülkenin üzerine çöken kâbus ortamında bir lâlenin ömrü gibi kısa bir süre devam eden Lâle Devri, modernite/batılılaşma sürecinde, önemli bir dönüm noktasıdır.¹ Bu devrin padişahı olan III. Ahmed (P. 1703-1730)'dir. Onun döneminde devlet ve toplum, askerî ve siyasî sorunların gölgesinde kültürel bir açılım göstermiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti Avrupa'nın üstünlüğünü kabul etmiş ve ilk defa batınının kültürel olarak da tanınması ihtiyacı hissedilmiştir. Bunun neticesinde; Yirmisekiz Mehmed Çelebi Paris'e (1720-1721), İbrahim Paşa Viyana'ya (1719), Nişli Mehmed Ağa Moskova'ya (1730), Mehmed Efendi Lehistan'a² elçi olarak gönderilmiştir. Böylece Batı ile kültürel etkileşim ve

¹ Mustafa İsen-Osman Horata-Muhsin Macit-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2006, s. 137.

² Osman Horata, *Has Bahçede Hazan Vakti (XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı)*, Akçağ Yay, Ankara, 2009, s. 19.

Batılılaşma süreci başlamıştır. III. Ahmed ve veziri Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın gayretleriyle Kâğıthane merkez olmak üzere İstanbul'un her tarafında bir imâr ve kültür faaliyetine girişilmiştir.³ Bu imâratdan olan Sadabad şairler, mûsikîşinaslar, rakkaseler gibi zümrelerin toplandığı, devlet meselelerinin neredeyse tamamen unutulduğu eğlence mekânlarına dönüşmüştür. Bu devir yöneticilerinin lüks ve müsrif yaşantısına karşı gittikçe biriken tepki ruhu Patrona Halil isyanıyla (1730) patlak vermiş, bu isyan neticesinde Lale Devri'nin zevk ve eğlence hayatı hazin bir şekilde sona ermiştir. Eğlence mekânları tamamen yakıldı. Bu zümrenin erbablarının neredeyse tamamı öldürüldü. III. Ahmed ise tahtı I. Mahmud (P. 1730-1754)'a bırakmak zorunda kalmıştır.

I. Mahmud Dönemi'nin ilk yılları, iç meseleler ve içtimai asayişin yeniden tesis edilebilmesi için bir dizi tedbirin alındığı ve deyim yerindeyse kısmî bir istibdâd dönemi sayılabilir. Patrona Halil olaylarının durulmasından ve asayişin sağlanmasından sonra daha öncelerden başlamış olan İran savaşlarına ağırlık verilmiştir. Serdarlığa atanan Bağdat Valisi Ahmet Paşa İranlıları Kurican Savaşı'yla (1731), Hekimoğlu Ali Paşa da Urmiye ve Tebriz'i aldı. Bunun üzerine Ahmed Paşa Antlaşması (1732) imzalanmıştır.⁴ Batıda ise Ruslar ve Avusturyalılar geri püskürtülerek Belgrad geri alınmıştır. Bu hadiseden sonra uzun süreli bir barış dönemi görülmüştür. Devlet bu sükûnet döneminde bürokrasi ve diplomasiye önem verip sosyal anlamda Lale Devri'ni anımsatan eğlence ve imâr hayatı başlamıştır.

Bu dönemde Yalova'da kâğıt fabrikası açılmış, başta İstanbul olmak üzere birçok merkezde kütüphaneler inşâ edilmiştir. Askerî anlamda ise batıdan bilim adamları getirilerek ordu ıslah edilmeye çalışılmıştır. I. Mahmud'un ölümünden sonra üç yıllık saltanat süren III. Osman (P. 1754-1757) dönemi ve sonrasında III.

³ Osman Horata, age., s. 19.

⁴ Niyazi Akşit, *A'dan Z'ye Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, C.II, Yenişafak Gazetesi Yayınları, Ankara, 2004, s. 38.

Mustafa (P. 1757-1774) saltanatlığında savaşlar, toplumsal afetler ve ıslahat hareketleriyle birlikte devlet içinde karışık ve sancılı dönemler başlamıştır.

XVIII. asrın ortalarında İstanbul'da birçok yangın başlamıştır. Bu afetlerin en ağır olanı da 1755 yılında Bâb-ı Âlî'nin tamamıyla⁵ yanmasıyla neticelenmiştir. Yine bu tarihte şiddetli soğuklar, özellikle Haliç'in donması meşhur toplumsal ve doğal afetlerindendir. 1754 ve 1766 yıllarındaki büyük depremler ve karantina uygulaması olmamasından dolayı görülen veba salgını birçok insanın ölmesine neden olmuştur.

III. Mustafa döneminde sadrazamlığa getirilen Koca Ragıp Paşa, devlet düzenini ve huzur ortamını yeniden tesis etmeye, devleti Avrupalıların savaş tahriklerinden uzak tutmaya ve askerî ıslahatlara devam etmiştir.⁶ Ne varki Belgrad Antlaşması (1739)'dan beri süren savaşız huzur ortamı Rusların saldırıları sonucu Osmanlı Devleti'nin bu devlete savaş açmasıyla bozulmuş, Kırım'ın işgali (1771) ve Osmanlı donanmasının Çeşme'de yakılması sultan III. Mustafa'nın üzüntüden ölmesine neden olmuştur.

III. Mustafa'dan sonra I. Abdulhamid (P. 1774-1789) tahta çıkınca Ruslarla barış yapmak zorunda kalarak Türk tarihinin koşulları en ağır olan antlaşmalardan biri olan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774)'ni imzalamıştır. Kırım'ın kaybedilmesi, Ortodoksların koruyuculuğunun Ruslara verilmesi ve ülkenin tamamen açık ticaret alanına dönüşmesi hem siyasî anlamda hem toplumsal anlamda hem de ekonomik anlamda büyük felakete neden olmuştur. Artık devlet erkânı, devletin varlığını devam ettirmesi için büyük devletlerin mücadelelerine bağlı olarak denge politikasına yönelmiştir.

Bu dönemde Ruslar başta İstanbul'daki Ortodokslar olmak üzere azınlıkları Osmanlılara karşı kıskırtması ve Osmanlı Devleti'nin Kırım'dan vazgeçmeme düşüncesi 1778'de Ruslara savaş ilan edilmesine neden olmuştur. Savaş Osmanlı'nın

⁵ Osman Horata, *age*, s. 22.

⁶ Mustafa İsen- Osman Horata-Muhsin Macit-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak, *age*, s. 139.

hazin ve ağır bir yenilgisiyle sonuçlanınca I. Abdulhamid tıpkı III. Mustafa gibi kahrından ve üzüntüsünden ölmüş ve III. Selim (P. 1789-1807) tahta geçmiştir.

Bu dönemde Eflak, Boğdan, Belgrad gibi önemli bölgeler kaybedilmiştir. Fransızların Akdeniz'e ve Mısır'a girmesi Osmanlıların Ruslarla ve İngilizlerle ittifak kurmasını zorunlu kılmıştır. Büyük devletlerin de desteğiyle Fransızlar mağlup edilip Paris Antlaşması (1802)'yla Mısır'dan çıkartılmıştır.

III. Selim, Osmanlı Devleti'nin en yenilikçi padişahlarından biridir. O, Avrupa'nın gerek askerî gerekse teknik alanlarda üstünlüğünü ıstırapla görüp, devlette bir takım ıslahatın lüzumuna samimiyetle inanmış bir hükümdar olarak etrafındaki idarecilerden, bürokratlardan yeni görüşler, raporlar, lâyhalar ister.⁷ Bu çerçevede önemli raporlar tutturup, Avrupa'nın önemli merkezlerine ilk defa sürekli elçilikler açıp, elçiler göndermiştir. Bu dönemde yenilik ve ıslahat hareketleri her açıdan, devletin her kurumuna; hem toplumsal, hem ekonomik hem de askerî müdahaleler yapılmış, sorunların temeline inilmeye çalışılmıştır. Sultan Selim'in giriştiği bütün yenilik hareketlerine ve oluşturduğu kurumlara genel anlamda Nizâm-ı Cedîd⁸ adı verilir.

Askerî alanda, Nizam-ı Cedid adında Anadolu cengâverlerinden ve seçme yeniçerilerden oluşan bir ordu kurulmuş, ordunun subay ihtiyacı ise modern temellerle kurulan deniz ve kara mühendishane okullarından temin edilmiştir. Eski askerî ocaklara ise talim mecburiyeti getirilerek disiplin ve otorite sağlanmaya çalışıldı. Bu ordunun mali kaynakları için de İrad-ı Cedid Hazinesi oluşturuldu.

Bilim ve sanat alanında da Avrupa örnek alındı. Batıdaki gelişmelerin takip edilmesi ve toplumda uygulanabilmesi için ilk defa Avrupa'nın önemli merkezlerine sürekli elçilikler açıldı. Batıdan birçok kitap tercüme edilerek toplumsal gelişme amaçlandı.

⁷ Orhan Okay, *Batılılaşma Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 14-15.

⁸ Niyazi Akşit, *age*, s. 286.

Yönetim ve toplumsal alanda da bozulan otoritenin yeniden sağlanması amacıyla eyaletler yeniden düzenlendi. Başta İstanbul olmak üzere ülke içinde ahlakî çöküntüye engel olmak için içki yasağı getirildi. Kapütülasyonlardan dolayı yabancı tüccarlarla rekabet edemeyen yerli sermayenin kuvvetlenmesi için de yerli malının kullanılması teşvik edildi.

Başta yeniçeriler olmak üzere tüm bu ıslahatların bazı çevreleri rahatsız etmesi, batılı gibi giyinen ordunun ve devlet erkânının lüks ve alafranga çılgınlığına yönelmesi gibi nedenlerden dolayı esnaf, asker, tüccar gibi zümreler isyan hareketlerine yöneldi. Bunun üzerine Nizam-ı Cedid de denilen bu yenilik hareketleri III. Selim tarafından tamamen askıya alındı. Yenilikçiler ise isyancılar tarafından öldürüldü. III. Selim tahttan indirilip yerine IV. Mustafa (P. 1807) getirildi.

XIII. asır Osmanlı Devleti'nin en hazin dönemi olan çöküş sürecinin başladığı ve devletin yavaş yavaş dağılmaya yüz tuttuğu dönemidir. Uzun süren savaşlar, sonucu ağır olan anlaşmalar, vebalar ve doğal afetlerle gelen toplu ölümler devletin gerilemesini hızlandırmıştır. Buna karşı devlet adamları önlemler almıştır. Fakat içte ve dışta birçok sıkıntının bir türlü aşılammaması, yaygınlaşan milliyetçilik düşünceleri, çıkar çatışmaları, ilmiye ve esnaf kesiminin yeniliklere sürekli karşı çıkması, toplumun yenilikleri benimsememesi gibi sorunlar bu önlemlerin amaca ulaşmasını engellemiştir. Öte yandan sınırların daralmasıyla Anavatan'a olan toplu göçler, başta Yeniçeri ve Celali isyanları olmak üzere toplumsal karışıklıklar, göçebelerin iskâna zorlanması gibi toplumsal sıkıntıların getirdiği ekonomik ve ahlakî çöküntüler ıslahatların halk tabanına yayılmasını ve başarıya ulaşmasını engellemiştir. Sonuç olarak çöküntünün ve gerilemenin önüne bir türlü geçilememiş, aksine bu süreç daha da hız kazanmıştır.

1. 2. XVIII. Asırda Edebî Görünüm

18. yüzyıl bir cihan devletinin en az yükseliş döneminin hızı kadar düşüş ve gerileme kaderini yaşadığı bir dönemdir. Siyasî anlamda çöküşe rağmen edebiyat ve sanatta ilerleme devam etmektedir. XVII. asırda klasik Türk şairleri başlangıçta örnek aldıkları Acem şairlerini artık kendilerinden büyük değil; hünerde kendilerine rakip olarak görmüş, hatta acem şairlerini hünerde geçmişlerdir. Edebiyat ve sanatta bu parlak dönem XVIII. asırda da devam etmiştir. Bu yüzyılın şairleri İran şairlerini geçtiklerini düşündüğü XVII. asır şairlerini kendilerine örnek almışlardır, onlara erişmeye hatta onları geçmeye çalışmışlardır.

Bu asır şairlerin çokluğu açısından hem divân edebiyatının hem de genel olarak Türk edebiyatının en renkli dönemidir. Bu nedenle XVIII. yüzyıl kaynaklarda şiir ve şair asrı olarak kabul edilmiş; Sâbit'ten itibaren “*Her kaldırım taşının altından bir şair*”in çıkması sık sık eleştiri konusu edilmiştir.⁹ Bu durum belki de “*Gökkubbe altında söylenecek söz kalmamıştır.*” sözünün bir tezâhürü olarak şairlerin parlak imgeleri aramak yerine salt bir taklit anlayışına yönelmelerinin sonucudur.

Bu asırda şairler, eski ustalarının yolunda başarılı şiirler yazmayı sürdürme amacını gütmüşlerdir. Fakat şairler, taklit ve nazire dışında çok da farklı desenler ortaya koyamamışlardır. Asrın ve Türk edebiyatının en büyük şairlerinden olan Nedîm ve Şeyh Gâlib bu dönemin şiir yükünü çekmiş, farklı imajlar yakalamış kişileri olarak görülür.

Bu dönemde klasik edebiyat, XVII. yüzyılda başlayan ekolleşmenin daha da belirginleştiği bir dönemdir. Nedîm, Şeyhülislâm Yahyâ, Bahâyî gibi XVII. yüzyıl ustalarından gelerek kendisine ulaşan “Nedimâne” şiir tarzının, Şeyh Gâlib ise , “Sebk-i Hindî”nin en başarılı şiirlerini vermişlerdir.¹¹ Ayrıca Lale Devri'nin de etkisiyle daha öncelerden başlamış “Türk-i Basit” akımı, Nedîm gibi büyük bir şairin

⁹ Mustafa İsen- Osman Horata-Muhsin Macit-Filiz Kılıç-İ. Hakkı Aksoyak, *age*, s. 142.

¹⁰ Mine Mengi, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008, s. 229.

¹¹ Mine Mengi, *age*, s. 229.

de etkisiyle bir “Mahallîleşme” sürecine dönüşmüş; hikmetli söz söyleme geleneği de bir önceki yüzyılda Nâbî ile klasikleşip, bu dönemde büyük bir ekole dönüşmüştür.

XVIII. asrın en büyük akımı şüphesiz “Mahallîleşme” akımıdır. Temeli XV. yüzyıl şairlerinden Aydınî Visâlî’ye dayandırılıp, Dilde sade bir Türkçe söyleyişi esas alan Türkî-i Basit tarzı, daha sonraki dönemlerde kimlik değiştirerek şiirde yerli ve mahalli unsurlara fazlaca yer verme anlayışı çerçevesinde şekillenen “Mahallîleşme” hareketine dönüşmüştür.¹² Bir edebî kavram olarak, toplumun günlük konuşma diline ait deyişlerle yüklü folklorik üslûbun¹³ ve bu üslûbun klasik edebiyatımızda işlenmesi olarak tanımlanan bu kavram başta “şarkı” nazım türü olmak üzere birçok türde tezahür etmiştir. Nedîm başta olmak üzere Şeyh Gâlib gibi mutasavvıf şairler dâhil bu dönemin şairlerinin çoğu divânlarında şarkı türüne yer vermiş, halk şairleri klasik edebiyata; klasik şairler de halk edebiyatına yakın imajlar kullanmışlardır.

Asrın bir diğer şiir ekolü/akımı da hikmetli sözlerin şiirlerde kullanılmasıdır. Hikemî tarz edebî bir kavram olarak, düşüncenin ağırlık kazandığı hikmetli söz söyleme geleneği ve kişiyi, iyiye, doğruya, güzel ahlaka yönelten nasihat da içeren sözlerin şiirlerde kullanılması olarak tanımlanabilir. Hikmetin özü ise; 1. Fesefe, 2. Fizik, 3. Hakîmlik, bilgelik, 4. Bilinmeyen neden, 5. Varlıkların ve olayların oluşunda Allah’ın insanlar tarafından anlaşılmayan gizli amacı, 6. Peygamberlik, 7. Kutsal kitaplar Kur’ân ve İncil, 8. Özdeyiş, atasözü¹⁴ şeklinde sıralanır. Bu hikmet unsurlarını da en iyi işleyen kişi olarak Nâbî, bu tarzın ustası olarak kabul edilmiştir. XVIII. yüzyılda hikemî söylem Nâbî’nin etkisiyle Şeyh Gâlib, Esrar Dede, Dürrî, Sâbit, Kâmî, Râşid, Sâmî, Selim ve Seyyid Vehbî gibi gibi şairler hikmetli şiirler

¹² Şener Demirel, *XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz-Mahallîleşme*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S. 4/2, 2009, s. 295.

¹³ Osman Horata, *age*, s. 70.

¹⁴ Mine Mengi, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s. IX.

söylemişlerdir. Çalışmamıza konu olan Mehmed Sâ'id Zihnî Efendi¹⁵'i de bu tarzı benimsemiş şairlerdendir.

Dönemin şiir anlayışlarından biri de “Sebk-i Hindî” akımı/ekolüdür. Bu şiir tarzı asrın bütün şairleri üzerinde etkisini göstermekle birlikte, Şeyh Gâlib, Halebli Edib ve Sami dışında önemli bir temsilci yetiştirememiştir.¹⁶ Gökkubbe altında söylenmedik söz, kullanılmadık ifade kalmadığını ve edebiyatın statik bir hâle geldiğini düşünen bu şairler kendilerini bu zorlu tarzda da şiir söylemek zorunda hissetmişlerdir.

XVIII. yüzyılın üslûp açısından en renkli üslûbu şüphesiz “şuhâne” de denilen ve en başarılı üstadı olan Nedîm ile isimleşen “Nedimâne” üsluptur. Dini etkilerden uzak sevgiliyi ve yaşamı gerçeğe yakın imajlarla süsleyen; renkli âhenkli, mahrem kalıplardan uzak Lale Devri'nin yaşantısına uygun olan bu söyleyiş birçok şaire tıpkı şarap gibi tesir etmiş, ahlakî yönden eleştirilmesine rağmen kullanılmıştır. Bu tarzın Nedîm'den sonraki temsilcileri olan İzzet Ali Paşa, Âsım, Sümbülzâde Vehbî, Enderunlu Fâzıl gibi şairler kendilerini bu tarzı kullanmaktan geri alamamışlardır. Şairimiz Mehmed Sâ'id Efendi divânında yer alan dibâcesinde bu şiir tarzını küfür olarak nitelemiş ve bu şekilde şiir söyleyenleri lânetlemiştir.

XVIII. yüzyılda nesir ise bir önceki yüzyılın devamı gibidir. Orta ve sade nesir ile birlikte şiir dilindeki sadeleşmenin aksine bazı eserlerde süslü nesrin dil olarak ağırlaşması belki de sadeleşme çabaları içindeki şairlere tepki içindir.

Nesir alanında dönemin en büyük yeniliği şüphesiz sefaretnamelerdir. Bu dönemde Avrupa'nın önemli merkezlerine elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmed, Resmî Ahmed Efendi, Dürrî gibi bilim ve devlet adamları yazdıkları sefâretnâmelerle dönemin nesrine katkı sağlamışlardır. Tezkirecilik ise bu dönemde önceki dönemlere göre artış olmuştur. Sâlim, Mûcib, Safâyî, İsmail Belîğ, Râmiz, Silahdarzâde Mehmed Emin, Savfet, Esrar Dede ve Âkif dönemin tezkire

¹⁵ Şairimizin hikemî tarzı benimseme ve kullanma şekli, şairin *Edebî Kişiliği ve Sanatı* başlığında daha detaylı incelenmiştir.

¹⁶ Osman Horata, *age*, s. 104.

yazarlarındandır. Tarih türlerinde ise Raşit, Çelebizade Âsım, Silahdar Mehmet Ağa en meşhur olanlarındandır.

I. TEZKİRE VE BENZERİ KAYNAKLARDA KEŞANLI ZİHNÎ

Şefkat Tezkire'sinden:¹⁷

Zihni:

İsmi Seyyid Mehmed Sa'îddir. Keşânîdir. Müretteb divânı vardır. Memleketi mahkemesi kâtibidir. Bu gazeller onundur.

Nazm:

Senden ümmîd-i necm-i dil ey mehlikâ liķā

Ey âfîtâb-ı baht-ı sırr-ı enbiyâ biyâ

Baħr-ı siyâh-ı firķate elde hûner gerek

Târîk-i ğarķa verse n'ola rûşenâ şenâ

Geçmem direm-ħarîdem iken bint-i rez benim

Tatlıķa şâlih olmaz imiş da' imâ imâ

Vaşl-ı Hüseyn ħüsne rakîb oldu bir Yezîd

‘Aşķa tufeyl semt-i reh-i Kerbelâ belâ

Ez-duħteri olursa n'ola uħt-ı maħremim

Pîr-i muĝân olunca bize Zihniyâ niyâ

¹⁷ Filiz Kılıç, *Şefkat, Tezkire-i Şuara*, Bizim BüroYayımları, Ankara, 2005, s. 55.

Ve lehu:

Yârdan ‘uşşâka luţf u merhamet mes’ûldür

Pâdişâhlardan re‘âyâya kerem memuldür

H‘âb-ı ğaflet şığmadı mâh-ı harîf-i ‘aşkda

Bâtıl oldu nevm-i kaylûle bugün eylûldür

Vuşlat-ı dildâra eyvallah ider Bekdâşiyem

Bak Şürâhîdir kedû gûyâ kadeh-i keşküldür

‘Âlem-i ıtlâkı bilmez lâ-cerem erbâb-ı kayd

Ehl-i ‘aqla ‘âşıkın keyfiyeti mechûldür

İltizâm itmez ziyân eyler deyu ehl-i hîred

Gerçi timâr-ı muhabbet hâliyâ maħlûldür

İşlemez fermânı yâriñ cevre evvelki gibi

Şeh-nişîn-i manşıbından hatılla ma‘zûldür

Hırmen-i ihsânı ‘arz eyler civân-ı nev-terâş

Zihniyâ vaqt-i haşâdiñ ni‘meti mebzûldür

Ve lehu:

Söyler pes kafesde nigârim taķır taķır

Gûyâ servde başladı bülbül çatır çatır

Hasn-ı vişâli fethe bak ism-i raķıble

Mâl-i ğanimeti yeye görsen kıtır kıtır

Min kâse leys matbah-ı vaşlım bu sağarda

Cüşide oldu dîk-i muhabbet fıķır fıķır

Câna niyâz-ı vuşlat ile girye eylesem

Cevr ü hıyânet üzre gülersin tıķır tıķır

Varsam civâr-ı yare zârâfetle Zihniyâ

Enf-i raķıb ider hasedinden fitır fitır

Ve lehu:

Ol dilber âşiyân evc-i nâz üzre hümâlanmış

Anıñçün murĝ-i dil pervâz idip şimdi havalanmış

Metâ' -ı vaşl-ı cânâna fedâyı naķd-i cân itdim

Revâc-ı çarsû-yı hüsni bulduķça bahâlanmış

Yine bintü 'l-ineble ibn-i vaķtıñ mâderin almış

Bu şeb pîr-i muĝâna bak zifâf ile babâlanmış

Giyip ikrâm-ı hacc-ı aşķı mîķât-ı maħabbetle

Gönül sa'y ile varmış merve-i vaşla şafâlanmış

ademi det-i hicrn eyledikde ‘ aı-ı gmrah

Yemi enbb-ı fikr-i yri birka gn gdlanmı

Drmi erligin ‘ avratları hep merdligin syler

Zen-s srme ekmi emine zhid nislanmı

Zarf idi ‘ ib-yı ‘ aıla abdl iken amm

Libs-ı ‘ alı giymi Zihniy gl-gn kabalanmı

Ve lehu:

D’im te’ ib zre emelde telef eref

Gmla ferh heme olurlar hlef selef

Zhhda orma kymet-i dendna dilberi

Drr-i girn-ı kdre olur mı href edef

‘ Uka nr-ı emi irse yaar dilrubları

Virir dr-ı mihre hrretle tef necef

Ebrları kemnımı yama klp ferg

Dilde hdeng-i gmze ki her araf hedef

Namımda mr-ı faz mala gibi Zihniy

Yrn-ı nkte-dne olur bu hraf tuaf

Ve lehu:

Şehvet-efzā rūh-ı bŷy kerde-i sākī hele bak

İştihā virmede mestānelere cām-ı ‘ arak

Kimi na‘ le kimisi mīhe çağar mestānī

Şākiyā at kulağı itmege neylersin çağ

Akdeñizli güzelin keşte-i vaşlma dilā

Āb-ı rŷyīn birağıp baħr-ı siyeh gibi ol ak

Ĝark olur cevde geçip baħr-ı muħīti zāhid

Yol azıtdı aña zehr olsa n’ola bir ırmağ

Pīr-i nā-bāliğı tırd itse n’ola pīr-i muğān

O koyun başlıca kurt görse ‘ aceb mi kıymağ

Arzu-mend-i şīna hizmet-i şattdan kaçmaz

Zihniyā olmaz imiş ‘ āşık-ı Bağdād ‘ Irak

Ve lehu:

Lebleri mercān-ı aħmer mi ‘ aķīk-i sāde mi

Dāne-i dendānı dŷr mi kendi dŷrri-zāde mi

Başña çıkdı belā oldı ferāğat eylemez

Saña cānā şöyle kaş başdıñ da hem dildāde mi

Meskeniñ gülşen refiķiñ ğonce-ı bāğ-ı İrem

Bülbülā rāhatca tavr meyliñ hemān feryāda mı

Vāķı‘ ā āşār-ı ta‘ biriñ zuhūr itmez ‘ aceb

Ey mu‘ abbir bu seķāmet sāde mi rü‘ yāda mı

Kesb iden fenn-i rumūzāt Ḥasībi Zihniyā

Sırr-ı kenz-i nazmı tefhīm itmege āmāde mi

Sicill-i Osmānī’den:¹⁸

Zihni Meḥmed Sa‘ id Efendi:

Keşanlıdır. ‘Asr-ı Sultān III. Selīm Ḥānide vefāt eyledi. Şāhib-i Dīvān şā‘ irdir.

Tezkire-i Şu‘arā’dan:¹⁹

Zihni: Keşanī es-Seyyid Meḥmed Efendi’dir. Müdevven Dīvān-ı kebīri ve Vaşl-ābād-nām ‘aşķ beyānında kitāb-ı menşūrı görüldi. Pest-mertebe ve seķāmetlidür cümlesi. Dībāce-i dīvānında biñ yüz seksene dek olan eş‘ārını tarķ ve tard ve bu tārīḥden toķsan altıya kadar olan eş‘ārını cem‘ ve tedvīn itdigin ifāde itmişdir. Tezyīl: Tezkire-i Şefķatde iki ‘aded ğazeli muḥarrerdir. Faķat tārīḥ-i vefāti anda da gösterilmemişdir. Bu ğazel tezkire-i mezküreden muķtebesdir. Tezkire-i

¹⁸ Mehmed Süreyyā, *Sicill-i Osmānī*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971, s. 344.

¹⁹ ‘Ārif Hikmet, *Tezkire-i Şu‘arā*, (Haz. Sadık Erdem), AKM Yayını, Ankara, 2014, s. 71-72.

mezkūrede memleketi maḥkemesi kātibidir dinilmesine nazaran tāriḥ irā'e idilmemişdir.

Lebleri mercān-ı aḥmer mi ' aḳıḳ-i sāde mi

Dāne-i dendānı dūr mi kendi dūrri-zāde mi

Başña çıḳdı belā oldu ferāgat eylemez

Saña cānā şöyle ḳaş başdıñ da hem dildāde mi

Meskeniñ gülşen refiḳiñ ḡonce-ı bāḡ-ı İrem

Bülbülā rāḫatca ṭavr meyliñ hemān feryāda mı

Vāḳı' ā āşār-ı ta' biriñ zuhūr itmez ' aceb

Ey mu' abbir bu seḳāmet sāde mi rü' yāda mı

Kesb iden fenn-i rumūzāt-ı Ḥasibi Zihniyā

Sırr-ı kenz-i nazmı tefḫim itmege āmāde mi

Tuhfe-i Nâilî'den²⁰

Zihni:

Seyyid Mehmed Sâ'id Zihni Efendi, Keşanlı, Keşan maḥkemesi kâtibi, Sulṭân Selîm-i sâlis devri şairlerinden. Vefatı H. 1202/M. 1787.

Yârdan 'uşşâka luṭf u merḥamet mes'uldür

Pâdişâhlardan re'âyâya kerem memuldür

O dilber âşiyân-ı evc-i nâz üzre hümâlanmış

Anıñçün murğ-i dil pervâz idip şimdi havalanmış

Lebleri mercân-ı aḥmer mi 'aḳîk-i sâde mi

Dâne-i dendâni dürr mi kendi Dürri-zâde mi

Osmanlı Mü'ellifleri'nden²¹

Müretteb dîvânı ile "Vasl-âbâd" isminde bir manzûmesi olan ve H. 1180'de vefât eden Zihni Muhammed Sâ'id Efendi de Keşan'dan yetişen şairlerdendir.

Keşfü'z-Zünûn Zeyli'nden²²

Dîvân-ı Zihni:

Türkî. hüve's-Seyyid Mehmed Sa'id bin es-Seyyid 'Abdullahu'l-Keşânî el-rûmî müteveffâ fî ḥudûd sene 1203 şelâş u mi'eteyn ü elf.

²⁰ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I(Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 294.

²¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I (Haz: Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 72.

²² Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-Maknûn Fî el-Zeyli 'Alâ Kaşfü'z-Zünûn 'An Asâmi el-Kutubi Ve'l-Fünûn*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945, s. 503.

II. KEŞANLI ZİHNÎ'NİN HAYATI²³

18. yüzyıl şairlerinden olan Keşanlı Zihnî, Edirne'nin Keşân kazasında doğmuştur. Şefkat Tezkiresi'nde asıl ismi Seyyid Mehmed Sa'îd olarak, yine Keşanlı Zihnî'den bahseden birkaç kaynaktan biri olan Ârif Hikmet Tezkiresi'nde ise ismi Seyyid Mehmed Efendi olarak geçmektedir. İsminin Mehmed Sa'id olması münasebetiyle İstanbul'da yaşamış Berberzade Mehmet Sa'id ile divânının bir nüshasının Zîver mahlasıyla tertiplenmesi dolayısıyla Tırnakçızade Mehmet Sa'id Bey ve Ahmet Zîver Bey ile karıştırılmıştır.²⁴ Keşfü'z-Zünûn Zeyli'nde babasının isminin Abdullah Efendi olduğu bilgisi vardır. Doğum tarihiyle ilgili hiçbir kaynakta bilgi yoktur. Fakat ölüm tarihi ile ilgili birbirini tutmayan bilgiler vardır. Tuhfe-i Nâilî'de ölüm tarihi olarak H. 1202/M. 1787 tarihi verilmiştir. Osmanlı Mü'ellifleri'nde H. 1180/M. 1766 tarihi varsa da bu tarih şairin dibâcesinde bizzat belirttiği tarihten çok öncedir ve yanlış bir tarih olduğu muhakkaktır. Ölüm tarihi hakkında kaynaklardan Sicill-i Osmânî'de ise küçük bir bilgi verilmektedir. Bu bilgi de Sultan III. Selim Han Dönemi'nde öldüğü şeklinde genişçe bir tarihtir. Yani Sicill-i Osmânî'ye dayanarak Zihnî için 1789-1808 tarihleri arasında öldüğünü söyleyebiliriz. Ölüm tarihi hakkında Keşfü'z-Zünûn Zeyli'de H. 1203/M. 1788 tarihi vardır ki bu Tuhfe-i Nâilî'nin verdiği tarihi doğrulamaktadır. Tüm bu bilgilere dayanarak şairin XVIII. asrın ikinci yarısında yaşadığını söylemek mümkündür. Yaşadığı dönem içerisinde memleketi Keşân'da mahkeme kâtipliği yapmıştır. Şairin iyi bir eğitim aldığını, özellikle fesahat ve belagat konusunda ilimdar bir şahsiyet

²³ Filiz Kılıç, Şefkat. Tezkire-i Şuara, Bizim Büro, Ankara, 2005, s. 55.; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971, s. 344.; 'Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz. Sadık Erdem), AKM Yayını, Ankara, 2014, s. 78.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Müstafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 294.; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I (Haz: Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 72.; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-Maknûn Fî el-Zeyli 'Alâ Kaşf ü'z-Zünûn 'An Asâmî el-Kutubi Ve'l-Fünûn*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945, s. 503.; Haluk İpekten-Mustafa İsen-Recep Toparlı, Naci Topçu-Turgut Karabey, *Tezkirelere göre Divân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 552.

²⁴ Bu konudaki karışıklık, problem, tartışma ve çözüm, *Mahlas Meselesi; Zihnî Yahut Zîver* başlığı altında yapılmıştır.

olduğunu dibâce-i divânındaki ilmî açıklamalarından anlıyoruz. Yine divânındaki Arapça ve Farsça gazelleri onun bu dillerde şiir yazacak derecede Arapça ve Farsça bildiğini göstermektedir.

Şairin elimizdeki tek eseri olan divânında da hayatına dair pek fazla bir ipucu yoktur. Bir gazelinde Şeyhzâde lakabıyla tanınan bir zattan himmet istediği görülür.

“Tekye-i ‘aşkıñ mürîdi ez-ğadîm-i abdâlız

Bizlere Şeyh-zâdeden vaşl ile himmet çok mudur” (G. 99/4)

Şair bu beyitte eskiden beri aşk tekkesinin müridi olan abdal olduğunu ve Şeyhzâdenin himmetini hak ettiğini söyleyerek, muhtemelen şiir yazdığı dönemde memleketi Edirne’de şehzade olan III. Selim’den himaye istemektedir.

Bir başka şiirinde şair kendisinin Hz. Hüseyin soyundan geldiğini söylemektedir. Şairin döneminde Seyyid diye anılması da bu beyiti doğrulamaktadır. Ayrıca Keşfü’z-zünûn Zeyli’nde babasının künyesinin Seyyid Abdullah-ı Keşânî şeklinde verilmesi kendisinin seyyit olduğunu doğrulamaktadır.

“Zihniyâ nesl-i Hüseyn’em eylerem

Tâ-be maşşer tabi‘ -i Mervân’a ğayz” (G. 161/5)

Bir beyitte de hayatıyla ilgili olarak, medreseye gittiğine ve Mümeyyiz-zâde’nin kendisini zor derslerle imtihan ederek icazet vermediğini söylemektedir.

“Ey Mümeyyiz-zâde virmezsiñ rü’ûs-i vuşlatı

Gerçi ders-i cevri ile çok imtihân itdiñ beni” (G. 318/4)

Divânda yukarıdaki beyitlerden başka şairin hayatıyla ilgili kayda değer bir bilgi, ipucu bulunmamaktadır.

III. MAHLAS MESELESİ; ZİHNÎ YAHUT ZİVER²⁵

Keşanlı Zihnî, daha önce belirttiğimiz gibi gerek şüara tezkirelerinde gerekse benzeri biyografi türü eserlerde kendine fazla yer edinememiş bir şairdir. *Tezkirelerde Zihnî* başlığı altında ele aldığımız kaynaklarda da şairin hayatı hakkında çok detaya girilmemesi şahsiyetini tespit etmemizde büyük sıkıntılar oluşturdu. Fakat bu konuda asıl sıkıntı, isminin zikredildiği eserlerde farklı olarak anlatılmasıdır. Örneğin; Osmanlı Mü'ellifleri'nde asıl ismi Muhammed Sa'id Efendi, Şefkat tezkiresinde Seyyid Mehmed Sa'id, Ârif Hikmet tezkiresinde Seyyid Mehmed Efendi, Tuhfe-i Nâilî'de ise Seyyid Mehmed Sâid Zihnî Efendi olarak kayda geçirilmiştir. Asıl isminin tarihî araştırmalarda önemi olabilir fakat biz şairin edebî yönü ile ilgilendiğimiz için enazından çalışmamızın mahiyeti açısından gerçek hayattaki ismi mühim bir mevzu değildir. Bizim için asıl problem şairin edebî kimliğidir. Yani mahlasıdır.

Elimizde şairin divânına ait beş nüsha mevcuttur. Bu beş nüshadan dört nüshada şiirler "Zihnî" mahlasıyla söylenmiştir. En eksik nüsha olan İstanbul Üniversitesi nüshası(Ü₁)nda ise şiirler "Ziver" mahlası ile söylenmiştir. Bu durum şairin gerçek mahlasını ve şairin şiirlerine bir intihal olup olmadığını tespit etmek için birinci meselemizdir.

²⁵ Bu bölümde şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Kudret Altun, *Tezkire-i Mucîb (İnceleme- Tenkitli Metin-Dizin-Sözlük)*, AKM Yay., Ankara, 1997.; Pervin Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*, AKM Yay. Ankara, 2005, Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurfâsî(İnceleme-Tenkitli Metin-İndeks-sözlük)*, AKM Yay., Ankara, 1994, İnce, Adnan, *Tezkire-i Sâlim, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara Üniversitesi, 1977, Filiz Kılıç, *Şefkat, Tezkire-i Şüara*, Bizim BüroYayınları, Ankara, 2005.; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971.; 'Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz. Sadık Erdem), AKM Yayını, Ankara, 2014.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001.; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (Haz: Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, Ankara, 2000, Ömer Çifçi, *Hatimetü'l-Eş'ar (Fatîm Tezkiresi)*, Kült. ve Tur. Bak. Yayınları, e-kitap.; ; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-Maknûn Fî el-Zeyli 'Alâ Kaşf ü'z-Zünûn 'An Asâmî el-Kutubi Ve'l-Fünûn*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945

İkinci olarak, şairin divânı üzerine hazırlanan iki çalışmada yine benzeri bir problem olan şairin kimliğidir. Bu çalışmalardan birinde, şairin divânı, yine şairin dibâcesinde divânını bitirme tarihi olan H. 1196/ M. 1782 tarihinden çok önceleri vefat etmiş olan İstanbullu şair Berberzade Mehmed Efendi'nin olarak bilim dünyasına tanıtılmıştır.²⁶ Diğer çalışmada ise şairin sadece yukarıda ismini belirttiğimiz nüsha üzerinden divân İstanbul şairlerinden Ahmed Ziver Bey'e mal edilmiştir.²⁷

Bu bölümde şair ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz problemler üzerinde durup sağlıklı neticeler üretmeye çalışacağız. Şairin kimliğini tespit için XVIII. asrın Zihnî ve Ziver mahlaslı şairlerini yine şura tezkireleri ve benzeri biyografi türü eserlerdeki bilgilerden ve şairin divânında hayatına dair ipuculardan yola çıkarak belirlemeye çalışacağız.

Yukarıda adını zikrettiğimiz divânın Ü₁ nüshası dışındaki diğer dört nüshada Zihnî mahlası kullanılmıştır. Y nüshasındaki derkenarlar şeklinde bulunan 34 gazel de diğer nüshalarda olmayan sanat yönüyle daha basit gazellerdir. Şairin dibâcede belirttiği divânına almadığı H. 1180/ M. 1766 tarihinden önceki gazellerden olduğu muhakkaktır. Bu gazellerde dahi kullanılan mahlas “Zihnî” olması ve aşağıda bir örneği de verilen birçok mahlas beyitinde şairin yaptığı “Zihnî” mahlasına uygun kelime ve harf oyunları;

“Ahmaqları gör bilmez iken *zihn ü zekâyı*

‘Akillik idip *Zihni*-i ednâyı beğenmez” (G. 111/5)

Örneğinde de görüldüğü misali “Zihnî” mahlasının beyitlerle net örtüşüğünü göstermektedir. Bu durum, ister bir intihal olsun ister mahlas değişikliği olsun şairin

²⁶ Leyla Aptekin, *Berberzâde Mehmed Zihnî Divânı'nın Bilimsel Yayını ile Eserin Şekil ve Muhtevâ Bakımından İncelenmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv. Sosyal Bil. Ens. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

²⁷ Kerim Sandal, *Ziver Divânı*, Marmara Üniv, Türkiyat Araş. Enst, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.

birinci derecede kullandığı mahlasın “Zihnî” olduğunu kanıtlamaktadır. Bu yüzden şairin yaşadığı dönemdeki tüm “Zihnî” mahlaslı şairleri kaynaklardan derlemek çalışmamızı daha anlamlı kılacaktır.

Tespitlerimize göre divân edebiyatında Zihnî mahlasıyla şiir yazan 24, Zîver mahlasıyla şiir yazan dokuz şair vardır. Zihnî mahlaslı şairlerden sekizi, Zîver mahlaslı şairlerden ise ikisi XVIII. asırda veya döneme yakın bir zamanda yaşamışlardır. Zîver mahlaslı şairlerden üçü ise divânın tertip edilme tarihinden sonra yaşamıştır.

Seyyid Mehmed Sâ'id Efendi²⁸

Bu şairimizden bahseden beş kaynak bulunmaktadır. Bunlar; Şefkat Tezkiresi, Ârif Hikmet Tezkiresi, Silahdarzade Tezkiresi, Sicill-i Osmanî ve Tuhfe-i Nâilî'dir. Tüm kaynaklardaki ortak bilgi Keşanlı olduğu ve divân sahibi şairlerden olduğudur. Yalnız Osmanlı Mü'ellifleri ve Ârif Hikmet Tezkiresi'nde “Vasl-âbâd” isminde bir eserin daha olduğu söylenmektedir. Şairin yaşadığı dönem ile ilgili ise üç kaynakta bilgi vardır. Bunlardan Osmanlı Mü'ellifleri ölüm tarihini H. 1180/M. 1766 olarak vermiştir ki bu kesinlikle yanlış bir tarihtir. Şair divânını bizzat dibâcesinde ve bir tarih manzumesinde H. 1196/M. 1782 olarak vermektedir. Yani şair H. 1196/M. 1782 tarihinde henüz hayattadır. Şairin yaşadığı dönem ile bilgi veren bir diğer kaynak olan Tuhfe-i Nâilî'de ise şairin ölüm tarihi H. 1202/M. 1787 olarak verilmiştir. Son olarak Sicill-i Osmanî'de ise genişçe bir tarih olarak III. Selim döneminde vefat ettiği şeklindedir. Bu bilgi Tuhfe-i Nâilî'de verilmiş olan H. 1202/M. 1787 tarihini sorgulanır hale getirmektedir. Çünkü III. Selim H.1203/M. 1788 tarihinde tahta çıkmıştır.

²⁸ Bu şair hakkında kaynaklardaki bilgiler, *Osmanlıca Kaynaklarda Zihnî*²⁸ başlığında, kaynaklardaki şekliyle olduğu gibi yazılmıştır.

Mehmed Çelebi Zihnî Efendi²⁹

XVIII. Yüzyıl Zihnî mahlasıyla şiir yazan bir diğer şahsiyet de Mehmed Çelebi Efendi'dir. Bu şairden bahseden kaynaklar; Sicill-i Osmanî, Tuhfe-i Nâilî, Sâlim Tezkiresi ve Safâyî Tezkiresi'dir. Tüm kaynaklarda İstanbul'da yaşadığı konusunda fikir birliği vardır. Vefat tarihi kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Sâlim Tezkiresi'nde vefat tarihi olarak H. 1100/M. 1688 tarihi verilmektedir. Tuhfe-i Nâilî'de ise bu bilginin yanlış olduğu, asıl ölüm tarihinin H. 1126/M. 1715 olduğu ifade edilmektedir. Safâyî Tezkiresi'nde ve Sicill-i Osmanî'de ölüm tarihi olarak Tuhfe-i Nâilî'nde olduğu gibi H. 1126/M. 1715 tarihine işaret edilmektedir.

Mehmed Zihnî Efendi³⁰

XVIII. asır Zihnî mahlaslı şairlerden biri de Mehmed Zihnî Efendi'dir. Onunla ilgili sadece Râmiz'in Âdâb-ı Zurafâ'sı, Sicill-i Osmânî ve Tuhfe-i Nâilî'de bilgi verilmektedir. Bu bilgiler ise sınırlı olup birbirinin tekrarıdır. Üç kaynağa göre de şair İstanbul'da yaşamıştır ve H. 1157/M. 1745 tarihinde de vefat etmiştir.

İsmail Ağazade Zihnî Efendi³¹

Onun hakkında bilgi veren tek kaynak Tuhfe-i Nâilî'dir. Bu kaynağa göre de şair İstanbullu olup sultan II. Mustafa dönemi şairlerindedir.

²⁹ *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971, s. 344.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001. s. 291.; Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, (Haz: Adnan İnce), AKM Yayını, Ankara, 2005. s. 310.; Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz: Pervin Çapan), AKM Yayını, Ankara, 2005, s. 200.

³⁰ *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971, s. ; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 291.; Sadık Erdem, Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı, AKM Yayını, Ankara, 1994, s. 99.

³¹ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 292.

Kitâbî Zihnî Efendi³²

Kaynaklarda verilen bilgilere göre XVIII. asrın hem sadrazamı hem de kudretli bir şairi olan Koca Râgıb Paşa'nın kitapçılığını yaptığı için "Kitâbî" lakabıyla anılmıştır. Ondan bahseden beş kaynak vardır. Bunlar Silahdarzade Tezkiresi, Âdâb-ı Zurafâ, Şefkat Tezkiresi, Sicill-i Osmanî ve Tuhfe-i Nâilî'dir. Doğum yeri bilinmese de görevi dolayısıyla İstanbul'da yaşadığı kesindir. Vefat tarihi olarak Silahdarzade Tezkiresi, Şefkat tezkiresi ve Âdâb-ı Zurafâ'da bir bilgi yoktur. Fakat Sicill-i Osmanî'de "III. Mustafa devrinin sonlarında yetişmiştir" bilgisi ile Tuhfe-i Nâilî'de H. 1168/M. 1754 tarihinde "hala hayattadır" bilgisi mevcuttur.

Berberzade Mehmed Zihnî Efendi³³

XVII. Yüzyılın sonları ile XVIII. Yüzyılın başlarında yaşamış bir divân şairidir. Berberzâde'den bahseden Safayî Tezkiresi, Sâlim Tezkiresi, Osmanlı Mü'ellifleri, Tuhfe-i Nâilî, Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ar adlı kaynakların tümünde şairin memleketinin İstanbul olduğu şeklindedir. Ancak bu kaynaklarda şairin ölüm tarihi üzerine bir fikir birliği bulunmamaktadır. Safâyî Tezkiresi ve Osmanlı Mü'ellifleri'nde şairin ölüm tarihi olarak H. 1126/M. 1715, Sâlim Tezkiresi'nde H. 1120/M. 1708, Tuhfe-i Nâilî ve Nuhbetü'l-Âsâr li Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'ar'da ise bu tarih H. 1727/M. 1716 şeklindedir. Bu bilgilere dayanarak şairin H. 1120/M. 1708-1127/M. 1716 tarihleri arasında vefat ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

³² Sicill-i Osmanî, II. Cilt, *Gregg International Publishers Limited*, İstanbul, 1971, s. 344 ; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 293.; Sadık Erdem, Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı, AKM Yayını, Ankara, 1994, s. 99.; Filiz Kılıç, *Şefkat, Tezkire-i Şuara*, Bizim BüroYayınları, Ankara, 2005, s. 52.

³³ Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, (Haz: Adnan İnce), AKM Yayını, Ankara, 2005, s. 311.; Mustafa Safayî Efendi, *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz: Pervin Çapan), AKM Yayını, Ankara, 2005, s. 199.; *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, *Gregg International Publishers Limited*, İstanbul, 1971, s. 344 ; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 291.; İsmail Belîğ, *Nuhbetü'l-Âsâr Li Zeyli Zübdetü'l-Eş'ar*, (Haz. Abdulkerim Abdulkadiroğlu) AKM Yayını, Ankara, 1999, s. 83.

Ali Zihnî Efendi³⁴

Bu şairden bahseden iki kaynak vardır. Bunlar; Fatin Tezkiresi ve Tuhfe-i Nâ'îlî'dir. Her iki kaynakta da kendisiyle ilgili olarak Karahisarlı olduğu bilgisi vardır. Fatin Tezkiresi'nde birkaç beyiti bulunmaktadır.

Hüdâverdi Zihnî Efendi³⁵

Hüdâverdi Zihnî Efendi'den bahseden kaynak sayısı; Silahdarzâde Tezkiresi, Şefkat Tezkiresi, Sicill-i Osmanî ve Tuhfe-i Nâ'îlî olmak üzere dört tanedir. Bu kaynaklardan Şefkat Tezkiresi'nde bir gazeli verilerek sadece Yanyalı olduğu ve Kurt Paşa'nın Mühürdarı olduğu yazılıdır. Diğer kaynaklarda ise bu bilgiler dışında III. Selim döneminde vefat ettiği şeklindedir. Fakat Tuhfe-i Nâ'îlî'de dikkat eksikliğinden olsa gerek III. Selim yerine III. Süleyman yazılıdır. Zirâ III. Süleyman adında bir Osmanlı hükümdarı bulunmamaktadır.

Belirtilen nüshadaki “Zîver” mahlaslı şiirlerin aynısının diğer nüshalarda mahlas dışında aynı olması bir intihal olma ihtimalini arttırmaktadır. Zira eğer “Zîver” mahlaslı şiirler “Zihnî” mahlaslı şiirlerden farklı olsaydı ve bu şiirlerin aynı şaire ait oldukları kesin olsaydı bir mahlas değişikliğinden rahatlıkla söz edebilirdik.

Bilindiği üzere müstensihler çoğu zaman divânın yeni bir nüshasını şairden çok daha sonra yazmaktaydılar. Bizim için problemliler olarak görülen nüshada da müstensihin kimliği ve istinsah tarihi belli olmadığı için şairin döneminde ve şairden çok sonra yaşamış “Zîver” mahlaslı şairleri ele almakta fayda vardır.

³⁴ Ömer Çiğçi, *Hatimetü'l-Eş'ar (Fatîn Tezkiresi)*, Kült. ve Tur. Bak. Yayınları, e-kitap, s. 200.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 294.

³⁵ Filiz Kılıç, *Şefkat, Tezkire-i Şuara*, Bizim BüroYayınları, Ankara, 2005, s. 54.; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971, s. 344.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 293.

Ahmed Zîver Efendi³⁶

Bu şairden sadece Tuhfe-i Nâîli ve Mecelle'de bilgi vardır, o da Pazarlı olduğu Silivri'de medfûn olduğu ve H. 1174/M. 1760 tarihinde vefat ettiği şeklindedir.

Ahmed Zîver Efendi³⁷

Şairimizle aynı devirde yaşamış bir diğer şair de Ahmet Zîver Efendi'dir. Ondan bahseden kaynaklar Tuhfe-i Nâ'ilî, Sicill-i Osmânî ve Şefkat Tezkiresi'nde aşağı yukarı aynı bilgiler verilmektedir. Bunların en mühim olanı ise, üç dilde şiir söyleyecek kadar kudretli olduğu ve H. 1202/M. 1787 tarihinde vefat etmiş olmasıdır.

Tırnakçızade Mehmed Sâ'id Zîver Efendi³⁸

Keşanlı Zihnî'den çok daha sonra yaşamış bu şairden bahseden kaynaklar Fatin Tezkiresi, Sicill-i Osmanî, Ârif Hikmet Tezkiresi ve Tuhfe-i Nâ'ilî'de benzer bilgiler verilmekte olup tümünde yaşadığı tarihler H. 1227-1290/M. 1812-1873 arasındır. Ayrıca Üsküdar'da yaşadığı da tüm kaynaklarda hem fikir olunan mevzudur. Divân sahibidir ve İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü'nde, 000463 yer numarasıyla 33 varaklık divânının bir nüshası bulunmaktadır.

³⁶ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâîli*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 298.

³⁷ Filiz Kılıç, *Şefkat, Tezkire-i Şuara*, Bizim BüroYayınları, Ankara, 2005, s. 74.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâîli*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 298.; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971, s. 427.

³⁸ Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâîli*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 398.; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971, s. 438.; Ömer Çifçi, *Hatimetü'l-Eş'ar (Fatin Tezkiresi)*, Kült. ve Tur. Bak. Yayınları, e-kitap. s. 203.; Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şu'ara*, (Haz. Sadık Erdem), AKM Yayını, Ankara, 2014, s. ??

Ahmed Sâdik Zîver Paşa³⁹

XIX. asır şairlerimizdendir. Kendisinden bahseden Sicill-i Osmanî, Silahdarzade Tezkiresi, Fatin Tezkiresi ve Tuhfe-i Nâ'îli'ye göre İstanbul'da H. 1278'de doğmuştur. Osmanlı Mü'ellifleri'nde ölüm tarihi H. 1277/M. 1860'dır. Fakat Tuhfe-i Nâ'îli'de bu bilginin yanlış olduğu vurgulanmıştır.

Ferah Efendizade Zîver⁴⁰

Bu şairimizden bahseden üç kaynak vardır. Bunlar Sicill-i Osmanî, Fatin Tezkiresi ve Tuhfe-i Nâ'îli'dir. Bu kaynaklara göre şair Kıbrımlı olup kabri Beşiktaş'tadır. Yine bu kaynaklarda şairin ölüm tarihi olarak H. 1245/M. 1830 tarihi yazılıdır.

Kaynaklardan yola çıkarak kısaca bilgiler verdiğimiz asır Zihnî ve Zîver mahlaslı şairleri kısaca sınıflandırmak daha rahat çalışmamızı sağlayacaktır.

XVIII. Asır, Zihnî Mahlaslı şairler ile XVIII. Asır ve Sonrasında Yaşayan Zîver Mahlaslı Şairler

Mahlas	Asıl İsmi	Memleket	Yaşadığı Dönem
Zihnî	Seyyid Mehmed Sâ'id	Keşan	III. Selim devri şairi
Zihnî	Mehmed Çelebi	İstanbul	H. d. ?-ö. 1126
Zihnî	Mehmed Efendi	İstanbul	H. d. ?-ö. 1157
Zihnî	İsmail Ağazade	İstanbul	II. Mustafa dönemi
Zihnî	Kitâbî Zihnî Efendi	İstanbul	H.1160 senesi hayattadır
Zihnî	Berberzade Mehmed	İstanbul	H. d. ?-ö. 1127

³⁹ 1715., Ömer Çiftçi, *Hatimetü'l-Eş'ar (Fatin Tezkiresi)*, Kült. ve Tur. Bak. Yayınları, e-kitap. s. 201.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâîli*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 398.; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971, s. 438.

⁴⁰ Ömer Çiftçi, *Hatimetü'l-Eş'ar (Fatin Tezkiresi)*, Kült. ve Tur. Bak. Yayınları, e-kitap. s. 201.; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâîli*, Cilt: I, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 398.; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971, s. 438.

Zihnî	Ali Zihnî Efendi	Karahisarlı	Kaynaklarda belirtilmemiş
Zihnî	Hüdâverdi Zihnî Efendi	Yanyalı	III. Selim devri şairi
Zîver	Ahmed Zîver Efendi	Pazar	H. d.?-ö. 1174
Zîver	Ahmed Zîver Efendi	İstanbul	H. d. ?-ö. 1202
Zîver	Tırnakçızade Mehmed Sâ'id	Üsküdar	H. d. 1227-ö. 1290
Zîver	Ahmed Sâdık Zîver Paşa	Trabzon	H. d. 1208- ö. 1278
Zîver	Ferah Efendizade Zîver	İstanbul	H. d. 1224-ö. 1245

Tablo 1: Zihnî ve Zîver mahlaslı şairler

Şairin dönemi ve şairle ilgili olarak, elimizde net olan yine bizzat şairin kendi dibacesindeki eserini oluşturma tarihleri olan H. 1180-1196/M. 1766-1782 tarihleridir. Yani şairimiz en az H. 1196/M. 1782 tarihinde henüz hayattadır. Elimizdeki ikinci kanıt ise yine kendi kaleminden eserinin dili, üslubu ve şairin dünya görüşüdür. Şair hikmete ve hikmetli şiire büyük iltifatlar etmiş, bu fikirlerini de şiirlerinde uygulamıştır. Yani dibâce ve şiirler birbiriyle örtüşüp aynı şaire ait olduğu kesindir. Ayrıca Keşanlı olduğu da İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (Ü₂) nüshasının sonunda yazılıdır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle tüm kaynaklarda ortak olan genel kanılara göre Zihnî mahlasını kullanan XVIII. asır şairlerinden Mehmed Çelebi Efendi, Mehmed Efendi, İsmail Ağazade, Kitâbî Zihnî Efendi ve Berberzade Mehmed Zihnî Efendi kesinlikle çalıştığımız divânın mü'ellifleri olamazlar. Zirâ isimlerini zikrettiğimiz Mehmed Çelebi Efendi H. 1126/M. 1715 senesi, Mehmed Efendi H.1157/M. 1745 senesi, Berberzade Mehmed Efendi en geç H. 1127/M. 1716 senesi vefat etmiş şairlerimizdendir. İsmail Ağazade, II. Mustafa Dönemi şairlerinden olup en geç H. 1115/ M. 1704 senesinde vefat etmiştir. Dolayısıyla bu da divânın mü'ellifi olamaz. Geriye ölüm tarihleri belli olmadıkları için Kitâbî Zihnî Efendi, Ali Zihnî Efendi, Hüdâverdi Zihnî Efendi isimli şairler kalmaktadır. Bunlardan Kitâbî Zihnî Efendi, Koca Râgıb Paşa'nın kitapçısı olması ve İstanbul'da yaşaması, Ali Zihnî

Efendi'nin Karahisarlı olması ve Hüdâverdi Zihnî Efendi'nin de Yanyalı olması, onların da araştırdığımız Zihnî mahlaslı şair olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle elimizdeki tek mü'ellif Mehmed Sâ'id Zihnî Efendi kalmaktadır ki bu şair, hakkında verilen tüm bilgiler aşağı yukarı divândaki bilgilerle örtüşmektedir.

Şimdi asıl problemlerimizden biri olan “Zîver” mahlasıyla istinsah edilen Ü₁ nüshasına dönelim. Bizim için işin problemleri kısmı; daha önce de zikrettiğimiz nüshadaki mensur bir dibâce ve 192 manzume olduğu gibi diğer dört nüshada da mevcuttur. Fakat bu nüsha diğerlerine göre aynı zamanda eksik olup her harften seçme gazeller ile oluşturulmuştur. Yani bu nüsha ana kaynaktan en uzak olan nüshadır aynı zamanda.

Edebiyatımızda mahlas değişikliği ve intihalden dolayı aynı şaire ait farklı şiirler görülebilmektedir. Mahlas değişikliği yapan şairler, farklı şiirlerini farklı mahlaslarla söylemişlerdir. Aynı şiirin farklı mahlaslarla söylendiği örnekler çok azdır. Fakat intihalde durum farklıdır. İntihal yapan şairler bir gazeli; hatta belki bir mecmuanın tümünün mahlasını kendi mahlasları ile değiştirirler. Bu açıdan bakarsak bu nüshaya bir intihal yapıldığı kanaatimizce daha yakın ihtimaldir. Bu konuda daha net konuşabilmemiz için adı geçen nüshanın istinsah bilgilerini bilmemiz gerekmektedir. Fakat bu nüshanın ne istinsah tarihi ne de müstensihi hakkında hiçbir bilgi veya belge bulunmamaktadır.

Elimizdeki kaynaklardan, isimlerini tespit edebildiğimiz “Zîver” mahlaslı şairlerin bilgilerinden ve şairlerin mevcut şiirlerinden hareketle kanaatimiz olan intihal ihtimalini araştırmakta fayda vardır.

Keşanlı Zihnî ile aynı dönemde yaşamış olan “Ziver” mahlaslı iki şair vardır. Bunlar, Pazar doğumlu olan Ahmed Zîver Efendi ile İstanbul'da yaşamış olan Ahmed Zîver Efendi'dir. Pazar doğumlu olan Ahmed Ziver Efendi kaynaklara göre H. 1174/M. 1760 tarihinde vefat etmiştir. Dolayısıyla divânın tamamlanma tarihi

olan H. 1196/M. 1782 tarihine ait bir divâna etkisinin olması olanaksızdır. Diğer Ahmed Zîver Efendi ise isminin geçtiği tüm kaynaklarda ölüm tarihinin H. 1202/M. 1787 olduğu konusunda fikir birliği vardır. Bu tarih Tuhfe-i Nâ'îlî'de Keşanlı Zihnî'nin ölüm tarihi olan H. 1202/M. 1787 tarihiyle örtüşmektedir. Bu durum, iki şairin de aslında aynı şair olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. O zaman bu iki şahsiyeti birbiriyle karşılaştırmakta fayda vardır. Tuhfe-i Nâ'îlî, Şefkat Tezkiresi ve Sicill-i Osmanî bu iki şairden de ayrı ayrı bahseden kaynaklardır. Her üç kaynak da Keşanlı Zihnî'nin Keşan'da yaşadığını; Ahmed Zîver Efendi'nin ise İstanbul'da yaşadığı konusunda net bilgi verilmektedir. Ayrıca ne Keşanlı Zihnî'nin İstanbul'da bulunduğu dair; ne de Ahmed Zîveri'nin Keşan'da bulunduğu dair bir bilgi yoktur. Bu durum iki şairin aslında aynı şair olma ihtimalini azaltmaktadır. Bu iki şair için verilen gazellerden Keşanlı Zihnî'ye ait olanlarından hiçbirisi Ahmed Zîver'in divânında bulunmamaktadır. Aynı şekilde Ahmed Zîver için kaynaklarda örnek verilen hiçbir gazel Zihnî divânının hiçbir nüshasında bulunmamaktadır. Bu bilgilere göre bu iki şairin aynı şair olma ihtimali yoktur.

Geriye Tırnakçızâde Mehmed Sâ'id Zîver Efendi, Ahmed Sâdık Zîver Paşa ve Ferah Efendizade Zîver Efendi kalmaktadır. Her üç şair de Keşanlı Zihnî'nin vefatından çok sonra doğmuş şairlerdir. Dolayısıyla bu şairler için asıl mü'ellif dememiz imkansızdır. Biz bu şairlerin bir intihale girişme ihtimali üzerinden değerlendirme yapacağız.

Tırnakçızâde Mehmed Sâ'id Zîver Efendi, İstanbul'da yaşamış şairlerimizdendir. Divânının bir nüshası da tartışma konumuz olan (Ü₁) nüshasıyla aynı kütüphanenin aynı bölümündedir. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümünü'ndeki katalogda Zihnî'nin "Zîver" mahlasıyla istinsah edilen nüsha da Tırnakçızade olarak geçmektedir. Fakat bu tamamen bir isim benzerliğinden kaynaklanmış olabilir. Zirâ bu nüshayı Tırnakçızade'nin yazdığını düşünürsek şairin intihal yapmış olduğu sonucuna varırız ki bu da bir ihtimaldir. Tırnakçızade'nin mevcut divânı ve diğer şiirlerinde Keşanlı'ya ait herhangi bir gazele rastlanamamıştır.

Ahmed Sâdık Zîver Paşa ve Ferah Efendizade Zîver Efendi ise yine şairden sonra yaşamış “Zîver” mahlasını kullanan şairlerdendir. Keşanlı’ya ait hiçbir gazel ya da beyit bu şairlerin herhangi bir eserinde ya da şiirinde bulunamamıştır.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında farklı şair Keşanlı Zihnî’ye ait olan divânın mevcut beş nüshasından birinde görülen mahlas farklılığı iki ihtimal bırakmaktadır. Bunlardan birincisi Zihnî, sonradan mahlas değişikliğine gitmiştir. İkinci ihtimal ise şairin şiirlerinin bir kısmının “Zîver” mahlasını kullanan ve bilinmeyen birisi tarafından, intihale uğramış olmasıdır. Kanaatimizce ikinci ihtimal daha kuvvetlidir. Zirâ şairin mahlas değişikliğine gitmiş olması, şaire yeni bir nüsha oluşturacak kadar sayıca fazla olan şiirlerini teker teker yeniden yazması anlamına gelir ki bu pek mantıklı bir durum değildir.

Şair hakkındaki problemlerden birisi de şair hakkındaki günümüzde yapılan çalışmalardır. Bu çalışmalardan biri Leyla Alptekin’e ait olan yüksek lisans tezidir. Bu çalışma tek nüsha üzerinden olmakla birlikte divân Berberzâde Mehmed Zihnî’ye ait olarak tanıtılmıştır. Şair bizzat kendi dibâcesinde;

“...aḳvâlimiz ṭard ü taḥmîl u târîḫ-i mezbûreden biñ yüz ṭoḳsân altı târîḫine degin ve devr iden eş‘ârımızdır.”

İfadesiyle net bir tarih vermektedir. Oysa yukarıda kaynaklardan yola çıkarak verdiğimiz bilgilere göre, Berberzâde en geç H. 1127/M. 1715 tarihinde vefat etmiştir. Bu durumda Berberzade Mehmed Zihnî ile Keşanlı Zihnî kesinlikle farklı kişilerdir ve divânın da Berberzâde’ye ait olması imkânsızdır.

Şairin divânı üzerine yapılan bir çalışma da Kerim Sandal’a ait Ahmed Zîver Divânı adıyla yapılan yüksek lisans tezidir.⁴¹ Yukarıda Ahmed Zîver ile ilgili bilgiler verirken Keşanlı Zihnî ile aynı tarihlerde yaşamalarına rağmen kaynaklardan yola

⁴¹ Kerim Sandal, *Zîver Divânı*, Marmara Üniv, Türkiyat Araş. Enst, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.

ıkarak ikisinin farklı Şairler olup birbirleriyle alakalarının olmadığı sonucuna varmıŐtık. Dolayısıyla çalışılan divân Ahmed Zîver Efendi'nin değil, Keşanlı Zihni'nin divanıdır.

IV. KEŞANLI ZİHNÎ'NİN ESERLERİ

Keşanlı Zihnî hakkında bilgi veren mecmualarda bilgiler oldukça kısıtlıdır. Bu bilgileri veren kaynakların tümünde divânının olduğu söylenmektedir. Yalnız birkaç tezkirede divânı dışında Vasl-Âbâd adında bir eserinin olduğunu söylemektedir. Fakat bu eser hakkında doyurucu bir bilgi verilmemiştir.

1. Divân

Keşanlı Zihnî'nin bilinen ve elde bulunan tek eseridir. Şair dibâce-i divânında belirttiğine göre⁴² eserine H. 1180/M. 1766'da başlamış ve eserini H. 1196/M. 1787'de tamamlamıştır. Yine hatime-i divân manzumesine eserin tamamlanma yılı olarak H. 1196/M. 1787 tarihini düşürmüştür.

Eserin tespit edilebilmiş beş nüshası vardır. Fakat bu nüshaların bazıları eksiktir. En kapsayıcı nüsha S. nüshasıdır. Bu nüshada 320 manzume vardır. Bu nüshada bulunmayan üç gazel de Y nüshasında vardır. Buna rağmen Y nüshasında, S nüshasındaki şiirlerin neredeyse yarısı bulunmamaktadır. Ayrıca Ü₂ nüshasında da diğer nüshalarda olmayan bir tarih manzumesi vardır. Yani toplamda divânda en az 324 şiir vardır ve eldeki nüshalardan daha kapsayıcı bir nüshanın daha olabileceği ihtimali yüksektir.

Keşanlı Zihnî Divânı'nda 319 gazel, 1 kaside, 2 tarih manzumesi, 1 hatime-i divân ve 1 de terci-i bend vardır. Divândaki gazeller alfabetik sıraya göre tertiplenmiştir. Şair gazel dışında diğer nazım şekillerine pek rağbet göstermemiştir. Kullandığı birkaç farklı nazım şeklini de klasik mürettep divân oluşturma kaidelerinin dışında oluşturmuştur. Bu yüzden eser, mürettep olmayan bir divândır.

⁴² "...biñ yüz seksân târihine gelince cem' u tekmiñ ve târih-i mezkûre degin şudür iden aqvâlimiz şard ü taħmîl u târih-i mezbûreden biñ yüz çoqsân altı târihine degin ve devr iden eş'ârımızdır..."; D/S. 10b.

Şefkat tezkiresinde mürettep bir divânının olduğu zikredilmektedir. Bu ifade elimizdeki nüshaların çok eksik ve seçme şiirlerini barındırdığını asıl büyük bir nüshasının var olabileceğini düşündürmektedir.

Divân üzerine daha önce yüksek lisans düzeyinde üç çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri şairin 97 gazeli üzerine Doç. Dr. Nezihe Saylan danışmanlığında⁴³, biri Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu⁴⁴, diğeri de Yard. Doç. Dr. Hanife Koncu danışmanlığında⁴⁵ yapılmıştır.

2. Vasl-Âbâd

Bu eser hakkında yalnız Osmanlı Müellifleri⁴⁶ ve Ârif Hikmet Tezkiresi'nde⁴⁷ bilgi verilmektedir. Konusu aşk olan bir eserdir. Kütüphanelerde ve kütüphane kataloglarında böyle bir esere rastlanılamamıştır.

⁴³ Zeliha Çelen, *Mehmed Zihnî Keşânî'nin 97 Gazeli İnceleme-Metin*, Boğaziçi Üniv, Sosyal Bil. Ens.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.

⁴⁴ Kerim Sandal, *Zîver Divânı*, Marmara Üniv, Türkiyat Araş. Enst, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.

⁴⁵ Leyla Aptekin, *Berberzâde Mehmed Zihnî Divânı'nın Bilimsel Yayını ile Eserin Şekil ve Muhtevâ Bakımından İncelenmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv. Sosyal Bil. Ens. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.

⁴⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I (Haz: Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 72.

⁴⁷ Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şu'ara*, (Haz. Sadık Erdem), AKM Yayını, Ankara, 2014, s.71.

V. KEŞANLI ZİHNÎ'NİN EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE SANATI

Keşanlı Zihnî biyografi ve tezkire türü eserlerde kendine çok fazla yer edinememiş bir şairdir. Ondan bahseden birkaç eser vardır ve bu eserlerde de sanatı ve edebî yönü hakkında hiçbir açıklama, değerlendirme bulunmamaktadır. Sadece XIX. asır şairlerinden Ferrî mahlaslı bir şair onun bir gazeline nazire yapmıştır.

Zihnî;

Senden ümmîd-i necm-i dil ey mehlikâ likâ

Ey âfitâb-ı baht-ı ser-i enbiyâ biyâ

Bahr-ı siyâh-ı fûrûkate elde hüner gerek

Târîk-i ğarğa virse n'ola rûşenâ şenâ

Geçmem derim cezîdem iken bint-i rez benim

Tatlıka şâlih olmaz imiş da'imâ imâ

Vaşl-ı Hüseyn hüsne raķib oldu bir Yezîd

‘Aşk-ı tufeyl semt-i reh-i Kerbelâ belâ

Ez-duğteri olursa n'ola uğt-ı maĥremim

Pîr-i muġân olunca bize Zihniyâ niyâ

Ferrî;

Etsin ço hecrin ile dil-i bî-nevâ nevâ

Oldu firâş-ı vuslatına nâ-sezâ sezâ

Düşdüm bu baħr-ı firķata kendi hevāmla
Çekdirme bāri bār-ı ğam-ı nā-Ĥudā Hudā

Düşmez şarāba ‘ aks-i rūhuñ pür-habāb iken
Olmaz hemişe meydeki mevc-âŝinā ŝinā

Şevk-i rūhuñla oldu gönül nāme-senc-i ‘ aşķ
Etse ‘ aceb mi bülbul-i gülşen-serā serā

Sî rûze ķopdu ol mehiñ incāz u ‘ ahdini
Bu ķillemizde Ĥaķ bu ki yok Ferriyā riyā⁴⁸

Onun edebî kimliğini, elimizdeki tek eseri olan Divānı’ndaki şiirleri ve dibâcesinden yola çıkarak anlatmaya çalışacağız. Şairin söz söyleme kudretini ve şiir hakkındaki görüşlerini, düşüncelerini açıklamamıza kaynaklık eden en büyük malzeme şüphesiz şairin dibâcesi olacaktır. Bilindiği üzere edebiyatımızda divân içerisine dibâce ekleyen yani şiir hakkında söyleyecek sözü olup, bunu dile getiren pek az şair vardır. Bu yüzden dibâceler ve şairin dibâcesini anlatmaya ayrı bir parantez açarsak hem şairin hakkını teslim etmiş oluruz hem de şairin şiirlerini daha iyi anlamış oluruz.

1.Keşanlı Zihnî Divânı’nın Dibâcesi

Türk toplumu şiire büyük önem vermiş bir toplumdur. Bu yüzden toplumumuzda her dönemde büyük söz ustaları ve kitlelere varacak sayıda şair yetişmiştir. Dibâceler üzerine en kapsamlı çalışayı yapan Tahir Üzgör eserinde⁴⁹ dört yüz doksan iki şaire ait beş bin yüzün üzerinde divân taradığını ve bu şairlerden otuz

⁴⁸ Filiz Kılıç, *Şefkat, Tezkire-i Şuara*, Bizim BüroYayımları, Ankara, 2005, s. 122.

⁴⁹ Edebiyatımızda dibâceler hakkında detaylı bilgi için bkz. Tahir Üzgör, *Türkçe Divân Dibâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

sekizine ait kırk Türkçe dibâce tespit edebildiğini ifade etmektedir. Yani şairlerimizin geneli dibâce yazmamışlardır. Bu açıdan düşündüğümüzde Keşanlı Zihnî edebiyatımızda divânına dibâce yazan az sayıdaki şairlerden biridir. Bu yüzden de büyük önem arz etmektedir.

Zihnî'nin dibâcesini önemli kılan bir husus da dönemiyle alakalıdır. Bilindiği üzere XVIII. asır Batılılaşma ve yerlileşmenin başladığı ve yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu dönemin ikinci yarısında yaşamış şair de bu değişimlerin merkezinde olmuştur.

Yerlilerleşme ve Batılılaşmanın edebiyatımıza yansması şüphesiz yeni arayışlar ve yeni bir edebiyat anlayışı fikirlerini doğurmuştur. Bu açıdan şairin yaşadığı dönem bir dönüm noktası, bir geçiş dönemidir. Şair dibâcesinde döneminin şiir anlayışı hakkında tespitlerde bulunurken yeni oluşmaya başlayan edebî görüşler hakkında da keskin ifâdeler ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Bu yüzden dönemi açısından da dibâce büyük bir önem arz etmektedir.

Tahir Üzgör⁵⁰, Türkçe divânlara yazılmış dibâceleri tespit ederken Harun Tolasa'nın makalesinden⁵¹ hareketle işaret edilen kırka yakın dibâce için *İstanbul Kitaplıkları Yazma Divânlar Kataloğu*'ndan 50'nin üzerinde divân dibâcesi tespit ettiğini ve bu dibâcelerin bir kısmının Türkçe olmadığı, tespit edilemeyecek kadar bozuk olduğu veya divân müstensihlerinin dibâceleri divânlara eklediği için bu sayıyı 40'a düşürmüştür. Keşanlı Zihnî'nin dibâcesini hem şekil olarak hem de içerik olarak ortalama dibâcelere göre çok net ve nitelikli olduğundan bu rakama rahatlıkla dâhil edebiliriz.

Dibâceler coşku ve heyecan meydana getiren metinler değildirler. Yani estetik haz oluşturmak maksadıyla yazılmazlar. Daha çok bilgi vermek, şiirlere geçmeden

⁵⁰ Tahir Üzgör, age, s. 10.

⁵¹ Harun Tolasa, *Klasik Edebiyatımızda Divân Önsöz (Dibâceler): Lâmiî'nin Önsözü ve (Buna Göre) Divân Şiiri Sanat Görüşü*, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C: III, İzmir, 1983, s. 385-402.

önce okuyucuyu şaire göre belli beklentilere ya da bakış açılarına yönlendirmek üzere yazılan yazılardır. Bu metinlerde bilimsellik ağır bastığı için dibâce yazarları söylediklerini kanıtlama yoluna gitmektedirler. Bu kanıtlama soyut bir konu olan şiir ve söz üzerine olduğu için de en büyük kanıtlama aracı, doğal olarak toplumda herkesçe kabul görmüş olan âyetler, hadîs-i şerîfler, kelâm-ı kibârlar, deyimler veya atasözleridir. Bu ekseninde Türkçe dibâce yazan şairler düşüncelerini genelde âyet ve hadîslerle iktibas yoluyla kanıtlama yoluna gitmişlerdir. Deyim ve atasözlerini ise daha çok şiirlerinde ve genelde beyitlerin ilk mısrasını kanıtlamak amacıyla ikinci mısralarda kullanmışlardır. Bu kaidelere göre şair Zihnî de dibâcesinde 25 ayet veya hadîs iktibası yapmıştır.

Dibâcelerin en mühim şekil özelliklerinden biri de mensur şekilde yazılmış olmalarıdır. Tâhir Üzgör'ün tespit ettiği 38 şaire ait 40 dibâce içinde sadece üç şair dibâcesini manzum olarak oluşturmuştur. Bunlar; Ahmed Paşa, Hüsnî ve Ferdî'nin dibâceleridir. Keşanlı Zihnî de geleneklere uygun olarak dibâcesini mensur olarak kaleme almıştır.

Edebiyatımızda dibâcelerin hacmi ile ilgili nazım şekilleri gibi net kaideler yoktur. Dibâceler bazen bir varak bazen de 30-40 varaka kadar yazılabilir. Örneğin dibâce sahiplerinden Hüsnî'nin dibâcesi yalnızca üç beyittir. Buna karşın Lâmiî'nin dibâcesi ise 40 varaktır. Keşanlı Zihnî'nin dibâcesi bu bilgilere göre 10 varak olarak ortalama bir hacimdedir.

Gerek mensur gerekse de manzum eserlerde müellifler belli sebeplerle eser yazdıklarını söylemişlerdir. Dibâceli divânlarda bu sebep, şairlerce genelde dibâcelerde zikredilmiştir. Otuz sekiz şairden otuz dördünün bu yolda hareket ettikleri görülür.⁵² Zihnî de ise bu durum biraz farklıdır. Şair de dibâcesinde bir telif sebebinden bahsetmiştir. Dönemindeki özellikle içki ve eğlence meclislerini şenlendirmek için kendi ifadesiyle “*El-hamr-ı yâkute ve'l-asel Mukayyete*” misali

⁵² Tahir Üzgör, *age*, s. 10.

“şûhâne” şiirleri ve bunların müelliflerini sert ifadelerle eleştirmiştir. Şair, şiirlerini bu akımlara bir tepki olarak, olması gereken şiirin mahiyetini göstermek maksadıyla telif ettiğini dibâcesinde ifade etmiştir.

1.2. Dîbâceden Hareketle Şiir Hakkındaki Görüşleri

Herşeyden önce şairin “*hikemî*” bir anlayışla ve dibâcesinde de şiirlerinden örnekler verdiği Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ve Şair Nâbî gibi hem düşünce dünyamızın hem de söz söyleme geleneğimizin büyük şahsiyetlerinin yolunda fikirlere sahip olup bu fikirler çerçevesinde şiir söyleyen bir şair olduğunu söylemek gerekir.

Zihnî’ye göre şiir herşeyden önce bir fikir ve nasihat havası taşımalıdır. Şair dibacenin daha ilk cümlelerinde şiirinin mahiyetini ve şiir yazmasındaki amacını şu cümlelerle anlatmaktadır.

“...itmekden murâd maḥzâ süfehâniñ münçülâb-ı mezâkıñı nâv-dân-ı şafâhatdan icrâ vü hâşet ehl-i hevânîñ lu‘b u lehv-i dimâğını işhâ degildir.”

Şair burada divan tertip etmekteki amacının asla ehl-i keyfin içki sohbetlerini renklendiren şiirler yazmak olmadığını söyler. Devamında bu tarz şiiri bir hile olarak görüp bu tarzda şiir yazarları “*La‘net ol te’lîfe...*” diyerek itham etmektedir. Bilindiği üzere şairin yaşadığı dönemde “*Nedimâne*” şiir yazma geleneği yaygındır. Şair böylece bu tarzı ve bu tarzda şiir yazarları sert bir şekilde eleştirmektedir.

Şairin bu şiir tarzına karşın övdüğü ve örnek gösterdiği, tarifini yaptığı şiir ise, içinde fikir ve ilim bulunan nasihat havasında, okuyana kemaller kazandıran şiirdir ki şairin bu şiir hakkındaki ifadesi şöyledir;

“Belki ezhân-ı selîmeye delîl ü ifhâm-ı kerîmeye sebîl ve ol târîk üzre semt-i noḡşândan ḥavf u ḥaşyetle firâr-ı taḥkîkînde meyl ü rağbet birle şavb-ı taḥkîkîde kemâl u ḳarâr ideler. Pes bu ma‘nâ be-ṭabaḳa şî‘r-i mantîkîniñ ta‘rifidir.”

Şaire göre kadim şairler ve âlimler aruz ilmini, mûsıkî ilmini, fesahat ve belagati de hikmetli sözlere bir elbise gibi giydirerek şiir ilmini oluşturmuşlardır. Yani şaire göre şiirin dört ana unsuru vardır. Bunlar; hikmetli ve mantıklı, akla ve hayale uygun söz, vezin, mûsıkî, fesâhat ve belâgattir. Bunlardan hikmetler şiirin bedeni ve rûhu, fesahat, belâgat, vezin, mûsıkî gibi öğeler de şiirin elbisesidir.

Şair tarif ettiği bu şiiri “*Şiirde hikmetler vardır.*” hadis-i şerifine, Yâsin suresi 69. ayeti olan “*Biz ona şiir öğretmedik, ona yaraşmazdı.*” ve Şu‘ara suresi 223. Ayet olan “*O düzenbazlardır ki şeytana kulak verir ve çoğu yalan söyler*” ayetlerine iktibas yaparak dayandırmaktadır.

Şair burada hikmetli şiiri hadiste belirtilen ölçülerde tanımlayıp, içinde hikmet olmayan şiirleri ise ayetlerde belirtilen küfür dairesi içinde değerlendirmektedir.

Zihnî, Peygamberimiz Hz. Muhammed’in şiire bakışını da *şiir-i mantıkîye* olan muhabbetini, sahabeler dönemindeki peygamberin amcasının oğlu olan küfür erbabının şairi Mûgire b. Hâris b. Abdullah Muttalîb’in Peygamberi hicvettiği şiirine karşılık, peygamber şairi Hasan b. Sâbit’in yazdığı şiiri örnek olarak vermiştir. Örnek olarak verdiği bu şiir tarzını benimsemiş şairleri de hadiste belirtilen “*Âlimler peygamberlerin varisleridirler.*” fehvasınca peygamberlere varis olarak görmüştür.

Şairin şiir hakkındaki görüşlerinden biri de, her beyitte en az iki derin görüş ve fikir bulunmasıdır. Şair dibâcede bu fikrini şöyle ifade etmektedir;

“*Fe emmā bir ğazeliñ her beytinde iki maddeden nāķış fīkr olunmaz*”

Bu iki fikirden kasıt, birisi beyitin ilk anlamıdır ki bu herkesin asgari seviyede düşünüp idrāk edeceği anlamdır. İkinci anlam ise beyitin sırrıdır ki hakiki ilim ve şiir erbabının anlayacağı derin anlamdır. Şairin asıl kastettiği ve gizlediği mana beyitin inci misali gizlediği derin manadır.

Zihnî, şiir üzerine bir düşüncesini de şöyle tarif etmektedir;

...”bir mısra‘-ı mevzūn-ı lisān-ı āhire tercūme olunsa gerçi vezn u kâfiye muzmaḥill olur. Likin ta‘rif-i ūir den sākıř olmaz.”

Ve zin, kafiye ve redif gibi ūirin ūekle ait unsurları sađlam bir fikir ūzerine kurulmalıdır. Zira sadece ūekille kelimele mūkemmel kurgulansa da eđer o derin mana ūiire yerleřtirilmiřse, ūiir bařka bir dile ya da gūnūmūze aktarıldıđında ūekil unsurları bozulur; fakat o derin mana ūiirin fikri dokusunda asla bir eksiklik oluřturmaz.

Őair on varaklık dibācesinde ūzetle ūiir tarifini dūneminde de çok yaygınlařmıř ilimden, irfandan ve hikmetlerden yoksun sadece içki ūūlenlerinde ehl-i keyfi neřelendirmek için insanın beynine sihir misali tesir eden cehl erbābının ūiirini reddeder. Buna karřın içinde ilim, tefekkūr, hakikat, fazilet gibi hikmetlerin bulunduđu ūiir olan ūiir-i mantıkīyi hakiki ūiir olarak gūrūr. Kur’an ve hadislerden bol bol iktibaslar yapıp hikmetli ūiir yazan Yunus, Mevlana ve Nābī’nin ūiirlerini ūrnek gūstererek bunlara uygun ūiirleri gerçek ūiir olarak zikreder. Yine dibācesinde “sihr” diye tanımladıđı ūiire tepki için divānını oluřturduđunu dibācesinin son būlūmūndeki hūlasa mevzu’unda beyan etmiřtir.

Őair dibācesinde ūzerinde durduđu hikemī ūiir olan “ūiir-i mantıkī”yi divānının manzum kısmı olan ūiirlerinde uygulamıřtır. ūiirlerinin temelinde herřeyden ūnce derin bir fikir, derin bir felsefe vardır.

“Dūn olur nerm olsa elmasın bahāsı Zihniyā

Gevheri kıymet viren şavr-ı metānetdir bana” (G. 8/5)

Őair bu beyitte gūlū tavrının kendisini deđerli kılan vasfı olduđunu elmasın yumuřađının deđerce dūřūk olmasına teřbihen sūylemiřtir. ūairin dibācesinde belirttiđi enaz iki anlamdan birincisi yumuřak elmasın deđerinin dūřūk olması, ikinci anlam ise asıl deđerli olandır ki bu da teřbihen kiřinin tavrın gūlū durmasıdır.

“Lezzet ü zevk-i behiştî zümre-i nâr anlamaz

Rütbe-i İslâm’ı ya‘ nî hayl-i küffâr anlamaz” (G. 109/1)

Bu beyitte de şair iki ayrı mısradaki iki ayrı düşünce zikretmiştir. Beyitlerinin genelindeki birinci mısrayı ikinci mısraya teşbihen kullanmıştır. İlk fikir; cennetin zevk ve lezzetini cehennem ehli anlamaz. Buna bağlı olarak ikinci fikir de İslamın müminlere verdiği rütbeyi kafirler anlamaz, şeklindedir. Burada şairin kullandığı zahir-batın tezatlığını da görebilmekteyiz. Kastedilen zahirî mana cennet ve cehennemle ilgili unsurlar olup batınî mana ise İslam rütbesidir.

Şair dibâcesinde şiir-i mantıkî için zikrettiği bir görüş de fikirlerin akla ve ve mantığa uygun olup kanıtlanmasıdır. Zihnî, bu fikir doğrultusunda ayet ve hadis iktibasları ile deyim ve atasözleri vasıtasıyla sürekli sözlerini kanıtlayarak telaşındadır. Gerek dibâcesinde gerek de şiirlerinde tespitlerimize göre şair 25 ayet ve hadis iktibasları yapmıştır. Ayrıca şair, gazellerinde birçok sûre adı zikrederek fikirlerini bir mantığa bir temele dayandırmaktadır.

1.3. Dil ve Üslûp

Keşanlı Zihnî'nin yaşadığı dönem değerlendirildiğinde, üslûp açısından ağırlıklı olarak hikmetli ve nasihat-âmez bir çerçevede şiirler söylediği görülür. Bunun aksine eğlence ve sadece estetik haz oluşturmak amacıyla söylenen şiirleri ise şiddetle eleştirmiştir. Onun şiir tanımı tasavvufî ve ahlâkî fikirlere sanat libasıyla şekillendirilmiş, okuyucuyu bilgi ve felsefe kazandıran sözlerin toplamıdır. Hal böyle olunca, şair sözlerinin arkasındaki hikmet ve fikirleri okuyucuya sürekli kanıtlayarak ihtiyacı hissetmiştir. Bu, hikemî bakış açısıyla oluşturulan şiirlerin temel bir özelliğidir.

“Ben nice cehd itmeyem kurb-ı vişâle irmege

Ḥaḫ dimişdir leysü 'l-insānu 'l-ammā sa' ā⁵³” (G. 4/4)

Kurb-i visâle ermek tasavvufî anlamda Allah'a yakın olmak demektir. Allah'a yakın olmak ve O'na ermek için de çalışmak lazımdır. Dinî anlamda çalışmak da ancak salih amellerle mümkündür. Şair burada âyeti kanıt göstererek çalışması gerektiğini söylemektedir.

Bazı beyitlerde ise şair iki cümle kurarak bir cümlede kendi fikrini söyleyip diğer cümledeki herkesçe kabul edilmiş durumla kanıtlama yoluna gitmiştir.

“Terk-i aġyār eyleyip dildāra irmekdir şalāḫ

Ḥār u ḥāşā ki geçip gülzāra irmekdir şalāḫ” (G. 50/1)

Bu beyitin iki mısraında iki ayrı yargı vardır. Birinci yargı şairin kendi fikridir ki; rahata ermek için rakibi terk edip sevgiliye yani şeytana ve nefse sırt dönüp Allah'a varmak lazımdır. İkinci yargı ise kanıttır ki güle varmak için dikenlerinden sıyrılmak gerektiğidir. Yani sevgiliye varmak için çile çekmek gerektiği herkesin malumudur.

Divân şiirinde, şairlerin kendi sanatlarını ve fikirlerini özellikle makta beyitinde övmeleri bir gelenektir. Zihnî de şiirlerinde bu geleneğe uyarak son beyitlerde kendini övmüştür.

“Ehl-i şi' re pençe urdum Zihniyā beş beytile

Güiyā oldu esed zāhir derūn-ı mişeden” (G. 252/5)

Beyitte şair, diğer şairlere söylediği beş beyitlik gazeliyle pençe vurduğunu ve kendisini bu vâdinin aslanı olduğunu söyleyerek kendini övmüştür.

““ Asker-i eş'ār-ı dehre Zihniyā

Bu ġazel olsa sezādır baş-būġ” (G. 174/1)

⁵³ “Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur.” Necm; 53/39

Bu beyitte de şair, söylediği gazelin şiirler ordusunun başkumandanı olduğunu ifade ederek sanatını övmüştür.

Zihnî'nin şiirlerde kullandığı dil ağırlık açısından çeşitlilik gösterir. Genel olarak ağır bir dil kullansa da yer yer mahallîleşmenin etkisiyle sade beyitler de kullandığı görülmektedir. Şair dibâcesinde oldukça ağır bir dille secili ve süslü bir anlatımı tercih etmiştir. Şairin mensur kısımda uzun cümleler kullanması dikkat çekmektedir.

“Şi‘re bir libās-ı cedīd daḥi ilbās eylediler ki feṣāḥat u belāḡatden murādları bu idi ki dā ‘ire-i elfāzda evvelā tayḥīl, ṣāniyā evzān u tertīl ṣāliṣā feṣāḥat-ı kelām-ı rābi‘ā belāḡat u ḥiss-i niḡām mevcūd ola. Lā-cerem ‘ulemā-yı ā‘şār u azmāñ u tā ‘ife-i ḥurde-şināsān bu güne suḡenden vücūhla memnūn olmuşlardır.”

Örnekte de görüldüğü gibi şairin mensur kısımdaki dili süslü ifadeler, yabancı kelimeler ve cümlelerin uzunluğu açısından oldukça ağırdır. Divânın mensur bölümünde kullanılan Türkçe kelimelerin oranı %14 civârındadır. Şiirler bölümünde ise bu oran %25 civarıdır.

Şairin kullandığı terkipler genelde iki sözcükten oluşur; fakat terkiplerin dört sözcüğe kadar çıktığı da görülür.

“Ṭarḥ idip aḡyārı bildim yār imiş ancak şerīf
Ḥārı terk itdim görünce *verd-i ra‘nā*-yı laṭīf” (G. 180/1)

“*Rezm-gāh-ı düşmen-i evḥām-ı dilde Zihniyā*
Bu gazel ser-‘ asker oldu leşker-i eş‘āra hep (G. 19/5)

Keşanlı Zihnî, konuşma dilinin unsurları olan günlük dile mâl olmuş kelâm-ı kibârlar, ikileme, değişik ses ve yapıda iki kelimenin birleşimi sözcükleri de kullanmıştır.

“Men mîzbân-ı derde mürüvvetle söyledim
Mihmân-ı cāna gelse n’ola *merḥabā*-yı ‘aşk” (K/45)

Bu beyitte eve gelen misafir için halkın “merhaba” demesi bir kelâm-ı kibâr örneğidir.

“Söyler pes ıafesde nigārım *tıkır tıkır*
Güyā servde başladı bülbül *çatır çatır*” (G. 92/1)

Burada ise “tıkır tıkır” ve “çatır çatır” ikilemeleri halk dilinde anlatımı pekiştirmek için kullanılan söz kalıplarıdır.

“Baş egmese sālūs n’ola kıble-i cānā
Kāfirlere bak Ka‘be-i ‘ulyāyı begenmez” (G. 111/2)

Bu neyitteki “n’ola” kelimesi “ne” ve “ola” kelimelerinin birleşiminden oluşan kalıp bir ifâdedir. Bu sözcük, halk dilinin bir özelliği olmakla birlikte şair tarafından vezini sağlamak içinde kullanılmıştır.

Şiirlerin ekseriyeti ve temeli hikemî bir bakış açısıyla oluşturulmuşsa da şairin yetiştiği çevre ve bulunduğu kültür ortamı ile döneminin şiir üslubunun izlerini Zihnî’nin şiirlerinde bulmak mümkündür. Özellikle yerlileşmenin etkisi, sosyal temalar ve yaşantıları açısından şairi etkilemiştir.

“Terk-i mu‘tād eyleyip üstād-ı ma‘nāya yüri
Mîzbân elbet ider ikrāmını mihmāna ‘arz” (G. 144/3)

Bu beyitte şair, toplumsal bir gelenek olan ev sahibinin misafirlere ikramlar arzetme geleneğinin şiirine malzeme etmiştir.

“Çāker-i maḥbūsiñ oldı istinādı seyyide

‘Akd-i siḥri ḥāll için gūyā okurlar *kul e’iḫ*⁵⁴” (G. 75/2)

Bu beyitte de şair, halk arasında da meşhur olan sihri def etmek için Nas ve Felak surelerinin okunduğunu söylemektedir.

Verilen örneklerde olduğu sosyal temayülleri şairin birçok beyitinde bulmak mümkündür.

Yerleşme hareketinin şairdeki diğer etkisi de Türkî-i Basit tarzını denemiş olduğudur. Zihni’nin şiirleri incelendiğinde kullandığı dilin çok ağır olduğu hemen anlaşılmaktadır fakat bunun yanında;

“Sevmeseydim ben seni cevri eylemezdiñ sen baña

Ben baña itdim senin yoḡdur günāhiñ ben bana” (G. 10/1)

Gibi sade bir Türkçe ile yazdığı şiirlerini bulmak da mümkündür.

Şairin kullandığı dil özelliklerinden en ilginç olanı ise çağının dilinden bağımsız olarak kullandığı bazı yapılardır. Şair “ile” bağlacı yanında bazen “birle”, “ben” zamirini bazen “men”, ve “bin” sayısının yerine de “min” kelimesini kullanması şairin doğu Türkçesi’ne büyük bir ilgisinin olduğunu göstermektedir. Bu durum XVIII. asır şairleri içinde istisnai bir durumdur. Bu istisnai kullanımlarının sayısı şu şekildedir.

İle>birle; dibâce kısmında 12, manzum kısmında 10 olmak üzere toplamda 22 yerde, ben>men, manzum kısmında 40 yerde, bin>min; 3 yerde geçmektedir.

⁵⁴ “De ki sığırım,” Felak; 113/1, Nas; 114/1.

“Bulmadı tedbîr-i nâkış *birle* âsâyiş vücūd

Müstecâb olmaz şürûṭ üzre olunmazsa du‘ â” (G. 4/2)

“Muḳîm oldum ma‘ ârif *birle* şehristân-ı hikmetde

Yine dihḳâniyân cehl ise bî-ğânedir dirler” (G. 101/3)

“Alıp Ya‘ ḳûb-ı dilden ḥîle *birle* Yūsuf-ı vaşlı

Sirişk-i çeşmimi ḥûn-âbe-i Ken‘ân iden sensin” (G. 205/2)

“Dostlar *men* ḥaste-i ‘aşḳam baña dermân idiñ

Derdimi şūḥ-ı ṭabîbe cümle ger ‘ilân idiñ (G. 210/1)

“Ḳâf-ı ‘irfân üzre pervâz eyleyen ‘anḳâ *menem*

Lâne-i tende hümâ-yı evc-i istiğnâ *menem*” (G. 233/1)

Zihnî şiirlerinde sadece kullandığı dil ve üslup farklılığı, deyimler ve sosyal hayata dair ifadeleriyle dikkat çekmez. Bazı beyitlerde sanat kudretini göstermek için de kelime oyunları yapmıştır. Bunlardan en mühimi de mahlas beyitlerinde gözlenmektedir. Şair birçok beyitte mahlasıyla kelime ve harf oyunları yaparak iştiakak ve tenasüp sanatı yapmıştır. En dikkat çeken ise “zihn-zeka-zikr-zehr-zann-mezheb-hüzn-hazân” gibi kelimelerinin birlikte kullanmasıdır.

“Nef u zarr-ı cismi *zihniñ* bilmedi ammâ

Zihniyâ Rūḥuñâ ṭarî olan sūd u ziyâni bilmedi” (G. 306/5)

- “Merd-i nā-meşhūda sem‘ ān keşf-i esrār eyleme
Zihniyā nefsü’l-emr kablü’z-z*ikri* izmār güç” (G. 46/5)
- “Aḥmaqları gör bilmez iken *zihn ü zekāy*
 ‘Ākillik idip *Zihni*-i ednāy beğenmez” (G. 111/5)
- “Kıldı müstağrāk dili mevc-i nigāh-ı āb-dār
Zihniyā ğarḳ-āb ider deryā gibi *zeḥḥār* tīg” (G. 176/5)
- “Ḥüsn-i *zanmm* var saña sende muvāfiḳ baña señ
 Kaldı *Zihni* sū-i *zannda* sen benimsiñ ben senin” (G. 206/5)
- “Dilde *Zihni* kıldı şābiṭ bu Ḥanīfe *mezhebiñ*
 Ey gönül ter-lāle-i Nu‘ mān’a beñzer leblerin” (G. 212/5)
- “*Zihni* riyāz-ı ḥüsniñ köhne baḥārı geldi
 Bir gül açıldı güyā vaḳt-i *hazān* içinde” (G. 284/5)
- “Dilberā *Zihni* gibi çeşm-i terim giryān idip
 Ḥande-i *hizān* ebnā-yı zamān itdiñ beni” (G. 318/5)

1.4. Deyimler

En az iki kelimededen oluşan ve kelimelerinden en az birisinin gerçek anlamı dışında kullanıldığı kalıp sözlerden⁵⁵ olan deyimler, anlatımı daha etkili kılan, sözü pekiştiren bir işleve sâhiptir. Bu bağlamda Keşanlı Zihnî şiiirlerinde günlük dilin önemli bir parçası olan deyimlerle anlatımını renklendirmiştir. Fakat şairin deyimleri kullanma şekli günlük hayattaki gibi değildir. Deyimler şairin dilinde bir terkip vasıtası ya da araya söz kalıpları konularak, okuyucuyu düşündürecek şekilde şiiirlere yerleştirilmiştir.

Şairin gazellerinden derlediğimiz bazı deyimler aşağıda listelenmiştir.

Adam olmak. G. 254/5	Akla sığmamak. G. 12/5
Aman Bulmak. TB/108.	Aklım almak. G. 220/3
Ardına dönmek. G.37/3	Attan inip eşeğe binmek. G. 6/3
Ayağı kesilmek. G.222/4	Ayağına kara su inmek. G.236/6
Ayrılık çekmek. K/21	Bağrına taş basmak. G.142/4
Baskın basanıdır. G.142/7	Baş aşağı etmek. G.7/5
Baş üzre olmak. G.15/5	Başa çıkmak. G.222/5
Başdan aşmak. G. 253/2	Başdan çıkmak. G.201/3
Başını yemek. G. 315/2	Bel bağlamak. G.241/5
Belasını bulmak. G.187/2	Bir içim su olmak. G.90/2
Canı feda olmak. G.314/5	Canına geçmek. G. 303/4
Can vermek. G.234/2	Deva olmak. G. 2/ 1
Diş bilemek. G.156/5	Dişine kan bulaşmak. G.176/3
Diş sırtmak. G. 156/2	Dişine taş olmak. G.156/4
Dişleri çat çat ötmek. G.156/8	Doğan elbet ölür. G.269/3

⁵⁵ Şeref Boyraz, *Furkanî'nin Şiiir Evreni Bağlamında Bir Monografi Denemesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 161.

Elden bırakmamak. G.95/2

Göz kapamak. G. 162/1

Haddi olmak. G.297/5

Kıl kadar lazım olmamak. G.156/1

Kızılın atmak. G. 52/2

Kulagurmak. G. 296/1

Kurban olmak. G.259/1

Kuş beyinli. G. 56/1

Mahv olmak. K/31

Naz etmek. G.6/1

Püsküllü bela. G.252/4

Silip süpürmek. K/17

Sinesi delinmek. K/13

Sürme çekmek. G.290/1

Toz kondurmak. G. 280/5

Uykusuna girmek. G.281/3

Yoluna kurban olmak. G.198/2

Yoluna kurban olmak. G.198/2

Yüz bin sevaba geçmek. K/23

Yüz vermek. K/1

Yüz vermemek. G. 224/1

Yüzünü göstermemek. G.1/3

1.5. Atasözleri

Uzun yılların gözlem ve tecrübeleriyle ortaya çıkan, içerisinde velirli hükümler barındıran, çeşitli öğütler veren ve birçoğu mecazî anlam taşıyan, kalıplaşmış, anonim sözlerden olan atasözleri, az sözle çok şey ifâde eden metinlerdir.⁵⁶ Zihnî'nin şiirlerinde atasözleri, genellikle anlatımı zenginleştirmek ve fikirleri ispat etmek amacıyla kullanılmışlardır. Şair atasözlerini bazen bir bütün olarak bazen de bir kısmını verip diğer kısmını sezgi yoluyla okuyucuya tamamlamak kaydıyla kullanmıştır.

Şairin şiirlerinden derlediğimiz bazı atasözleri aşağıda listelenmiştir.

Aşığa Bağdad ırak olmaz. G. 193/6

Her sakalın bir tarağı vardır. G.156/3

Sevap günehtan sonradır. G.14/7

⁵⁶ Şeref Boyraz, age, s. 163.

Odunu ateşle yok ederler. G.17/5

Kimi nala kimi mıha çakar. G. 194/2

Göze yasak olmaz. G.269/2

Bir ipde iki canbaz oynamaz. G.1 18/5

Denize düşen yılana sarılır. G. 59/2

Bir çiçekle mevsim geçmez. G.1 18/2

VI. KEŞANLI ZİHNÎ DİVANI'NDANAZIM ŞEKİLLERİ

1. Gazeller

I. Keşanlı Zihnî Divânı'nın birkaç nazım şekli dışında tamamı gazellerden oluşmaktadır. Eserdeki 324 manzumenin 319'u gazel, ikisi tarih manzumesi, biri kaside ve biri de terci-i benddir.

II. Gazellerin toplam beyit sayısı 1748'dir. Beyit sayısı olarak gazellerin beyit sayısı divândaki diğer beyitlere oranı %92 civarındadır.

III. Divânda 1 adet de “*Hâtîme-i divân dirâyet-i eyvan*” başlığını taşıyan manzum bir hatime bulunmaktadır. Bu manzume 19 beyitten oluşup aruzun “*Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün/ Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün*” kalıbıyla söylenmiştir. “-ân” kafiyelidir ve redif olarak da “imiş” kullanılmıştır. Zihnî, geleneğin dışına çıkmayarak bu manzumesinde de son beyitte mahlasını söylemiştir. Şair, hatime-i divânında; ilmin faziletleri, mananın derinlikleri, kelamın ve sözün kıymeti, gibi hikemî bir bakış açısıyla değerlendirmeler yapıp nasihatler vermektedir.

IV. Divânda 5 beyitli 262 gazel; 6 beyitli 7 gazel; 7 beyitli 38 gazel; 8 beyitli 2 gazel; 9 beyitli 8 gazel; 10 beyitli 1 gazel ve 13 beyitli 1 gazel ve 19 beyitli 1 hatime mevcuttur. Bu istatistiklere göre gazellerin %82,1 civarı 5 beyitli gazellerden oluşmaktadır. Ayrıca beyit sayısına göre 5, 7, 9 gibi tek sayılı gazeller ağırlıktadır. Bu klasik divân şairlerinin genel özelliğidir. Zihnî de bu geleneğin dışına çıkmamıştır.

V. Divân'da alfabenin tüm harflerinden gazel bulunmaktadır. Şair klasik Arap alfabesinde olmayan “پ” ve “چ” gibi harflerle de gazeller yazmıştır. Ayrıca kafiye olarak en zor görülen “ث”, “ع”, “ذ” gibi harfler de gazellerde tercih edilen harflerdendir. Şair, kudretli şiir yazma kabiliyetini bu şekilde gösterme telaşı

gütmüştür. Keşanlı Zihnî bu özelliğiyle Türk edebiyatında 32 revîde gazel yazan Fuzûlî ve Ali Şîr Nevâî'den sonra üçüncü şairdir diyebiliriz.

Hangi harften kaç gazel yazıldığı elifba sırasına göre aşağıdaki şekildedir:

Gazellerin Kafiye veya Rediflerinde Bittiği Harflere Göre

Sayısal Dağılımı

Harf	Sayı	Harf	Sayı	Harf	Sayı	Harf	Sayı
ا	13	خ	6	ض	7	ك(ñ)	8
ب	9	د	12	ط	7	ل	12
پ	1	ذ	5	ظ	7	م	20
ت	10	ر	30	ع	7	ن	17
ث	6	ز	21	غ	7	و	8
ج	5	س	6	ف	6	ه	24
چ	3	ش	11	ق	13	لا	5
ح	6	ص	6	س	8	ی	20

Tablo2: Hurûf-ı Hecâya göre gazel sayısı

Tabloda da görüldüğü gibi şairin en çok kullandığı harfler “ر” (30), “ه” (24), “ز” (21), “م” (20), “ی” (20) harfleridir. Fakat harfleri tercih etme durumu diğer klasik Türk şairlerine göre daha heterojendir.

VI. Keşanlı Zihnî Divânı'nda 5'i Farsça, 2'si Arapça olmak üzere Türkçe olmayan 7 tane gazel bulunmaktadır. Farsça gazeller divânda hep arka arkaya yazılmış ve tümü “ر” harfiyle kafiyelenmiştir. Arapça gazellerden biri Farsça

gazellerden bir gazel sonra; diğer Arapça gazel ise divânın ortalarında bulunmaktadır.

VII. Divândaki 319 gazelde 10 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıpların gazel sayısına göre dağılımı ve kullanım oranları aşağıdaki gibidir.

Gazellerin Aruz Kullanılan Kalıplarına Göre Sayısal ve Oransal Dağılımı

Fâ ^ç ilâtün / Fâ ^ç ilâtün / Fâ ^ç ilâtün / Fâ ^ç ilün	171 (%53,6)
Mefâ ^ç ilün / Mefâ ^ç ilün / Mefâ ^ç ilün / Mefâ ^ç ilün	50 (%15,6)
Fe ^ç ilâtün / Fe ^ç ilâtün / Fe ^ç ilâtün / Fe ^ç ilün	14 (%4,3)
Mefâ ^ç ilün / Mefâ ^ç ilün / Fa ^ç ülün	13 (%4,1)
Fâ ^ç ilâtün / Fâ ^ç ilâtün / Fâ ^ç ilün	16 (%5)
Mef ^ç ülü / Mefâ ^ç ilü / Mefâ ^ç ilü / Fa ^ç ülün	23 (%7,2)
Mef ^ç ülü / Fâ ^ç ilâtü / Mefâ ^ç ilü / Fa ^ç ülün	24 (%7,5)
Mefâ ^ç ilün / Fe ^ç ilâtün / Mefâ ^ç ilün / Fe ^ç ilün	2
Müfte ^ç ilün / Fâ ^ç ilün / Müfte ^ç ilün / Fâ ^ç ilün	1
Mef ^ç ülü / Fâ ^ç ilâtün Mef ^ç ülü / Fâ ^ç ilâtün	1

Tablo 3: Divân'da Kullanılan Aruz Kalıpları

VIII. Gazellerin tümünde mahlas kullanılmış ve tüm mahlaslar geleneğe uygun olarak son beyitte söylenmiştir. Eserde mahlasla dikkat çeken en önemli husus mevcut beş nüshadan S, Y, Ü₂ ve M nüshalarında Zihnî; Ü₁ nüshasında ise Zîver mahlasının kullanılmış olduğudur.⁵⁷

IX. Gazellerde kullanılan kafiye ve redifler aşağıdaki gibidir.

⁵⁷ Bu husus için bk. Mahlas meselesi: Zihnî yahut Zîver; s. 23.

Gazellerdeki Kafiye ve Redif Tablosu

G. Nu.	Kafiye/redif	G. Nu.	Kafiye/redif	G. Nu.	Kafiye/redif	G. Nu.	Kafiye/redif
1	-â/-	81	-â/mız var	161	-ân/a gayz	241	-ağ/lamasam
2	-â/olduñ bana	82	-âr/ider	162	-âr/dır vâ'iz	242	-ân/ı söyledim
3	-â/-	83	-îm/dir	163	-â/dan hazz	243	-âm/-
4	-â/-	84	-er/dir	164	-â ^c /-	244	-â/canım
5	-â/-	85	-în/ider	165	-ân/olur merci'	245	-ân/iken
6	-âr/olmak bana	86	-ir/enler	166	-û ^c /-	246	-û/sundan
7	-âm/a iktidâ	87	-âl/olur	167	-â ^c /-	247	-âl/olan
8	-et/dir bana	88	-ân/virir	168	-î ^c /-	248	-ûr/dan
9	-et/bana	89	-ân/ımız vardır	169	-î ^c /-	249	-ân/olan
10	-en/bana	90	-ak/mak diler	170	-âm/a tama ^c	250	-ân/isteyen
11	-er/saña	91	-et/zann ider	171	-ân/ından ferağ	251	-hr/imden
12	-âl/olmak banâ	92	-ır/-	172	-âr/olmuş dırîg	252	-îşe/den
13	-ân/a safâ	93	-âl/eyler	173	-â/da eyler mi dimâg	253	-ed/sendem
14	-âb/-	94	-ûb/dur	174	-rûg/-	254	-ân/a sen
15	-ab/-	95	-em/degildir	175	-ag/-	255	-âh/için
16	-âr/a münâsib	96	-â/mıdır	176	-âr/tîg	256	-âr/dan
17	-eb/-	97	-et/yok mudur	177	-â/mesâg	257	-ân/a men
18	-ib/-	98	-â/yı sor	178	-ef/-	258	-âl/itmek neden
19	-âr/a hep	99	-et/çok mudur	179	-âf/-	259	-â/dır bugün
20	-ân/ı taleb	100	-â/söyletir	180	-îf/-	260	-âm/ider likin
21	-eb/-	101	-âne/dir dirler	181	-ûf/-	261	-ân/sıñ sen
22	-at/dir edeb	102	-âr/iden kimdir	182	-îf/-	262	-û/-
23	-at/-	103	-l/dür	183	-ûf/-	263	-û/-
24	-âr/a ne hâcet	104	-âl/ler	184	-ak/-	264	-û/-
25	-ân/a at	105	-âb/âhir	185	-âk/-	265	-ev/-
26	-et/-	106	-ûz/-	186	-ûk/-	266	-ân/ı eyler ârzu
27	-ût/-	107	-ân/a bakılmaz	187	-ık/-	267	-ir/sanma yâhû
28	-ât/-	108	-âd/ın işitmez	188	-îk/-	268	-â/ya su
29	-îr/-i cehâlet	108	-âr/añlamaz	189	-âk/-	269	-el/dir bu
30	-îr/-i cehâlet	110	-ân/anlayamaz	190	-ar/a lâyıık	270	-eh/-
31	-et/-	111	-â/yı beğenmez	191	-î/ne bak	271	-â/dır çeşmime
32	-âr/-ı mahabbet	112	-âz/-	192	-âm/almak	272	-âd/olursam da

33	-âr/olmak 'abes	113	-ân/istemez	193	-âr/ider ancak	273	-ân/itsem n'ola
34	-is/-	114	-âme/ye sıgmaz	194	-ak/-	274	-ân/ile
35	-â/hudûs	115	-âc/ımız	195	-âm/-ı 'aşk	275	-el/olsa
36	-ûs/-	116	-ân/a karışmaz	196	-ân/yok	276	-ân/olmasa
37	-es/-	117	-âb/ımız	197	-â/müşterek	277	-ân/elimizde
38	-âr/a habîs	118	-âz/olmaz	198	-ân/senin	278	-k/se de
39	-âc/-	119	-ân/dır sensiz	199	-â/gerek	279	-ûf/la
40	-er/den hurûc	120	-â/sesi sevmez	200	-ân/ecik	280	-âr/ıña
41	-âc/-	121	-âr/a söylenmez	201	-eb/dir perçemin	281	-âb/ına
42	-îc/-	122	-âs/-	202	-âk/-	282	-ire/-
43	-ec/-	123	-ûs/-	203	-er/misin	283	-âm/la
44	-ân/hiç	124	-ân/a heves	204	-em/çek	284	-ân/içinde
45	-â/dan geç	125	-ûs/-	205	-ân/iden sensin	285	-â/sı olmaya
46	-âr/güç	126	-es/-	206	-n/de benimsin senin	286	-ûr/olursam da
47	-îh/-	127	-es/-	207	-âz/itsem gerek	287	-ûn/ise
48	-âh/-	128	-ûş/-	208	-âh/ı söyletsen	288	-âm/dan sonra
49	-âr/a ferâh	129	-îh/-veş	209	-ûr/felek	289	-ân/ele girse
50	-âr/a irmekdir salâh	130	-âr/âteş	210	-ân/idin	290	-aş/ına
51	-ûh/-	131	-îş/-	211	-ân/kezâlik	291	-âb/üstüne
52	-ân/a kadeh	132	-ül/dimiş	212	-ân/a benzer leblerin	292	-er/husûsunda
53	-âr/olur dûzah	133	-âr/a fâş	213	-âl/-	293	-ân/eyle
54	-âh/-	134	-â/lanmış	214	-â/değil	294	-â/ra mübtelâ oldum
55	-âh/-	135	-ân/iden mahbûb imiş	215	-ık/değil	295	-lâ/-
56	-îh/-	136	-âr/eylemiş	216	-ân/a gel	296	-âl/ime aslâ
57	-ûh/-	137	-em/den halâs	217	-at/makdır kemâl	297	-ân/a lâ
58	-ân/-a şeyh	138	-âs/-	218	-er/di al	298	-ân/a salâ
59	-âr/a herçi bâd-â- bâd	139	-îs	219	-âl/-	299	-ey/-
60	-âd/-	140	-ân/a harîs	220	-îm/den evvel	300	-em/tamladı
61	-ed/-	141	-us/-	221	-âl/e dil	301	-er/gibi
62	-en/den ba'îd	142	-ân/a bas	222	-â/karanfil	302	-akî/-
63	-ûd/-	143	-ân/a feyz	223	-âl/-	303	-ân/ima geçdi
64	-	144	-ân/a 'arz	224	-âl/-	304	-îr/eyledi
65	-	145	-âr/olur 'ârız	225	-em/-	305	-âb/dan gayri
66	-	146	-â/dan marîz	226	-âm/-	306	-â/nı bilmedi
67	-	147	-â/dır 'arûz	227	-âd/eyledim	307	-â/gitdi

68	-âd/-	148	-âz/-	228	-ûn/oldum	308	-at/mı kodı
69	-	149	-â/dan garaz	229	-ûş/eyledim	309	-at/kalmadı
70	-em/den murâd	150	-ât/-	230	-îl/oldum	310	-ân/seni
71	-â/melâz	151	-yâ/yı muhit	231	-em/görmedim	311	-âd/itmedi
72	-â/ya nüfuz	152	-en/dir fakat	232	-âl/ım söylesem	312	-ân/ı
73	-ân/a elezz	153	-ût/-	233	-â/menem	313	-âde/mi
74	-ân/itdi nebîz	154	-ân/-a mürtebit	234	-ân/ım	314	-â/ra kaldı
75	-ûz/-	155	-at/-	235	-	315	-di/-
76	-ül/ider	156	-ân/a muşt	236	-â/ya kalem	316	-âze/si
77	-îr/-	157	-â/dan ider hazz	237	-en/gördüm	317	-â/dadır şimdi
78	-ân/ider	158	-ıl/den galîz	238	-ûb/ıyam	318	-ân/itdin beni
79	-âb/olur	159	-ûz/-	239	-em/sandığım	319	-âne/ler bilmez beni
80	-âb/olur	160	-iz/-	240	-âd/itmesem	320	-ân/imiş

Tablo 4: Kafiye ve Redif Tablosu

2. Kasideler

I. Zihnî divânında bir kaside bulunmaktadır.

II. Bu kasidedeki toplam beyit sayısı 49'dur.

III. Klasik kaside geleneğinden farklı olan bu manzumede, kullanılan kafiye türü yarım kafiye olup “-â” şeklindedir. Ayrıca redif olarak da “-yı aşk” tercih edilmiştir.

IV. Kaside aruzun “*Mef'ûlü / Fâ' ilâtü / Mefâ' ilü / Fâ ilün*” kalıbıyla yazılmış olup, konu olarak aşkın tanımı, mahiyeti, vasıfları ve türleri gibi durumlar hikemî bir üslupla methedilmiştir.

3. Tarihler

Divânda iki adet tarih manzumesi bulunmaktadır.

1. Tarih Manzumesi

I. “*Tārîḫ-i Divān Şanâ'at-ı Evzān*” başlıklı bir manzumedir.

II. Bu tarih manzumesinin toplam beyit sayısı 9'dur.

III. Tarih manzumesi aruzun; “*Fâ' ilâtü / Fâ' ilâtü / Fâ' ilün*” kalıbı ile yazılmıştır.

IV. Divândaki bu tarih manzumesi, divânın tamamlandığı tarihi vermektedir. Verilen tarih ve bu tarihin düşürüldüğü beyit şöyledir;

“Arz-ı hâl it Zihniyâ târih ile
Buyurulur imrûri divândır”

Sene 1196

V. Tarih manzumesinde tam kafiye “ân” ve ayrıca, ek şeklinde “dır” redifi kullanılmıştır.

VI. Tarih manzumesinde “aa, xa, xa,...” kafiye düzeni tercih edilmiş olup “nazım” manzum şekliyle oluşturulmuştur.

2. Tarih Manzumesi

I. “Târih-i Velâdet-i Amîne Hânım” başlıklı bir manzumedir.

II. Bu târih manzumesinin toplam beyit sayısı 14’tür.

III. Tarih manzumesi aruzun; “Mefâ‘îlün / Mefâ‘îlün / Fa‘ûlün” kalıbı ile yazılmıştır.

IV. Divândaki bu târih manzumesi sadece Ü₂ nüshasında bulunup şairin dibâcede belirttiği divânın tamamlanma târihinden iki yıl sonra h. 1198 târihini vermektedir. Tarihin düşürüldüğü beyit ve verilen tarih şu şekildedir;

“Budur Zihni toğunca qavl-i târih
Emânetdir Amîne’m Haqqâ der-hâl”

Fî 1198

V. Bu târih manzumesinde kullanılan kafiye “âl” olup manzume redifsizdir.

VI. Tarih manzumesinde “aa, xa, xa,...” kafiye düzeni tercih edilmiştir.

4. Terci-i Bendler

I. Divânda 1 adet terci-i bend bulunmaktadır.

II. Terci-i bendin toplam beyit sayısı 110’dur.

- III. Terc-i bend 11 bendden oluşur ve her bend 10 beyittir.
- IV. Aruzun “*Mef^ʿūlü / Mefā^ʿīlü / Mefā^ʿīlü / Fe^ʿūlün*” kalıbıyla yazılmıştır. Sosyal tenkit ön plandadır ve Rûhî'nin ünlü terkib-i bendine bir nazire gibidir. Manzumede zahid-rind çatışması, cehaletin zararları, ilmin faziletleri anlatılmaktadır.
- V. Terc-i bendde mahlas kullanılmış ve diğer nazım şekillerinde olduğu gibi son beyitte söylenmiştir.
- VI. Tecri-i bendde, “aa, xa, xa...” kafiye düzeni tercih edilmiştir.

VII. KEŞANLI ZİHNÎ DİVANI'NDAKİ NAZIM ŞEKİLLERİNİN DEĞERLENDİRMESİ

I. Keşanlı Zihnî Divânı'nda 319 gazel, 1 kaside, 1 hatime-i divân, 2 tarih manzumesi ve 1 de terci-i bend olmak üzere 4 farklı nazım şekliyle oluşturulmuş 324 şiir bulunmaktadır.

II. Divânda tüm şiirlerin toplam beyit sayıları 1930'dur.

III. Beyit sayılarına göre nazım şekillerinin divândaki dağılımı sayısal olarak aşağıdaki şekildedir.

Beyitlerin Nazım Şekillerine Göre Sayısı

Gazel	1729 beyit
Kaside	49 beyit
Hatime-i divân	19 beyit
Tarih	23 beyit
Terci-i bend	110 beyit

Tablo 5: Divân'daki Nazım Şekillerinin Dağılımı

Görüldüğü gibi divân neredeyse büyük bir gazeliyat örneği göstermektedir. Divânda kullanılan nazım şekillerinin %98.5'i gazel nazım şekliyle oluşturulmuştur.

IV. Divândaki 324 manzumede 10 farklı aruz vezni kullanılmıştır. Bunların yoğunluk durumu ve yüzdellik oranı şöyledir.

Aruz Kalıplarının Nazım Şekillerinde Kullanılma Oranları

Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilün	199 manzumedede (%44)
Mefâ' ilün / Mefâ' ilün / Mefâ' ilün / Mefâ' ilün	64 manzumedede (%18)
Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilâtün / Fe' ilün	7 manzumedede (%2)
Mefâ' ilün / Mefâ' ilün / Fa' ûlün	13 manzumedede (%4)
Fâ' ilâtün / Fâ' ilâtün / Fâ' ilün	18 manzumedede (%5)
Mef' ûlü / Mefâ' ilü/ Mefâ' ilü/ Fa' ûlün	24 manzumedede (%7)
Mef' ûlü / Fâ' ilâtü / Mefâ' ilü/ Fa' ûlün	29 manzumedede (%8)
Mefâ' ilün / Fe' ilâtün / Mefâ' ilün / Fe' ilün	1
Müfte' ilün Fâ' ilün Müfte' ilün Fâ' ilün	1

Tablo 6: Divân'daki Aruz Kalıplarının Dağılımı

VIII. KEŞANLI ZİHNÎ DİVÂN'ININ MUHTEVA DÜNYASI

Şâirin divânında kurguladığı muhtevî dünyayı incelemeden önce kendisini ifade ettiği edebiyat şubesi olan divân edebiyatının kaynaklarını sıralamak şairi daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Divân Edebiyatı teşekkül ettiği bağlam içerisinde varlığını ve etkisini yüzyıllarca devam ettirmiş uzun soluklu bir yapıdır. Bu yapısını muhafaza etmesinin en önemli nedeni ise kaynaklarının bağlayıcı ve sağlam olmasıdır. İslamî etkilerden en uzak olan Nedîm'in şiirlerinde bile az da olsa bu malzemeleri bulmak mümkündür.

Divân edebiyatının kaynakları;

1. Dinî inançlar (Âyet ve hadîsler),
2. İslamî ilimler (tefsir, kelam ve fıkıh),
3. İslâm tarihi,
4. Tasavvuf ve remizleri,
5. İran mitolojisi (şahsiyetler ve hâdiseler),
6. Peygamber kıssaları, mucizeler, efsaneler, rivayetler,
7. Tarihî, efsanevî, mitolojik şahsiyetler ve hâdiseler,
8. Çağın ilimleri (hikmet, kimya, hendese, tıp vs),
9. Türk tarihi ve millî kültür unsurları,
10. Devrin edebiyat anlayışı ve edebî bilgileri (belâgat),
11. Dil malzemesi (deyimler, atasözleri, Arapça ve Farsça kelimeler, şekiller, tamlamalar, birleşik sıfatlar vs)⁵⁸ şeklindedir.

Şairimiz bu kaynaklar çerçevesinde divânını oluştururken sürekli nasihat havasında güzel ahlakı, doğruluğu Allah'ın emir ve yasaklarını okuyucusuna aktarmak telaşındadır.

⁵⁸ F. Kadri Timurtaş, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005, s. 29.

Keşanlı Zihnî hikemî tarzı benimsemiş şiirde zevk ve eğlence yerine kıymetli Söz, hikmetli düşünce, tasavvuf ve ilim işlemeyi tercih etmiş hikmetsiz, nasihatâne olmayan düşünceleri sanatsal değeri ne olursa olsun gereksiz bulmuştur. Bu yüzden divânındaki her bir gazel hatta her bir beyit, iyi ya da kötü az ya da çok mutlaka bir nasihat, bir hikmet havası taşımaktadır. Bireyin ve toplumun sözle ve şiirle eğitilmesini savunan şairin en çok üzerinde durduğu, dinî eğitim ve dinî ahlakıdır. Dolayısıyla gerek özlü sözler ve halk inanışları gerek tarihi şahsiyetler ve efsaneler hepsi insanı eğitmek için güzel ve hikmetli şiire birer malzemedirler.

1. DİN VE TASAVVUF

1.1. DİN

Hikemî şiir tarzının en önemli özelliği, bu tarzı benimsemiş şairlerin en büyük ağırlığı dinî konulara vermesidir. Zihnî de muhtevanın özünü dinî unsurlara dayandırmıştır. Şair, gerek telmihlerle ve gerek emsal-i mesellerle nasihatler verir okuyucuyu düşündürüp iyiye, doğruya, hakka, hakikate, ilme ve fazilete ulaştırmak istemektedir.

1.1.1. Allah

Allah kelimesi her şeyin üzerinde, kâinatın yegâne yaratıcısının zât ismidir.⁵⁹ Zihnî, divânında genelde, doğrudan doğruya Allah'tan bahsetmez. Şair çoğu sezgi yoluyla bir yaratıcının olduğunu ve O'nun da her şeyin üzerinde bir ve tek olduğunu, gerçek ilmin ve faziletin ona yaklaşmak için bir vesile olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Gazellerde şair Allah için, Hudâ, Hakk, Hz. Yezdan, Rahman, Hz. Cânân, Mevlâ ve Kibriyâ gibi Allah'ın isim ve sıfatlarını daha çok tercih etmiştir.

“Bir kerre eger bulduñ ise zıkr-ı Hudâ'yı

Tesbiğ çekip ülfet-i tekrâra ne hâcet”

(G.23/3)

⁵⁹ Ethem Cebecioğlu; Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Anka Yayınları, Ankara, 2005, s. 50.

Beyitte şair, Allah'ı anmaya sayılar zaten yetmeyeceğine göre, eğer bir kere Allah bulunup zikredilmişse bunun sayı ile ifade edilip tekrar edilmesine gerek yoktur, diyerek nasihat verilmektedir.

“Hüküm idip ma‘lūma ‘ilmullahı zikr itmez ‘avām

Zannını te’kīd imiş Allahu ‘ālemden murād” (G. 67/4)

Burada ise cahillerin zannettiklerinin Allah indinde de gerçek olduğuna itikat getirip türettikleri yanlış şeyleri ısrarla zikrettikleri vurgulanmıştır.

“Eylese üstāda şey’ullah şakirdi n’ola

‘Ayb olunmaz bī-nevā kılsa su‘āl Allah için” (G. 252/4)

Bu beyitte ise, bir kişinin bilmediği bir şeyi, bilen birinden sorması ayıp değildir yeter ki gayesi Allah olsun, demek istenmektedir.

“Saña ey Kilk-i kudret ta‘n iden cehl-i mürekkebdır

Yaşımış haṭṭ aña ğadr u Ğaddār’a herçi bād-ā-bād” (G.56/5)

Şair bu beyitte Allah lafzını alenen kullanmamış; Allah'ın sıfatlarını sanatkârane. bir bakışla kalem ıstılahlarıyla birlikte vermiştir.

Bazı beyitlerde de Allah lafzı gündelik dil içerisinde deyimleşmiş bir şekilde kullanılmıştır:

“Rūşenā-yı hüsni yāriñ rüyına oldu niķāb

Allah Allah āfitāb olmuş hicāb-ı māh-tāb” (G.23/1)

Görüldüğü gibi yukarıdaki beyitte Allah kelimesi yaratıcı olan anlamında değil de konuşma diline vurgu yoluyla, şaşırma ünlemi göreviyle kullanılmıştır.

“Sen şanma ki nevmîd olam āzārla senden

Vallahi seniñ ‘aşkıñı terk eylemem aşlā” (TB/95)

Bu beyitte de şair, sevdiğine verdiği aşk sözünden asla dönmeyeceğini vurgulayarak bu aşkı asla terketmeyeceğine Allah üzerine yemin etmektedir.

Divândan verilen örneklerden başka Allah’tan bahsedilen başlıca beyitler şunlardır: (G.72/5, G.79/5, G.94/5, G.124/5, G.169/1, G.255/4, G.256/2, G.256/5, G.285/5, G.300/4, G.307/7, TB/1, TB/97, TB/108, K/21)

1.1.2. Melekler

Melek, Allah’ın emirlerine tam itaat eden iyi nitelikteki ruhanî varlıklara verilen ad⁶⁰dır. Eserde de meleklerden bahsedilirken daha çok mizacî özellikleri ve güzellik sembolü olmaları münasebetleriyle şiire malzeme edilmiştir. Şiirlerde birçok beyitte melek adı geçtiği halde dört büyük melek ya da özel bir melek ile ilgili pek kullanım yoktur. Melek isimlerinden sadece bir beyitte Cebra’îl’den bahsedilmektedir.

“Menem āyāt-ı hüsn-i dilberi naql iden ‘uşşāka

Maķāmım Sidre’dir ma‘nāda gūyā Cebra’îl oldum” (G.227/3)

Beyitte Hz. Peygamber’in mîrâca yükseliş olayı ve dört büyük melekten olan Cebra’îl’in Hz. Peygamber’e yol arkadaşlığı ile Allah’tan vahiy getiren özelliği telmih edilmektedir.

Eserde, bunun dışında melek unsuru şeytan ile tezathığı ve güzel kullara teşbih edilmek suretiyle kullanılmıştır.

⁶⁰ İbrahim Çelik, “Melek”, TDV İslam Ansiklodesi, C. 29., 2004, s. 37.

“Zihniyâ itmez melek şeytâna elbet i‘tibâr

Ey raķib olsa ‘aceb mi dil-rubâsından ba‘îd” (G.59/5)

Zihnî bu beyitte, şeytan-rakip ve sevgili-melek teşbihini yaparak, sevgilinin rakipten uzak olmasının şaşılacak bir şey olmadığını çünkü meleklerin de şeytana itibar etmediğini söylemektedir.

“Ey melek recm eyle a‘vân-ı raķibi cîn gibi

Âdem ol aldanma vaz‘-ı hîle-i şeytâna sen” (G.251/5)

Melek-şeytan tezatının yapıldığı bir beyit de budur. Şair sevgiliyi meleğe benzeterek; ey melek tabiatlı sevgili cinlerin şeytana yardım ettiği gibi sen de şeytana yardım etme. Hz. Âdem gibi şeytanın hilesine kanma, diyerek sevgilisini uyarmaktadır.

“Güm güm semâya dime kelek sen felekse de

Şeytâna cin kadar nazâr itme melekse de” (G.275/1)

Bu beyitte ise şair hikemî bir üslupla insanlara, dünya her ne kadar döneks olsa da gökyüzüne dönektir deme, şeytana da cin nazarıyla bakma aslı melek olsa da, diyerek şeytanın önceden bir melek olduğunu söylemektedir.

“Ey perî saña melekler daħi oldu mübtelâ

Ya nice şabr eylesın ‘âşıklarıñ insân iken” (G.242/2)

Beyitte sevgili istiare yoluyla periye benzetilmiştir. Şair nefsi ve istekleri olmayan melekler bile sana gönlünü kaptırıp âşık olurken, nefsi olan ve âşık olmaya en müsait insanlar sana nasıl müptela olmasın, diyerek sevgilisine iltifat ederek seslenmektedir.

Zihnî Divânı'nda melek kavramı ile ilgili başlıca diğer beyitler şunlardır: (G.20/1, G59/5, G.73/2, G.84/5, G.111/2, G.117/4, G200/4, G.214/4, T/5)

1.1.3. Kitaplar

Zihnî divânında dört büyük kutsal kitaptan sadece son peygamber Hz. Peygamber'e inen son kitap Kur'an-ı Kerim'in ismi geçmektedir. Hikemî tarzı benimseyen şairlerin en önemli özelliği, şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den telmih ve iktibasların bolca yapılmasıdır. Keşanlı Zihnî de deyim yerindeyse divânını dibacesinden başlayarak ayet ve hadislerle süslemiştir.

“Ezber itdim hatt-ı cānānı tilāvet iderek

Hāfız oldum iderem cān ile Kur'an'ı taleb” (G.19/4)

Şair bu beyitte, sevgilinin yüzünün güzelliğini Kur'an'ın güzelliğine benzeterek, sevgilinin yüzünü ezber ettiği gibi Kur'an'ı da aynı bu hevesle ezberleyerek hafız olduğunu dile getirmiştir.

“Kur'an'ın okur lahmıla elfāzını hāfız

Cehl ile beyan eyledi ma'nāsını vā'iz” (G.157/1)

Zihnî birçok beyitinde olduğu gibi bu beyitte de va'ize cahilliği ve yobazlığı dolayısıyla sataşmaktadır. Hafız Kur'an-ı Kerim'i güzel ve akaidi ile okurken vaiz yine cahilliğini yaparak saçma sapan bir şekilde Kur'an'ı mânâlandırarak anlattı, demektedir.

Bazı beyitlerde de “Mushaf” kelimesi Kur'an'ın yerine sevgilinin yüzü ile birlikte kullanılmıştır.

“Muşhāf-ı hüsñündeki ma'nāyı kurra anlamaz

Re'y ile tefsir olunmaz āyet-i Kur'an hiç” (G.41/3)

Şair bu beyitte sevgilinin yüzünün güzelliğini Kur'an sayfalarına benzeterek, Yüzünün güzelliğini Kur'an'ı güzel okuyanlar anlayamaz. Zira sıradan bir anlamayla Kur'an da tefsir edilemez, demektir.

Divânda Kur'an'dan ayrıca Yasin, Felak, Nas, Nûr, Fetih, Rahman, Yûsuf ve Fatiha sûreleri ve bu surelerin gelmesinde etkili olan olaylardan da telmih yoluyla bahsedilmektedir.

“Sâde-rûya zinde vü nev-ḥaṭṭa mürde didiler

Ḳıl ḳalemlle ‘ârızında sûre-i Yâsin’e baḳ” (G.187/2)

“İşidip sûre-i Yûsuf’daki nûr âyetini

Eline muşḥaf alıp eyledi Ḳur’ana heves” (G.121/3)

“Âyet-i vildânı ḥıfz itmek murâdîñ Zihniyâ

Mübtelâsîñ ol sebebden sûre-i Raḥmân’a sen” (G.251/7)

1.1.4. Ayet ve Hadisler

Keşanlı Zihnî için en büyük deliller Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerdir. Bu yüzden söylediklerinin kanıtı olarak hem dibâcesinde hem de şiirlerinde Kur’an âyetlerinden bol miktarda iktibaslar yapmıştır. Aşağıdaki beyitler bahs-ı mevzu olan iktibas beyitleridir.

“Anuñçün şân-ı şeriflerinde *vemâ ‘allemnâhu ‘ş-şu‘ara vemâ yenbe‘i lehu*

⁶¹ nâzil oldu.” (D. S:5a)

⁶¹ “Biz ona şi’r öğretmedik. Ona yaraşmazdı.”; Yasin;36.

“*Ve’s-şu‘arâu yettebiuhumu’l-gâvun* ⁶² Āyet-i kerīme-i ‘ināyet-i raķīmesi
kezālik şu‘arā-yı küffāra maķsūr u maķzā ol ķavm-i menħuşa maķşūş u maķşūrdu.”
(D. S:5a)

“Anlarıñ şanı *Belhüm ađelf*⁶³ ‘unvānı ile mañşūş bu ŧavr anlara maķşūşdu.”
(D. S:8b)

“Ben nice cehd itmeyem ķurb-ı vişāle irmege

Haķ dimişdir *leysü ’l-insānu ’l-ammā sa‘ā*” ⁶⁴ (G. 4/4)

“Ta‘allüm etdi ‘ārif ‘*Alleme ’l-Esmā-yi*⁶⁵ Ādem’den

Atası mālına ferzendī oldı gūyiyā vāriş” (G. 31/4)

“Şetm-i aşhāb-ı behişt ile ğidālandı raķīb

Ehl-i nārıñ zādi oldu ħ‘ān-ı *illā men żari*⁶⁶” (G. 166/4)

“*Len terāni*⁶⁷ ğūş ider ki mürdeyi iħyā ider

Bu gönül didikleri ’İsā mıdır Mūsā mıdır” (G. 93/3)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi şair, Kur’ân ayetlerini savlarının kanıtı olarak cümlelerine ve beyitlerine iktibas yapma yoluyla yerleştirmiştir. Özellikle

⁶² “Ve şâirlere de akılsızlar ve ziyankârlar uyar.” Şuara;26.

⁶³ “Hayvandan daha aşağı.” A‘râf; 179.

⁶⁴ “Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur.” Necm;39.

²⁴ “İsimleri öğretti.”, Bakara /31.

⁶⁶ “Sadece kuru diken”; Gasiye /6.

²⁶ “Beni asla göremezsin” Â‘râf /143.

beyitlerde şiir geleneğine uygun olarak çoğu parça halinde verilen âyetler aslında, o parçanın bütünü temsil etmektedir.

Verilen örnekler dışında Zihnî dibâce-i divânında, (D. S: 4a, D. S: 5b, D. S: 6b, D. S: 7a, D. S: 8b, D. S: 9a) varaklarında da olmak üzere toplam dokuz âyet iktibası yapmıştır. Manzum bölümde ise yine verilen örnekler dışında, (G.25/5, G.11/4, G.33/5, G.72/2, G.72/5, G.129/5, G.193/4, G.212/3, G.289/3, G.307/3, HD/6, HD/13) olmak üzere 16 ayet iktibası yapılmıştır.

Eserde âyetler kadar olmasa da telmih ya da iktibas yoluyla hadisler de bulunmaktadır.

“Netekim hakkında *İnne mine ’ş-şi’rül li hikme*⁶⁸ vârid oldu.” (D.S:4b)

“*Ve’l-’ulemâ veresetu’l-evliyâ ve ’ulemâ u ümmet-i ke enbiyâ-i benî ’İsrâ’il*⁶⁹ hadîs-i şerif-i risâlet redifleri anlarıñ şânında vârid olmuştur. (D.S:6b)

“Der-’ aqâb maḥv oldu ehl-i şahvîñ aña ḥâlini

Kellimnî yâ Hümayrâ erihnî yâ Bilâl⁷⁰” (G.210/4)

“Mümtelî *ümmü ’l-ḥabâisle*⁷¹ ebu’l-vaḳti görüñ

Saḳf-ı bāb-dār-ı sekre liḥyesi cārubdir” (G.91/4)

1.1.5. Peygamberler

Peygamberler, Allah’ın kullarına emir ve yasaklarını gerek yaşamları, tecrübeleri, mucizeleri yoluyla gerekse bizzat sözler ve âyetlerle doğruları anlatma

⁶⁸ “Şiirde hikmet vardır.” Hadîs-i Şerîf.

⁶⁹ “Alimler peygamberlerin varisleridirler.” Buhârî, ilm; 10 , “Ümmetimin âlimleri beni-İsrail’in peygamberleri gibidir.” Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ: 2:64, Hadîs-i Şerîf.

⁷⁰ “Beni ruh alemine uçur Ya Bilal. Bana konuş Ya Hümeýra.” Hadîs-i Şerîf.

⁷¹ “İçki bütün kötülüklerin anasıdır.” Hadîs-i Şerîf.

ve tebliğ görevi verdiği elçileridir. Bu yüzden peygamber kıssaları ve mucizeleri divân şairlerinin şiirlerini süslemelerinde ve söz söylemelerinde en önemli örnekleri ve kaynakları olmuştur.

Keşanlı Zihnî de peygamberlerin kıssalarını, Örnek hayatlarını, mucize ve özelliklerini divânında bolca kullanmıştır. Fakat eserde Kur'an-ı Kerim'de isimleri geçen tüm peygamberler bulunmamaktadır. Son peygamber olan Hz. Muhammed birkaç hadîs telmihinden başka çok kullanılmamakla beraber Hz. Âdem, Hz. İsmâ, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvut, Hz. İbrahîm, Hz. Süleyman, Hz. Yûsuf, Hz. Nûh, Hz. Yâkub, Hz. İsmail ve Hz. Eyyüb divânda ismi geçen peygamberlerdir.

Hz. Adem

Semavî kitaplara göre ilk insan ve ilk peygamber⁷², insanlığın ise atasıdır. Divân edebiyatında genellikle yaratılışı sırasındaki hadîs-i kutsîlerden, cennetten kovulması, yeryüzüne indirilmesi, Allah'ın ona isimleri öğretmesi, insan-şeytan münasebeti, Hz. Havva ile olan münasebeti ve oğulları olan Hâbil ve Kâbil ile münasebetleri ile anılır. Âdem aynı zamanda yokluk manasına da gelir ki bu anlam şahsi anlamda şiirlerde kullanılmaz ancak bazı beyitlerde tevriye ve iştikak sanatı yapılmak amacıyla kullanılır.

“Ta‘ allüm etdi ‘ ârif ‘ *Alleme 'l-Esmâ-yı*⁷³ Âdem'den

Atası mâlına ferzendî oldu gūyiyā vâriş” (G. 230/9)

Bu beyitte Allah'ın Hz. Âdem'e eşyanın isimlerini öğrettiği ve ona varis olan ârif, erdemli çocuklarının da bu isimleri Hz. Âdem'den miras olarak öğrendikleri zikredilmiştir.

⁷² Süleyman Hayri Bolay, *Âdem*, TDV İslam Ansikloidesi, C. 1. TDV Yayınları, Ankara, 1988, s. 358.

⁷³ "Allah (cc) Hz. Adem'e bütün esmâyı talim etti", Bakara; 31.

Bazı beyitlerde Hz. Âdem'in cennetten kovulup yeryüzüne gönderilmesi anlatılır.

“‘Âlemi vîrân u âbâdan iden maĥbûb imiş

Âdemi ĥun-dîde vü giryân iden maĥbûb imiş” (G. 131/1)

Bu beyitte Âdem kelimesi tevriyeli olarak hem Hz. Âdem yerine hem de insan anlamında kullanılmıştır. Bilindiği üzere Hz. Âdem cennetten kovulunca Hz. Havvâ ile farklı yerlere gönderilmiş ve Hz. Âdem rivayetlere göre kırk, yüz veya iki yüz vb. yıl Hz. Havva'yı ağlayarak aramıştır. Beyitte bu hadise telmih edilerek sevgililerin bu dünyada âşıklarını viran ederek Âdem gibi gözü kanlı olacak kadar mutsuz ve ağlayan ederler denmektedir.

şairin Hz. Âdem'i konu aldığı beyitlerde çoğunlukla şeytan geçer. şeytan, cin, rakip, tuzak, düşman kelimeleriyle mazmunlaştırılmıştır.

“Ey melek recm eyle a' vān-ı raķibi cîn gibi

Âdem ol aldanma vaz' -ı ĥîle-i řeytāna sen” (G.231/5)

Hikemî bir tarzı benimseyen Keşanlı Zihnî bu beyitte şeytanın hile-baz olduğunu ve insanları kandırđını vurgularken isti'are yoluyla sevgili meleğe benzetilmiş. Âdem ise yine tevriyeli bir anlatımla hem “adam” hem de Hz. Âdem yerine kullanılmıştır. Ayrıca şair, melek-Âdem, rakip-şeytan kelimeleriyle leff ü neşr sanatı yapmıştır.

Ey melek yüzlü sevgili rakip şeytan gibi güzel sözlüdür ama her güzel sözünde bir hile gizlidir adam ol ve Hz. Âdem gibi aldanma şeytanın hilesine onu her zaman taşla demektedir.

Bazı beyitlerde de hz. Âdem ilk çocukları olan Habil ve Kabil ile birlikte anılırlar.

“Hâbil u Kâbil benim sülbümden itmişdir zühür

Her kuvânîñ aşlıyam men Âdem ü Havvâ menem” (G. 230/9)

Şair bu beyitte “ben” dilini kullanarak Hâbil ve Kâbil’in kendi soyundan geldiğini, bütün kuvvetlerin aslıyım Âdem de benim Havvâ da benim diyerek ilk önce insan olduğunu anlatıp bir yandan da Nûr-ı Muhammedî’ye telmihte bulunmuştur.

Hz. Âdem divân edebiyatına zengin manzumlar kazandırırken birçoğu İsrâiliyat olan birçok rivayetler de Hz. Âdem’i anlatan eserlerle beraber düşün dünyamıza girmiştir. Fakat şair için rivayetler amaç değil insanlara nasihatler vermek, hikmetler anlatmak ve kazandırmak için birer vesiledir.

Hz. Âdem ile ilgili divânda geçen diğer başlıca beyitler şunlardır; (G. 21/2, G. 54/2, G. 82/3, G. 84/1, G. 95/2, G. 199/4, G. 220/3, G. 223/3, H.D/10, T. 1/5).

Hz. Nûh

Büyük peygamberler arasında sayılan, kendisine inanmayan kavmi tûfan ile helâk edilen peygamberdir.⁷⁴ Hz. Nûh Türk-İslam kültüründe ve klasik edebiyatımızda insanlığın ikinci atası olarak kabul edilir ve bu özelliği ile anlatılır. İsmi, gemi ve tufan ile birlikte anılır. Tufan, âşğın gözyaşını andırır. Nuh da bu tufan içinde batmamaya çalışan âşğın kendisidir.

Kendisi bir peygamber olması dolayısıyla insanlara hak yolu tebliğ etmiş ve birçok peygamberde olduğu gibi yalancılıkla suçlanmış bunun üzerine Allah tarafından bir “tufan” ile kavminin helak edileceği söylenmiş yine Allah’ın emriyle büyük bir gemi yaptırmış. Ona inananlarla beraber her hayvandan erkek ve dişi olmak suretiyle bir çift gemiye konulmuştur. Büyük tufan geminin tamamlanmasıyla beraber başlamış ve onun kavmi de birçok kavim gibi helak edilmiştir. Üç oğlunun

⁷⁴ Ömer Faruk Harman, *Nûh*, C. 33 TDV Yayınları, Ankara, 2007, s. 224.

üç büyük kavmi oluşturması ve insanlığın yeniden ve tek bir atadan başlaması, büyük gemisi, gemide tüm canlıların bulunması, ömrünün uzun sürmesi gibi özellikleri şiirlere konu olmuştur.

Divân şiirine konu olan bu ibretlik hadise Keşanlı Zihnî tarafından da yine manzumlaştırılarak kullanılmıştır.

“Oldu sirişkim benim bir ulu tûfân-kim

Ėarķ olur aña düşen olsa da keşti-i Nûh” (G. 48/3)

Beyitte şair mübalağa sanatı yaparak; “gözyaşlarım o kadar büyük bir tufana dönüştü ki gözyaşlarıma düşen Nûh’un gemisi de olsa batar” diyerek Hz. Nûh’a ve büyük tufana telmihte bulunmuştur.

“Şu‘ le-i mihr ü kamer şarşardan itmez iştirâz

Nûh’uñ ey dil keşti-i i‘ câzı lîmân istemez” (G. 110/5)

Bu beyitte de yine hz. Nûh’a ve tufana telmihte bulunulmuştur. Nasıl ki Nûh’un gemisi liman bulamama korkusu olmadan yoluna devam ediyorsa ay ve güneşin ateşi de şiddetli rüzgârlardan asla korkmaz, denilmektedir.

Hz. İbrahîm

Hz. İbrahîm Kur’ân’da ismi geçen büyük peygamberlerdendir.⁷⁵ M.Ö XII. yy’de yaşamıştır. Babası mesabesinde olan Âzer, put yapıp satmakla geçinen bir rivayete göre Nemrut’un veziri bir kişiymiş. Annesinin adı Ūřâ, gerçek babasının adı Târûh’tur.⁷⁶ Peygamberimiz Hz. Muhammed onun sülbüdendir. Lakabı Hanîf olduğundan ona ümmet olanlara Hanîf dininden denmiştir. En büyük mucizesi Nemrut onu ateşe attığında ateşin gül bahçesine dönüşmesidir.⁷⁷ Putları kırması, ođlu

⁷⁵ Bakara, 127, En’am, 74-83, Enbiyâ/58-70, Saffât/91-107, İbrahîm/37, Hûd/73, Zâriyât/30, Nahl, 123 .

⁷⁶ İskender Pala, age, s. 224-225.

⁷⁷ “Ey ateş! İbrâhîm (A.S)’a (karşi) soğuk ve selâmet (zararsız) ol.” dedik; Enbiyâ, 69.

Hiz. İsmâil'i Allah'a verdiği sözden dolayı kurban etme hadisesi, Ka'be'yi inşa eden peygamberdir.

Edebiyatımıza sofrasının bereketli olması, Nemrut ile olan mücadelesi ve ateşe atılması, oğlunu Allah'a kurban etmek istemesi, Kabe'yi inşa ettirmesi gibi hadiseleri konu olmuştur. Divân-ı Zihni'de de İsmâil, kurban, Nemrut, ateş gibi isim ve kavramlarla birlikte anılmıştır.

“Cümle İsmâ' il yāl u bāline qurbān olup

Girdi İbrāhim-veş 'uşşāk zārñ nāra hep” (G. 19/3)

Beyit Hiz. İsmâil'in kurban edilmesi ve Hiz. İbrāhim'in ateşe atılması hadiseleri üzerine kurgulanmıştır. Beyit bir naattır ve bütün insanlar senin boyuna posuna kurban olup, İbrāhim gibi aşk ateşine girdiler denmektedir.

“Ateş olmaz zāhide berd ü selām

Nār-ı 'aşka giren İbrāhimdir” (G. 83/3)

Bu beyitte de şair İbrāhim gibi olan rind ile zahidi karşılaştırıp zahidin ateşten korktuğu için ibadet ettiğini ve bundan dolayı o ateşin serinliğe dönüşmeyeceğini, İbrāhim tabiatlı olan rindin ateş korkusu olmadığı için rahatlıkla ateşe atladığı ve sonra serinliğe kavuştuğu anlatılmaktadır.

Hiz. İsmâil

Hiz. İbrāhim'in oğlu, Kur'an'da adı geçen bir peygamber.⁷⁸ Ayağını yere vurunca zezem suyu çıkmıştır bunun üzerine su çıkan yere babasıyla beraber Kâbe'yi inşa etmiştir.⁷⁹ Babası Allah'a olan ahbine sadık kalmış söz verdiği üzere en

⁷⁸ Ömer Faruk Harman, *İsmâ'il*, C. 23, TDV Yayınları, Ankara, 2001, s. 76.

⁷⁹ “Hani İbrāhim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, "Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin" diyorlardı”; Bakara, 127.

sevdiği evladı olan İsmail'i Allah'a kurban vermek istemiştir.⁸⁰ Nitekim tam İsmâil kurban edilecek iken Allah'ın emriyle bir koç yaratılmış ve bu koçun İsmâil'in yerine kurban edilmesi söylenmiştir.

Hız. İsmâil kurban edilme esnasındaki sabrı ve inancı, Kâbe'nin yapılışı, zemzem pınarı gibi vasıfları dolayısıyla eski Türk şiirine konu olmuştur. Zikrettiğimiz kavramlar şiirlerde İsmâil mazmunlarıdır.

Keşanlı Zihnî divânında da ismi anılan İsmâil peygamber adhâ, kebş, ıyd, Ka'be, İbrahim gibi isim veya kavramlarla birlikte kullanılmıştır.

“Kebş-i cânı saña İsmâ'îl-i dil kurbân ider

Fehm-i rûz-ı vuşlâtıdır 'ıyd-ı ağhâdan ğarâz” (G. 149/3)

Bu beyitte de yine bir kurban bayramı resmi çizilmiştir. Kurban kesmekten murad Rabbe kurban olmaktır. Bu yüzden İsmâil kendi kurban olmak isterken emr üzere koçu kurban etmiştir. Ama niyetine vasıl olmuştur. Bu yüzden kurban bayramının asıl manası kavuşma günü olmasıdır.

“Vaşl-ı bismil-gâh-ı İsmâ'îl ma' nâdır bugün

Kebş-ı cânım oldu kurbân 'ıyd-ı ağhâdır bugün” (G. 259/1)

Beyitte kurban bayramı çerçevesi çizilmiştir. İlim sahibi kişiler için olaylar asla manasız düşünülmemektedir. Şair de bu beyitte kurban bayramını İsmâil manasının başlangıç günü kavuşması olarak görerek İsmail nasıl düşünmeden Allah'a kurban olmak istediye bu gün de ben Allah'a kurbanım zira bugün kurban bayramıdır, demektedir.

Divânda verilen örneklerden başka hız. İsmâil'den bahseden başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 19/3, G. 44/5, G. 198/2)

⁸⁰ "Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?" dedi. O da, "Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi."; Sâffât, 102.

Hz. Ya'kûb

Hz. İbrahim'in torunu, Hz. İshak'ın oğludur. Hz. Yûsuf ve Hz. Bünyamin'in babasıdır. Eyyüb peygamberin dayısı; Hz. Muhammed ile onun arasındaki tüm peygamberlerin ise soy atasıdır. Yûsuf ve Bünyamin dışında on iki oğlu vardır. Lakabı İsrâil'dir. Onun soyundan gelenler "Benî İsrâil (İsrâiloğulları) diye anılmıştır.⁸¹ Hz. Yûsuf kardeşleri tarafından kuyuya atılınca Beytü'l-ahzen (hüzünler evi) denilen evine çekilerek yıllarca hüzün ve hasret çekmiştir. O kadar ağlamıştır ki gözleri kör olmuştur. Yıllar sonra Yûsuf babasına gömleğini gönderince yüzüne sürmüş ve gözleri yeniden görmüş, vuslata erip yeniden mutlu olmuştur.

Ya'kûb peygamber edebiyatımızda yalnızlığın, gözyaşının ve özlemin sembolüdür. Kaleme alınmış onlarca Kıssa-i Yûsuf'un çile çeken babası olmuştur. Yani ismi Yûsuf'suz anılmaz. Aşıklar gözleri yaşlı olması münasebetiyle kendilerini Ya'kûb peygamberin yerine koymuşlardır.

Keşanlı Zihnî divânında da oldukça çok zikredilmiştir. Oğlu Yûsuf ile yaşadıklarının mazmunlaşması şaire de ilhamlar vermiştir. Ya'kûb ismi divân-ı Zihnî'de Yûsuf, Ken'ân ili, bûy-ı Yûsuf, Züleyha, Azîz, Mısır, hûn-âb gibi isim ve kavramlarla birlikte kullanılmıştır.

“Alıp Ya'kûb-ı dilden hîle birle Yûsuf-ı vaşlı

Sirişk-i çeşmimi hûn-âbe-i Ken'ân iden sensin” (G. 205/2)

Beyitte Yûsuf'un babasından yalan söylenerek koparılması ve bunun sonucunda Ya'kûb'un kanlı gözyaşlarıyla Kenan ilindeki ızdırabı anlatılmaktadır.

“Zihnî taleb-ı Yûsuf-ı ma'nâ ile meşgûl

Ya'kûb gibi mülk-i Ken'âna karışmaz” (G. 116/5)

⁸¹ İskender Pala, age, s. 478.

Bu beyitte de yine Ya'kûb'un Yûsuf'tan ayrılığı ve dünyadan elini ayağını çekip Yûsuf özlemiyle meşgul olması söz konusudur. Şair Ya'kûb nasıl ki Kenân ilinde dünyadan elini ayağını çekip Beytü'l-ahzen'de Yûsuf'u düşünmekle meşgul olduysa ben de bu dünyadan elimi ayağımı çektim mânâ ve hikmet ile meşgulüm demektedir.

“Yûsuf-ı aşkıñdır mañlûbı Ya'kûb-ı diliñ

‘Akl ile eyler hañâ şahrâ-yı Ken‘ân isteyen” (G. 250/7)

Bu beyitte de Ya'kûb'un Yûsuf'a olan özlemi ve aşkı ile dünyadan elini ayağını çekmesi anlatılmaktadır. Ya'kûb'un amacı ve muradı Yûsuf'un aşkıdır. Zirâ Yûsuf'un aşkını terk edip aklıyla Kenân çölünü tercih etseydi hata yapmış olacaktı. Burada akıl-dil, sahra-aşk kelimelerinin zıtlığı anlam çerçevesini oluşturmaktadır. Şaire göre, akıl ve sahra ne kadar sığ ise aşk ve dil o kadar güzeldir. Bunlardan aşk ve gönül tercih edilmelidir.

Divânda verilen örneklerden başka Hz. Ya'kûb'dan bahseden başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 107/3, G. 116/5, G. 139/2, G. 165/2, G. 238/1, G. 254/4, G. 297/3)

Hz. Yûsuf

Hz. Ya'kûb'un oğlu, İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamber.⁸² Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yûsuf'un hayatını ve güzelliğini anlatan Yûsuf sûresi hikâyelerin en güzeli olarak görülmüştür.

Hz. Yûsuf başta klasik edebiyatımız olmak üzere Türk edebiyatında en çok işlenmiş ve şairlerce en çok yazılmış, düşünülmüş peygamberlerdendir. Öyle ki adına onlarca mesnevi yazılmış, Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı, Hüsrev ile Şirin gibi hikâyeler kadar kıssası toplumların hayatında en çok anlatılan aşk hikâyelerinden

⁸² Ömer Faruk Harman, *Yûsuf*, C. 44, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 1

birine dönüşmüştür. Kardeşleriyle olan mücadelesi, kuyuya atılması, Mısır sarayına köle olarak girmesi, kendisine atılan iftiradan dolayı yıllarca süren zindan ve inzivası, Mısır'a hükümdar olması, Züleyha ile aşkı ve onunla evlenmesi, babası Ya'kûb aleyhisselâma kavuşması ama en önemlisi eşsiz güzelliği sühenverâna müthiş malzeme olmuştur.

Keşanlı Zihnî divânında da en çok ismi en çok geçen peygamber Hz. Yûsuf'tur. Şiirlerde ismi, Ya'kûb, Züleyha, Mısır, Ken'ân ili, Azîz, künc, çâh, zindan, hüsn, isim ve kavramları ile birlikte kullanılmıştır.

“N'ola dimezse Züleyhâ Yûsuf'a nev' -i beşer

Zihniyâ eyler temessül şekl-i insâna sürüş” (G. 128/5)

Beyitte kadınların Hz. Yûsuf'u görünce ellerini kesmesi ve hayret ile bu insan olamaz⁸³ âyetine telmih yapılmıştır. “Ey Zihnî Züleyha Yûsuf'a insandır demezse ne olur ki zira melekler insan şekline girebilir.” Denmektedir.

“Mışra gavgâ-yı Züleyhâ ile olmuşiken ' azîz

Çâh-ı cismi Yûsuf'a zindân iden maḥbûb imiş” (G. 135/3)

Bu beyitte de Yûsuf'un Züleyha'ya ve nefesine karşı koymasının mükâfatı olarak Mısır'a hükümdar olması ve Yûsuf'un esaretinin nedeninin sevgili olduğu anlatılmaktadır. Şair, sevgililerin âşıklarına dünyada zindan hayatı yaşattığını söylemektedir.

“Kât' -ı engüş̄t ile m̄a-haz̄â beşer dirdi hemîn

Ger bu hüsn ile göreydi Yûsuf-ı Ken'ân seni” (G. 310/3)

⁸³ “...Onlardan herbirine (meyve soymaları için) bir bıçak verdi. Ve (Yusuf'a): “Onlara (kadınlara), çık!” dedi. Böylece onu gördükleri zaman ona hayran kaldılar ve ellerini kestiler. Ve: “Hâşâ! Allah için, bu bir beşer değil, ancak kerim (bir) melektir.” dediler.”; Yûsuf, 31.

Beyitte şair yine Yûsuf'u gören kadınların parmaklarını kesme ve bu insan olamaz demelerine telmihen “ey sevgili o güzeller güzeli Yûsuf bile seni görseydi güzelliğinden etkilenip parmağını keserek sana 'bu insan olamaz' derdi, demektedir.

Divânda verilen örneklerden başka Hz. Yûsuf'tan bahseden başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 10/2, G. 13/4, G. 20/7, G. 51/4, G. 107/3, G. 116/5, G. 119/1, G. 124/3, G. 139/2, G. 143/2, G. 165/2, G. 205/2, G. 205/3, G. 238/1, G. 250/7, G. 266/4, G. 297/3, G. 308/3,)

Hz. Eyyûb

Zengin ve mal varlığı fazla on erkek evlat sahibi bir peygamberdir.⁸⁴ Sırayla hem mal varlığını hem evlatlarını kaybetmiştir. Nihayet en sonunda da hasta olmuş yaralarına kurtlar girmiştir. Herkesten uzak bir yere giderek Allah'a şükür ve duada bulunmuştur. Onun sabrı ve Allah'a itaati dolayısıyla ona rahmet edildi ayağını yere vurunca iki su kaynağı çıktı. Biriyle yıkandı diğerini içti. Bu vesile ile Allah tarafından hastalıkları şifa buldu. İmtihanı geçince mükafat olarak kaybettiği her şey kendisine tekrar bağışlandı.

Eyyûb peygamber edebiyatımızda sabrın, şükrün ve ilâhî imtihanın sembolü ve mazmunudur. Denilebilir ki edebiyatımızda hiçbir klasik şair yok ki şükür ve sabrı işlediğinde Eyyûb sabrından bahsetmesin.

Keşanlı Zihnî divânında da bu vasıfların dışına çıkılmamıştır. Eyyûb'den bahseden bir beyit vardır o beyitte de Ya'kûb ile beraber sabrın ve ızdırabın sembolü olarak geçer.

“Hicr ile pür-yāra s̄inem vaḳtiniñ Eyyûb'iyem

Ġā'ib itdim Yûsuf'ı dehrin bu gün Ya'ḳûb'ıyām” (G. 238/1)

⁸⁴ Ahmet Talat Onay, age, s. 150.

Beyitte Eyyûb peygamber Yûsuf ile Ya’kûb peygamberle birlikte kullanılmıştır. Peygamberler içerisinde kaderleri birbirine en çok benzeyen Ya’kûb ile Eyyûb peygamberdir. Şair, “sinem ayrılık acısıyla yaralı olduğundan bu zamanın Eyyûb’uyum, sevdiğimi kaybettiğim için bu günün ızdırab çeken Ya’kûb’uyum”, demektedir.

Hz. Mûsâ

Kendisine kitap indirilen dört büyük peygamberden biridir. Hem Yahudilik ve Hıristiyanlığa hem de İslâm’a göre büyük bir peygamber ve İsrâiloğulları’nı Firavun’un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir.⁸⁵ Ayrıca Tûr-ı Sinâ’da Allah ile konuşmasından dolayı Musâ peygambere Kelîmullah da denir.⁸⁶

Hz. Musâ divân edebiyatında genellikle Allah ile konuşması, asâsının yılanı dönüşmesi⁸⁷, asâsıyla denizi yarması⁸⁸, yed-i beyzâ⁸⁹ gibi vasıfları dolayısıyla ele alınır.

Keşanlı Zihnî divânında Hz. Musâ’nın hayatı, mucizeleri, savaşları ve özellikleri önemli yer tutar. Divânda Musâ ismi; Tûr, yed-i beyza, asâ, Firavun, Kelîm gibi kelime veya kavramlarla birlikte kullanılmıştır.

“Eylerim Mûsâ gibi Fir‘avn-ı ağıyâre hücûm

Ol yed-i beyzâ ile şimdi ‘aşâ olduñ bana” (G. 2/4)

Beyitte, Hz. Musâ’nın Firavun ile olan mücadelesi, yılanı dönüşen asâsı ve elini koynuna sokunca ellerinin parlaması mucizesi (yed-i beyza) telmih edilmiştir..

⁸⁵ Ömer Faruk Harman, Mûsâ, C. 31, TDV Yayınları, Ankara, 2006, s. 207.

⁸⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Kapı yay, İstanbul, 2014, s. 265-266.

⁸⁷ “Biz de Musâ’ya “asanı bırakıver” diye vahy ettik, bir de baktılar ki o, onların bütün uydurduklarını yalayıp yutuyor” A’râf, 117.

⁸⁸ “Biz de, âyetlerimizi inkâr ettikleri ve onlara kulak vermedikleri için kendilerinden intikam aldık da hepsini denizde boğduk” A’râf, 136.

⁸⁹ “Elini koltuğuna sok, bir hastalık olmadan, başka bir mucize (ayet) olarak bembeyaz bir durumda çıksın” Taha, 22.

“Beher Mūsā'ya bir Fir‘ avun elbette musallaftır

Raķīb-i rû-siyeh dirler bizimde bir belāmız var” (G. 81/4)

Zihnî bu beyitte yine Hz. Musâ ile Firavun’un mücadelesine telmihte bulunarak her Musâ olana illaki bir firavun musallat olur bu yüzden bana da kara yüzlü bir rakip mussallat olarak başıma bela olmuştur demektedir.

Divânda verilen örneklerden başka Hz. Musâ’dan bahseden başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 45/5, G. 96/3, G. 163/3, G. 236/3, G. 294/4, K/4, K/42)

Hz. Dâvûd

Kendisine kitap indirilen dört büyük peygamberden biridir. İsrâiloğullarına gönderilmiş olan Dâvûd peygamber bir hükümdar⁹⁰ olmakla birlikte Hz. Süleymân’ın da babasıdır. Başlıca mucizesi demiri eritmesi⁹¹ ve kendisine inen Zebûr’u sesinin ve hitabetinin güzel olmasından dolayı güzel okumasıdır.⁹²

Edebiyatımızda güzel ses, ve demircilerin pîri olarak anılır. Mûsikî terimlerinin kullanıldığı şiirlerde mutlaka Dâvûd ismi de kullanılır. Dâvûdî ses ve Dâvûdî makamı kelimelerinin etimolojik kaynağı da Davûd peygamberdir.

Hz. Dâvûd, Keşanlı Zihnî divânında da genelde demircilik terimleri ve mûsikî terimleri ile birlikte kullanılmıştır. İki beyitte Dâvûd aleyhisselama yer verilmiştir.

“Nerm ider âhen-dilâni nuţķ-ı Dâvudî şehâ

Eyler âhenger hadîdi sâha-i sindâna ‘ arz” (G. 144/4)

⁹⁰ “Böylece onu (bu hükmü), Süleyman (a.s)’a anlattık. Ve hepsine hikmet ve ilim verdik. Dâvud (a.s)’la beraber tesbih eden (etsinler diye) dağları ve kuşları musahhar (emrine amade) kıldık. Ve (bunları) yapan, Biziz.” Enbiyâ, 79.

⁹¹ “Sizin için ona, şiddetli çarpışmalarınızda sizi korusun diye elbise (zırh) yapmayı öğrettik. Öyleyse siz şükredenler(den) misiniz?” Enbiyâ, 80.

⁹² “Ve onun mülkünü (idaresini) güçlendirdik. Ve ona, hikmet ve faslı hitap (hak ile bätılı ayırıp adaletle hükmetme, hitap etme yeteneği) verdik.” Sâd, 20.

Beyitte hem sesinin güzel olması “nutk-ı Dâvûdî” hem de demircilik yapması “âhen, âhen-ger” telmih edilmiştir. “ey şah! Dâvûd gibi güzel olan sesin demirleşmiş kalpleri yumuşatır,” denmektedir.

“Dâvûd hûşa virse n’ola farḡ-i ıztırâb

Ġâyet bülend olur ḡarekât-ı şadâ-yı ‘aşḡ” (K/15)

Beyitte yine Dâvûd’un özelliklerinden olan sesinin güzelliği vurgulanmıştır. Dâvûdî bir sesle ıztırablar dile getirilse aşḡ sadâları çok yükselir denilerek Dâvûdî sese telmihte bulunulmuştur.

Hz. Süleyman

İsrâiloğullarına gönderilmiş peygamberlerdendir. Babası da kendisi gibi peygamber olan Hz. Dâvûd’dur. Sultanatı olan bir peygamberdir. Menkuldür ki, ismi a’zam yazılı yüzüğü ile dünyaya hatta bütün mahlûkata, rüzgâra hükmetmiştir.⁹³ Kuşlardan, cinlerden ve insanlardan oluşan büyük bir ordusu vardır.⁹⁴ Şiirlerde kendisi ihtişamın, karınca acizliğin, dev fenalığın, yüzük kudretin sembolüdür.

Edebiyatımızda kuşlarla konuşması, rüzgâra ve cinlere hükmetmesi, saltanatı, yüzüğü, karınca ile olan münasebeti, hüdhüd kuşu ve Belkıs ile olan tebliğ vazifesi ve evliğili konu olmuştur.

Zihni divânında da ihtişam, Belkıs, hüdhüd, dîv, mühr, mantıku’t-tayr, mûr, cerâd, hatem gibi isim ve kavramlarla birlikte kullanılmıştır.

“Tuḡfe kıldım Āsaf-i dehre bu nazmı mûr-veş

Zihniyâ verdim Süleymân’a yine faḡz-i cerâd” (G.60/5)

⁹³ Ahmet Talat Onay, age, s. 358.

⁹⁴ “Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları Süleyman’ın hizmetinde toplandı, hepsi bir arada (onun tarafından) düzenli olarak sevkediliyordu” Neml, 17.

Beyitte karıncanın Hz. Süleymân'a çekirge bacağına vermesi telmih edilmiştir. Şair kendini karıncaya, nazmını da çekirge bacağına benzetererek şiirlerini Süleymân'a hediye ettiğini karınca bacağına nasıl bereketlenerek tüm orduyu doyurduysa benim nazmım da küçük görünse de bereketiyle tüm mahlûkata yeter diyerek fahiye yapmıştır.

“Biz mantık-ı tayrı daği öğrensek ‘aceb mi

Belkıs-ı heves gibi Süleymân elimizde” (G. 277/3)

Bu beyitte de şair biz Süleymân gibi kuşların dilini öğrensek şaşılacak şey değil zira Belkıs'a heveslenmiş Süleymân elimizdedir diyerek Hz. Süleymân ile Belkıs hikâyesine telmihte bulunmuştur.

“Zâhid ister ki taşarruf kıla iklim-i dile

Hele ‘ifriti görün mihr-i Süleymân'a harîş” (G. 140/3)

Zihnî bu beyitte zahidi Süleymân mührünü çalan cine benzetmiştir. Zahid-ifrit, iklim-i dil-Süleymân kelimelerinde leff ü neşr sanatı yaparak “kötülük yapan cin nasıl Süleymân mührüne sahip olmak istiyorsa zahid de gönül mülküne sahip olmak istemektedir.”

Divânda verilen örneklerden başka Hz. Süleymân'dan bahseden başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 153/5, G. 293/5, G. 301/7, G. 312/4)

Hz. İsa

Kur'an'da adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil verilen peygamber⁹⁵dir. Hz. İsa dört büyük peygamberden biridir. Aynı zamanda dört büyük kitaptan biri olan İncil de Hz. İsa'ya inmiştir. Kur'an'da da bahsedildiği gibi annesi Hz. Meryem Allah

⁹⁵ İlyas Çelebi , *İsa*, C. 22, TDV Yayınları, Ankara, 2000, s. 472.

tarafından Cebrâ'il'in üflemesiyle henüz bâkire iken Hz. İsa'ya hamile kalmıştır.⁹⁶ Yani babasız doğmuştur. En büyük mucizesi ölüleri diriltmesi ve kör olanları iyileştirmesidir.⁹⁷ Bu yönü şiirlere iyi bir malzeme olmuştur. Divân şairleri Mesîh, mesihâ, Ruhullah, İbn-i Meryem isimlerini de Hz. İsa için kullanmışlardır.

Hz. İsa, şiirlerde genellikle ölü diriltme, dem, sıfat, deccal, büt, Mesîh, Meryem, tersâ, Nasâra, âsâ kavramlarıyla beraber kullanılıp mazmunlaştırılmıştır.

Hz. İsa, Keşanlı Zihni'nin divânında ismi en çok geçen peygamberlerdendir. Şair tarafından şiire konu edilirken klasik edebiyatımızda genellikle kullanılan yönleri ön plana çıkarılarak geleneğin dışına çıkılmamıştır.

“Yüri ‘İsâ-şifât⁹⁸ ibrâ’-ı ekme derdine düşme

Gözüm nûrî ‘amâ-yı dîdeñi gör tütüyâdan geç” (G. 45/4)

Beyitte kullanılan ‘İsâ-şifât ifadesi ölümlü, fani anlamında insanların yerine kullanılmıştır. Şair, “ey fani olan, yüksek mevkilerin peşine düşme ey gözümün nuru sevdiğim gerçekleri görmeni engelleyen göz sürmelerinden vaz geç nefesine kör ol” diyerek hikemî bir üslupla Hz. İsa'nın körleri iyileştirme mucizesine telmihte bulunmuştur.

“Zemîn-i kalbe ‘İsâ-yı maḥabbet nâzil olduḡda

Helâk irdi hemin deccâl-ı ‘âra herçi bād-â-bād” (G. 59/4)

Bu beyitte de Hz. İsa, Deccâl ile beraber kullanılmıştır. İslam inancına Deccal, göre zuhûru kıyamet alâmetlerinden olan ve âhir zamanda çıkarak insanları idlâl

⁹⁶ “(Meryem): Yarabbi! Dedi: bir çocuk nerden olabilir benim için? Ki bana bir beşer dokunmadı, buyurdu ki: Öyle, Allah neyi dilerse yaratır, o bir emri murâd edince sadece ona ol der o oluverir.” (Âl-i İmran: 3/47)

⁹⁷ “...Keza ben anadan doğma âmâyı ve abraşı iyileştirir, hatta Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim...” Âl-i İmran:3/49.

⁹⁸ İsa Aleyhisselâm kendisine insan olmanın dışında bir sıfat yakıştırmak isteyenlere kul olduğunu hatırlatmak için: “Ben ancak Allah'ın kuluyum.” buyurmuştur. (Meryem: 30).

edeceği meşhur yalancı⁹⁹dır. Hz. İsa tekrar yeryüzüne gönderilerek Deccal'i ve onun çıkaracağı fitneleri bertaraf ederek yeryüzünde huzuru tesis edecektir. Beyitte bu hadise telmih edilerek kalp yeryüzüne, muhabbet İsa'ya, dünya fenâlıkları ise Deccal'a benzetilmiştir.

“Nuṭkum itse mürde-i ma' nāyī ihyā gam degil

Āsumān-ı hikmete ref' olunan ' İsa menem” (G. 233/4)

Bu beyitte Hz. İsa'nın Ölülere diriltmesi ve göğe yükselmesi¹⁰⁰ mucizeleri telmihen; “Benim sözlerim ölmüş anlamları diriltirse bunda sıkıntı yok zira ben hikmetli sözlerin zirvesine çıkmış İsa'yım.” Denilerek fahriye yapılmıştır.

“Meryem ana rūḥına bint-i reze pîr-i muḡān

Beyza-i sürḥi virir mîlād-ı ' İsa'dır bugün” (G. 259/4)

Beyitte Hz. İsa'nın doğum olayı telmih edilirken Meryem ana, şarap, kızıl gibi ıstılahlarla olay resmedilmiştir.

Divânda verilen örneklerden başka Hz. İsa'dan bahseden başlıca diğer beyitler şunlardır: (G. 47/3, G. 116/2, G. 184/5, G. 209/5, G: 252/2, K/40).

1.1.6. Kur'an'da Adı Geçen Diğer Şahıslar

Keşanlı Zihni divânında ele alınan, işlenen şahıslar oldukça fazladır. Peygamberler dışında Hızır, Lokman, Hâbil-Kâbil, Havvâ, Meryem, Züleyha, Ashâb-ı Kehf, Hârut-Mârut ve Firavun divanda yer alan peygamberler dışındaki şahıslardır.

⁹⁹ Ahmet Talat Onay: Açıklamalı Divan şiiri sözlüğü, haz. Cemal Kurnaz, Birleşik yayınları, Ankara, 2007, s. 110.

¹⁰⁰ “Doğrusu Allah onu kendine doğru ref'eyledi”; Nisâ, 158.

Ashâb-ı Kehf

Mağara arkadaşları. “Yedi uyuyanlar” veya “yedi âlimler” diye de bilinirler.¹⁰¹ Kur’an’da hikâyeleri “Kehf sûresi”nde anlatılır. Kendi zamanlarındaki bir hükümdar bunlardan puta tapmalarını istemiştir. Bu emre uymayan yedi genç hicrete karar vermiştir. Bu yedi genç ve onlara uyan bir köpek bir mağarada 309 yıl uyurlar. Uyandıklarında her şey değişmiş olur İsa’nın dini küfür ortamına galip gelmiştir. Sırları anlaşılınca da bu mağarada yine ruhlarını teslim ederler.

Zihnî divânında bu yedi gençten Mernûş ile köpek Kıtımır bir beyitte geçer. O beyit şöyledir.

“Mernûş dahı olsa eger kehf-i cihânda

Lâyân olur elbet aña Kıtmır-i cehalet” (G. 29/3)

Mernûş ve diğer 6 arkadaşı küfre tahammül edemeyip küfür ortamından ayrılmış ve bir mağaraya sığınmış gençlerdir. Beyitte insanoğlu dünyaya meylettiğinde Mernûş bile olsa cehalet köpeği ona musallat olacağı anlatılmaktadır.

Firavun

Eski Mısır hükümdarlarının genel adıdır. Firavun bir şahsa ait unvan değil; bir hükümdar silsilesinin genel adıdır. Fakat edebiyatımızda ve kültürümüzde Hz. Mûsâ zamanında Hz. Mûsâ ve kabilesine zulm eden, ilahlık iddasında olan nefsi vicdanına üstün gelen bir zalim zat kastedilmektedir¹⁰². Kastedilen firavun Hz. Mûsâ’a iman etmeyip zulm eden Velid İbn-i Mus’ab imiş.¹⁰³

¹⁰¹ İskender Pala, age, s. 34.

¹⁰² “Gidişatları, Firavun soyunun ve daha öncekilerin gidişatı gibidir. Onlar, âyetlerimizi yalan saymışlardı. Bunun üzerine Allah da onları işledikleri günahlar yüzünden yakalayıp alaşağı etti. Allah, cezası çetin olandır.” Al-i İmrân, 11.

¹⁰³ Ahmet Talat Onay, age, s. 160.

Edebiyatımızda Hz. Mûsâ ile olan mücadelesi, ilahlık iddası, Mûsâ'nın kavmini kovalarken denizde ordusuyla helak etmesi ve halk kültürüne de "Firavun'un imanı" şekline yansımış olan ölmeden önceki kabul edilmeyen iman duası ile konu olmuştur.

Keşanlı Zihnî divânında da ismi Mûsâ, asâ, rakib, yed-i beyza gibi isim ve kavramlarla birlikte anılmıştır. İsmi şiiirlerde vezin gereği bazen fir'avun bazen de fir'avn şeklinde telaffuz edilmiştir.

"Eylerim Mûsâ gibi Fir'avn-ı ağıyâre hücûm

Ol yed-i beyzâ ile şimdi 'aşâ olduñ bana" (G. 2/4)

Bu beyitte Hz. Mûsâ ile olan mücadelesi ve Hz. Mûsâ'nın ona gösterdiği mucizelerle ele alınmıştır.

Divânda Mûsâ peygamberin geçtiği tüm beyitlerde adı zikredilmiş ve anlam itibarıyla aşağı yukarı verilen örnekteki gibi beyitlerde işlenmiştir.

Habil-Kabil, Havva

Hâbil ve Kâbil Hz. Âdem'in çocuklarıdır. Bunlardan Hâbil küçük olanı Kâbil büyük olanıdır. Kur'an'da beşinci sûre olan Mâ'ide suresinde anlatılmışlardır. Babalarının emri üzerine kızkardeşleriyle evleneceklerdi. Nefsî bir çekişmenin ilk cereyanı budur. Daha sonra Allah ikisinden de bir kendisine kurban vermelerini emretti. Niyetlerinden dolayı birinin ki kabul edildi fakat diğèrinin ki kabul edilmedi. Bunun üzerine büyük kardeş küçük kardeşi nefsi kıskançlığından dolayı öldürmüştü ve gömmüştü.¹⁰⁴

¹⁰⁴ "Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden kabul edilmiş, diğèrinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden), «Andolsun seni öldüreceğim» dedi. Diğèri de «Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder» dedi." Mâ'ide, 27.

Edebiyatımızda insanlık tarihinin ilk cinâyeti olması dolayısıyla konu olmuştur. Hâbil mâsum, Kâbil ise kötülük sembolüdür.

Divân-ı Zihnî’de bu iki isim Hz. Âdemle birlikte anlatılarak telmih edilmiştir. İki beyitte isimleri geçmektedir.

“Kelbetâniñ fevkı tahtından kavî te’sîr ider

Hâbil’iñ ef’âli pes aqvâl-ı Kâbil’den ğalîz” (G. 158/4)

Beyitte amelin lakırdıdan daha tesirli olduğu Hâbil ile Kâbil telmih edilerek anlatılmıştır. Kerpetenin üst tarafı alt tarafından nasıl daha kuvvetliyse Hâbil’in hareketleri de Kâbil’in sözlerinden daha tesirlidir, denmektedir.

“Hâbil u Kâbil benim sülbümden itmişdir zuhûr

Her kuvâniñ aşlıyam men Âdem ü Havvâ menem” (G. 233/9)

Beyitte şair kendini Âdem peygamberin yerine koyarak Hâbil ve Kâbil’in kendi soyundan geldiğini dolayısıyla insanlığın atası olduğunu söylemektedir.

Divanda Havvâ şiire konu olan bir diğer şahsiyettir. Hz. Âdem’in eşi ve insanlığın anasıdır. Âdem ile birlikte şeytana aldanıp yasak ağaçtan meyve yedikleri için cennetten kovulmuşlar, dünyada Âdemle farklı yerlere indirilmişlerdir. Âdem yıllarca ağlayarak Havvâ’yı aramıştır.

Divânda yukardaki beyit dışında bir beyitte daha telmih yoluyla anlatılmıştır.

“Âlemi virân u âbâdan iden maḥbûb imiş

Âdemi ḥun-dîde vü giryân iden maḥbûb imiş” (G. 135/1)

Beyitte Âdem’i gözü kanlı olacak kadar ağlatan maḥbûb olarak anlatılan aslında Havvâ’dır. Âdem yeryüzüne gönderildiğinde yıllarca yıllarca ağlayarak onu araması telmih edilmiştir.

Hârut-Mârut

Hârut ve Mârut Kur'an'da Bakara Sûresi 102. Ayette¹⁰⁵ isimleri geçen iki melektir. Bunlar dinî anlamda sihir ve büyü ilimlerini Allah'ın imtihanı üzere talep edenlere öğretmekle mükellef iki melektir. Dîni karakterleri dışında halk kültürü ve mitolojik olarak ise insanları kınadıkları için Allah tarafından kendilerine nefis verilerek dünyaya gönderilmiş, kısa sürede nefislerine yenilerek küfre girmişler ve Allah da onları kıyamete kadar cezalandırıp Bâbil'de bir kuyuda ayaklarından bağlayıp tepelerinden aşağı asarak cezalandırmıştır.

Edebiyatımızda, mitolojik karakterleri daha çok ön plandadır. İsimleri nefis, melek, Bâbil, büyü, sihr, efsûn gibi isim veya kavramlarla birlikte anılmıştır.

Zihnî divânında bir beyitte bu iki melekten yalnız Hârut ile ilgili bir beyit vardır. Beyitte sihir ve efsun yönü ele alınarak ismi Bâbil, çâh, sehhar gibi kelimelerle birlikte anılmıştır.

“Çâh-ı Babîl'de irip efsûn-ı Hârût'a halel

Hizmet-i taşşîle geldi dîde-i sehharîna” (G. 280/4)

Beyitte sevgilinin gözleri sihir öğreten ve yapan Hârut'a benzetilmiştir.

¹⁰⁵ Onlar Süleyman (a.s)'ın mülkü üzerine şeytanların tilavet ettiği (okuduğu) şeylere tâbî oldular (uydular). Süleyman (a.s), inkâr etmedi (sihir yapmadı ve kâfir olmadı). Fakat şeytanlar insanlara, sihri ve Babil şehri'ndeki iki meleğe, Harut ve Marut'a indirilen şeyleri öğretmekle kâfir oldular. Ve oysa onlar, “Biz sadece bir fitneyiz (sizin için bir imtihanız). O halde (sakın sihir ilmini öğrenerek) kâfir olmayın.” demedikçe hiç kimseye bunu öğretmezlerdi. Fakat o ikisinden, bir erkek ile onun karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı ve de onlar, Allah'ın izni olmadan onunla (sihirle) hiç kimseye zarar verebilecek değillerdir. Ve onlar kendilerine fayda vermeyen, zarar veren şeyleri öğreniyorlar. Ve andolsun ki onlar, onu (sihri ve ona ait bilgileri) satın alan kimsenin ahirette bir nasibi olmadığını kesin olarak öğrendiler. Elbette onunla (sihre karşılık) nefislerini sattıkları şey ne kötü, keşke bilselerdi.

Hızır

Rivâyetlere göre âb-ı hayatı içerek ölmezlik sırrına erişen peygamber veya veli olduğu hususlarında ihtilaf bulunan kutsal bir kişi¹⁰⁶dir. Kur'an-ı Kerim'de ismi Hz. Mûsâ kıssasında Mûsâ'ya yol gösteren arkadaşlık eden, ibretler gösteren¹⁰⁷ kişi durumundadır.

Halk kültüründe de önemli bir yeri olan Hızır özellikle bu alanda efsanevî-mitolojik bir kahramana dönüşmüştür. Özellikle İskender ile münasebeti, âb-ı hayata erişmesi onun bu alandaki en büyük vasıflarındandır.

Divan edebiyatında darda kalana yardımcı ve yol gösterici özellikleriyle ön plana çıkan Hızır, Zihnî divânında sadece bir beyitte ismi geçmektedir.

“Âb-ı hayâtı içmege sa' y ile rûz u şeb

Hızır bulana menzile ni' me 'l-me 'âb olur” (G. 80/2)

Beyitte Hızır'ın Kur'ânî yönü değil de efsanevî yönü ele alınmıştır. “Ölümsüzlük iksirini gece gündüz çalışarak içip mutlu sona ulaşmak için önce Hızır'ı bulmak gerekir”, denmektedir.

Lokman

Peygamber veya veli olduğu arasında ihtilaflar vardır.¹⁰⁸ Fakat her ne surette olursa olsun övülmüş, büyük ve ilimdar bir şahsiyettir. Kur'an'da onun adına nazil olan 31. Sûre vardır. Ayrıca kendisine Allah tarafından hikmet verilmiştir.¹⁰⁹ Bu yüzden genelde ismi “hikmet” sözcüğü ile birlikte anılmıştır. Rivayetlere göre her

¹⁰⁶ Dursun Ali Tökel; Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Akçağ Yay. Ankara, 2000, s. 361.

¹⁰⁷ "Derken, katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve tarafımızdan kendisine bir ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kulu buldular." Kehf, 65.

"Musa ona dedi ki: "Doğru yol (rüşd) olarak sana öğretilenden bana öğretmen için sana tabi olabilir miyim?" Kehf, 66.

¹⁰⁸ Dursun Ali Tökel, age, s. 425.

¹⁰⁹ "Andolsun ki biz Lokman'a 'Allah'a şükret' diye hikmet verdik." Lokman, 12.

derdin devasına malik bir şahıstır. Şairler onun bu yönüne işaret ederek aşk dertlerine de derman olmasını istemektedirler.

Keşanlı Zihnî divânında da hekimlik yönüyle ele alınan Lokman; merhem, mecrûh, mariz, ilâc, ma'cûn kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır. Divânda Lokman ismi geçen iki beyit bulunmaktadır.

“Men marîz-i ‘aşk iken nabzım tıttup kıldı ‘ilâc

Çırmızı ma'cûn ile Loğmâna beñzer leblerin” (G. 212/3)

Beyitte sevgili Lokman hekime benzetilmiştir. Lokman beden hastalıklarının hekimi iken sevgili mânâ hastalıklarının hekimidir. Şair aşk hastasıdır bunu tabibi ise sevgilidir. Sevgili şairim aşk hastalığını kırmızı dudaklarıyla iyileştirecektir.

“Nîze-i hicrân ile haylîce mecrûh iseñ

Merhem alıp urmaga Hâzret-i Loğmân'a gel” (G. 216/8)

Bu beyitte de şair yine Lokman ismini tıp ilminin hâkimi olarak karşımıza çıkarmaktadır. Şair, “Eğer ayrılık süngüsü seni çok yarladıysa yarana merhem sarıp iyileştirmek için Lokman'a gel”, demektedir. Edebiyatımızda Lokman genelde aşk yaralarını tedavi edemeyen hekim olarak kullanılmaktadır. Bu beyitte ayrılık acısının yarasını da iyileştirdiği belirtilmiş. “Hazret” kelimesinin Lokman'a tamlama yapılması beyitte Lokman'ın Allah anlamında kullanıldığını göstermektedir.

Meryem

Hiz. İsa başlığında da anlatılan Meryem, İsa peygamberin annesidir. Divânda bir beyitte “Meryemana” olarak zikredilmiştir.

“Meryem ana rûhına bint-i reze pîr-i muğân

Beyza-i sürhî virir milâd-ı ‘İsâ'dır bugün” (G. 259/4)

Beyitte Hz. İsa'nın doğumu anlatılırken Meryem'e doğum esnasında tuttuğu hurma dalından dolayı hurma ağacının kızı denmektedir.

Züleyhâ

Kaynağını Kur'an'dan alan Kıssa-yı Yûsuf hikâyelerinin kadın kahramanıdır. Yûsuf ile olan aşkı birçok şaire ilham olmuştur. Züleyha hakkında Hz. Yûsuf maddesinde bilgi verildiği için fazla detaya girmeye lüzum yoktur. Zihnî divânında da Yûsuf ile birlikte anılarak anlatılmıştır.

“Duhter-i rezdir ‘azîzim ibn-i vaqtîñ t̄alibi

Bak Züleyhâ Yûsuf-ı Ken‘ânı eyler ârzu” (G. 266/4)

Beyitte dünya malı kötü bir kadın gibi çekicidir ve kişiler ona sahip çıkmak istemektedir. Tıpkı Züleyhâ'nın Yûsuf'u kendine çekmesi gibi. Yûsuf, Züleyhâ'ya sırtını döndüğü gibi insanlarda dünya malına sırtını dönmelidir, denmektedir.

Divânda dokuz beyitte Züleyhâ ismi geçmekte tümünde de Yûsuf'a olan aşkı telmih edilmektedir.

1.1.7. Sahabeler ve Ehl-i Beyt

Keşanlı Zihnî Zihnî divânında sahabeler ve ehl-i beyt çok fazla yer almamıştır. Sahabelerden sadece Bilâl-i Habeşî ve peygamber kızı Hz. Ayşe, Hümeyrâ ismiyle bir beyitte isimleri geçerken Hz. Ali ve Hz. Hüseyin ise bir çok beyitte zikredilmişlerdir.

Hz. Ali

Hz. Peygamberin amcasının oğlu, damadı ve dördüncü halifesi olan ve İslamların arasında ilim ve fazilet, mürüvvet ve fütüvvetle mümtaz bulunan bir

zattır.¹¹⁰ Aynı zamanda peygamberimize tabi olan ilk çocuktur. Ebu'l-Hasan, Ebu Turâb, Murtaza, Esedu'l-llah, el-Gâlib, Haydâr onun vasıf ve lakaplarıdır. Birçok savaşta büyük kahramanlıklar göstermiş, İslâmın sancaktarlarından biridir. Atı Düldül ve çatal uçlu kılıcı Zülfikâr ile Allah'ın arslanı bir kahramandır.

Edebiyatımızda kahramanlıklarının yanı sıra, peygamber kâtiplerinden Muaviye ile olan hilafet mücadeleleri, şehâdeti, ilmi gibi vasıflarıyla anılmıştır.

Hz. Ali edebiyatımız ve kültürümüzde çok sevilmiş ve çok anlatılagelmiş bir zattır. Bu yönüyle Keşanlı'nın divânında da yer almıştır. Divânda üç beyitte bahsedilen Ali, Hayber, Düldül, küffar, Murtaza gibi isim ve kelimelerle birlikte kullanılmıştır.

“Küffâr-ı vehmi Hayber-i fikr içre katl ider

Düldül-süvâr olunca bugün Murtezâ-yı ‘aşk” (K/27)

Beyitte Hz. Ali'nin Hayber'in fethindeki başarısı telmih edilmiş ve Murtaza lakabıyla anılmıştır. Ali Hayber'de kâfirleri nasıl öldürdüyse aşk da korkuları bu şekilde katl eder anlamı vardır.

Divânda verilen örnekten başka Hz. Ali'den bahseden başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 277/5, T.B/63).

Hz. Ayşe-Bilal-i Habeşî

Hz. Ayşe Peygamber efendimizin eşi ve Hz. Ebubekir'in kızıdır. Hz. Peygamber tarafından çok sevilir ve çok övülürdü. Divânda peygamberin ona hitaben Hümeyrâ demesinden dolayı Hümeyrâ ismiyle geçmektedir.

¹¹⁰ Ahmet Talat Onay, age, s. 32.

Bilal-i Habeşî ise peygamber efendimizin azatlı kölesi ve müezzinidir. Sesinin güzelliği ile meşhurdur. Hz. Ayşe ile birlikte ismi aynı beyitte geçtiği için aynı başlıkla ele alınmıştır.

“Der-^ç aqāb maḥv oldu ehl-i şahvîñ aña ḥālîni

Kellimnî yā Ḥümyrā¹¹¹ eriḥnî yā Bilāl¹¹²” (G. 213/4)

Beyitte zamandan şikâyet edilerek peygamber sözüyle isimleri telmih edilmiştir. Şair, iki ayrı hadîs bir mısrayla birleştirilerek peygamber nidasıyla Hz. Ayşe ve Bilâl-i Habeş'ten yardım istemektedir.

Hz. Hüseyin

On iki imamdan Hz. Ali'nin oğlu ve peygamberin torunudur. Babasının vefatından sonra halifeliğini ilan eden Muaviye'nin oğlu Yezid'e biat etmediği için Kerbelâ'da vahşice şehit edilmesi İslam dünyasında büyük hezeyanlar oluşturmuş bunun sonucunda birçok şair Kerbelâ mersiyeleri yazmışlardır.

Zihnî divânında da Hz. Hüseyin'e beş beyitte yer verilmiş şiirlerde şehâdeti ve mücadelesi işlenmiştir. İsmi Kerbelâ, Yezid, Tufeyl, maktel, Mervân ve hûn gibi isim ve kavramlarla beraber anılmıştır.

“Vaşl-ı Ḥüseyñ ḥüsnē raḳîb oldu bir Yezîd

‘Aşḳ-ı tufeyl semt-i reh-i Kerbelâ bela” (G. 5/4)

Beyitte Hz. Hüseyin ile Yezîd'in mücadelesi ile Kerbelâ olayı telmih edilmiştir.

Bir beyitte de “nesl-ı Ḥüseyñ'em” diyerek Hz. Hüseyin soyundan geldiğine işaret etmektedir.

¹¹¹ “Ey Ayşe benimle konuş.” Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, S. 365 .

¹¹² “Ey Bilâl (ezan oku da) bizi rahatlat.” Age, s. 137.

“Zihniyā nesl-i Hüseyn’em eylerem

Tā-be maḥşer tabi‘ -i Mervān’a ğayz” (G. 161/5)

Divânda verilen örnekten başka Hz. Ali’den bahseden başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 271/4, 295/4, K/33)

1.1.8. Dinler ve İnançlar

Zihni divânında dinler ve inançlar önemli yer teşkil ederler. İslamiyet dışındaki dinlerin divânda işleniş biçimi genellikle sevgiliye ve rakibe atfedilirken bazen de peygamber kıssaları anlatılırken şiire malzeme edilmiştir. Divânda başta İslamiyet ve Müslümanlar olmak üzere Hristiyanlık, Mûsevîlik, Mecûsîlik, Zerdüştilik ile İslam dairesi içinde değerlendirilen Bekdâşilik, Hurûfilik ve mezheplerden Hanefilik ve bu inançlara intisâb eden zümreler divândaki başlıca dinler ve inanç sistemleridir.

1.1.8.1. İslâmiyet

Sözlükte “kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak” anlamlarındaki silm (selm) kökünden türemiş olan İslâm’ın etimolojisini yapan ilk âlimlerden İbn Kuteybe kelimeyi “boyun eğmek ve iradî olarak uymak suretiyle barış ortamına girmek”, İbn Manzûr da “boyun eğmek (inkıyâd) ve itaat etmek” şeklinde açıklamıştır.¹¹³ Genel anlamda semâi dinlerin tamamına, özelde ise Hz. Muhammed’e Kur’an-ı Kerim vesilesiyle gelen son dine İslamiyet, ona intisâb edenlere de Müslüman denir.

“Ol muğpece tufeyl-i müselmâna beñzemez

İslâm ile remîde olur millet-i mesîh” (G. 44/3)

Beyitte muğpece kelimesi mecûsî çocuğu denmekse de Hristiyan çocuğu olarak geçmekte ve Hristiyanların çocuklarını Müslümanlar geliyor diye korkutarak

¹¹³ Mustafa Sinanoğlu, İslamiyet, C. 23, TDV Yayınları, Ankara, 2001, s. 1.

susturmaları telmih edilerek Hristiyan çocukları Müslüman çocuklarına benzemez zira Hristiyanlar İslâm ile korktukları söylenmiştir.

“Kâfir-i hüsnüñ baña ihsânını görmek ba‘îd

Ehl-i İslâm’a virir kâfirler elbette harâc” (G. 39/3)

Şair bu beyitte de İslâm akâidinden hareketle gayr-i Müslimlerin vergi olarak Müslüman bir ülkede verdikleri “haraç” vergisinden söz etmektedir.

“Lezzet ü zevk-i behiştî zümre-i nâr anlamaz

Rütbe-i İslâm’ı ya‘nî hayl-i küffâr anlamaz” (G. 109/1)

Keşanlı bu beyitte de cehennem zümresinin cennetin güzelliklerini anlayamayacağı gibi kâfirler de İslâm’ın yüksekliğini ve ulviyyetini anlayamayacağını söylemektedir.

Divânda verilen örnekler dışında İslâmiyetten ve Müslümanlıktan bahseden diğer başlıca beyitler şunlardır; (G. 11/4, G. 51/2, G. 63/2, G. 96/4, G. 115/5, G. 128/3, G. 176/4, G. 264/1, T.B/81)

1.1.8.2. Hristiyanlık

Hristiyanlık, emir ve hükümleri eski kutsal kitaplardan olan İncil’de belirtilmiş Hz. İsa peygamberliğindeki dine verilen addır. İsevîlik olarak da bilinen bu din islamiyetten sonra hükmünü ve geçerliliğini kaybetmiştir. Edebiyatımızda ehl-i mesîh, nasar, nasrânî veya tersâ olarak da anılmıştır. Ehl-i mesih İsa’ya mensup olanlar yani Hristiyanlar, nasar, Hz. İsa için, nasrânî, Hz. İsa’dan olanlar için, tersâ da put anlamıyla kullanılmış özellikle büt-i tersâ sevgiliye atfedilmiştir.

Zihnî divânında bu din için bazen ehl-i mesih bazen nasar bazen de tersâ kavramları kullanılmıştır. Genelde kafir kelimesiyle birlikte müslümana rakip ama bazen de tersâ namıyla sevgiliyle birlikte kullanılmıştır.

“Mescid ehlinden kaçır erbāb-ı deyri istemez

Ol Yehūdī dilberi mü ’min degil tersā degil” (G. 214/3)

Bu beyitte tersā Hristiyanlık yerine kullanılmıştır. O Yahudi sevgili hem mescid ehlinden hem de kilise erbabından kaçır. Çünkü kendisi Müslüman da değildir, Hristiyan da değildir.

“Şol kapkara kâfir ki komuş nāmını müslim

Mü’ min şanuben kendini tersāyı beğenmez” (G. 111/3)

Burada da şair, mü’min-kâfir tezatlığında müslüman görünen kişilere hitâben kapkara kafir yakıştırmasıyla kendilerini müslüman sanarak kiliseyi beğenmez diyerek sataşmaktadır.

1.1.8.3. Yahûdîlik

Hız. Mûsâ’ya inen Tevrat’da hüküm ve kaideleri ortaya konan dinin adıdır. Yahudiliğe mensup olan İsrailoğullarının tarihten beri kan döküp insanlara zulmetmesinden dolayı edebiyatımızda Yahudi vefasız, aşığına zulmeden sevgiliye terkiben kullanılır. Zihni divânında da bu vasıfları ile Yahudi’nin eş anlamı olan Cehûd ismiyle birlikte kullanılmıştır.

“Ol Yehūdī dilberi ‘uşşāka cevır etse

Düşmen-i dirine-i İslāmiyān oldu Cehûd” (G. 63/2)

Beyitte o Yahudi sevgili aşıklara zulm etse şaşılacak şey değildir. Çünkü sevgili kendisinden bekleneni yapmaktadır. Zira Yahudiler Müslümanların kadim düşmanlarıdır, denmektedir.

“O Yehūdī beççeniñ ‘aşığına yokdur luftı

Meger ol kâfir-i hüsn eyleye imāna heves” (G. 124/4)

Bu beyitte de yine Yahudi güzelinin vefasızlığından bahsetmektedir. Şaire göre Yahudi sevgili iman etmedikçe tabiatından ödün vermeyeceği ve asla aşığına bir lütufta bulunmayacağı anlatılmaktadır.

1.1.8.4. Mecûsîlik

Mecûsîlik, Zerdüş'tün tebliğ ettiği, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşüncelerin eski İran inanç ve gelenekleriyle mezc edilmesinden oluşan bir dindir.¹¹⁴ Özü itibarıyla ateşperesttirler. Hatta yüzyıllarca yanan asla sönmez denilen ateşleri Hz. Peygamber'in dünyaya teşrifi ile söndüğü söylenmektedir. Dinlerinin özü ateş olduğundan edebiyatımızda ateş ıstılahlarıyla birlikte kullanılmış, sevgili ateş gibi parlayan mecûsî dilber olarak terki edilmektedir.

Mecûsî, Zihnî divânında ateş, ateşperest, kül, remâd, hîme, aşk, nâr şem' gibi ateş ıstılahlarıyla beraber kullanılmıştır.

“Ol Mecûsî dilberi ‘ uşşâkı kıldı hîme-keş

Nâr-ı ‘ aşka yanmadı kül başına ey dil-remâd” (G. 68/2)

Beyitte Mecûsîlerin ateşe tapmasından dolayı sevgili ateş şeklinde tasavvur edilmiştir. O mecûsî dilber âşıkları odun gibi yaptı. Bu aşılar sevgilinin aşkına o kadar yandılar ki nihayet kül oldular, denmektedir.

“Şem' -i hüsne oldu dil pervâne-veş âteş-perest

Ey Mecûsî dilberi ahsente nûr u nârîna” (G. 280/3)

Bu beyitte de yine mecûsî güzeli ateş ıstılahlarıyla birlikte kullanılmıştır. “Mumun güzelliğine gönül pervane gibi tapacak hale gelmiştir. Ey mecûsî güzeli senin mum gibi olan parlak ateşine bravo.” Denmektedir.

¹¹⁴ Şinasi Gürbüz, *Mecûsîlik*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara, 2003, s. 279.

1.1.8.5. Hurûflik

İslâm dairesinde ortaya çıkmış fakat sonradan sapıtmış bir dinî düşünce akımıdır. İnanç esasları Horasan'ın Esterâbâd şehrinde Fazlullah (öl. 1393) adlı biri tarafından kurulmuştur.¹¹⁵ İrân'da ortaya çıkmışsa da kısa zamanda Anadolu'ya yayılmış uzun süre etkili olmuş Şîâ merkezli bir oluşumdur. Dini ve Allah'ı, evrenin yaratılışı ve Kur'an'ı 28 arap harfi ve ona ek olarak Fazlullah'ın kullandığı dört harfin sembol ve sayı değerleriyle açıklayan bu anlayışı bazı din bilimciler İslâmiyet'ten tamamen ayrı bir din olarak değerlendirmişlerdir.

Keşanlı Zihnî divânında hurûfî ıstılahları oldukça fazladır. Bazen şairlik kudretini göstermek için bazen de sembolleri ve kavramları farklı anlamlarla düşündürmek için hurûfî özellikler şiirlerde kullanılmıştır. Fatah bu şairin hurûfî olduğunu göstermez. Belki hurûflik, bekdaşılığı etkilediği için bekdaşilik yoluyla bu ıstılahlar şair tarafından fazlaca kullanılmıştır. Zira şair bir beytinde bekdaşi olduğunu söylemektedir. Bu beyite “Bekdaşılık” bölümünde yer verilecektir.

“Yüzünde Zihniyâ Seb'ul-Mesânî

Geçindi Fâtiha'yla merd-i mecdûs” (G. 36/5)

Beyitte kullanılan “Seb'ul-mesânî” Fâtiha sûresinin diğer adıdır. Yedi ayetten oluştuğu için bu tabir kullanılmıştır. Beyitte geçen “yüzündeki” sözcüğü, “Seb'ul Mesânî” kavramını hurûfî bir niteliğe büründürmüştür. Çünkü hurûfîler insan suretini Fatiha sûresi olarak tabir etmişler. Onlara göre iki göz, iki burun deliği, iki kulak, ve ağız olmak üzere bu yedi uzuv Fâtiha sûresinin yedi ayetini temsil etmektedir.

“Virir hattı muşhaf-ı ruhsâr-ı yâre Zihniyâ revnak

Hurûfî nesne tezyîn eylemez i' râbdan ğayri” (G. 305/6)

¹¹⁵ İskender Pala, age, s. 214.

Beyitte yüz kitap olarak terkiplenmiştir. Bu bir hurûfî anlayıştır. İkinci mısırada da hurûfî nesnelere arttıramaz onun vasfı doğruları söylemektir, denilerek bu anlayış yüceltilmiştir.

1.1.8.6.Bektaşîlik

Hacı Bektaş Velî tarafından Anadolu'da XIII. Asırda kurulmuş, mezhep özellikleri gösteren bir tarikattır.¹¹⁶ Anadolu'da geniş alana yayılmış Mevlevîlik kadar etkili olmuş, Osmanlı devlet idarecilerinin en çok intisâb ettiği tarikattır.

Başta halk şairleri olmak üzere Bektaşî tarikatinden ya da akımından denilebilir ki etkilenmemiş şair neredeyse yoktur. Zihnî divanında da Bektaşîliğin etkisi vardır. Bir beyitinde “Bektaşîyem” tabirini kullanmaktadır.

“Vuşlat-ı dildâra eyvallah ider bekdâşiyem

Bak Şürâhîdir kedû gūyâ kadeh keşkûdür” (G. 103/3)

Beyitte Bekdâşîlikle ilgili terimler kullanılarak sevgiliye kavuşmayı isteyen bir bekdâşîyim zira benim şarap şişem kedû(bekdâşîlerin kullandığı su kabı), kadehim ise keşkûdür(bekdâşîlerin yanlarında taşıdığı yiyecek kutusu). Denmektedir.

“Hum-ı mey añlanır şūfî-i sālūsūñ sebūsundan

Şürâhî şeklini seyr eyle Bekdâşî kedūsundan” (G. 246/1)

Beyitte şair sūfîyi yine yobazlıkla suçlayarak ona bekdâşîliği örnek gösteriyor. Zihnî'ye göre yobaz olan sūfî testi denince hep gerçek şarap şişesi anlar oysa gerçek şarabı Bekdâşînin su kutusunda görebilirsin. Sūfî kadehinde haram olan şarabı görürken bekdâşî kedūsunda helal olan aşk şarabını görür.

¹¹⁶ İskender Pala, age, s. 63.

1.2. TASAVVUF

Arapça yün giymek anlamında bir kelimedir. Kul le Allah arasında ihsân olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsân vasfını kazanmasının yollarını gösteren bir ilim¹¹⁷dir. Fakat bu yol mistik bir yoldur ve derin bir felsefe içerir. Bu felsefede kurallar ve kaideler belli olmakla birlikte amaç kulun emredildiği gibi kalbini ve nefsini temizlemek veya temiz tutmaktır. Bu da herşeyden önce bir yola girmekle olur. Allah yolu büyük sıkıntılar ve tehlikelerle doludur. Tasavvuf ise bu tehlikelere önlem ve rehber olma çabasıdır.

Divânda tasavvuf, hikmetlerin muhataplarına ulaşması için en önemli olgulardan birisidir. Şair tasavvuftan oldukça etkilenmiş ve şiirinde işlemiştir. Şiirlerde geçen tasavvuf kavramları ve işleniş biçimleri aşağıdaki gibidir:

1.2.1. Dört Kapı Kırk Eşik

Tasavvufta dört kapı vardır. Ve bu dört kapı aşamalıdır. Birine girmeden diğerine ulaşmak mümkün değildir. Başka bir deyişle birinin şartlarını sağlamayan diğerine geçemez.

“Olmadı ‘ilm-i şeri’ atsiz tarîkat ‘aķıbet

ķande ādāb-ı haķîkat ķande bāb-ı ma‘rifet” (G. 31/1)

Şaire göre şeriat olmadan tarikat, hakikat ve marifet olmaz. Zira bu kapıların temeli şeriat ilimleridir.

Şu halde Hakka ermek isteyen ya marifete varıp Allah aşkıyla fenâ bulmalıdır ya da tüm eforunu menzile varmak niyetiyle harcamalıdır.

Divânda en çok üzerinde durulan kapı şeriat kapısıdır. Çünkü bu ilk mertebedir ki her kul üzerine farzdır. Yani İslâmiyetin şartı bu kapıdadır.

¹¹⁷ Ethem Cebecioğlu, age, s. 629-630.

“Kāfīr -ı ümmīd eylemem vaşlıñdan ey kāfīr seniñ

“Kāfīr oldu şer‘imizde lā-cerem merd-i künüt” (G. 153/2)

Beyitte şeriat akaidinden bahsedilmektedir. Sevgiliden asla umut kesilmemelidir. Zira şeriatte umudunu kaybeden kafir olur.

Tarikat ise ikinci kapı olup bir rehber eşliğinde nefsin terbiye edilmesidir. “Kur’anda belirtilen salihlerle beraber olun”¹¹⁸ emrinin gereği olup şeyh-mürid hukûkuyla nefsi ıslah etmek için bir yoldur. Divânda bu kapıdan şöyle bahsedilmektedir.

“Ser-şarīk olmaz mı erbāb-ı sülûke hüsn-i hâl

Dā’im eyvallah idince zümre-i hūbāna şeyh” (G. 58/3)

Şeyhin fazla kâle ihtiyâcı yok aslında, onun güzel hâli mürîdleri irşâd etmeye yeter. "Hüsn-i hâl"den murâd, burada, şeyhin eyvallâhçı yani hoşgörülü tavrıdır...

Tarikat kapısında nefsi terbiye olan dünya perdesinden sıyrılıp hakikatleri görebilecek seviyeye gelmiştir. Artık Allah yolunda kalp ve akıl bu kapıda uzlaşmıştır. Kişi Allah’a bir adım daha yaklaşmış, mutlak ve tek olan Allah’a erme hakikatine mazhar olmaya hazır olduğu kapıdadır.

“Mecāz ehli değil ehl-i haqīkat

Şebek kısmen cevāhir şanma yūhū”

Burası mecaz kapısı değil hakikat kapısıdır, burada cevhere benzeyenleri cevher sanma, denmektedir.

Tasavvuf yolunun son kapısı ma’rifettir ki şairin en çok övdüğü ehl-i ma’ariftir. O Allah’a ermiştir ve artık rabbi ile fenâ bulmuştur.

¹¹⁸ “Ey o bütün iman edenler! Allahtan korkun ve sadıklarla beraber olun.”, Tevbe, 119

“Ten-perestānuñ ʿaʿ āmindan fütür itdi zuhūr

Maʿ rifet bābında olmuşdur ğıdā şöhet bana” (G. 9/4)

Şair bu beyitte kendini beğenenlerin ve bu dünyanın zevklerine müptela olanların sohbetinden bıktığını söyleyerek mârifet makamında, Hakka erme yolunda kendisine sohbetin zevk verdiğini söylüyor.

1.2.2. ‘Ayne’l-Yakîn-Hakke’l-Yakîn

Kişilerin nefis mertebelerine göre nesnelere, olguları ve kavramları görme, bakış açısı ve yorumlama farklarının isimleridir. Gözle ve görerek hasıl olan yakîne¹¹⁹ ‘aynel’yakîn, bir şeyi tadarak ve yaşayarak, sâlikin yalnız ilim yönünden değil, aynı zamanda hal ve müşâhade yönünden de Hak’ta fani ve Hak ile baki olması¹²⁰na da hakke’l-yakîn denir. Bunlara ek bir de ilme’l-yakîn vardır. Fakat bu divânda geçmediği için üzerinde durulmayacaktır.

“Zihniyâ âşārımız ki görmeyen ‘ayne’l-yakîn

Mübtelâ olsa şudâ‘a hayli zahmet zann ider” (G. 91/5)

Bu beyitte şair kendine seslenerek ey Zihni eserlerimize ayne’l-yakîn bir gözle bakmayan başı ağrısa bu ne büyük bir zahmettir. Diyerek anlaşılmasından korkmaktadır.

“Kandedir ‘irfân ile hakke’l-yakîniñ rütbesi

Zihniyâ erbâb-ı cehliñ bildigi zandır faqat” (G. 152/5)

Bu beyitte şaire göre, cahil kişilerin tüm bilgilerini şüphe üzerine kurarak hadsizce hakke’l-yakîn rütbesini sorgulamaktadırlar oysa bu cahilin harcı değildir.

¹¹⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kocabalı Yay., İstanbul, 2001, S. 58.

¹²⁰ Age, s. 153-154.

1.2.3. Vahdet-i Vücûd

Varlığın birliği demektir.¹²¹ Bu anlayışta mutlak bir yaratıcı vardır ve bu mutlak ezeldir, çoğalmaz ya da eksilmez. Kâinattaki her şey onun tecellisidir. Dört merteye sonunda mârifete eren zat bu gerçeği idrâk eder ve “ene'l-hak” vuslatına erer. Hallâc-ı Mansûr, Nesîmî gibi mutasavvıflar bu hakîkate erip bunu tezâhür edince katledilmişlerdir.

Zihnî divânında vahdet-i vücûd felsefesi birçok beyitte vardır. Şaire göre câhiller bu hâli bilemezler. Her şeyi zann penceresinden değerlendirirler ve mutlak güzele bu yüzden eremezler. O câhiller varlığın kaynağını idrâk edemedikleri için güzelliğin aslından çok, güzele meylederler bu yüzden kalpleri hakikat huzûruna asla vasıl olamaz.

“Ehl-i keşret rûşenâ-yı vahdeti bilmez nedir

Künc-i tārîki ‘avâm-ı nâs ‘uzlet zann ider” (G. 91/2)

Şaire göre varlığın hakîki kaynağını bilmeyip varlığı kendinden bilenler vahdet ışığını idrâk edemezler, sıradan insanlar bir köşeye çekilmeyi inzivâ zannederler.

1.2.4. Mutasavvıflar

Keşanlı Zihnî divânında tasavvufî öğeler ve istihlak sözün mâna boyutunu süslemektedir. Ve hemen hemen bütün beyitlerde bu tasavvufî havayı bulmak mümkündür. Fakat mutasavvıfların ismi ve kimliği çok az kullanılmıştır. Mutasavvıflardan Veysel Karânî, İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe, Hallâc-ı Mansûr ve Mevlâna Celâleddin-i Rûmî divânda isimleri geçmektedir.

¹²¹ Ethem Cebecioğlu, *age*, s. 683.

Veysel Karânî

Yemenli olup tabiîn büyüklerindedir. Paygamber efendimiz zamanında yaşamış fakat kendisini görememiştir. Peygamber aşığı olan Veysel onu görüp sahâbe makamına ermek aşkıyla annesini sırtına alarak günlerce çölde yürümüş nihayet Mekke'ye varmış ama Peygamberi görememiştir. Onun bu istek ve hevesini önceden gören Allah'ın resûlü kendisine hırkasını bırakmıştır.

Edebiyatımızda binbir çile ile sevdiğini arayan ona ulaşmak isteyen aşığın sembolüdür. Zihnî divânında ismi sadece bir beyitte geçer.

“Beni itdi Yemen'den fâriğü'l-bâl

Bu vâdide nice Veysel Kâren'ler” (G. 86/3)

Bu vâdidekiler nice Veysel Karânîler gibi beni gönlü ferah bir şekilde Yemen'den ettiler, denilerek Veysel Karânî'nin Yemen'den ayrılması telmih edilmektedir.

İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe

Dört büyük mezhebden olan Hanefiliğin imâmıdır. Onun anlayış ve yorumu kendisini dört büyük ehl-i sünnet mezhebin imâmı yapmıştır. Diğer adı Nûmân'dır ve Zihnî divânında iki beyitte ve bu isimle anılmıştır.

“Dilde Zihni kıldı şâbiğ bu Hanîfe mezhebiñ

Ey gönül ter-lâle-i Nu' mân'a beñzer leblerin” (G. 212/5)

Şair, Hanefî mezhebini kalben tasdik ettiği ve gönlünün taze ve kızıl olan Numân gibi konuştuğunu söylemektedir.

Beyitte “Nu'mân” kelimesi hem Ebû Hânîfe'nin ismi hem de kan anlamıyla tevriyeli olarak kullanılmıştır.

“Bu Hanîfe mezhebin telvîn için bÿyuñla hem

Reng-i rÿyun gösterirsin lâle-i Nu‘mân’a sen” (G. 254/2)

Bu beyitte de şair, Hanefî mezhebini kokunla renklendirmek için yüzünün rengini lâle gibi kırmızı olan Numân’a gösterirsin, demektedir.

Hallâc-ı Mansûr

Asıl adı Ebu’l-Mugîsu’l-Hüseyn b. Mansûru’l-Beyzavî olan Mansûr¹²² 877-922 yılları arasında yaşamış Hint ve Türk beldelerini gezmiş, Türk ve İslâm dünyasında İslâmiyeti yaymış ve önemli tesirler bırakmış büyük bir mutasavvıftır. Ene’l-hak yani ben Hakk’ım dediği için yanlış anlaşılmış ve işkencelerle öldürülmüştür. Edebiyatımızda ölmenin sembolü olarak anılmış şair Zihnî divânında da ismi Mevlâna’dan sonra en çok anılan mutasavvıftır. Şair tarafından “ber-dâr, zulm, kemend-i kâkül” gibi kelimelerle birlikte anılmıştır.

“Kemend-i kâküli küllâb olurken gerden-i câna

‘ Aceb Maşûr-ı fikri zulmla ber-dâr iden kimdir” (G. 102/4)

Beyitte sevgilinin saçlarının kemendi Mansûr’u zulm ile öldüren zalimlere benzetilerek Mansûr’un katledilmesi telmih edilmiştir.

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî

XIII. Asır mutasavvıflarındandır. Doğduğu şehir olan Belh’ten Konya’ya hicret etmiştir. Anadolu’nun mayasını ilahî aşk ile yoğurmuş, Anadolu’nun İslamlaşmasında etkisi olmuş aynı zamanda büyük bir filozof ve âlimdir. Eserlerini Farsça kaleme almasına rağmen Türk dünyasında büyük yankılar uyandırmıştır. Onun ismiyle oğlu Sultan Veled’in kurumsallaştırdığı Mevlevîlik tarikatının de piridir.

¹²² İskender Pala, *age*, s. 185

Zihnî Mevlâna yolunu kendine rehber edinmiş onun şiir anlayışını örnek göstermiştir. Dibâcesindeki şiir târifinde de ismi üzerine durmuş şiirlerini örnek olarak vermiştir.

“*Şol mübteğāya binā ’en ki Hāzret-i Şāh-ı Mevlevî Meşnevi’de kerāmetle buyurur:*

“*Hoşterān bāşed ki sırr-ı dilberān*

Hüfte eyyatdur hadiṣ-i diğērān” (D. S: 7a)

“*Ol beyt ki: Mevlānā Cāmī ḳuddise sırrahu ’s-sāmi aleyh buyurur, beyt:*

Anperi rū-rābā fūsūn-ı suḫen

Teshīr kerdān sebeb-i gūyend” (D. S: 9a)

“.....*şāh-ı Mevlevî buyurur meşnevi’de, beyt:*

Çün teyemmüm bā-vücūd-ı ābdān

’İlm-i naḳli bādem ḳuṭb-ı zamān.” (D. S: 10a)

Dibâcesi dışında şiirlerde de kendisinden bahsetmektedir.

“*Nāle eyler Zihniyā nāy ile şāh-ı Mevlevî*

Hāmedir kim olmadı andan cüdā bir dem şarīr” (G. 77/5)

Beyitte şair, şiirinde Mevlâna’yı örnek aldığını şöyle belirtir. Ney ile inleyen Mevlâna’dan ayrı bir kere bile kalemim kâğıda sürülmemiştir.

2. CEMİYET VE KÜLTÜR

2.1. Milletler ve Kavimler

Keşanlı Zihnî divânında kavimler ve milletlere dair terkipler ve ıstılahlar gerçek anlamda olmayıp edebî mânâda düşünülmüştür. Şair daha çok bir vasfı, bir hikmeti veya bir felsefeyi anlatmak amacıyla, milletlere vasıflar yükleyip onları müşebbehünbih vasfıyla kullanmaktadır. Divânda isimleri geçen millet veya kavim isimleri; Tatar, Hindu, Arap ve Ermeni'dir.

Arap

Suudi Arabistan bölgesinde yaşayan insanlara Arap denmektedir. Edebiyatımızda millet unsurundan çok mûsikî bir terim olarak tercih edilen bu isim Zihnî divânında da bu yönüyle kullanılmıştır. Divânda üç beyitte geçen bu isim birinde millet ismi olarak diğer iki beyitte de mûsikî terimi olarak tevriyeli kullanılmıştır.

“Bûselikden baña ikrām eyledi şūh-ı ‘Arāb

Bulmağ için anı āheng-i Hicāz itsem gerek” (G. 207/3)

Beyitte Arab kelimesi bûselik ve hicāz gibi mûsiki makamlarıyla birlikte kullanılmıştır. Bûse kelimesi öpücük olduğundan tevriyeli kullanılmıştır. Şair, o Arap güzeli bûselik makamından bana ikrāmda bulundu. Bunu bulmak için Hicāz makamından karşılık vermeliyim, demektedir.

Ermeni

Ermeni kelimesi millet olarak kullanılmakla birlikte Ermenilerin dininin Hristiyan olması münâsebetiyle Hristiyanlıkla ilgili isim ve kavramlarla birlikte kullanılmıştır. Edebiyatımızda genelde sevgiliye tertiplenerek ve sevgilinin yerine kullanılan bu isim Zihnî divânında sadece bir beyitte geçmektedir.

“Duḥter-i rez Ermenī t̄azelerin̄ göricek

Çānlı kilisā kadar keyif virir aña cām” (G. 243/3)

Beyitte görüldüğü Ermenī Hristiyanlık ıstılahlarıyla birlikte kullanılmıştır. Şaire göre şarap, taze Ermeni güzellerini görünce çan sesleriyle inleyen kilise kadar keyif duyar.

Hindû

Hint ülkesi olmakla birlikte bu ülkede yaşayan insanları temsilen kullanılan bir kelimedir. Divân şiirinde Hindistan, başta uzaklığı, esrârengizliği, havası, bağ-bahçesi, baharatı vs. olmak üzere çok sözü edilen memleketlerden biridir.¹²³ Köle ticareti yapıldığından bu kelime köle, tüccar, asker, çapulcu, hırsız gibi kavramlarla birlikte kullanılır. Divân-ı Zihni’de yine zalim sevgiliye terkiben kullanılmıştır. Divânda tespit ettiğimiz beş beyitte Hind ismi geçmektedir.

“Belde-i dil şāme-i Hindû ile ma‘ mūr olur

Kāle-i Hind ile abadan olur Şām u Haleb” (G. 17/4)

Beyitte siyah ben zenci kölelerinden dolayı Hindû kelimesi ile birlikte sevgilinin güzellik vasfı olarak kullanılmıştır. Şaire göre sevgilinin yüzündeki hint ülkesindeki zenci kölelere benzeyen siyah ben gönül beldesinin süsler, Hintlilerin kalesi ise Şam ve Halep vilayetlerini imâr eder.

Divânda Hindû isminin geçtiği başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 39/2, G. 163/4, G. 191/4, G. 257/5)

¹²³ İskender Pala, age, s. 209.

Tatar

Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan bir Türk kavmi olan Tatarlar edebiyatımızda misk kelimesiyle birlikte kullanılır. İnanışa göre misk adlı koku Tatarlar tarafından Anadolu'ya getirilmiştir. Bu anlamının yanında beyitlerde mecâzen “barbar, zâlim, gaddar, yağmacı” olarak ve sevgili ile terkipli kullanılır.

Zihnî divânında en çok kullanılan kavim adı Tatar'dır. Tespit edebildiğimiz on beyitte Tatar ismi geçmekte olup bu isim divânda sevgilinin güzellik ve can yakıcı vasıflarından olan “tîr-i müjgen, ebrû, kemân, yağma gibi özellikleri ve coğrafi yakınlıktan dolayı Kırım ismiyle birlikte kullanılmıştır.

“Tâtâr-ı çeşmi bizleri katl eylemege bak

Kirpikleriñ sihemler ü kaçın kemân ider“ (G. 78/4)

Beyitte yağmacı, zalim olan sevgilinin yerine kullanılarak o Tatar gibi olan sevgili oka benzeyen kirpikleri ve yaya benzeyen kaşlarıyla bize karak bizi katlediyor, denilmektedir.

“Nesl-i Tâtâr olsa da ol zâhid-i huşk-ı Kırım

Dilberiñ rüyındaki tîr ü kemânı bilmedi” (G. 306/4)

Şair bu beyitte de Tatar ismini sevgilinin güzellik ve zulm unsurlarından “tîr ve kemân” ile birlikte kullanarak zâhide sataşmaktadır. Şaire göre Kırım'ın kuru zâhidi Tatas neslinden olsa bile sevgilinin yüzündeki oku ve yayı bilemez.

Divânda Tatar isminin geçtiği başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 14/6, G. 16/5, G. 19/2, G. 32/4, G. 49/4, G. 78/4, G. 88/4, G. 207/5, G. 294/4)

2.2. Târihî Şahsiyetler ve Devlet Adamları

Divân-ı zihnî'de 12 tane devlet adamı veya târihî şahsiyetten bahsedilmektedir. Bu şahsiyetler Hülâgü, Çâsâr, Ferezdak, Sekkâkî, Câhız, Beyhâkî,

Timur, Uluğ Bey, İmâd, Mervân ve şairin ismini zikretmediği devrinin şehzâdesi III. Selîm'dir.

Beyhâkî

Milâdî 994 tarihinde Beyhak'ta doğmuş, 1066 tarihinde Nişabur'da vefat etmiş ünlü bir muhaddis ve şâfi fâkihi¹²⁴dir.

Zihnî divânında ismi bir beyitte geçmekte ve fakihlik yönüyle anılmaktadır.

“Müftî' -i fıkḥ-ı maḥabbet lâ-cerem Mecnûn olur

Yazmadı Leylâ-yı Mepsût'a¹²⁵ imâm Beyhaḳî” (G. 302/4)

Beyitte müftî, fikh, yazmak, Beyhak, Mepsût gibi fıkıhla ilgili isim ve terimler beyti süsleyen anlam parçalarıdır. Şair, muhabbet fıkıhının müftüsü kesinlikle Mecnûn olur, Leyla gibi olan Mepsût kitabını bu yüzden Beyhakî yazmadı. Demektedir. Yani Beyhakî ilimle uğraştığı için aşk kitabını yazmadı anlamı vardır.

Câhız ve Sekkâkî

Sekkâkî, Çağatay edebiyatında XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, klasik devrin başlangıç döneminin ilk önemli şairi¹²⁶dir. Câhız ise Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından ve Mu'tezile kelâmcılarından biri olup 1150-160 (767-777) yılları arasında Basra'da doğduğu tahmin edilmektedir.¹²⁷ Künyesi, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız el-Kinânî'dir.

Bu iki âlimin ismi bir beyitte birlikte kullanılmıştır. Şair iki âlimi karşılaştırmış ve Sekkâkî'yi Câhız'dan üstün görmüştür.

¹²⁴ Age, C. 6, s.58.

¹²⁵ Serahsî'nin (ö. 483/1090) Hanefî fikhına dair eseri.

¹²⁶ İsmail Durmuş, *Sekkâkî*, C. 36, TDV Yayınları, Ankara, 2009, s. 332.

¹²⁷ Age, C. 7, s. 20

“Olmazsa eger sikkesi geçmez zer ü sîmiñ

Dağl eylemesin beyhüde Sekkâkî'ye Câhız” (G. 160/3)

Eğer altın ve gümüşün damgası olmazsa halk pazarında kıymetleri yoktur. Toplumumuzda Sekkâkî daha çok tanınmıştır. Sekkâkî'nin damgası Türkçe'dir. Eserlerini Türkçe yazdığı için Türk dünyasında değeri vardır. Câhız da çok değerlidir fakat toplum nazarında damgası olmadığı için boşuna Sekkâkî'ye tesir etmeye çalışmasın, denmektedir. Beyitteki “zer u sîm” kelimeleri bir alt mısradaki âlimleri temsil etmektedir. Şaire göre Sekkâkî altın, Câhız ise gümüşdür.

Çâsâr

Genel olarak eski Roma ve Bizans İmparatorlarının lakabı¹²⁸dir. Fakat özelde Gaius Julius Caesar'ın (MÖ 100-44) lakabıdır. Kayser-i Rûm olarak da adlandırılıp genelde Anadolu'ya hâkim olan Roma İmparatorları kastedilir.

Divânda Çâsâr'ın Müslümanlar üzerine savaş açması şiire konu edilmiştir. Sevgilinin bakışları Çâsâr'a, âşıklar ise müslümanlara benzetilmiştir.

“Ceng ider küffâr-ı hüsnuñ gamzesi ‘uşşâkıla

Çekdi Çâsâr-ı ‘adü İslâmiyân üzre cüş” (G. 128/3)

Beyitte İslâm düşmanı Çâsâr coşkuyla müslümanlara savaş açması gibi sevgilinin güzelliğinin de kâfirce âşıklara savaş açması anlatılmıştır.

Ferezdak

Araplar'ın “Cerîr ve Ahtal”la birlikte meşhûr üç hiciv şairinden biridir. H. 20-115 yılları arasında yaşamış, aslen Basra'lıdır. Hz. Hüseyin'in oğlu Zeyn-ül-Âbidîn

¹²⁸ İskender Pala, age, s. 263.

hazretleri hakkındaki kasidesi, Arap edebiyatının şaheserlerindedir. Asıl adı Hemmâm'dır, babası Sa'saa oğlu Gâlib'dir.¹²⁹

Zihnî divânında nazire sanatının ustası olarak tanıtılmış ve şair bu sahada kendini Ferezdak ile karşılaştırıp fahriye yapmıştır.

“Ferezdağ kendi gelse Zihniyâ meydân-ı tanzîre

Saňa taḥsîn ider ebette şî' r-i ter ḥuşuşunda” (G. 292/5)

Ey Zihnî nazire meydânına Ferezdak bile gelse taze şiir konusunda şiirinin güzelliğini söyler. Senin şiirine güzelleme şiirler yazar.

Hülâgü

Cengiz'in torunu, Toluy Han'ın oğlu olup¹³⁰ İran'da hüküm süren İlhanlı devletinin hükümdarıdır. Başta Anadolu olmak üzere gittiği bütün memleketlerde büyük yıkımlar yapmış başta Bağdat olmak üzere devrin kültür merkezlerini târumâr etmiştir.

Edebiyatımızda bu zulümlerinden dolayı kanlı katil, yağmacı, Yecüc ü Mecüc olarak anlatılır. Aşığına zulmeden sevgili Hülâgü olarak anılmıştır. Zihnî divânında altı beyitte ismi zikredilir ve ismi yağma, müjgân, Tâtâr, cevri, figân gibi kavramlarla birlikte kullanılır.

“Seniñ 'uşşâka cevriñ ey Hülâgü başdan aşmışdır

Figân eyler 'umûma sâkin-i şehr ü beled senden” (G. 253/2)

Beyitte Hülâgü sevgilinin yerine kullanılmıştır. Ey zalim sevgili sakin olan şehirler Hülâgü'nün zulmünden nasıl figan eyliyorsa senin verdiğin ıztıraplar da âşıklara öyle figan ettirir, anlamı vardır.

¹²⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Lûgat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2005, s. 259.

¹³⁰ Ahmet Talât Onay, age, s. 198-199.

İmâd

Hüsn-ü hatta ünlü bir isim. Ta'lik yazısının en usta sanatkârı olup asırlarca ta'lik üstadları onun yolundan yürümüşlerdir.¹³¹ Edebiyatımızda genellikle hatt sanatı ile ilgili ıstıhlarda İsmi anılır. Zihnî divânında da hatt ilmiyle birlikte kullanılmıştır. Bir beyitte İmâd ismi geçer.

“Yâr yazmış kıl kalemle hüsn-i haţ ruhsârına

Var haber vir Zihniyâ meşk eylesin gelsin ‘ İmâd” (G. 68/5)

Beyitte sevgilinin yüzünde çıkan ayva tüylerini yazmaya İmâd'ın ilminin yetmeyeceği, İmâd eğer gelecekse bunu öğrenerek gelmelidir denmektedir. Beyitte kullanılan “kıl kalem” hem bir kalem türü hem de sevgilinin yüzünün tüyleri olarak tevriyeli kullanılmıştır.

Mervân

Emevî halifesi ve Mervânî kolunun kurucusu¹³² olan Mervân, hicretin ikinci yılında Mekke'de doğmuştur. Künyesi, Ebû Abdilmelik Mervân b. el-Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Ümevî'dir. Kerbelâ olaylarında Yezid'e biat etmiş Hz. Hüseyin şehit edilmesinin sorumlularından olarak bilinmiştir. Edebiyatımızda adı genelde Kerbelâ mersiyesinde ve Hz. Hüseyin ile birlikte anılır. Zihnî divânında üç beyitte adı geçen Mervân ismi genelde Hz. Hüseyin ile birlikte anılmıştır.

“Söyledim sâdât-ı ma' nâdan haber

Kim ki güş itmez anı Mervân'dır” (T. 1/4)

Beyitte “sâdât” kelimesi peygamber soyundan ya da peygamber yolundan, anlamıyla kullanılmıştır. Benim sözlerim peygamber yolundan gidenlerin amelleri üzerinedir. Bu sözlerimi kim duymazsa Mervan'dır, denmektedir.

¹³¹ İskender Pala, age, s. 231.

¹³² İrfan Aycan, *Mervân*, C. 29, TDV Yayınları, Ankara, 2004, s. 225.

“Zihniyā nesl-i Hüseyin’em eylerem

Tā-be maḥşer tabi‘-i Mervān’a ğayz” (G. 161/5)

Bu beyitte de şair kendinin Hüseyin’in soyundan geldiğini belirterek maḥşere kadar Mervan’a tâbi olanlara öfke duyacağını söylemektedir.

Timur

Türk-Moğol soyundan olan bir hükümdar¹³³ olan Timur, milâdî 1336-1405 yılları arasında yaşamış, kurduğu devlet kısa zamanda bir cihan imparatorluğuna dönüşmüştür. Edebiyatımızda Osmanlı hükümdarı Yıldırım Bayezit ile olan münasebeti ve savaşı yanında kavgacı ve zâlim olarak bilinse de Zihnî Timur’u o kadar kötü bir şahıs olarak görmez. Bir beyitte adı geçen Timur yine savaş ıstılahlarıyla birlikte anılmıştır.

“Şāh-ı Timur’ın recāsı geçmedi āhen-dile

Başka hiddet virdi cāna ğālibā hañçer saña” (G. 11/5)

Beyitte Timur ile I. Bayezit arasındaki Ankara savaşı (1402) öncesindeki mektuplaşmalara telmih vardır. Timur’un ricası demirleşmiş gönüle fayda etmedi zira onun bu hiddeti ey can galiba hañçer oldu sana, denmektedir.

Uluğ Bey

1393 tarihinde Azerbaycan’ın Sultāniye şehrinde doğmuş, 1449’da Semerkand’da ölen Uluğ Bey, Matematikçi ve astronomi âlimi, Timurlu hükümdarı¹³⁴ aynı zamanda iyi bir edip ve iyi bir Kur’an kıraatçisi olan Uluğ bey, saygın bir devlet adamı ve âlim bir şahsiyettir.

¹³³ İskender Pala, age, s. 458.

¹³⁴ Yavuz Unat, Uluğ Bey, C. 42, TDV Yayınları, Ankara, 2012, s. 127.

Zihnî divânında bir beyitte adı geçen Uluğ Bey astronomi âlimi olarak beyite işlenmiştir.

“Zîc-i hüsne dîde-düz oldu raķîb

Gūyiyā aldı raşad mîr Ulūğ” (G. 174/2)

Şair bu beyitte Uluğ Bey’in astronomi ilminin pirllerinden olması münasebetiyle rakibin sevgiliye bakışlarını cetvele dikkatle, gözlerini diken Uluğ Bey’e benzetmiştir.

2.3. Mitolojik Şahsiyetler ve Unsurlar

2.3.1. Mitolojik şahsiyetler

Behzâd

Divân şiirinde çizmiş olduğu resimlerdeki marifetiyle övülen bir ressamdır. Divân edebiyatında ismi Mâni ile birlikte anılmıştır. Şiirlerde nakkaşlık yönüyle anılır. Şairler genelde her resimde hüner sahibi olan bu zatın sevgilinin yüzünü fevkalade çizebileceğini fakat sevgilinin yüzündeki işvelere gelince kalemını kıpırdatamayacak kadar aciz kaldığını söylerler.

Zihnî divânında ismi iki beyitte de Mâni ile birlikte geçer.

“Zihniyā Mānî vü Behzâd’ı daħi hayrân ider

Şöyle bir taşvîr ü nakş bu l-‘ acebdir perçemin” (G. 201/9)

Şair beyitte, sevgilinin saçlarının tasviri ve nakşını o kadar acayip bir şekildedir ki resim üstadları Mâni ve Behzâd’ı bile hayran bırakır, demiştir.

Cem

İran’da hüküm süren, Pîşdâdî sülalesinin dördüncü ve en büyük hükümdârı olan Cem, Cemşâsp, Cemşîd, Cemşîdûn adlarıyla da bilinen¹³⁵ Cem zulmüyle bilinen Dehhak tarafından yenilerek tahtını kaybetmiştir. Hükümdarken mücevher işlemeli tahtı ve kaftanı güneşi görünce parladığından güneş anlamındaki Cemşîd ismiyle anılmıştır. Ayrıca içkinin de mucidi olduğundan ismi şarap ve eğlence ıstılahlarıyla mazmunlaşmıştır.

Zihnî divânında dört beyitte ismi geçen Cem, kadeh, peymâne, sagar, şîşe, cam, âyine gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır.

“Ağyâr ile peymân-ı ‘imâretde çekişme

Ah̄bâb-ı h̄arâbatla peymâne-i Cem çek” (G. 204/2)

Şair bu beyitte hikemî bir üslupla, düşmanlarla yemek için tartışma, gönül harab olmuş gönül erleriyle Cem’in kadehini çek, demektedir.

Divânda verilen beyitten başka Cem’den bahseden başlıca beyitler şunlardır; (G. 232/2, G. 240/4, G. 301/2).

Gâve

Dehhâk’ın zulmüne karşı ayaklanmış halktan biridir. Mesleği demirciliktir. Çok güçlü olduğundan öküz ya da sığır anlamındaki gâve lakabı anılmıştır. Şiirlerde genellikle Dehhak ile birlikte anılır. Zihnî divânında sadece bir beyitte ismi geçer.

“Gâve âdem nuṭkı ta‘lîm eylemek mümkün degil

Ṭür-ı ‘aşkı zâhid-i nâdân-ı h̄ar-vâr añlamaz” (G. 109/2)

¹³⁵ Nimet Yıldırım, age, s. 204.

Beyitte Gâve, “tûr” kelimesiyle Dehhâk’a karşı ayaklanan isyan olayı telmih edilerek haksızlığa karşı isyan eden Gâve sözle artık bir şey öğretmek mümkün değil zira merkeb gibi cahil olan zâhid de aşkın dağımı asla anlayamaz.

İskender

Makedonya kralı II. Philippos ile Epiros prensesi Olympias’ın oğlu¹³⁶dur. Büyük ordusuyla yaptığı doğu seferi şarkın çoğu efsanesine de konu olmuştur. Edebiyatımızda iki İskender vardır. Biri Ku’an’da da bahsedilen İskender-i Zülkarneyn diğeri ise Hızır ile ismi geçen ölümsüzlük iksirini arayan İskender’dir. Şairler çoğu zaman iki şahsın özelliklerini birbirine karıştırıp efsaneleştirmişlerdir. Edebiyatımızda büyük ordusu, yaptığı doğu seferi, âyînesi ve âb-ı hayat mâcerâsıyla anlatılan İskender Zihnî divânında iki beyitte adı geçmektedir.

“Sedd-i h̄a`ba h̄abs-i Ye‘cüc hayâlât eyledim

Âb-ı hayvânı bulan İskender ü Dârâ menem” (G. 233/7)

Beyitte İskender, Yecüc ve Dârâ ile aynı ile beyitte kullanılmış ve şair kendisini ölümsüzlük iksirine eren İskender’e benzetmiştir.

Keykubad

İran’ın Pişdâdiyân sülâlesinden sonra gelen şah şah sülâlesi Keyâniyân’ın ilk hükümdarıdır.¹³⁷ Key lakabı ondan dolayı kahramanlık, hükümdarlık ve ihtişam anlamını kazanmasının sebebi odur. Edebiyatımızda adaletin sembolüdür. Zihnî divânında bir beyitte adı geçen Keykubad, Hülâgü ile birlikte kullanılmıştır.

“Ey Hülâgü kişver-i hüsn içre görse şevketiñ

Lâ-büdd eylerdi saña ‘ arz-ı ra‘ iyyet Keykubād” (G. 68/4)

¹³⁶ Age, s. 427.

¹³⁷ İskender Pala, age, s. 268.

Şair, Hülâgü'ye seslenerek, Keykubad senin güzel şehirlerinin ihtişamını görseydi sana çoban olmak isterdi, diyerek Hülâgü ülkesindeki şehirlere methiyede bnulunmuştur.

Mâni ve Erjeng

Mâni, Sasani hükümdarlarından I. Erdeşîr ve II. Erdeşîr döneminde yaşamış¹³⁸ ünlü bir ressamdır. Erjeng ise Mâni'nin çok güzel resimlerle bezediği¹³⁹ ünlü eserinin adıdır. Edebiyatımızda nakkaşlığı ile anılmış genelde Behzad ile birlikte sevgilinin yüzünün nakşı onları da şaşırtır ve her şeyi en güzel şekilde çicen bu nakkaşlar sevgilinin yüzüne gelince ilimleri hiçbir işe yaramaz.

Zihnî divânında genellikle nakkaşlıkla ilgili terimlerle birlikte anılan Mâni ve Erjeng sevgiliyle terkipli olarak kullanılırlar.

“İdeli Mâni-i çeşmiñ kıl kalem müjgâniñı

Safha-yı Erjeng-i dilde hâşıl oldu çok nüķüş” (G. 128/2)

Beyitte şair, Mâni ve Erjeng'i sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte kullanmıştır. Sevgilinin Gözlerinin Mâni'si ince hat kalemi gibi olan kirpikleriyle gönlün Erjeng'e benzeyen sayfalarını yazınca gönülde çok güzel nakışlar oluştu ve gönül sevgiliye âşık olunca güzelleşti, demektedir.

Nerimân

İran mitolojik kahramanlarından olup Rüstem'in atası, Sâm'ın babasıdır. Bu kahraman Dijsepîd'de öldürülmüş ve Rüstem onun intikamını almıştır.¹⁴⁰ Edebiyatımızda kahramanlıkları ve intikam alması dolayısıyla özellikle kasidelerde övülen kişiye benzetme aracı olarak kullanılır. Zihnî divânında ismi bir beyitle Kahraman ile birlikte anılmıştır.

¹³⁸ Nimet Yıldırım, age, s. 500.

¹³⁹ Age, s. 501.

¹⁴⁰ Nimet Yıldırım, age, s. 545.

“Nerimân-ı hünerken bir oyunla eylediñ mağlûb

Bu Zihni bendeñi ‘ âlemde haqqâ Kahramân’sıñ sen” (G. 261/5)

Bu beyitte Zihni, sevgiliyi hile ile Kahraman’ı mağlup eden Nerimân’a benzetmiştir.

Sâmirî

Kur’an’da adı geçen. Büyücülük ve sihirbazlığıyla bilinen¹⁴¹ Sâmirî Hz. Mûsâ döneminde yaşamış, kavmini küfre saptırmak için çalışan ve İcl adında bir hayvan heykeli yaptırıp ona taptırmaya isteyen biridir. Zihni divânında bir beyitte adı geçer.

“Acl-i zühde iltifât eylerse sâlûs-ı cihân

Sâmirî-veş ma‘ rifet erbâbına dir lâ-mesâs” (G. 122/4)

Cihanın yalancısı zühd İcl putuna bakarsa Sâmirî gibi irfan erbabına asılsızdır der.

Tahmûrs ve Dârâ

Tahmûrs, Şehnâme’de adı geçen İran mitoloji kahramanlarından. Başlıca vasıfları, vahşi hayvanları ehlileştirmiş, horoza davul çaldığı zaman ötmeyi öğretmiş, Ehrimen’i yakalayarak onu at gibi kullanmış, yazı yazmayı ilk o örnemiş ve otuz dil bilirmiş.¹⁴² Edebiyatımızda uzun yaşaması ve yazı ilmine vâkif olması dolayısıyla konu edilen Tahmûrs ile ilgili Zihni divânında Dârâ ile birlikte kullanılmış bir beyit vardır.

Dârâ ise İrân mitolojik kahramanlarından olup İskender ile olan savaşıyla bilinir. Dâver-i dâverân-ı Dârâ (Dârâ’nın kapıcı olduğu sultanlar sultanı) deyimini

¹⁴¹ Nimet Yıldırım, age, s. 604.

¹⁴² Dursun Ali Tökel, age, s. 266.

padişahların övgüsü için kalıplaşmış söz¹⁴³ olduğundan edebiyatımızda kapıcı anlamındaki “derbân” kelimesiyle terkipli olarak kullanılmıştır. Keşanlı Zihnî divânında Dârâ ile ilgili üç beyit mevcuttur.

“Keşf-i rāz-ı ‘aşka virmez dilber-i ra‘ nā mesāğ

Gūyiyā itlāf-ı gence virmedi Dārā mesāğ” (G. 177/1)

Beyitte sevgili Dârâ’ya nisbet olarak kullanılmış. Sevgili gönlümdeki gizli hazine olan aşkıma açıklamaya izin vermez. Galiba kendini hazineleri telef etmeye izin vermeyen Dârâ sandı, denmektedir.

“Hādım idiyor taḥṭı’ e maḥdūmını eyvāh

Bağ şahneye Ṭahmūrş u Dārā’yı beğenmez” (G. 111/4)

Bu beyitte de şair Dârâ ve Tahmûrs’u birlikte kullanmıştır.

Zâl ve Rüstem

Zâl, İranlı kahraman Sâm’ın ak saçlı doğmasından dolayı Zâl ismi verilen oğlu¹⁴⁴dur. Şehnâme’ye göre Sâm oğlunun saçlarının beyaz olduğu için dalga geçileceğini düşünerek onu Elbûrz dağına bırakır. Simurg adı verilen efsânevî kuş onu görüp yavrularına yiyecek olması için götürür. Gaibden bir ses kuşa ona dokunmamasını, onun ilerde büyük bir kahraman olacağını söyler. Kuş onu da yavrularıyla birlikte büyütür. Rüstem ise Zâl’in oğludur. O da babası gibi kahraman birisidir. Birçok devi ve karanlık varlıkları öldürmüş Siyavuş’u öldürüp Güştâb’ı esaretten kurtarması onu asıl meşhur eden vasıflarıdır.

Bu iki kahramanda edebiyatımızda kahramanlığın sembolü olup Zihnî divânında da övülmüş şahsiyetlerdir. İsimleri beyitlerde altı beyitte ve genellikle birlikte kullanılmıştır.

¹⁴³ İskender Pala, age, s. 106.

¹⁴⁴ Nimet yıldırım, Fars Mitoloji Sözlüğü, Kabalcı Yay. İstanbul, 2006, s. 735.

“İlzâm ideriz zâhidi perhâş-ı suhanda

Meydân-ı ma‘ârifde bugün Rüstem-i Zâl’ız” (TB/7)

Şair bu beyitte şairlik vasfını överek söz kavgasında zâhidi sustururum çünkü ben irfân maydanında korkusuzca dövüşen Zâl oğlu Rüstem’im.

“Lâ-cerem üstâd ider şâkirdine redd-i cevâb

Rezm-i Rüstem’den hirâs itmek ne mümkün Zâl olan” (G. 247/4)

Beyitte şair üstad-şakird ilişkisini Zâl-Rüstem ilişkisine benzeterek Zâl Rüstem’in kavgasından nasıl korkmuyorsa, üstad da öğrencisinin sorularını korkmadan cevaplandırmaktadır, demektedir.

Divânda verilen beyitten başka Zâl ile Rüstem’den bahseden başlıca beyitler şunlardır; (G. 74/3, G. 137/3, D. 228/3, G. 203/6) .

2.3.2. Mitojik Unsurlar

Divândaki diğer mitolojik unsurlar; kaf, Câbelkâ, Câbelsâ, hümâ, ankâ ve tezervdir.

Ankâ

Kâf dağında yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp dâimâ yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alâmet bulunduran¹⁴⁵ mitolojik bir kuştur. Edebiyatımızda Kâf dağı ile birlikte anılıp insanlara yardım eden bir kuş olarak karşımıza çıkmaktadır. Zihnî divânında birçok beyitte ismi Kâf dağıyla birlikte kullanılmıştır.

“Kâf-ı ‘irfân üzre vaz’-ı âşiyân itdi yine

Murğ-i elfâz-ı kelamın Zihniyâ ‘ankâ mıdır” (G. 96/5)

¹⁴⁵ İskender Pala, age, s. 24.

Beyitte şair, sözlerini irfan dağının üzerinde yuva kuran ankâ kuşuna benzeterek kendini övmüştür.

Câbelkâ ve Câbelsâ

Mitolojik iki şehir ve bazen de iki kapı olarak düşünülmüş efsanevî unsurlardır. Mitlere göre Tanrı'nın yarattığı bu iki harikulade şehirden biri doğu, diğeri batı tarafından Kâf dağıyla bitişiktir. Cebelkâ halkı Âd kavminin ve Sâlih peygamberin dinine inanan, Câbelsâ halkı da Semûd kavminin soyundandır.¹⁴⁶ Zihnî divânında bu iki efsanevî şehir bir beyitte birlikte kullanılmıştır.

“Maşrık ile mağrîbi sen bende seyr eyle ‘ayân

Hem o câniblerde Câbülsâ vü Câbülkâ menem” (G. 233/6)

Şair doğudaki ve batıdaki iki efsanevî şehri bende seyret çünkü Câbilkâ ve Câbilsâ benim demektedir.

Hümâ

Efsanevî bir kuş olup Simurg olarak da bilinir. İhtişâmın, mutluluğun ve hükümdarlığın sembolüdür. İnanişâ göre bu kuşun kanatları kimi gölgelerse onun hükümdar olacağına¹⁴⁷ işaretler. Talih kuşu deyimi de bu kuşun özelliklerindedir. Edebiyatımızda mutluluğun ve gücün sembolüdür. Zihnî divânındaki birçok beyitte bu efsanevî kuşun adı geçmektedir. Şiirlerde genellikle Kâf, anka gibi mitolojik varlıklarla birlikte kullanılmıştır.

“N’ola Zihnî evc-i istignâda pervâz eylesem

Ben hümâyam baña envâ‘ı ma‘ârifdir cenâh” (G. 48/5)

¹⁴⁶ Age, s. 187.

¹⁴⁷ Age, s. 388.

Beyitte şair kendini Hümâ kuşuna benzetmiştir. Şair, ben, marifet ilminin türlerinden oluşmuş kanatlarımla bir hümâyâ benzerim onun için semanın doruğunda uçsam buna şaşılmaz, diyerek ilmini övmüştür.

Kâf

Yeryüzünün en uç noktalarını kapsalayan, gökyüzünün kenar noktalarının üzerinde yükseldiği, yer kürenin etrafını çevreleyen ve yerin çivisi olarak kabul edilen¹⁴⁸ yeşil renkli efsane bir dağın adıdır. Edebiyatımızda başta masallar olmak üzere eserlerde duygu, düşünce ve hayallerin aktarılmasında vasıfları kullanılan önemli bir unsurdur. Zihnî divânında birçok beyitte adı geçen bu efsanevî dağ genelde Anka ile birlikte anılmıştır.

“Zihniyâ ‘ anķā gibi yapsañ sezâdır şāniña

Ķâf-ı şî‘ r üzre ğazellerle bugün bir lānecik” (G. 200/6)

Beyitte Kâf şairin kendini övmek için kullandığı bir unsurdur. Şair kendine seslenerek kendisinin şiiir dağının üzerine gazellerle yuva yapan bir anka kuşu olduğunu anlatmaktadır.

Tezerv

Sülün kuşu olarak da bilinir. Güzelliği ve av yapması bu efsanevî kuşun vasıflarındandır. Edebiyatımızda da güzelliği ve av yeteneğiyle şiirlerde işlenmiş olan Tezerv kuşu sevgiliye benzetilmiştir. Keşanlı Zihnî divânında Tezerv kuşu sadece bir beyitte geçmektedir.

“Ķıldı mazmūnı tezerv-āsā ħalem-i zîr cenāh

Zihniyā şimdi şikāri şayd iden şahine baķ” (G. 191/5)

¹⁴⁸ Nimet Yıldırım, age, s. 444.

Beyitte şair kalemını kuş tüyüne benzetererek kendini söz avı yapan şahine ve tezerv kuşuna benzetmiştir.

2.4. Aşk Kahramanları ve Hikâyeleri

Ferhâd ile Şîrîn

Ferhâd, şarkın meşhûr aşk hikâyelerinden olan Ferhâd u Şîrîn hikâyesinin erkek kahramanıdır. Sevdiğine ulaşmak arzusuyla dağları delen bir âşıktır. Edebiyatımızda sevgilisine ulaşmak için her türlü zorluğu çeken aşığı sembol eder. Şîrîn ise bu hikâyenin kadın kahramanıdır. Ermen malikesi Mehin Bânu'nun yeğeni olup canına kıymıştır.

İrân Edebiyatının mahsulü olan bu aşk hikâyesi Hüsrev ü Şîrîn'in Türk edebiyatına dönüşmüş halidir. Devrin hükümdarı Şîrîn'e kavuşması için şehrin dışındaki bir pınarın şehre getirilmesi karşılığında Şîrîn'e kavuşacağını söyler. Bunun üzerine Şîrîn aşkıyla dağları delen Ferhâd'a yalanla Şîrîn'in öldüğü söylenir. Bunun üzerine Ferhâd kendini kayalıklardan atarak öldürür. Ferhâd'ın öldüğünü haber alan Şîrîn de canına kıyar.

Zihnî divânında bu aşk hikâyesine telmih yapılan birçok beyit vardır. Şair beyitlerde kendini Şîrîn aşkıyla mâna dağlarını delen Ferhâd'a benzetir.

“Yâriñ leb-i şîrîni delip küh-ı vücûdu

Ferhâd'a kühistân-ı maħabbetde mişâlız” (TB/3)

Beyitte “Şîrîn” kelimesi tatlı ve Ferhâd'ın sevgilisi anlamlarıyla tevriyeli kullanılmıştır. Sevgilinin tatlı dudağından çıkan sözleri vücudumun dağını delmiştir. Bu yüzden muhabbet dağında Ferhad'a benzerim, denmektedir.

Divânda verilen örnekten başka Leylâ ile Mecnûn isminin geçtiği başlıca beyitler şunlardır; (G. 73/1, G. 173/1, G. 272/2, G. 287/1, G. 309/2, G. 316/1).

Leylâ ile Mecnûn

Leylâ, meşhûr Leylâ vü Mecnûn hikâyesinin kadın kahramanıdır. Leylî diye de ismi anılan bu kahraman Benî Âmir kabilesinden olup Kays(Mecnûn)ın akrabalarından imiş.¹⁴⁹ Mecnûn ise bu hikâyenin erkek kahramanıdır. Leylâ ile aynı kabileden olup asıl adı Kays'dır. Aşkından çıldırdığı için “çıldırılmış” anlamındaki Mecnûn ismiyle anılmıştır.

Hikâyede çocukluklukta aynı mektepte olan Leylâ ile Kays'ın aşk macerâsı anlatılmaktadır. Şark edebiyatının en çok işlenen hikâlelerinden biri olan bu mâcera Zihnî divânında da pek çok beyitle telmih edilmiştir.

“O Leylâ-tıynetîñ Mecnûn'ıyam küh-ı melâmetde

Anıñçün ‘aqlı nâkış kimseler divânedir dirler” (G. 101/2)

Şair beyitte, kendisini Leylâ yaratışlı sevgilisinin çıldırılmış aşığı olan Mecnûn'a benzetmiştir. Melâmet çölünde bir deliyim fakat tıpkı Kays'a deli dedikleri gibi aklı eksik olanlar bana da deli derler, diyerek aşk hikâyesine telmihte bulunmuştur.

Divânda verilen örnekten başka Leylâ ve Mecnûn isminin geçtiği başlıca beyitler şunlardır; (G. 135/4, G. 137/1, 187/5, G. 199/1, G. 287/1, G. 302/4).

Vâmık ile Azrâ

Vâmık, seven, sevdalı¹⁵⁰ anlamındadır. Meşhûr Vâmık u Azrâ hikâyesinin erkek kahramanıdır. Azrâ ise “izâr” kelimesinden türemiş¹⁵¹ yanak anlamına gelen bir sözdür. Ayrıca Azrâ bu hikâyenin kadın kahramanıdır. İsmi anlamından dolayı sevgilinin yüz unsurlarıyla birlikte kullanılmıştır.

Zihnî divânında iki beyitte bu hikâyeye telmih vardır.

¹⁴⁹ İskender Pala, age, s. 288.

¹⁵⁰ Age, s. 470-471.

¹⁵¹ Age, s. 50.

“Aşk u muhabbet nedir bilmez idi kimse hiç

Eylemese vaq‘ā-yi Vāmık u ‘Azrā hudūs” (G. 35/3)

Beyitte şair, Vāmık ile Azrâ hadisesi olmasaydı kimse aşk ve muhabbet nedir bilmeyecekti, diyerek bu aşk hikâyesini yüceltmektedir.

Yûsuf ile Züleyha

Kur’an’da en güzel hikâye olarak adlandırılan Yûsuf peygamber kıssâsının ikinci safhası olan Züleyhâ ile karşılaşması ve aşka dönüşen hikâyesidir. Züleyhâ ise melikesi olup Mısır azizi ile evli olan ve Yûsuf ile evlenene kadar eline erkek eli değmemiş¹⁵² bir kadındır. Bu hikâyenin çekirdeği Kur’an’daki 12. Sûre olan Yûsuf sûresindedir.

Zihnî divânında da bu hikâye birçok beyitte telmih edilmiştir.

“Mışra gavğâ-yı Züleyhâ ile olmuşiken ‘aziz

Çâh-ı cismi Yûsuf’a zindân iden maḥbûb imiş” (G. 135/3)

Bu beyitte de Yûsuf’un Züleyha’ya ve nefesine karşı koymasının mükâfatı olarak Mısır’a hükümdar olması ve Yûsuf’un esaretinin nedeninin sevgili olduğu anlatılmaktadır.

Divânda verilen örnekten başka Yûsuf ve Züleyhâ isminin geçtiği başlıca beyitler şunlardır; (G. 128/5, G. 139/2, G. 143/2, G. 165/2, G. 266/4, G. 297/3)

2.5. Ülkeler, Bölgeler ve Şehirler

2.5.1. Ülkeler, Bölgeler

Divânda isimleri geçen ülkeler; Kırım, Hindistan, Yemen, Mısır, Irak, Hicaz, Macaristan ve Çin’dir.

¹⁵² Age, s. 490.

Çin

Uzak doğudaki ülkelerden biridir. Nüfusunun kalabalık olması en önemli özelliklerinden biridir. Edebiyatımızda kastedilen Çin bu günkü Çin'den farklıdır. Klasik eserlerimize konu olan Çin; Türkistan'da bir şehrin adıdır.¹⁵³ Edebiyatımızda çinileriyle ve güzellerinin beyaz tenli, kara gözlü olması münasebetiyle konu olmuştur. Zihnî divânında üç beyitte Çin ismi geçmekte olup bir beyitte güzelleri, diğer iki beyitte beldeleriyle şiire konu olmuştur.

“Fülfül-i hâlin el-ân çin-i cebinin seyr ider

Geh metâ‘ -ı Hindi gör gâhî bilâd-ı Çin’e bak” (G. 191/4)

Beyitte Hindistan baharatları ile Çin'in beldeleri birlikte kullanılarak şiire malzeme edilmiştir.

Hicâz

Arap yarımadasında Mekke ve Medine şehirlerini de içine alan bir bölgenin genel adıdır. Edebiyatımızda kutsal toprakları içinde barındırdığından, vuslat yeri, sevgilinin bulunduğu yer ve onun mahallesi¹⁵⁴ olarak düşünülmüştür. Ayrıca bir musikî makamı da olmasından dolayı tevriyeli ya da tenasüp sanatıyla diğer yer ve mûsikî terimleriyle birlikte kullanılmıştır. Zihnî divânında da genelde musikî terimleriyle sanatlı olarak kullanılmıştır. Üç beyitte Hicâz ismi geçmektedir.

“Büselikden baña ikrâm eyledi şüh-ı ‘Arâb

Bulmağ için anı âheng-i Hicâz itsem gerek” (G. 207/3)

Beyitte Hicaz ismi Arâb, buselik, âheng gibi musikî terimleriyle tevriyeli ve tenasüp sanatı yapılarak kullanılmıştır.

¹⁵³ Ahmet Talat Onay, age, s. 100.

¹⁵⁴ İskender Pala, age, s. 206.

Hindistan

Umman deniziyle Bengal körfezi arasında, kuzeyde Himalaya sıradağlarından güneyde Hint Okyanusu arasında bulunan bir ülkedir.

Divân şiirinde Hindistan, başta uzaklığı, esrâ rengizliği, havası, bağ-bahçesi, baharatı vs. olmak üzere çok sözü edilen memleketlerden biridir.¹⁵⁵ Köle ticareti yapıldığından bu kelime köle, tüccar, asker, çapulcu, hırsız gibi kavramlarla birlikte kullanılır. Divân-ı Zihni'de yine zalim sevgiliye terkiben kullanılmıştır. Divânda tespit ettiğimiz beş beyitte Hind ismi geçmektedir.

“Belde-i dil şâme-i Hindü ile ma' mür olur

Kâle-i Hind ile abadan olur Şâm u Haleb” (G. 17/4)

Beyitte “şâme-i Hindü” mecâzen sevgilinin yüzündeki siyah ben anlamında, Hindistan'daki zencî köleleri, “Kale-i Hind” ise Hindistan'ın mimârî yapıtlarını telmihen kullanılmıştır.

Divânda Hindistan isminin geçtiği başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 39/2, G. 163/4, G. 191/4, G. 256/5)

Irak

Dicle nehri ile aşağı Basra'ya kadar olan bölge olup Şat ırmağının iki taraf¹⁵⁶ının ait olduğu bölgedeki ülkedir. Türk mûsikîsinde Irakî adında bir makam olmasından dolayı bu anlamla birlikte tevriye yapılmak amacıyla kullanılmıştır. Zihni divânında da ismi geçen bu ülke Halep ve Hicâz'ın da birer müzik makamı olmasından dolayı bu bölge adlarıyla birlikte tevriyeli kullanılmıştır.

¹⁵⁵ İskender Pala, age, s. 209.

¹⁵⁶ Age, s. 222.

“Būselik olmazsa ‘ uşşāka nevā

Anları tūtmaz ‘ İraķ ile Hicāz” (G. 112/3)

Beyitte “İrak” bir mûsikî terimi olarak “buselik, uşşak, nevâ ve hicâz” terimleriyle birlikte kullanılmıştır. Zikredilen tüm mûsikî terimleri tevriyeli kullanılmıştır.

Kırım

Karadeniz’in kuzeyinde halkının geneli Müslüman ve Türk olan bir bölgedir. Siyasî bir teşekkül olarak XIV. yüzyılın ikinci yarısında Altın Orda Devleti’nin içine düştüğü taht kavgaları sonrasında parçalanması neticesinde ortaya çıkmıştır.¹⁵⁷ Edebiyatımızda Tatar halkının yaşadığı bölge olarak ve Tatar güzelleriyle ele alınmıştır. Divân şairlerince konu olan özelliği güzellerinin yağmacı, zalim ve gaddar olmasıdır. Zihnî divânında birçok beyitte kullanılmış ve Tatar, yağma, tûr, müjgân gibi sevgiliye ait âşığa cefa veren özelliklerle birlikte anılmıştır.

“Hübân-ı Kırım’ın olur ebrûsı muķavves

Zihnî bu kemân rağbeti tâtāra münāsib” (G. 16/5)

Beyitte şair, Kırım’a ait güzellerin vasfını şöyle dillendirmiştir; “Kırım güzellerinin kemana benzeyen kıvrımlı kaşları ancak Kırımlı Tatar güzellerine özgüdür.”

Divânda verilen örnekten başka Yûsuf ve Züleyhâ isminin geçtiği başlıca beyitler şunlardır; (G. 49/4, G. 261/3, G. 306/4).

Macaristan

Orta Avrupa’da bir ülkedir. Divân edebiyatında daha çok Engürûs ismiyle anılmıştır. Tarihimizde özellikle Osmanlı’nın yükselme sürecinde sürekli savaş ve sefer yapılan yer olarak düşünülmüştür. Bu yüzden şiirlerimizde hep harp

¹⁵⁷ DİA, *Kırım*, C. 25, TDV Yayınları, Ankara, 2002, s. 447.

ıstılahlarıyla birlikte kullanılmıştır. Zihnî divânında sadece bir beyitte Engürûs ismiyle yine harp terimleriyle birlikte kullanılmıştır.

“Hirās eyler tūfeng-i rü‘ yetim ol kāfir-i hūsnūñ

Nihād-ı hem-ser-i baruṭ şun‘ -ı Engürūs’undan” (G. 246/5)

Beyitte Macar barutu ile aynı tabiata sahip olan sevgilinin yüzüne doğrulttuğum silahım korkmaktadır, anlamı vardır. Burda dikkat edilmesi gereken mevzu Macar (Engürüs) kelimesinin ateşli silah ıstılahlarıyla olan münasebetidir.

Mısır

Kuzeydoğu Afrika’da yer alan, Kuzeyden Akdeniz ve doğudan Kızıldeniz’le kuşatılmış ve Sina Yarımadası ile Asya kıtasına da taşan bir ülkedir. Mısır, divân şiirinde geniş bir kullanım alanına sahiptir. Hz. Yûsuf kıssasının anlatıldığı, Hz. Mûsâ’nın Firavun ile olan mücâdelesini hep bu topraklarda geçtiği için divân şiirinde mazmunlaşmış bir ülkedir.

Zihnî divânında da birçok beyite konu olan Mısır genellikle Yûsuf, Ya’kûb, Mûsâ, Züleyhâ, Firavun ve Azîz gibi şahıslarla birlikte kullanılmıştır.

“Yûsuf’ı Mışra ‘ azîz eyledi künc-i miḥnet

Baḥş idip beyt-i ḥazān mülket-i Ken‘ āna şafā” (G. 13/4)

Beyitte Yûsuf peygamberin sıkıntılara sabredip Mısır’a hükümdar olması telmih edilmiştir.

Divânda Mısır isminin geçtiği başlıca diğer beyitler şunlardır; (G. 10/2, G. 13/4, G. 20/7, G. 51/4, G. 107/3, G. 116/5, G. 119/1, G. 124/3, G. 139/2, G. 143/2, G. 165/2, G. 205/2, G. 205/3, G. 238/1, G. 250/7, G. 266/4, G. 297/3, G. 308/3).

Yemen

Arap yarımadasının güneybatısında yer alan bir bölgedir. Divân şiirinde daha çok Akîk'in Yemen'de bulunuşu ve Süheyl yıldızıyla birlikte anılır.¹⁵⁸ Zihnî divânında bu anlamlarının dışında ve sadece bir beyitte kullanılmıştır. Yemen Veysel Karânî'nin memleketi olma vasfıyla şiire malzeme teşkil etmiştir.

“Beni itdi Yemen'den fârigü'l-bâl

Bu vâdide nice Veysel Kâren'ler” (G. 86/3)

Bu vâdidekiler nice Veysel Karânîler gibi beni gönlü ferah bir şekilde Yemen'den ettiler, denilerek Veysel Karânî'nin Yemen'den ayrılması telmih edilmiştir.

2.5.2. Şehirler

Keşanlı Zihnî divânı şehir isimleri bakımından oldukça zengindir. Şairin şark dünyasına ve edebiyatına olan ilgisi başta dil ve üslup olmak üzere kullandığı malzemeler ve şarkın coğrafyasını şiirlerinde oldukça fazla kullanılmasını sağlamıştır. Divândaki başlıca şehir isimleri şunlardır;

Bâbil

Bağdat'ın güneyinde bulunan ve tarihi çok eskilere dayanan, bazı mitolojik hadiselerle bile mekân olmuş bir şehirdir. Edebiyatımızda çâh-ı Bâbil, Hârut ve Mârut ile sihir ve büyücülük ile ilgili terim ve kavramlarla birlikte kullanılır. Zihnî divânında Bâbil şehri, Hârut ve Mârut hikâyesi ve sihr, efsun gibi büyücülük ile ilgili kavramlarla birlikte kullanılmıştır.

“Çâh-ı Babil'de irip efsün-ı Hârût'a hâlel

Hizmet-i taşşîle geldi dâde-i şehhârîna” (G. 280/4)

¹⁵⁸ Age, s. 482.

Bağdat

Günümüzde Irak sınırları içinde, Irak'ın en büyük şehri ve başkentidir. Harun Reşit zamanında Abbasîlerin hükümet merkezi, dolayısıyla İslâm âleminin hilâfet makamı ve başkenti¹⁵⁹ olmasından dolayı şehir bir bilim ve kültür merkezine dönüştürülmüştür. Moğol istilasıyla şehir tamamen harab olmuş ve bu yüzden şiirlerimizde çoğu zaman istilanın sembolü olmuştur. Zihnî divânında da İstila edilme özelliği ve coğrafi olarak Şat ırmağıyla birlikte anılmıştır.

“Teşnelikden yıkılırdı hele Bağdād-ı hüner

Şatṭ gibi ‘arşā-yı ‘irfāna akıp çağlamasam” (G. 241/2)

Şair beyitte kendisini Bağdat şehrinin su ihtiyacını karşılayan Şat ırmağına benzeterek Şat ırmağına benzeyen hikmetli sözlerim olmasaydı insanlık Bağdat gibi susuzluktan kırılırdı, diyerek kendisini övmüştür.

Gence, İsfahan ve Revân

Gence, günümüzde Azerbaycan sınırları içinde bulunan ve başkent Bakü'den sonra Azerbaycan'ın en büyük şehridir. İsfahan ise günümüzde İran sınırları içinde bulunan tarihi ve kültürel zenginliği olan bir şehirdir. Aynı zamanda güzelleri ve sürmeleriyle ünlüdür. Revan da Kafkasya'da olup günümüzde Ermenistan'ın başkentliğini yapan Erivan'ın eski ismidir. Bu üç şehir zihnî divânında bir beyitte birlikte kullanılmıştır.

“Meftûn olan nigāra hemîn İşfahān mıdır

Ol rûḥa ehl-i Gence de biñ cān Revān ider” (G. 78/3)

¹⁵⁹ Emine Yeniterzi, *agm*, s. 307.

Beyitte bu üç şehir adı da tevriyeli kullanılmıştır. İsfahan sevgiliye aşık olan İsfahan şehrinin tüm insanları yerine, Gence; sevgilye aşık olan gençler yerine, Revân da kurban olmak anlamında tevriyeli kullanılmışlardır.

Halep ve Şam

Halep, günümüzde Suriye sınırları içerisinde kalan, eskiden kutsal topraklara giden hacıların önemli uğrak yerlerind. Ticarî kapasitesi ve zenginliği olan bir şehir olmasından dolayı hem ticaret hem de hac ile ilgili terimlerimlerle mazmunlaştırılmıştır. Şam ise yine Suriye sınırları içinde bulunan günümüz Suriye baş şehridir. Aynı zamanda sevgilinin yüzündeki ben anlamındaki “şâme” ile ses benzerliğinden dolayı sevgiliye ait olan unsurlarla beraber kullanılmıştır. Her iki şehir de İslam dünyasının tarihten bu yana önemli ticâret ve kültür merkezleri olmuştur. Zihnî divânında üç beyitte isimleri geçmekte olup birlikte kullanılmıştır.

“Şâm u Haleb’e hüküm idemez nesl-i Hülâgü

Nezzâre-i ebrü vü müjeñ şâmeye şıgmaz” (G. 114/3)

Beyitte Hülâgü’nün Şam ve Halep’e sefer edip yağmalaması telmih edilmiştir. Beyitteki “Şam” şehri ile başörtü ve ben anlamındaki “şâme” seslerinin benzer oluşundan dolayı teşbih unsuru yapılarak; sevgilinin bakan kaşları ve kirpikleri nasıl örtülere sığmıyorsa Hülâgü’nün nesli de Şam ve Hâlep’i işgal edemezler denilmektedir.

Hıtâ

Çin’in kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen ad¹⁶⁰dır. Günümüzde Moğolistan, Mançurya ve Sibiryâ topraklarının bir bölümünde bulunan büyük bir şehirdir. Hoten veya Hutun olarak da bilinen bu şehir burada yaşayan Hatâ kabilesinden dolayı bu ismi almıştır. Ahu denilen hayvanın göbeğinden üretilen misk

¹⁶⁰ İskender Pala, *age*, s. 197.

adlı güzel koku edebiyatımızda bu şehrin misk, ahü gibi vasıflarla kullanılmasına neden olmuştur.

Zihnî divânında bir beyitte adı geçen bu şehir diğere adı olan Hoten, şehirde yaşayan Hatâ kabilesinden dolayı Hatâ ve misk kelimeleriyle birlikte kullanılmıştır.

“Şehr-i Hıtâ’ya misk-i Hotân’la virir şevâb

Yüz biñ şevâba geçse n’ola bir hatâ-yı ‘aşk” (K/23)

Şaire göre Allah Hıtâ şehrine burada üretilen misk ile sevap verir. Fakat aşk hatası yapan yüz bin sevaba da erişse bir feyz alamaz.

Horasan ve Herev

İran’ın doğusunda bir şehirdir. Horosan, “güneşin doğduğu yurt” anlamına gelir.¹⁶¹ Edebiyatımızda madenleri, bereketli arazileri ve Anadolu’ya doğru olan göçleri dolayısıyla anılır. Herev ise Afganistan’ın batısında bulunan bir şehirdir. Herat şehrine bağlıdır. Uzak olması ve halı, kilim ve dokuma ürünleriyle şiiirimize konu olmuştur. Zihnî divânında bir beyitte Horasan ve Herev birlikte sevgiliye ait aşığa eziyet veren vasıflarla birlikte kullanılmıştır.

“Cümleye tîğ-ı Horāsānī-i ğamzeñ ğālib

Beñzemez sâ’irine emti’a-yı şehr-i Herev” (G. 265/4)

Beyitte sevgilinin silahlara benzeyen kaşı ve bakışları Horasan, güzel kumaşlarıyla da Herev şehri telmih edilmiştir.

¹⁶¹ İskender Pala, *age*, s. 210.

Kerbelâ

Bağdat'ın güneybatısında bulunan Kerbela, Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hüseyin'in şehit edildiği ve türbesinin bulunduğu yerdir.¹⁶² Gözyaşının sembolü olan bu şehir edebiyatımızda çokça yazılan “maktel-i Hüseyin” mersiyelerinin ana mekânıdır. Zihnî divânında birçok beyitte ismi geçen bu şehir, ehl-i beyte ait vasıflar ve Kerbelâ olayındaki şahıslarla birlikte kullanılmıştır.

“Aldım dehâna la‘l-i Hüseyin-i melâhâti

Hûn ile tıldı reh-güzâr-ı deşt-i Kerbelâ” (G. 295/4)

Beyitte Kerbela katil topraklar olarak kan sembolüdür.. Şaire göre Kerbela çöllerinin yolları Hüseyin'in kanlarıyla örtülüdür.

Mekke ve Medîne

Arabistan sınırları içindeki iki şehirdir. İslamiyetin baş şehirleri olup kültürümüzde kutsallığı ile anılmışlardır. Mekke, Kâbe dolayısıyla sevgilinin mahallesi olarak anılmıştır. Medine ise Hicret mekânı ve peygamberimizin kabri-şeriflerinin bulunduğu şehir olmasından dolayı peygamber evi olarak düşünülmüştür. Zihnî divânında da kutsal topraklarda olması dolayısıyla hac terimleriyle birlikte kullanılmışlardır. Mekke birçok beyitte geçerken Medine sadece bir beyitte kullanılmıştır. İki şehrin de birlikte kullanıldığı beyitte Mekke Batha ismiyle Medine de Yesrib ismiyle geçmektedir.

“Bugün Baḥḥâ-yı lâdan Yesrib-i ilâya hicretde

Şıgındım gâr-ı sevdâ-yı nigâra herçi bād-â-bād” (G. 59/3)

Beyitte Müslümanların meşhur olan Mekke'den Medine'ye göç etme hadisesi telmih edilmiştir.

¹⁶² Emine Yeniterzi, Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur özellikleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, s. 319.

2.6. Nehirler ve Denizler

2.6.1. Nehirler

Ceyhûn ve Nîl

Diğer adı Amuderya olan bu nehir, Sovyet Ortaasya'sında 2540 km uzunluğunda bir nehirdir. Divân şiirinde aşğın gözyaşlarının yerine mübalağa sanatı yapmak maksadıyla kullanılır. Nil ise Mısır'a hayat veren, ülkeyi boydan boya uzanarak Akdeniz'e dökülür. Bulunduğu coğrafyada bereket ve feyz ile ele alınarak eski devirlerde taşma zamanlarından dolayı o dönem medeniyetlerinin takvim hesaplamasında ve astronomide ileri gitmelerini sağlamıştır. Edebiyatımızda da bu vasıflarınca ele alınmış özellikle renginin mavi olmasından dolayı şiirlere konu olmuştur.

Bu iki nehir Zihnî divânında birlikte kullanılmıştır. Şair gözyaşlarını Nil ve Ceyhûn ırmağına benzetmiştir.

“Başımda od yanar kandîl-i ‘ aşka ben fetîl oldum

Gözümde yaş akar Ceyhûn-veş yenbû‘ -ı Nîl oldum” (G. 230/1)

Beyitte şair gözyaşlarını mübalağa yaparak Nil nehrine kaynak olan Ceyhûn ırmağına benzetmiştir.

Şatt

Büyük nehirlerden biridir. Bağdat civarında birleşen Dicle ve Fırat nehirlerine verilen Şattü'l-Arab tamlamasında kullanılır.¹⁶³ Zihnî divânında bir beyitte ismi geçer. Şair kendini Bağdat'ı yıkayan bu ırmağına benzetmiştir.

“Teşnelikten yıkılırdı hele Bağdâd-ı hüner

Şatt gibi ‘ arşâ-yı ‘ irfâna akip çağlamasam” (G. 241/2)

¹⁶³ Age, s. 421.

Beyitte şair kendini överek, ben ilim mekânına Şatt nehri gibi çağlamazsam hünerli Bağdat susuzluktan yıkılırdı, demektedir. Bu beyitte “yıkılırdı” kelimesi tevriyeli olarak hem “yıkanmak” hem de “yıkılmak” anlamında kullanılarak bu nehrin Irak coğrafyasına can verdiği vurgulanmaktadır.

2.6.2. Denizler

Karadeniz ve Akdeniz

Biri Anadolu'nun kuzeyinde diğeri ise güneyinde olan iki denizdir. Bunlardan Karadeniz Bahr-ı Siyeh ve Akdeniz de günümüzdeki ismiyle birlikte aynı beyitte ve bir kere geçmektedir. Akdeniz, güzellerinin yağmacı, katleden, kara bakışlı; Karadeniz ise temiz ve berrak olması dolayısıyla birbiriyle tezat olarak kullanılmıştır.

“Akdeñizli güzelin keşti-i vaşlma dilā

Āb-ı rüyuñ bırağıp Bahr-ı siyeh gibi ol aq” (G. 194/3)

Şair hikemî bir üslupla rücû yaparak, Ey gönül Akdenizli güzelin ölümlü vuslatını bırakıp Karadeniz gibi gönlü berrak ol, demektedir.

2.7. Meslekler ve Oyunlar

2.7.1. Meslekler

Keşanlı zihni'nin şiirlerinde meslekler ve bu meslek erbabları açısından oldukça zengindir. Divânda adı ve özellikleri geçen başlıca meslekler; Hatt, tıp, astronomi, denizcilik, mûsikî, berberlik, avcılık ve okçuluktur.

Astronomi

Dünyamızın da içinde bulunduğu evreni ve içindekileri konu alan ve bu cisimlerin yapılarını, buldukları yerleri, hareket kanunlarını, meydana gelişlerini, zamanımıza kadar geçirdikleri değişiklikleri, gelecekte meydana gelebilecek olayları

ortaya koymaya çalışan bilim dalıdır. İnsanlar tarih boyunca gerek kendisi, gerekse çevresiyle ilgili bilinmezleri merak edip keşfetmeye çalışmıştır. Bunun neticesinde de ilm-i nücum, ilm-i hey'et, ilm-i felek¹⁶⁴ gibi çoğu hurafe ilim alanları oluşturmuşlardır.

Edebiyatımızda ve kültürümüzde bu bilim geniş bir kullanım alanına sahiptir. Şairlerimiz burçlar ve seyyareler ile bunların şekil özellikleriyle birçok mazmun türetmişlerdir. Özellikle felek şairlerimizin vazgeçilmez şikâyet unsurudur.

Zihnî divânında astronomi ıstılahları, daha gerçek anlamda genelde takvim bilimi olarak ay ve gün isimleri olarak kullanılmıştır. Bir beyitte ise astronomi âlimi Uluğ Bey'den bahsedilmiştir.

“Zic-i hüsne dîde-düz oldu rakîb

Güyyâ aldı raşad mîr-i Ulûğ” (G. 174/2)

Şair bu beyitte Uluğ Bey'in astronomi ilminin pirlerinden olması münasebetiyle rakibin sevgiliye bakışlarını cetvele dikkatle, gözlerini diken Uluğ Bey'e benzetmiştir.

“Gurûb eyler o meh-ţal' at şehâb-ı haţţıla hergün

Sevâd-ı leylî icâb itdi nûr-ı âfitâb âhir” (G. 105/2)

Bu beyit astronomi ıstılahları açısından oldukça zengindir. Beyitte ay, sevgili yerine kullanılarak, o yüzü buluta benzeyen ay yüzlü sevgili hergün batar. Nitekim güneş ışığından sonra karanlık bir gece başlar, demektir.

“Rûy-ı mihr ü zülf ile buldu hüsûf

Şemse güyâ 'arız olmuşdur kûsûf“ (G. 181/1)

¹⁶⁴ Nureşan Kapal, Zatî divânında kozmik unsurlar, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, s. 24, S. 169 .

Bu beyitte de ay ve güneş tutulmaları üzerinde durulmuştur.

Divândan verilen örneklerden başka astronomi ile ilgili başlıca beyitler şunlardır; (G. 106/3, G. 129/2, G. 150/3, G. 195/5, G. 201/2, G. 202/3).

Avcılık ve Okçuluk

Avcılık ve atıcılık Türk toplumunda önemli bir yere sahiptir. Türkler tarih boyunca savaşçı bir toplum olmasından dolayı ok, kılıç, kalkan, mızrak gibi harp aletleriyle haşır neşir olmuşlardır. Ok kullanmakta tüm dünyaca maharetli bulunan Türkler at üzerindeyken arkaya doğru bile rahatlıkla atış yapabiliyorlardı. Öte yandan avcılık deyim yerindeyse bir Türk mesleğidir. Yerleşik hayata geç atılan toplumumuz geçimini avcılık, atıcılık ve hayvancılıkla sağlamışlardır. Destanlarda ve tarih kitaplarında birçok Türk hükümdarının ava çıkıp avcılığa büyük önem verdiği anlatılmaktadır.

Edebiyatımızda ise avcılık ve atıcılık sanatkârane bir üslupla sevgiliye atfedilmiştir. Şiirlerimizde sevgili bir avcıdır ve aşğını avlayarak aşk derdine düşürmüştür. Sevgilinin av silahları ise oka benzeyen kirpikleri, mızrağa benzeyen gamzesi, yaya benzeyen kaşı gibi vasıflarıdır.

Zihnî divânında bu terimler genelde sevgiliyle birlikte ve sevgiliye ait bir özellikle kullanılır. Divânda okçuluk ve atıcılık terimleri açısından zengin kullanımlar mevcuttur. Tîr, müjgân, gamze, zülûf, şest gibi savaş ve av terimleri okçuluk ve avcılıkla ilgili beyitlerde tenasuplu ve tevriyeli bir üslupla kullanılmıştır.

“Mâhî gibi meh-pâre gezer baħr-ı cihânda

Devr-i kâmeriñ şest ile şayyâdın işitmez” (G. 108/2)

Beyitte “şest” ve “sayyâd” avcılıkla ilgili terimlerdir. Şair sevgiliyi bir balığa benzetip sevgili dünya denizinde bir ay parçasını andıran yüzüyle balık gibi gezmektedir. Fakat karanlığın olta ile onu avlamasını işitmez, demektedir.

“Şayd-ı timsāh-ı ma‘āni oldu ise maḫşūduñ

Şest-i sa‘y u ihtimāmı ḫulzüm-i ‘irfāna at” (G. 25/4)

Şair bu beyitte avcılık ıstılahlarını hikemi bir üslupla kullanmıştır. Eğer mana timsahını avlamaksa maksadın gayret oltasını denize at, denmektedir.

Divândan verilen örneklerden başka avcılık ve atıcılıkla ilgili başlıca beyitler şunlardır; (G. 19/2, G. 49/4, G. 88/4, G. 134/1, G. 171/3, G. 173/4, G. 191/5, G. 200/1, G. 230/5, G. 235/6, G. 272/4)

Berberlik

Bir meslek erbabı olarak berberler, toplumun hem meslekî olarak esnafları konumunda hem de gündelik olarak kahvehaneler gibi toplanma merkezleri konumundadır. Zira eski zamanlarda berberler, tıraş etmenin yanında diş çekmek, çeşitli cilt hastalıkları için merhemler hazırlamak, şişe çekerek hastaları tedavi etmeye çalışmak gibi işler de yapmışlardır.¹⁶⁵

Berbercilik edebiyatımızda özellikle kalenderiler arasında yaygınlaşmış ve mazmunlaşmıştır. Bu zümre çar-darp (saç, sakal, bıyık ve kaşlar usturayla kazınmış) bir halde gezerler.¹⁶⁶

Zihnî divânında berbercilikle ilgili ıstılahlar fazladır. Tümüyle berbercilik ıstılahlarıyla kurulan bir gazel¹⁶⁷ de bulunmaktadır. Saç, sakal, tarak, kıl ve tarakçı gibi bu mesleğe özgü kullanımlar ilgili beyitlerde birlikte kullanılmışlardır.

“Ne şaḫal başı taḡıt ne vir şaḫalın destine

Şaymasın dirseñ şaḫalın ey göñül ferzāna muş” (G. 156/6)

¹⁶⁵ İncinur Atik Gürbüz, *Osmanlı Şiirinde Berberler*, Turkish Studies, Ankara, 2012, S. 7/3, s. 252.

¹⁶⁶ İskender Pala, *age*, s. 254.

¹⁶⁷ Bk. 156. gazel

Beyitte şair berberi filozofa benzeterek, ey gönül eğer berberin sakalını saymasını istemiyorsan ne saçını başını dağınık tut ne de sakalını elinde tarak olan berbere ver, demektir.

“Hatt-ı dilberi tırâş ile ider maḥv-ı vücūd

Hakk ile buldu mürekkebden amān rüy-ı varak” (G. 184/3)

Beyitte şair sevgilinin yüzünü beyaz bir sayfaya benzetmiştir. Berber sevgilinin yüzdeki ayva tüylerini traş etti. Böylece beyaz sayfa Hak ile mürekkepten kurtuldu, demektir. Bu beyit “hiçlik makam”ını andırmaktadır.

Divândan verilen örneklerden başka berberlikle ilgili başlıca beyitler şunlardır; (G. 56/2, G. 60/2, G. 76/1, G. 103/7, G. 118/7, G. 162/3, G. 201/3, G. 203/7, G. 265/1).

Deniz ve Denizcilik

Divan edebiyatında deniz ile ilgili olarak bahr, bihdeniz ile ilgili olarak bahr, bihâr, kulzüm, umm kulzüm, ummn, deryâ, yemm, muhit gibi deniz anlamına gelen kelimeler çok kullanılmıştır.¹⁶⁸ Büyüklük, genişlik, uçuz bucaksız, bolluk ve bereket belirtmek anlamında deniz ve denizcilik ile ilgili ıstılahlar şairlere ilham olmuştur.

Zihnî divânında da deniz ve denizcilik ile ilgili beyitler oldukça zengindir.

“Mâhî gibi meh-pâre gezer baḥr-ı cihānda

Devr-i kâmeriñ şest ile şayyâdın işitmez” (G. 108/2)

Bu beyitte “mâhî” tevriyeli olarak hem ay hem de balık anlamıyla kullanılmıştır. Dünya bir deniz olarak düşünülüp ay yüzlü sevgili de ay gibi denize aksetmiştir.

¹⁶⁸ İskender Pala, *age*, s. 111.

“Zihniyâ baħr-ı maħabbetde bugün

Sâhil-i maħbûba keşti gibi çat”

Beyitte şair kendine seslenerek bugün muhabbet denizinde sevgilinin sahiline gemi gibi vur, demektedir.

“Düşdü baħr-ı fūrķate keşti-i dil itmez ķarār

Zihniyâ sâhil görünmez hem daħi lîmân yok” (G. 196/5)

Bu beyitte de aşk bir denizdir ve şair bu derdin çaresizliğini, ayrılık acısını sonu olmayan bir denize benzetip gönül gemisi fayda etmez ne sahil görünür ne de bir liman, diyerek ahvalini anlatmaktadır.

Divândan verilen örneklerden başka deniz ve denizcilikle ilgili başlıca beyitler şunlardır; (G. 5/2, G. 33/2-4, G. 41/5, G. 151/1, G. 194/3, G. 197/2, G. 217/2, G. 269/5, G. 291/1, K/21).

Hatip/Vâiz/Sûfi/Zâhid/Sâlûs

Câmilerde halka dinî ve ahlakî sohbetler yapan câmi veya medrese mensubu kişilerdir. Şiirlere konu olan bu zümre, genelde ilm-i maruftan habersiz sadece şeriata bağlı fakat şeriati de sadece şeklen idrâk etmiş kişilerdir. Şairler bunlara karşı gönül ehli rindleri övmüşlerdir. Şairle, vaizleri dini ödül ve ceza üzerine temellendirip onları hakka varmak gayesinden uzak buldukları için saçmalamakla itham etmişlerdir.

Zihnî divânında bu zümre, üzerinde en çok durulan meslek erbabıdır. Divânda baştan sona vâize sataşılıp redifi de vaiz olarak kurulan bir gazel¹⁶⁹ de bulunmaktadır. Şair sık sık bu boş konuşan tayfaya sataşmakta çoğu zaman onları aşağılarken yer yer onlarla dalga geçmektedir.

¹⁶⁹ Bkz. 162. Gazel.

“İşitdirme ḥaṣīr-i secdede gösterme ṭā‘ āti

Ne bulduñ zāhid işbu sem‘a ile bu riyādan geç” (G. 45/3)

Beyitte şair zāhidi riyakârlıkla suçlayarak ona bu riyakârlığından vaz geçmesini tavsiye etmektedir.

“Zāhid ‘ ibādet eyleyiver perde geçmege

Bilmez ki kendisine o ṭā‘ āt hicāb olur” (G. 80/3)

Beyitte zāhidin ibadeti eleştirilmektedir. Şaire göre o kaba zāhid, kıvrılarak ibadet ettiğini sanır fakat hiç bilmiyor ki sadece şekle bağlı olarak yaptığı ibadeti kendisinden utanmaktadır.

“Kur‘ān’ıñ oğur laḥmıla elfāzını ḥāfız

Cehl ile beyan eyledi ma‘ nāsını vā‘ iz” (G.157/1)

Zihni birçok beyitinde olduğu gibi bu beyitte de va‘ize cahilliği ve yobazlığı dolayısıyla sataşmaktadır. Hafız Kur‘an-ı Kerim’i güzel ve akaidi ile okurken vaiz yine cahilliğini yaparak saçma sapan bir şekilde Kur‘an’ı mânâlandırarak anlattı, demektedir.

“Kıyās itme baña sālūsı Zihni

Ḥar-ı cev-ḥ‘ārı şā‘ ir şanma yāhū” (G. 267/5)

Bu beyitte şair sālusun şairlik konusunda kendisiyle kıyas edilmemesini istemektedir. Zira sālus bu sahada arpa yiyen bir eşek kadar cahildir.

Divāndan verilen örneklerden başka vâiz, sūfi, zāhid ve hatip ile ilgili başlıca beyitler şunlardır; (G. 1/3, G. 34/3, G. 38/1, G. 44/1, G. 54/4, G. 61/5, G. 64/4, G. 83/3, G. 85/3-7, G. 96/4, G. 97/4, G. 125/4, G. 132/5, G. 140/2, G. 159/4, G. 161/2, G. 172/5, G. 186/4, G. 246/1, G. 305/3).

Hatt ve Hattatlık

İslam kültüründe resim ve heykel gibi resme dayalı sanatların yasak olmasından dolayı duygu ve düşünceler yazıyla sanatlaştırılmıştır. Bu yüzden İslam medeniyetinde özellikle de Osmanlı sahasında çizgi, yazı, el yazısı, mektup ferman gibi birçok manaları¹⁷⁰ kapsayan bu sanat oldukça önem kazanmıştır. Matbaanın da kültürümüze geç gelmesinden dolayı bu sanat meslekleşmiştir. İslam'ın bilime ve kültüre önem vermesinden dolayı da bu meslek erbabları güzeli güzel yazmak konusunda adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Öyle ki değişik yazma maksatlarından dolayı birçok yazı stili de ilme ve yazma havvaslarınca denenmiş oluşturulmuştur.

Edebiyatımızda ise bu yazı istilahları geniş anlamlarda, misâlen; genç ve güzellerin yüzündeki ayrıntıları sanatkârane üslupla birleştirilerek mazmunlaştırılmıştır.

Keşanlı Zihnî de bir kâtip olmasının da etkisiyle hatt sanatıyla ilgili birçok beyit yazmıştır. Şairin hattçılıkla ilgili yazdığı şiirler, genelde sevgilinin yüzündeki ayva tüyleriyle tevriyeli olarak kullanılmıştır.

“Ezber itdim hâtt-ı cānānı tilāvet iderek

Hâfız oldum iderem cān ile K̄ur'an'ı taleb” (G. 20/4)

Beyitte hatt tevriyeli olarak sevgilinin yüzü olarak Kur'an sayfası olarak kullanılmıştır. Şair, sevgilinin yüzü gibi olan Kur'an sayfalarını isteyerek ve severek ezberleyip hafız olduğunu söylemektedir.

“Kıl kalem kim muşhaf-ı ruhsāra yazdı hürde hâtt

Mū-be-mū āyāt-i Nūr'ı şerh u tefsir eyledi” (G. 304/2)

¹⁷⁰ Ahmet Talat Onay, *age*, s. 184.

Beyitte yine hatt ile ilgili ıstılahlar çoğunlukla sevgiliye ait özelliklerle benzerlik kurularak ve tevriyeli olarak kullanılmıştır. Sevgilinin sayfa gibi temiz yüzüne ince kalem nükteli ve ufacık bir şekilde yazılar yazdı. Bu yüzden Nûr suresine benzeyen yüzün inceden inceye titizlikle şerh edildi, denmektedir.

Divândan verilen örneklerden başka hattatlıkla ilgili başlıca beyitler şunlardır; (G. 11/7, G. 15/3, G. 16/3, G. 59/5, G. 71/4, G. 76/1, G. 83/1, G. 105/2, G. 155/2, G. 191/3, G. 200/7, G. 208/3, G. 216/2/5, G. 225/3, G. 226/3, G. 236/1, G. 268/2, G. 275/3, G. 279/3, G. 281/2, 293/1, G. 314/1).

Mûsıkî

Yunancadan diğer dillere geçen mûsıkî genelde seslerin yapısından bahseden sanat ve ilme¹⁷¹ verilen isimdir. Divân edebiyatında mûsıkî terimlerinde çoğu makamlar üzerinden söz oyunları ile sanatkârane bir üslup kullanılır. Divân şairleri mûsıkî makamlarından, mûsıkî aletlerinden, mûsıkî ile ilgili muhtelif kelime, deyim ve terimlerden istifâde ederek çeşitli mazmunlar meydana getirmişlerdir.¹⁷²

Zihnî divânında da mûsıkî terimleri ve makamları sıkça kullanılmıştır. Bazen bir beyitte bazen de bir gazelin tümünde bu terim ve makamlar söz oyunları ile zenginleştirilerek sanatlar yapılmıştır. Divânda isimleri geçen mûsıkî makamları; Bûselik, Gerdâniye, Irak, Hicaz, Uşşak, Şehnâz, Nevâ, İsfahan, Evc, Rast, Acemî, Mevvâl ve Bayatîdir. Ayrıca güfte, ney, beste gibi müzik terimleri de divânda adı geçen terimlerdendir.

“Bûselik olmazsa ‘uşşâka nevâ

Anları ıttmaz ‘Irak ile Hicâz”

(G. 112/3)

¹⁷¹ Ahmet Talat Onay, *age*, s. 336.

¹⁷² Mehmet Arslan, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000, s. 43.

Bu beyitte Bûselik, Uşşak, Nevâ, Irak ve Hicâz mûsıkî makamları olup tümü tevriyeli kullanılmıştır.

“Evc-i istignâda şehnâz itdi ağıyâre velî

Bûselik ‘ uşşāk için oldu nühüfte bir neva” (G. 1/2)

Burada da Evc, Şehnâz, Bûselik ve Nevâ mûsıkî makamları olup yine tevriyeli kullanılmıştır.

“Nerm ider âhen-dilâni nuţk-ı Dâvudî şehâ

Eyler âhenger hadîdi sâha-i sindâna ‘ arz” (G. 144/4)

Bu beyitte de Dâvudî makamı Hz. Dâvud’un sesinin güzel olmasından dolayı tevriyeli olarak sevgilinin sesi bu makamla Dâvud gibi demiri yumuşattığı söylenmiştir.

Divândan verilen örneklerden başka mûsıkî ile ilgili başlıca beyitler şunlardır; (G. 15/5, G. 28/2, G. 77/5, G. 112/3, G. 144/4, G. 174/4, G. 185/3, G. 207/3, G. 248/2, G. 299/1, G. 309/5, K/13).

Tıbb ve Tabîb

Tıbb ilmiyle marûf kişilere verilen addır. Halk arasında hekim olarak bilinip günümüzde doktor kelimesiyle karşılanır. Eski edebiyatımızda çoğul olarak etıbbâ veya vezne göre etıbbe şeklinde de telaffuz edilirdi. Tabiblerin pîri olarak da Lokman hekim, şiirlerde geniş bir kullanım alanına sahiptir.

Edebiyatımızda şifa dağıtan, bu meslek erbabı kişiler her derde deva olup yalnız ölüme ve aşk derdine ilaç bulamayan¹⁷³ ve bu konuda aciz kişiliktir. Şairlere göre hekim bedenî hastalıklara ancak derman bulabilir. Kalp hastalıklarına ancak sevgilinin dudağı ve nefesi çare bulabilir.

¹⁷³ İskender Pala, *age*, s. 435.

Tabib şiirlerde konuya ve amaca göre farklı kişiliktir. Örneğin, tasavvufi şiirlerde tabib, Allah veya pîr-i mugan olan şeyhtir. Ya da aşk şiirlerinde tabib bu sefer sevgilinin ta kendisidir. Gerçek mahiyetteki doktorlar edebiyatımızdaki şiirlerin hemen hemen genelinde muhatap alınmamışlardır.

Tabib Zihnî divânında hattattan sonra en çok adı geçen meslek erbabıdır. Şair beyitlerde tabibden sıklıkla meded ister. Şairin tabibi genelde ya Allah ya da şeyhtir. Ve şair tabibinin aşk acısına ve ıztıraplarına deva eyleyip acılara son vereceği inancındadır.

“Dostlar men haste-i ‘aşkam baña dermân idîñ

Derdimi şûh-ı tabîbe cümle ger ‘ilân idin” (G. 210/1)

Beyitte şair aşk hastalığına tutulmuş bir âşıktır ve dostlarına çağrıda bulunarak merhem ummaktadır. Merhem ise sevgiliye ilân-ı aşktır tabib ise sevgilidir.

“Sende ey şûh-ı tabîbim bendeñe ihsân yok

Dürc-i ihsânında men dil-ğastaya dermân yok” (G. 196/1)

Bu beyitte de tabib sevgilidir. Âşık hastadır ve ilaç sevgilidir. Sevgili ise vefasızdır ve aşığına hiç merhamet etmez, yaralarına devâ olmaz.

“Virip şûh-ı tabîbiñ destine nabz-ı reg-i cāmı

Esir eyle firâş-ı ‘aşka bu cismi devâdan geç” (G. 45/2)

Bu beyitte ise tabib mürşiddir. Şair ise, tasavvufi aşkı tavsiye ederek nabzını ve damarlarını bu tabibe teslim ederek bu aşka esir olup devâ umma, diyerek nasihat vermektedir.

Divândan verilen örneklerden başka tabîb ile ilgili başlıca beyitler şunlardır; (G. 4/1, G. 39/1, G. 45/2, G. 60/1, G. 81/3, G. 94/2, G. 99/2, G. 130/5, G. 133/2, G. 137/5, G. 163/2, G. 234/6, G. 244/4, G. 307/2).

2.7.2. Oyunlar

Gûy u Çevgân

Bir meydanda ata binerek eldeki sopa ile topa vurma suretiyle oynanan bir oyundur.¹⁷⁴ Bu oyunda topa “gûy”, sopaya ise “çevgân” ismi verilmiştir. Şairlerce gûy genellikle sevgilinin yüzü ile ilgili güzellik unsurları ile aşğın gönlü veya başı olarak düşünülmüştür. Çevgân ise bazen sevgilinin saçı, bazen, kirpiği bazen de kaşı olarak tahayyül edilmiştir.

Zihnî'nin şiirlerinde de klasik bir kullanımla geçen bu oyun ıstılahları üç beyitte kullanılmıştır.

“Zihniyâ meydân-i ‘aşk içre serin ğaltân ider

Çapdı gûy-ı vahdeti men ba‘ d-ı çevgân istemez” (G. 113/6)

Şair aşk meydanını çevgân oyununun oynandığı mekâna, kendi başını ise bu meydanda yuvarlanan topa benzetmiştir. Vahdet topunu kullandığını söyleyerek çevgân yani sopa istememektedir.

“Eyle tahrik esb-i nazmı savt-ı mazmûn ile kim

Zihniyâ deşt-i hünerde top ile çevgân seniñ” (G. 198/5)

Bu beyitte de şair kendisini nazm atına binerek hüner meydanındaki top ile çevgâna sahip olduğunu söyleyerek fahriye yapmıştır.

Satranç

Bu oyun iki oyuncu tarafından altmış dört kareye ayrılmış bir tahta üzerinde değerleri farklı on altışar taşı birbirine karşı kullanarak oynadıkları bir oyundur.¹⁷⁵ Bu

¹⁷⁴ İskender Pala, *age*, s. 171.

¹⁷⁵ Mehmet Arslan, *age*, s. 1.

oyunun kuralları, ismi, mahiyeti ve icadı ile ilgili farklı görüşler¹⁷⁶ vardır. Bu tartışmalara ve görüş ayrılıklarına konumuzun dışında olduğu için girmeyeceğiz.

Bu oyunun öğeleri olan şah, oyunun en önemli taşıdır. O alındığında oyun biter. Vezir, ferz, ferzâne gibi isimlerle anılıp oyunda her tarafa gidip gelebilmesinden dolayı kec-rev ismiyle de anılıp hilekâr olarak mazmunlaştırılmıştır. Kale, rûh kelimesiyle de karşılandığı için sevgilinin yüzü olarak tevriyeli kullanılmıştır. Şairlerin kullandığı diğer satranç ıstılahları fil(pil), piyon(beydak, piyade), tahta(bisat), oyuncu(leclâc), açmaz, şah-mat ve kiştir.

Zihnî divânında bu vasıflarıyla birlikte üç beyitte satranç ıstılahları kullanılmıştır.

“Re`y-i nâkış mât ider naç`-ı cihânıñ şâhını

Farz ider tedbîr-i şâ`ib bir piyâde beydağı” (G. 302/3)

Beyitte mât, nat, şâh, farz, piyade ve beydak satrançla ilgili ıstılahlar olarak beyitte mazmunlaştırılmıştır.

“Rûh virip ferzâneler buldu memât

Şâh-ı şatranc oldu bir kişiyle mât” (G. 28/1)

Bu beyitte de rûh, ferzâne, şah, satranç ve mat bu oyunla ilgili ıstılahlar olup birlikte kullanılmışlardır.

¹⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Arslan, *age*, s. 1-25.

IX. NÜSHA TAVSİFLERİ

Keşanlı Zihnî Divân'ının tespit edebildiğimiz beş nüshası bulunmaktadır. Bunlardan ikisi İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nâdir Eserler Bölümü'nde, diğer nüshalar ise Süleymaniye Kütüphanesi, Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi ve Millet Kütüphanesindedir.

1.(S) Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi Bölümü, Nu; 2638

Başlangıç:

*“Ammā ba‘d senet -i seniyye-i şu‘āra-yı sālīfe ve kâ‘ide-i
kadīme-i bülağā-yı sâbıka...”*

İlk beyit:

“Hâk-i pây-i dilrubâdan ğayrı yokdur tütüyâ

Kim o mâder-zâd olan â‘mâlara ide devâ”

Son beyit:

“Avrat-meniş ile er iseñ itme refâkat

Pâk olmuş iken cismiñi sen kılma cenabet”

İstinsah tarihi, H. 1224-1799 olan bu nüshanın müstensihisi bilinmemektedir. 87 varak olan nüsha 214x148 mm ebadında olup, nesih yazı türüyle 15 satır olacak şekilde yazılmıştır. Bazı mahlaslar kırmızı başlıkla olup cildi sert ve kalın bir kâğıtla kaplıdır.

Bu nüshada; bir dibâce ve bir kaside, 316 gazel, bir terci-i bend, bir tarih manzumesi ve bir hatime-i divân olmak üzere 320 manzume bulunmaktadır.

2. (Ü₁): İstanbul Üniversitesi, TY kitaplığı, Nâdir Eserler Bölümü, Nu; TY 00410

Başlangıç:

“Sünnet-i seniyye-i şu‘āra-yı sālīfe ve kâ‘ide-i kādīme-i
būlaġā-yı sābıka...”

İlk beyit:

“Ĥāk-i pāy-i dilrubādan ġayrı yoġdur tūtiyā
Kim o māder-zād olan ā‘mālara ide deva”

Son beyit:

“Avrat-meniş ile er iseñ itme refākat
Pāk olmuş iken cismiñi sen kılma cenabet”

Nüşanın istinsah tarihi ve müntesihi belli değildir. 55 varak olup 215-116 mm ebadında ve her sayfada satır sayısı 15 olacak şekilde tertiplenmiştir. Eserin yazıldığı hattın cinsi ise nesih yazı türüdür. Nüşadaki başlıklar ve mahlas kısımları kırmızı renkle yazılmıştır.

Bu nüşada; mensur bir dibâce, 188 gazel, bir tarih, bir hatime-i divân ve bir terci-i bend olmak üzere 192 manzume bulunmaktadır.

Bu nüsha, diğer nüshalara nazaran en eksik ve en çok tartışma konusu olan nüshadır. Diğer nüshalarda şiirlerin tümü Zihnî mahlasıyla yazılmışken bu nüshada mahlas Zîver'dir.¹⁷⁷

3. (Y): Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nu: Y-303.15

¹⁷⁷ Bu konuyla ilgili tartışma ve çözüm; Mahlas Meselesi; Zihnî Yâhut Zîver, başlığı altında değerlendirilmiştir.

Başlangıç:

“sünnet-i seniyye-i şu‘āra-yı sālīfe ve kıā‘ide-i kıādīme-i
būlaġā-yı sābıķa...”

İlk beyit:

“Ĥāk-i pāy-i dilrubādan ġayrı yoķdur tūtiyā

Kim o māder-zād olan ā‘ mālara ide devā”

Son beyit:

“Avrat-meniş ile er iseñ itme refāķat

Pāk olmuş iken cismiñi sen kıılma cenabet”

Nüşanın İstinsah tarihi ve müntensihi belli değildir. 31 varak olup 224x132-190x85 mm ebadında olup, satır sayısı 27-35 arasında değişmektedir. Aharlı, kremrenk kâġıda ta’lik hatla yazılmıştır. Metin siyah, mahlaslar ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Bu nüshada; mensur bir dibāce, 287 gazel, bir hatime-i divān, bir tarih ve bir de terci-i bend olmak üzere 292 manzume bulunmaktadır. Ayrıca bu nüshada diğer nüshalarda bulunmayan üç gazel mevcuttur.

4.Nüsha(M): Millî Kütüphane, Yazma Eserler Koleksiyonu, Nu: 06.Mil.
Yz.A.8884

Başlangıç:

“sünnet-i seniyye-i şu‘āra-yı sālīfe ve kıā‘ide-i kıādīme-i
būlaġā-yı sābıķa...”

İlk beyit:

“Hāk-i pāy-i dilrubādan ğayrı yođdur tūtiyā

Kim o māder-zād olan ā‘ mālara ide devā”

Son beyit:

“Avrat-meniş ile er iseñ itme refākat

Pāk olmuş iken cismiñi sen kıılma cenabet”

Nüşanın istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Tamamı 48 varak olan bu nüsha 232x170 ebadında ve ortalama 20 satır olacak şekilde tertiplenmiştir. Kartal filigranlı kâğıda ta’lik hatla yazılmıştır. Metin siyah, başlıklar ve mahlaslar kırmızı murekkepledir. Nüşanın dışı kırmızı renkli naylonla ciltlidir.

Bu nüshada; bir dibâce ve bir kaside, 316 gazel, bir terci-i bend, bir tarih manzumesi ve bir hatime-i divân olmak üzere 320 manzume bulunmaktadır.

5. Nüsha(Ü₂): İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, Nu: 894.35-1

Başlangıç:

“sünnet-i seniyye-i şu‘āra-yı sālife ve kâ‘ide-i kadīme-i
būlağā-yı sâbıka...”

İlk beyit:

“Hāk-i pāy-i dilrubādan ğayrı yođdur tūtiyā

Kim o māder-zād olan ā‘ mālara ide deva”

Son beyit:

“Avrat-meniş ile er iseñ itme refākat

Pāk olmuş iken cismiñi sen kılma cenabet”

İstinsah kaydına göre nüsha H. 1199 tarihinde İsmail Efendi'nin öğrencilerinden Kâtip Salih Efendi adında birisi tarafından istinsah edilmiştir. Tamamı 87 varak olan bu nüsha 157X250 mm ebadında ve satır sayısı 15'tir. Dibâcenin ilk ve son varakları ile manzum bölümünün ilk ve son varakları klasik Türk-İslam motifleriyle müzehheptir. Bu durum nüshanın saray kütüphanesi için istinsah edilmiş olabileceği izlenimi vermektedir. Eserin yazıldığı hattın cinsi nesih olup, cildin rengi vişneçürüğü renginde meşin bir kâğıttır.

Nüshanın dibâce kısmında üç ve şiirlerin olduğu bölümde de üç olmak üzere 6 varağı eksiktir. Dibâcede bölümünün sonunda Fânî'ye ait bir gazel ile nüshanın sonunda Mısrî, Mevlânâ ve Sultan Selîm'e ait birer gazel eklenmiştir. Ayrıca diğer nüshalarda olmayan bir tarih manzumesi de bu nüshada mevcuttur. Fakat şair hem dibâcesinde hem de tarih manzumesinde divânını h. 1196 tarihinde bitirdiğini söylemektedir. Bu nüshaya eklenmiş olan tarih manzumesine 1198 tarihi düşürülmüştür. Dolayısıyla bu manzumenin şairin sonradan yazdığı bir manzume olduğu kesindir.

Nüshada müstensih yer yer der kenarlar ekleyerek şairi eleştirmiş bazende övmüştür. Bir gazeline ise kusur bularak müdahale etmiştir.

“Ben cihāndan ‘azm idince Zihniyā ba‘dü’s-selām

Bu ğazel bir tuḥfedir dehriñ ulü’l-elbābına” (G. 281/7)

Beyitine müstensih derkenarda şöyle müdahale etmiştir.

“*Muḥarrir ḥaṭā itmiş. Nüşa-i şaḥîḥe böyle olmağ gerek;*

Ben cihāndan ‘azm idince Zihniyā ba‘dü’s-selām

Bu ğazeller tuḥfedir dehriñ çükür erbābına

Bu durum müstensih'in aynı zamanda iyi bir şair olabileceğini göstermektedir.

Bu nüshada; Mensur bir dibâce ve bir kaside, 302 gazel, bir hatime-i divân, iki tarih manzumesi ve bir de terci-i bend olmak üzere 307 manzume bulunmaktadır.

METİN TESPİTİNDE GÖZETİLEN ESASLAR

1. Metindeki Arapça ve Farsça iktibaslar Arap harfleriyle verilmiş olup, tercüme ve açıklamalar dipnotlarla gösterilmiştir.
2. Arapça ve Farsça kelimelerdeki hurûf-ı med olan “ و، ا، ی ” harfleri “ ā, ī, ū ” şeklinde gösterilmiştir.
3. Arapça ve Farsça mürekkep kelimelerde, kelimeler arasına kısa çizgi işareti “ - ” konulmuştur. gû-be-gû, nev-ḥaṭṭ, dem-be-dem gibi.
4. Farsça isim ve sıfat tamlamalarında izâfet veya terkipler, kısa çizgi “ - ” ile bağlanmış ve “ -i, -î ; -yî, -yi ” şeklinde yazılmıştır.
5. Arapça terkipler ise örnekte gösterildiği şekilde yazılmıştır. İbnü'l-vakt, berdü's-selam gibi.
6. Farsça kelimelerdeki vāv-ı ma' düleler, “ ” işaretiyle gösterilmiştir. ḥ̣āb, cev-ḥ̣ār, ḥ̣āce gibi.
7. Atıf vavları “u,ü; vu, vü “ olarak yazılmıştır.
8. Türkiye Türkçesinde uzun vokal bulunmadığı için Türkçe kelimelerde imâle sebebiyle uzun okunması gereken vokaller transkripsiyonda gösterilmemiştir. Ayrıca zihaf yapılması gereken yerlerde uzatma işareti konulmamıştır.
9. Türkçe kelimelerdeki ve eklerdeki “b” harfi “p” olarak yazılmıştır. “ hep, gidip, başlayıp, koşup” gibi. Arapça ve Farsça kelimelerin ve bazı özel isimlerin metindeki şekilleri değiştirilmeden yazılmıştır. “muṭrib, Râtib Ahmed, taḥarrub, dil-firîb” gibi.
10. Vezne uymayan kelimeler metindeki şekilleriyle yazılmış olup dipnotta vezne uymayan bölümler belirtilmiştir. Bununla birlikte okunuştan kaynaklanan bazı durumlarda vezne uygun olan şekiller esas alınmıştır. “ ḥaṭṭ-ḥaṭ, gülistân-gül-sitân, k'ola, k'eyleme, n'ola” gibi.

11. Divân 18. asrın sonlarına doğru kaleme alınmıştır. Bu dönem şairlerinin eserlerindeki kelime telaffuzlarının tespiti mümkün değildir. Bazı kelimelerin telaffuzunu metinden anlamamız mümkün olmadığı için yazılışları günümüz Türkçesine yaklaştırılmıştır. “señün-señin, anuñ-ānıñ yāruñ-yāriñ, kapucı-kapıcı, oldı-oldu, hecrüñ-hicriñ” gibi.

12. Metinde bazı kelimelerdeki anlamı bozacak harf yanlışlıklarının ve harflerdeki nokta eksikliklerinin büyük oranda müstensihlerin dikkatsizliğinden kaynaklandığı düşünülerek bu hatalar düzeltilmiş ve diğer nüshalarla karşılaştırılıp doğru olan tercih edilmiştir. Farklılıklar ise dipnotla belirtilmiştir. Örneğin; “dahi-daği, fazlını-fazlımı, muğallim-mu‘allim, hūn-cān, hayf-ḥayf, silah-dār- silahdār” gibi. Bunun dışındaki farklılıklar orijinal haliyle yazılmıştır.

13. S nüshası başta olmak üzere tüm nüshalarda atıf vavlarının olmadığı yerler olmuştur. Bu örnekler üslup özelliği olarak değerlendirilerek vezne göre âtif vavları yazılmıştır. “‘ahd peymān-‘ahd ü peymān, nāz niyāza- nāz u niyāza, mekr ālindir - mekr üālindir” gibi.

14. Metin tespiti yaparken Farsça son ekler bitişik yazılmıştır. “gül-şen-gülşen, gülzar- gülzar gibi.

KAYNAKÇA

- AKŞİT, Niyazi, *A'dan Z'ye Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, C.II, Yenişafak Gazetesi Yayını, Ankara, 2004.
- ALPTEKİN, Leyla, *Berberzâde Mehmed Zihnî Divânı'nın Bilimsel Yayını ile Eserin Şekil ve Muhtevâ Bakımından İncelenmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniv. Sosyal Bil. Ens. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007.
- ALTUN, Kudret, *Tezkire-i Mucîb (İnceleme- Tenkitli Metin-Dizin-Sözlük)*, AKM Yayını, Ankara, 1997.
- ‘Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz. Sadık Erdem), AKM Yayını, Ankara, 2014.
- ARSLAN, Mehmet, *Osmanlı (Edebiyat-Tarih-Kültür) Makaleleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2000.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhü'l-Maknûn Fî el-Zeyli 'Alâ Kaşf ü'z-Zünûn 'An Asâmî el-Kutubi Ve'l-Fünûn*, C. I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1945.
- BİLKAN, Ali Fuat, *Nâbî Divânı(Cilt: I-II)*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1997.
- BOYRAZ, Şeref, *Furkanî'nin Şiir Evreni Bağlamında Bir Monografi Denemesi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: I (Haz: Fikri Yavuz, İsmail Özen), Meral Yayınevi, İstanbul, 2000.
- CANIM, Rıdvan, *Edirne Şairleri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2005.
- ÇELEN, Zeliha, *Mehmed Zihnî Keşânî'nin 97 Gazeli İnceleme-Metin*, Boğaziçi Üniv, Sosyal Bil. Ens.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2005.
- DEMİREL, Şener, *XVII. Yüzyıl Klasik Türk Şiirinin Anlam Boyutunda Meydana Gelen Üslup Hareketleri: Klasik Üslup-Sebk-i Hindî-Hikemî Tarz-Mahallîleşme*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S. 4/2, 2009, s. 295.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2005.

ERDEM, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, AKM Yayını, Ankara, 1994.

ERDOĞAN, Mehtap, *Osmanlı Türkçesinde Benzer Yazılışlı Kelimeler Sözlüğü*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2009.

GENÇ, İlhan, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi Giriş*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2008.

GÖLPINARLI, Abdulkaki, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2004.

GÜRBÜZ, İ. Atik, *Osmanlı Şiirinde Berberler*, *Turkish Studies*, Ankara, 2012, s. 7/3, s. 252.

HORATA, Osman, *Has Bahçede Hazan Vakti (XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.

İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994.

İPEKTEN, Haluk- İSEN, Mustafa-TOPARLI, Recep, TOPÇU, Naci-KARABEY, Turgut, *Tezkirelere göre Divân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.

İsmail Belig, *Nuhbetü'l-Âsâr Li Zeyli Zübdetü'l-Eş'ar*, (Haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu), AKM Yayını, Ankara, 1999.

KÖKSAL, Mehmet Fatih, *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2012.

İSEN, Mustafa-HORATA, Osman-MACİT, Muhsin-KILIÇ Filiz-AKSOYAK, İ. Hakkı, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2006.

KAPAL, Nurefşan, *Zatî divânında kozmik unsurlar*, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, S. 169, s. 24.

KILIÇ, Filiz, Şefkat, *Tezkire-i Şuara*, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2005.

Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I(Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı), Bizim büro Yayınları, Ankara, 2001.

Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, II. Cilt, Gregg International Publishers Limited, İstanbul, 1971.

MENGİ, Mine, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1991.

MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008.

Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, (Haz: Cemal Kurnaz), Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Şu'arâ*, (Haz: Pervin Çapan), AKM Yayını, Ankara, 2005.

OKAY, Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.

OLGUN, İbrahim-DRAHŞAN Cemşit, *Farsça-Türkçe Sözlük*, Elhan Kitabevi, Ankara, 1984.

ONAY, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan şiiri sözlüğü*, haz. Cemal Kurnaz, Birleşik yayınları, Ankara, 2007.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2014.

Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ*, (Haz: Adnan İnce), AKM Yayını, Ankara, 2005.

SANDAL, Kerim, *Zîver Divânı*, Marmara Üniv, Türkiyat Araş. Enst, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2007.

TANYERİ, Mehmet Ali, *Örnekleriyle Divan Şiirinde Deyimler*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.

TOLASA, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

TOLASA, Harun, *Klasik Edebiyatımızda Divân Önsöz (Dîbâceler): Lâmiî'nin Önsözü ve (Buna Göre) Divân Şiiri Sanat Görüşü*, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, C: III, İzmir, 1983

TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar(Şahıslar Mitolojisi)*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2000.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

ÜZGÖR, Tahir, *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

TDV, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.

YEKBAŞ, Hakan, *Şehî Bey Divânı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.

YENİTERZİ, Emine, *Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur özellikleri*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı, s. 319.

YILDIRIM, Nimet, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.

YILMAZ, Mehmet, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler(Ansiklopedik Sözlük)*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2013.

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

آ	: Ā, ā	ص	: Ş, ş
ا	: A, a	ض	: Ž, ž
ب	: B, b	ط	: Ṭ, ṭ
پ	: P, p	ظ	: Z, z
ت	: T, t	ع	: ʿ
ث	: Ṣ, ṣ	غ	: Ğ, ğ
ج	: C, c	ف	: F, f
چ	: Ç, ç	ق	: K, k
ح	: H, h	ك	: K, k, Ñ, ñ
خ	: H, h	ل	: L, l
د	: D, d	م	: M, m
ذ	: Z, z	ن	: N, n
ر	: R, r	و	: V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ü, ü
ز	: Z, z	ھ	: H, h
س	: S, s	۷	: Lā, lā
ش	: Ş, ş	ی	: Y, y, I, ı, İ, i
		ء	: ʾ

DIVÂN METNİ

Dībāce-i Dīvān-ı Zihni el-Keşānī¹⁷⁸

Ammā ba^c d¹⁷⁹ sünnet-i seniyye-i şu^c āra-yı sālīfe ve kâ^c ide-i kâdīme-i bülağā-yı sâbīka üzre tertīb-i dīvān u terkīb-i eş^c ār-ı tarāvet-^c unvān itmekden murād maḥzā süfehānīn münclāb-ı mezākını nāv-dān-ı şafāhatdan icrā ve hāşşeten ehl-i hevānīn lu^c b u lehv-i dimāğını işhā degildir. La^c net ol te³ life ki intisāb-ı aḡniyā-yı aşhāb-ı cehl-i mürekkebe vesīle yāhūd imrār-ı evkāt-ı baṭṭālına bir ḥīle ola. Belki ezhān-ı selīmeye delīl ü efhām-ı kerīmeye sebīl ve ol tārīk üzre semt-i noḡşāndan ḥavf¹⁸⁰ u ḥaşyetle firār-ı taḥkīkīnde meyl ü raḡbet birle şavb-ı taḥkīkīde kemāl¹⁸¹ u¹⁸² karar ideler¹⁸³. Pes bu ma^c nā be-ṭabaḡa şī^c r-i mantıḡīnīn ta^c rifidir. Zīrā anlar ^c indinde şī^c r şol bir¹⁸⁴ kâziyye-i (S:2a) muḥayyiledir ki nüfus-ı insāniyyeye¹⁸⁵ bi³ ṭ-ṭāb^c terḥīb ile īrād-ı inḡibāz u terḡīb ile (Ü₂:2a) īrās-ı (Ü₁:2a) inbisāṭ ider. ⁶ *أَخْرَجَ يَأْتِي سِوَالَهُ وَالْعَلَمُ مَعَهُ* mişālī gibi ve kâzāyā-yı sâ³ irede kâziyye-i şī^c r gibi kabz u baştı^c ṭābī^c i¹⁸⁷ yoḡdur, belki anlarıñ kabz u baştı vesāṭat-ı kaşr-ı kâşır ile olur. Fe-ammā vech-i muḥarrer üzre kâziyye-i şī^c riyyede mevcūd olan kabz u baştı idrāk iden ancaḡ nüfus-ı zekiyye-i müsta^c idde-i insāniyyedir ve çünki feylesofān-ı cihān ve taḥrīrān-ı ulu³ l-īkān müşāhede eylediler ki nüfus-ı ḥabīse¹⁸⁸ i ḡayr-i müsta^c idde-i insāniyye kâziye-i şī^c riyyede vaḡī^c olan kabz u baştı idrāk ü iz^c ān anlarıñ muḡtezāsınca tekmīl-i noḡşān eylemezler. Ve¹⁸⁹ anlarıñ ^c indinde kâziyye-i şī^c riyyeye¹⁹⁰ kâzāyā-yı sâ³ ireye müsāvi vü mu^c ādil ve (M: 2a) miyānlarında vuḡū^c -yafte-i şāḡīfe-i şūhūd olan furkān-ı metīnū³ l-bünyāndan¹⁹¹ men ekmelü³ l-vücūh cāhillerdir. Elfāz-ı şī^c riyyeye aḡmişe-i cedīdeden ber-ḡil^c at-ı fāḡire vü emti^c a-yı ciyyededen bir kisve-i bāhire ilbās eylediler ki fenn-i ^c arūzdur. Pes evzān-ı maḡşūş birle mu^c anven u taḡṭī^c at-ı ma^c düde ile müzeyyen olduḡda bundan aḡdem¹⁹² ḡişşe-mend

¹⁷⁸ Dībāce-i Dīvān-ı Zihni el-Keşānī, Y / Dībāce-i Dīvān-ı Zīver Efendi Sellemu'l-lahu Te'ālā, Ü₁.

¹⁷⁹ Bu ifade sadece S nüshasında var.

¹⁸⁰ ḡavf / hīrās Ü₂.

¹⁸¹ firār-ı taḡkīkīnde meyl ü raḡbet birle şavb-ı taḡkīkīde kemāl / firār u şavb-ı kemāl-i taḡkīkīde meyl ü raḡbet birle, Ü₁, Ü₂, Y.

¹⁸² u / bu bağlaç sadece Ü₂ nüshasında var.

¹⁸³ ideler / idesiz S.

¹⁸⁴ bir / Bu kelime S, Ü₂, ve Y nüshalarında yok.

¹⁸⁵ insāniyyeye / insāniye M, Ü₁ / insaniyye Ü₂, Y.

¹⁸⁶ “El-ḡamr-ı yāḡūte siyālet ve ³ l-^c asel merreten muḡayyetu.”

¹⁸⁷ ṭābī^c i / ṭābī^c ātı Y.

¹⁸⁸ ḡabīse / ḡābīse S.

¹⁸⁹ Ve / bu bağlaç sadece Ü₂'de var.

¹⁹⁰ şī^c riyyeye / şī^c r M / şī^c riyye Ü₂, Y.

¹⁹¹ bünyāndan / beyāndan M.

¹⁹² Bu kelime S'de yok.

(S:2b) olmayan nüfūs-ı ba‘ide ve ğayr-i müsta‘idde bu def‘a rābi‘a-yı evzāna dil-dād¹⁹³ ve zābita-yı kavāfiyye üftāde¹⁹⁴ olup űi‘rde vāki‘ olan terġibāt (Ü₁:2b) u terhibābdan inġibāz u inbisāt ide. Pes bu derecede bir nice eűhāű-ı űi‘re heves-kār (Ü₂:2b) ve eknāf-ı űem‘-i űanāyi‘inde leyl ü nehār-ı pervāne vārid-vār devvār oldular. űöyle ki mücerred űi‘r-i hāmīl-i hāmüle-i evzān olmaġla rācih ve mā‘adāsı yalnız nā-mevzūn olmaġla mercūh olmak zu‘munda hāűıl olan hālāvet ile imrār-ı evġāt idip ecsād-ı eűbāhdan def‘-i kelāl u melāligin ervāha müte‘allıġ taġűil-i zevġ u vecd u hāl eylemediler. Vaktā eűātizde-i mezkūre bu hāle vākıf oldular ki vaż‘-ı evzān ve tehzīb-i kavāfi‘-i sedīdetü‘l-erkāniñ kendi murādları ġadar te‘űiri mevcūd olmadı. űi‘re bir libās-ı cedīd¹⁹⁵ daġı ilbās eylediler ki feűāhat u belāġatden murādları bu idi ki dā‘ire-i elfazda evvelā tayhīl, űāniyā evzān u tertīl űāliűā feűāhat-ı kelām rābi‘ā belāġat ve hiss-i nizām mevcūd ola. Lā-cerem‘ulemā-yı ā‘űār u azmāñ ve tā‘ife-i ġurde-űināsān (Y: 2a) bu ġüne suġenden vücūhla memnūn olmuűlardır¹⁹⁶ ve nesr-i (S:3a) ġātırları muġaffā vü mevkūn olup her hālde isti‘māl ve anda mestūr u müstekinn olan terġib ü terhibden istinbāt-ı māl ideler. Vāki‘ā bu űüretde aġsām-ı (Ü₁:3a) ġavġā‘ayān ü envā‘-ı fitne nümāyān oldı. Zīrā‘ulemā-yı rūsūm u süfehā-yı erbāb-ı fūnūn u‘ulūm mevādd-ı erba‘a-yı mezkūreniñ bir maħalde ictimā‘ın lede‘l-mu‘āyenet biñ cān ile pūyān ve űitāb hezārānla¹⁹⁷ cūyān u keűret aűhāb-ı isti‘māl ile¹⁹⁸ nefslerine ittiġād-ı ālet keyf ü yār-ı ġār-ı űitā vü űayf eylediler. (Ü₂: 3a) űöyle ki feűāhat u belāġatı hāvī olmayan eű‘ārı istiűġāl ve ġuű-ı bī-heveslerin istimā‘-ı aġāvil-i nā-tırāűideden pür-melāl eylediler. Gerekse fi‘l-ġaġīġa ġüftār-ı ehl-i ġulūb olsun Yūnus Emre¹⁹⁹ ve miűālīniñ²⁰⁰ ġüfteleri gibi gerek hezliyyāt-ı bürrāniye olsun Türkmeniler u Tükellimālar gibi ve bu ġüne eű‘ār-ı faűīha vü belīġa ile bir ġısmı maħzā kendi kelāl u dünyevīsini def‘ itmekde ġanā‘at ve bir ġısmı eű‘ārı ve eű‘āra²⁰¹ nāzir olan fūnūnu āġir²⁰² ta‘līm ile celb-i ġiġām-ı²⁰³ dünyā ve kesb-i ġurūr u riyāset eyledi ve‘l-hāűıl bunlar daġı kezālīk terbiye vü taġhīr-i ervāh u aġlāġa dāir ve istifādeye ġādir olmadılar. Vaktā (S:3b) neġġādān ġarsū-yı ma‘nā bu üslūba da‘atf-ı‘inān-ı űebdīz-i nigāh (Ü₁:3b) eylediler ki feűāhat u belāġat kendi murādlarınca te‘űir-i tam eylemedi. ġazīye-i

¹⁹³ dil-dād / dil-dāde Ü₁, Ü₂, Y.

¹⁹⁴ üftāde / iftāh S.

¹⁹⁵ libās-ı cedīd / cedīd-i libās M.

¹⁹⁶ olmuűlardır / Bu kelime M’de yok.

¹⁹⁷ hezārānla / hezār ile, Y.

¹⁹⁸ ile / bu kelime S ve M’de yok.

¹⁹⁹ Emre / Emre’m, M, Y.

²⁰⁰ miűālīniñ / eműālīniñ, Y.

²⁰¹ eű‘āra / bu kelime S’de yok.

²⁰² āġir / āġire, M, Ü₁, Y.

²⁰³ ġiġām / ġiġām, M.

şî'riyyeye bir libās-ı cedīd²⁰⁴ daḥi ilbās²⁰⁵ eylediler ki maḳāmāt-ı mūsikīdir. Murādları bu idi ki elfāz-ı muḥayyile vü faşīha vü belīga eşvāt-ı ḥüsne (**M: 2b**) ve usul-i müstaḥsine üzre şayt-ı zībā ile tilāvet ve laḥn-ı ğarrā birle kırā'at oluna. 'Ālem-i bi'z-zarūre ḥayrān u ser-gerdān ve bu zemzmeden²⁰⁶ raḥbū'l-lisān olup ol ṭarafa meyelān ve anda mevcūd olan ḥizāb²⁰⁷-ı raġbet ü rehbetden taḥşil-i inḳibāz u inbisāt-ı²⁰⁸ reyyān olalar. Nefsü'l-emr bir niceler iş bu cāmeye farizata ve bu hengāmeye şifte olmaġla (**Ü₂: 3b**) bi'l-mübādere isti' māle şürü' ü mübāşeret eylediler. Şöyle ki maḳāmāt-ı mūsikīyyeye muḳārin ve lühūn-ı muṭribeye mütevāzin olmayan eş'ār her ne kadar daḳāyık-ı feşāhatla maḳrūn ve ḥaḳāyık-ı belāġatla meşḥūn olsa da iġmaz-ı 'ayn u rāfet²⁰⁹-i şî'rde mevcūd olan ma'ānī vü mezāmine fe eyne dimedikden²¹⁰ şoñra ġüyā eş'ardan murād ancaḳ maḳāmāt-ı mūsikīyyedir. Müfādını 'imā ve nice eşḥāş-ı belīde-i (**S:4a**) iġrā vü ṭavā'yif-i ḥāsire ve sābika ve ḳabā'il-i fāsika-yı sālīfe gibi bu ḥuşuşu kendi hevā vü heves ve ārāyiş-i nefis ü nefeslerine ālet ve aḥz u 'aṭā ve faḳr u ġinālarına ol vechle kemāl-i taḳviye vü istimālat virip tezkiye-i nüfūs ve terbiye-i siḥām u ru'us ile (**Ü₁:4a**) ḳaṭ'ā muḳayyed olmadılar. Vaḳtā üstādlarıñ āyine-i idrāklerinde bu şüret daḥi tāb-nāk olduysa fehmi eylediler ki ḳazā-yı şî'riyye perestiş-ḥāneye müşābih ü mümāşil ve bir ibādet-i kāşāneye muzāri' u mu'ādildir ki maḥalle-i İslāmiyānda vāḳi' olsa mescid ü naşārada giyinse ve Yehūdiyyānda bi'a ve Mecūsiyānda şavma'a ve āteş²¹¹-perestānda āteş-gede tesmiye olunup ve ol ma'bed enva'-ı cevāhir ile tezyin ve aḳsām-ı zevāhir birle ta'yin olunsa küffār-ı dūzāḥ-ḳarār āña mescid tesmiye itmezler²¹² ve ehl-i mescidiñ dīni ḥaḳḳ ve anlara tābi' olmaḳ muḥaḳḳaḳ dimedikleri gibi nev'-i insānda daḥi isti'dād-ı ezeliyye ve ser-mediyyeyi ḥāmil u māye-i Muḥammediyyeye lāyık (**Ü₂: 4a**) u ḳābil olmayanlar fehmi vech-i icād-i eş'āra ṭālib ü iz'ān-ı sebeb-i iḥtirā'²¹³-ı evzāna rāġib olmazlar. Fe emmā derecāt-ı (**S:4b**) mezbūra vü merātib-i mezkūreniñ her birinde anlardan niceler zānū-zede-iḳālīce-i inşāf ve istiṭā'at-āverde-i eşnāf-ı elṭāf olup dā'ire-i derüne dāḥil ve semt-i (**Y: 2b**) serā'ir-i mebdē' vü me'āda vāşil olmaḳdan dūr olmazlar ve erbāb-ı ma'rifet bu ḳadarca (**Ü₁:4b**) menfa'at-ı ḳalīle ḥāṭırası için bu bābıñ²¹⁴ cidd ü ihtimāmı

²⁰⁴ cedīd / cedide M.

²⁰⁵ ilbās / bu kelime S'de yok.

²⁰⁶ zemzmeden / zemzeme-i maṭbū'a, Ü₁ / zemzeme-i maṭbū'adan, Y.

²⁰⁷ ḥizāb / ḥayrāta Y.

²⁰⁸ inbisāt-ı / inbisātla M, Ü₁, Y.

²⁰⁹ rāfet / firāt M / zāş Ü₁ / zāṭ Y.

²¹⁰ dimedikden / dimekden Y.

²¹¹ āteş / bu kelime S ve Ü₁'de yok.

²¹² itmezler / bu kelime Ü₁'de yok.

²¹³ iḥtirā' / iḥtirā' M, Ü₁.

²¹⁴ bābın / bābda M, Ü₁, Y.

vâcib ve ibrâz-i mebâdî vü maķâşidi münâsib ve cem‘ -i eş‘ârî te‘lîf-i resâ‘il-i menşûre üzre râciḥ ü ğâlib gördiler. Zîrâ resâ‘il-i menşûreniñ her faşlında bir mādde ve bâbında bir tarîḳ-i câddeden ziyâde zikr olunmaz. Fe emmâ bir ğazeliñ her beytinde iki maddeden nâķış fikr olunmaz. Faşîḥ ü belîĝ olduĝu (M: 3a) şüretde imdi şarf-ı naķdîne-i himmet-i ‘azîme ve bezl-i maķdûr-ı niyet-i şahiḥe birle ‘âlemiñ külliyyât u cüz‘iyâtına ve dâ‘ire-i ḳudsîyye-i ilâhiyye ve ḥavâdiş-i me‘lûhiyyeye ve nüfûs-ı nâṭıķâ-yı insâniyyeniñ sekâmet ü istikâmet ü sa‘âdet ü şekâvet ü teraḳķi vü tenezzilüne ve umûr-ı dünyâviye ve ḥuşûsât-ı uḥrâviyyeye ve zevâhir ü ‘avâ‘ibe vü ziyâde vü noķşân-ı ma‘ḳûlât vü maḥsûsâta müte‘allik ḥavâss²¹⁵-ı ḥamse²¹⁶-i zâhire vü baṭınânıñ idrâk eylediĝi maḥalden ekşeriyyâ kendi evşâfin (S:5a) olmaķ üzre taḥrîr u bahâne²¹⁷ ile evhâm u ḥayâlât-ı kâzibe-i ‘avâm (Ü₂: 4b) ṭard u tekdîr olundu. Derûn-ı ğazalliyâtında her çend ki mâzî vü müstaḳbelden ihbâr olana murâdı zamân-ı ḥâldir ve her (Ü₁:5a) ne zamândaki ‘unvân-ı ğâ‘ib ü ğâ‘ibede ve mütekellim zikr olundu. Murâd²¹⁸ muḥâṭâb²¹⁹ u muḥâṭabe emr ü tenbîhdir. Kezâlik ḥikâyet aḥvâl-i mâziyeden ḳışâş ü menâķıba mebnî olan maḥaller²²⁰ cümlesi muḥâṭaba ḥiṭâb veyâ muḥâṭebeye ‘itâbdir. Ma‘ hazâ zarûrett²²¹-i evzân yâḥûd tefṭîş-i ezḥân ve yâḥûd mülâḥazat-ı sâ‘ireye ‘atf-ı ‘inân olmaķ tarîḳ üzre eṭrafa vâķi‘ olan iltifâtlarda aḥıbbâ-i nâ-hâzmâ vifdâ sîĝa‘-i mütekellim îrâd ve ehl-i noķşân bu üslûba irşâd olunmuşdur. Ve egerçi ḳaziye-i şî‘riyye-i mantıķiyyûn ‘indeinde ḳazâyâ-yı yakîniyyeden degildir. Lâkin kisve-i evzân u belâĝatı iḳtisâb²²² eyledikde ḳazâyâ-yı yakîniyye vü ğayr-i yakîniyyeye ḥavî oldu. Netekim ḥaḳķında *إِنَّ مِنَ الشَّرِّ لَكُنْ*²²³ vârid oldu ve elfâz-ı Ḳur‘âniyye maḳûle-i şî‘rden tenziye olunmaķ herze-güyân-ı Ḳureyş’iñ eş‘ârından taḳdîs idi. Zîrâ anlarıñ eş‘ârî (S:5b) her ḳadar faşîḥa vü belîĝa olsa da bütûn-ı me‘ânî-yi ğaybiyye vü ilahiyeden²²⁴ ‘ârî ve aḥbâr-ı şahiḥe-i ‘uḳbâviyye²²⁵ berîdir. Elfâz-ı nazm-ı celîle ise min ḥayşu‘l-lafz zirve-i feşâḥat u belâĝatda vâķi‘ olmaḳdan ğayrı (Ü₁:5b) miftâḥ-ı künûz-ı ğayb-i mülk ü melekût olmaķ tarîķi ile me‘câz-ı ‘âlemdir. (Ü₂: 5a) Füşehâ-yı sâ‘ire bu ğüne feşâḥata ḳâdir u muḳtedir olmadıķlarından nazarı ḳat‘ ile

²¹⁵ ḥavâss / ḥavâs M, Ü₁.

²¹⁶ ḥamse / ḥamse M, Ü₁.

²¹⁷ bahâne / bahâne-i yegâne Ü₁, Y.

²¹⁸ Murâd / bu kelime Y’de yok.

²¹⁹ muḥâṭâb / muḥâṭâb Ü₁.

²²⁰ maḥaller / maḥallerde Y.

²²¹ zarûret M, Ü₁, Y / zarût S.

²²² iḳtisâb / iḳtisâ M, Y / iḳtisâ‘ Ü₁

²²³ Şiirde hikmet vardır. (Ebu Davud, Edeb 95, (5011); Tirmizi, Edeb, 63, (2848) / bu Hadîs-i Şerif M nüshasında yok.

²²⁴ ğaybiyye vü ilahiyeden / ğaybiyyeden ve ilahiyeden Ü₁ / ğaybiyye vü el-hakiyyeden Y

²²⁵ ‘uḳbâviyye / ‘uḳbaviyyeden M, Ü₁, Y

muğāyyibat-ı dünyāviye ve uhrāviyyeyi bilmezler ki derece-i i' cāza irtikā ideler. Zīrā iṭṭilā' -ı muğāyyibāt-ı vaḥy-i Rabbāniye tevekkuf ider. Böyle olsa cenāb-ı risālet-i nişābīn²²⁶ eş'āra ne iḥtiyācı olur. Anuñçün şān-ı şerīflerinde ²²⁷ وَمَا عَلَّمْنَا الشُّعْرَ وَمَا يَتَّبِعُونَ 228 Āyet-i kerīme-i 'ināyet-i raqīmesi kezālik şu'arā-yı küffāra maqsūr u maḥzā ol qavm-i menḥuṣ-ı maḥşuṣ u maḥzūrdu. Zīrā bu āyetden şu'arā-yı mü'minīn istiṣnā olunmuşdur.²²⁹ Ve illā enbiyā vü evliyā vü ḥulefā-yı Rāşidīn u aṣḥāb-ı güzīnden niceler dā'ire-i ḡavāyetde dāḥil ve bu ma'nādan anlara ḥiṣṣe-i vāşıl olmaḡ lāzım gelir ki anlarıñ niçe kelimāt-ı mevzūna ve (S:6a) qaşāyid-i mevzūneleri vardır. Āyet-i merḡūmedeki istiṣnā' ile müsteṣnā minh mensūḡdur. Netekim imām-ı Hubbetullahu Endülüsī Risāletü'n-Nāsiḡu'l-Mensūḡ'da buyurur, (M: 3b) (Y: 3a)

سورة الشعراء مكية مائتان وسبع وعشرون آية الآ قوله تعالى والشعراء يتبعهم الغاؤون فاتهازلت بالمدنية في شعراء المشركين ثم إلى آخر السورة فاتهازلت بالمدنية في شعراء المشركين ثم
 هتئذ الله تعالى في شعراء المشركين المسلمين الآ الذين آمنوا وحملوا الصالحات الآية²³⁰

(Ü₂: 5b) Ve hem Ḥassān bin Şābit ve Ka'b bin Mālik ve 'Abdullah bin Revāḡa raḡiyallahu' anhum²³¹ ²³² وَالَّذِينَ هَمَزُوا فِي الشِّعْرِ فِي الطَّاعَةِ فَضَارًا لِسْتِثْنَاءِ نَاسِخًا مِمَّا قَبْلَهُ مِنْ قَوْلِهِ 232 ve bu istiṣnāyī te'yīd iden şuhūd-ı 'ādile ve nedir ki Kitāb-ı Envā' -ı Envārü'l-Meşāriḡ'de ümmü'l- mü'minīn 'Āiṣe Raḡiyallahu 'anhā mervīdir. Ḥ'āce-i büzürg-vār 'aleyhü efselü't-taḡiyāt mescid-i şerīfde Ḥassān içün vaz' -ı minber ve dīn-i İslām'ı hicv iden küffārı hicv itmege izin virdi. Ve bu ebyāt ve bu ebyāt aña mensūbdur, Hüccüvvet Muhammed Afācib 'anhu:²³³ (S:6b)

²²⁶ nişābīn / bu kelime S'de yok

²²⁷“Biz ona şiir öğretmedik, yakışmazdı da”; Yasin, 69/ bu ayet M nüshasında yok.

²²⁸ “Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar.” Şuara, 224 / bu ayet M'de yok

²²⁹ olunmuşdur Ü₁, Y / olunmuşdur S.

²³⁰ “Süretü 'ş-şu'arā-i mekkiye-i ma'itan ve seb' u 'işrūn āyete'l-ākūle te'ala'ş-şu'arā-i yetebehemul-ḡavūn ila uhrā's-süre-ı fatiha bi'l-medīneti fī şu'arāyü'l-mü'şrikīn sümme istiṣnā Allahu te'ālā fī şu'arāyü'l-mü'şrikīnū'l-müslimīn ille'l-lezīne āmenu ve 'amilü 'ş-şāliḡātī'l-āyete.”

²³¹ “Ve 'z-zikkeru hemnā hüve'ş-ş'ir fi't-ṭā'at feşārü'l-istiṣnā-yı nasiḡa'l-ma-ḡable min ḡavle.”

²³² “O düzenbazlardır ki şeytanlara kulak verir ve çoḡu yalan söylerler.” Şu'arā, 223.

²³³ “Peygamberimize onun amcaoḡlu Muḡire b. Hāris b. Abdulmuttalib, dil uzatıp onu hicveden bir şiir yazması üzerine Peygamber şairi Hassan b. Sābit'in verdiği cevaptır.” (Şihāb Siyeri).

وعند الله في ذلك الجناء هجوت محمداً براً حنيفاً
أمين الله شيمته الوفاء فان ابى ووالية وعرضى
لغرض محمد منكم وقاء فان اعرضتمو اعنا ^{الاغتماء الزيادة} اعترنا
وكان الفتح وانكشف الغطاء والافاصر ولضرب يوم
يقول الله فيه من يشاء وقال الله قد ارسلته عبداً
يقول الحق ليس به حفاً تلاقي كل يوم من معدة
سياب او قتال او هجاء فمن يهجو رسول الله منكم
ويمدحه وينصره سوء وجبريل رسول الله فينا
وروح القدس لله ليس له كفاً وزمانزده موجود اولوب

Ve zamānımızda mevcūd olup şırf ehl-i dünyā u şehāvet-ı nefsāniyyeye mübtelā ve eş‘ārı ālet-i lu‘b u lehv ü hevā ve medār-ı intisāb-ı küberā ve ādāt-ı celb ü hüṭām²³⁴-ı dünyā ittiḥāz eylemiş. Ve kibr u ğurūr u ‘unuvv u nüfūr u cengilistān-ı noḳşān-ı ḳābiliyyette irāde-i (Ü₁:6a) meḳṣ u ḥuzūr iden şu‘arā-yı mecāziyye-i müsteşnāda dāḥil olmayıp belki ğavālib-i aḥvāleri müsteşnā minhu ḥāvī vü şāmil olur. (S:7a) (Ü₂: 6a)

ذالك هو الحسرة المبين²³⁵ ve bu fırḳā-yı bed-tefriḳaya nāzirdir ol beyit ki budur²³⁶:

وَلَوْلَا الشُّعْرُ بِالْعُلَمَاءِ يَزُرُّ
لَكُنْتُ الْيَوْمَ اشْتَعْرُ بَيْتًا

Beyt-i mezbūrede ‘ālemden murād ‘ālem-i ḥaḳīḳīdir ki aña ‘ālem-i Rabbānī tesmiye olunur. والعلماء ورثة الانبياء وعدا من كان فيهم سراير²³⁷ ḥadīş-i şerif-i risālet redifleri anlarıñ şānında vārid olmuşdur. Resūl-i ālem mecāzi degildir ki anuñ ma‘rifet-i ilahiyyeden eşer ve āteş-i fevz-i felāḥdan bir şerer mevcūd olmaya. Ve şā’irden maḳsūd şu‘arā-i mecāziyyeden lebīd ü emşāli fırḳā-i maddetü’l-zıkr gibi sāle vü zuḥka maḳūlesidir. Pes bu ta‘rif üzere olan şı‘r vāris-i peygamber olan ‘ālim-i billaha aṭṭarā-yı nāḳışa idicegi hüveydādır. Ğazeliyyāt-i ‘atiye derūnunda vāḳi‘ olan envā‘-ı ma‘ānī ve esnāf-ı mebānī şol üslūb vaḳt-ı maşḥūbı beyān ider ki cüz’iyāt u külliyāt-ı avālim²³⁸-i āfākiyye mişāli ve anıñla nüfūs-ı nāṭıḳā-yı insāniyyede mevcūd olan aḥlāḳ-ı hamīde ve evsāf-ı reddiye ve eṭvār-ı marziyye u ḥalāt²³⁹-ı seniye-i istidlāl oluna. Zīrā kütüb-i ḳavmda (Ü₁:6b) zıkr olunduğı vech ü vecih üzere mevcūdāt-ı ḥāriciyye mevcūdāt-ı (S:7b) zihniyye vü nefsāniyyeye āyine (M: 4a) vāḳi‘ olmuşdur. Her ğazeliñ ebyātında eger mışra‘-ı evvelde mişāli āfāḳī zıkr olund

²³⁴ ḥiṭām / ḥiṭām, M / ḥiṭām Ü₁.

²³⁵ “İşte bu apaçık zıyanın ta kendisidir.” Hacc, 11.

²³⁶ “Velevlā eş-şi‘ri bi’l-‘ulemā-yi yezri Lüknetü’l-yevmü’ş-şi‘ir min lebdī”.

²³⁷ “Alimler peygamberlerin varisleridirler.”, “Ümmetimin âlimleri beni-İsrail’in peygamberleri gibidir.” Hadîs-i Şerîf.

²³⁸ ‘āvālim / ‘ālem, M.

²³⁹ ḥalāt / ḥalāt, M, Ü₁.

ı ise lā-muḥāle mıṣra^c-ı ṣānīde miṣāl fā^c idesince²⁴⁰ mezbūruñ²⁴¹ mūmeṣṣel²⁴² enfüsisi zıkr olunmuşdur. O bi^l-^c akis ve ba^z-ı maḥallerde olur ki kâ^c ide-i teşbīh سنریمہ ایا تانا فی الافاق و فی انفسہم²⁴³ ile āyet-i kerīme ^c ināyet-i resmiyesine işāret olunur. Ve maḳāmāt-ı ta^c bīrāt mesā^l-i ḥaḳḳāniyede müste^c melāt-ı ehl-i mecāz olan gül ü bülbül ve mül ü sünbül²⁴⁴ gibi nesnelere bahş olunmuşdur. Şol mübteğāya binā^{en} ki Ḥāzret-i Şāh-ı Mevlevī Meṣnevī^{de} kerāmetle buyurur:²⁴⁵

حوشتران با شکر لبر
حفتہ اید در حدیث دیوان

Ya^c nī evṣāf-ı mādiḥā-yı dilberān nu^c ut-ı nāz ki eṣyā-yı sā^{ire} birle setr ü ihfā olunmaḳ kemālāt-ı insāniyyeden ba^c zı der ki: “El mecāz-ı eblağ mine^l-ḥaḳīḳa” bu maḥalde nāzirdir. Ve ba^c zı maḥalde teşbīh-i belīğ ṭāriḳince yalnız ādāt-ı teşbīh veyā vech-i müşebbihe ile (Y: 3b) ma^c ā²⁴⁶ veyā müşebbeh ile üçü birden ḥazf olup isti^c āre vechi üzere yalnız müşebbehün bih irād yāḥūd müşebbehün bih lafz-ı müşebbihe izāfe olunur. Ve nice maḥalde²⁴⁷ terkībāt-ı tazammüniyye vefḳince meyānda vāḳi^c olan revābiṭ ü zevābiṭ ḥazf olup (S:8a) ḳārine-i ḳa^{ime}-i isti^mālāt-ı (Ü₁:7a) ^cammeye ittibā^c en kelime-i evvel kelime-i ṣānī birle terkīb olunur. Ve gāh olur ki müğālaṭa vü müşāgābe ^c unvām ile def^c ü ḳuyūd u izāfāt olunmağa şitāb olunur ve mevādd-ı merḳūmeniñ tevsi^c i ḡavā^{il} teşnī^c i dāfi^c ü rāfi^c dir Ve meh-mā emken-ı ṣan^c at-ı belāğata ri^c āyeten ḥaḳḳ-ı kelāma ifā^{olunduğ}dan ṣoñra lisān-ı ^c aṣr iḳtidā-yı elfāz-ı şaḳīle vü keşīfe ki iḳvāl-ı mütenāfire vü mu^c aḳḳideniñ ḡayridir. Terk u kelimāt-ı sebk-i reftār ile edā^c azm ü āheng olundu. Kezālik elfāz-ı müfrede vü mürekkebe fī^l-āṣl mā^{heza} iṣtikāḳ u mā^{haza} isti^c māl ciheti ile zebā-zed u mażrüb olduđu²⁴⁸ üslüb üzre irād olunmaḳda mecsebu^l-tāḳatü^l-beşeriyye ihtimām olundu ki ḥurde güyān-ı cihān u nādire-cüyān-ı zamān

²⁴⁰ fā^c idesince / bu kelime S, Ü₁ ve Y^c de yok.

²⁴¹ mezbūruñ / bu kelime M^c de yok.

²⁴² mūmeṣṣel / timsāl Y.

²⁴³ “Biz onlara hem ufuklarda, hem de kendi nefislerinde delillerimizi göstereceğiz.” Fussilet,53.

²⁴⁴ mül ü sünbül/ sünbül ü mül, M.

²⁴⁵ “Hoşterān bāşed ki sırr-ı dilberān
Hüfte eyyatdur hadiṣ-i digērān”.

²⁴⁶ ma^c ā / ma^c en Ü₁.

²⁴⁷ maḥalde / bu kelime M^c de yok.

²⁴⁸ olduğu / olunduğu Ü₁.

endâhte-i peygüle-i terk ü nisyân ü bâz-dâšte-i avdiyye-i ʔard u bütlân olmaya eşʔarda taḥyil-i mevcûd iken iştirâṭ-ı evzân vech-i mezkûr üzre taʔrif-i ʔarûziyyâne tabʔiyyet birledir. Yoḥsa fîʔl-aşl ʔindeʔl-ḥâkimâ her kelâmına kendiñde terġib veya terhîbi ḥâvî taḥyîl-i mevcûd ola. Ol şîʔrdür. Meşelâ bir mısraʔ-ı mevzûn-ı lisân-ı âḥire tercüme olunsa gerçi vezn u kâfiye mużmaḥill olur. Likin taʔrif-i (S: 8b) şîʔrden sâkıṭ olmaz. Mâdde-i taḥyîl mevcûd (Ü₁:7b) (M: 4b) olduġiçün ve taḥyîl-i terkîbâtta vâkıʔ olan nisbet ü isnâd degildir. Belki münâsebeta vuḳûʔ-ı nisbet ü isnâd ile zuḥûr iden mâddedir. Ve illâ zeyd-i kâʔim terkîbi ki isnâdı müştemildir. Şîʔr olmaḳ lâzım gelir idi. Mâʔhâzâ degildir. Binâberîn bir kaḫîyede taḥyîl bulunmasa aña nezd-i ʔarûziyâtda ve ḥakîm ʔindinde şîʔr ıtlâḳ olunmaz. Her ne ḳadar mevzûn u muḳaffâ olursa da belki aña kelimât-ı mevzûna tesmiye olunur. Netekim ʔaşrımızda bir nice jāj-ḫâyân²⁴⁹ u hezl-güyân bu maḥalde beyhûde daʔvâ-yı şâʔriyyet iderler. Hâzâ²⁵⁰ bühtân-ı ʔazîm merḫûm Nâbî Efendi Ḥâzretleri vücûd-ı taḥyîle ʔişâretle buyurur, beyt:

"Ġaraḫ ebkâr-ı meʔânî söylemedür ey Nâbî
Yoġise köhne suḫan bizde de vâfir bulunur."

Ve yine bir ġazeline bu ḫükmi teʔyiden buyurur, beyt:

"Ḥayfdan münḳaṭiʔ olmuş zene beñzer güyâ
Tâze mażmûn toġurmazsa eger şaḳḳ-ı ḳalem"

Pes şîʔr-i mantıḳî ile şîʔr-i ʔarûz-miyânında nisbet-i ʔumûm u ḫuşûş-ı muṭlaḳ vardır. Ve şîʔr-i ʔarûzî ile kelimât-ı mevzûne miyânında nisbet ʔumûm u ḫuşûş min vech vardır. Ammâ şîʔr-i mantıḳî ile kelimât-ı mevzûne zıddan mütebâyinân-ı ḳabîlden²⁵¹ olup miyânlarında teḳâbül-i tezâd mevcûddur. Ve kelimât-ı mevzûna şümâr-ı şinâyîʔ-i maʔdûde ve (Ü₁:8a) maʔlûmeye maḫsûb olmayıp belki²⁵² sebep-i zuḥûri inşâd-ı eşʔar-ı ʔarûziyeye ḳâdir olmayan cühelânîñ hezeliyyâtıdır. Ve andan dünyevî vü uḫrevî bir fâʔide

²⁴⁹ ḫâyân / güyân Y.

²⁵⁰ Hâzâ / Hâzâ Y.

²⁵¹ ḳabîlden / ḳabîlünden Ü₁, Y.

²⁵² belki / bu kelime Sʔde yok.

me'mül²⁵³ olunmaz. 'Abeş ile iştiğāl ü şevāt-ı (S:9a) mālāyi' inde 'amden iştiğāldir. Meger mübtediyāne nisbetle fehm ü rağbet eş'ār-ı 'arūziyeye mebdāī vāki' ola. Şöyle ki inşād-ı kelimāt-ı mevzūneye imāle-i maḥrec ṭabī' i iderek ḥulūvvü'l-mezāk olup ḥazīz-i kelimāt-ı mevzūneden zirve-i 'ulyā-yı eş'ār-ı 'arūziyeye 'azīmet eyleye ki āşl-ı maḥsūd andadır. Ve taḥyīl-i mezkūruñ ta'rīfī şınāyi'-i fūnūn-ı edebiyeye veşāṭatı birle muḥāṭabı dā'ire-i fikr ü ḥayāle ilkā itmekdir. Gerekse ol muḥayyel fiye²⁵⁴ olan ḳāziyye-i şādīka olsun. El-ḥamr-ı yāḳūte seyyālet gibi teşbīh-i belīğ şan'atı ile el-ḥamr-ı yāḳūta seyyāle fī'l-ḥamr-ı terkībden muḥaffıdır ve gerekse kāzībe olsun el 'aşl-i mirrete mehevve'ate gibi ki mir'at-i tehvī' i 'aşle isnād-ı bāṭıdır. Pes ālet-i taḥyīl-i maḥsūr u maḥdūd olmak mümkün degildir. Zīrā muḥāṭabıñ ḥāline tevaḳḳuf ideriz. Key²⁵⁵ olmak ve ḥālī ez-zihn olmak var ve bunlardan²⁵⁶ her birisi ehl-i mecāzdan ve ehl-i ḥaḳīḳiden olmak var. İmdi anlardan bir kavmi (Ü₁:8b) taḥyīl iden ālāt-i şınāyi' aḥere te'sīr itmez. Ve kezā la'kes (M:5a) zīrā ṭabī' i mecbūle-i insāniyye ancak ḥavf itdügi yāḥūd kendiñde mevcūd olmayup ümmīd eyledügi eşyāyı tefekkür ider. Ammā bir tā'ife-i ḥāsire daḥi vardır ki anlar mādde-i ḥā'ifeyi ve mādde-i me'mūleyi taşavvur eylemezler. Anlarıñ şanı *رَحْمَتِي*.²⁵⁷ 'unvāni ile mañşūş bu ṭavr anlara mañşūşdur²⁵⁸. Ve şā'ir ḥelāl-ı taḥyīlde kendi marziyyātını terğīb ü menfūrātından terḥīb ile muḥāṭabı kendi (S:9b) cānına teshḥūr ol bābda bu üslūb üzre tedbīr eyledügiçün şī're siḥr-i ḥelāl tesmiye olundu, netekim

أَنَّ مِنَ الْبَغْوِ لَسِحْرًا ²⁵⁹ vārid olmuşdur ve küffār-ı ḥak-sāruñ²⁶⁰ Ḳur'ān-ı mübīn ḥaḳḳında; "siḥrdir." didikleri²⁶¹ itlākıñ mā'ḥāzā isti'māli muḳaddeme mebsūte-i mezkūredir. Şöyle ki nüzül-ı Ḳur'āndan evvel inşā u inşād olunan eş'ār-ı mu'ayyileye²⁶² siḥr isnādı vāki' ve elfāz-ı (Ü₂: 8b) muḥayyileniñ siḥr nāmı ile istiğāsı şāyi' idi. Ve bu da'vāya ikvāh²⁶³-ı 'adldir. Ol beyt ki: Mevlānā Cāmī ḳuddise sırrahu's-sāmi buyurur, beyt²⁶⁴:

²⁵³ me'mül / su'āl Y.

²⁵⁴ muḥayyel fiye / muḥayyelün fih Y.

²⁵⁵ key / zekī, M, Y.

²⁵⁶ bunlardan / bunlarıñ Y.

²⁵⁷ "Belki onlar daha aşığdadırlar." A'raf, 179.

²⁵⁸ mañşūşdur / mañşūşdur Ü₁.

²⁵⁹ "Bazı şiiirlerde sihir vardır." Hadīs-i Şerīf.

²⁶⁰ ḥāk-sāruñ / ḥāk-sāruñ M, Ü₁.

²⁶¹ didikleri / diye Y.

²⁶² mu'ayyileye / mütehayyeleye Y.

²⁶³ ekvāh / kivāh, M, Ü₁ / güvāh Y.

²⁶⁴ "Anperi rü-rābā füsün-ı suḥen Teshīr kerdān sebeb-i güyend".

آن برود و رابا فوسو سخر
 بتسخر کردن سحر سبب کونند

Şā' ir-nīst Cāmī sāhīrest ve muṭlaqa sihr fī'l-ḥaḳīḳa telbīs-i muḥayyelden 'ibāret olduđu risāle-i (Ü₁:9a) sihrīyye tām ta' liḳātımızda uşul-i müşteri²⁶⁵ ' ayn üzre işbāt ve nice berāhīn-i ḳāṭi' ā-yı delā' il-i²⁶⁶ sāṭi' a taḳdīmi ile eḳāvil-i zā'ife-i ' avām-ı iskāt olunmuşdur. Hülāşea kelām şı' r muḳāvele-i sihrden olup ālet cezb kılıp ve ādāt-ı muşālaḥa-i muşāliḥ-i cenk ü ḥurūb olmaḳ ḥāṭıra²⁶⁷ vaz' ü icād ve fuşul u ebvābı ol eclden ta' dād olunmuşdur. Pes ' avām-ı nāss²⁶⁸ ḍelālet-i istināsīñ mecālis-i ḡabāvat ve melābislerinde vuḳū' -yafte-i heyākil şuyū' olan şüver-i aḥbār u inşā (S:10a) ve bī-vech usūle ücūbe-i nā-bercā ve sā'ir güft u müsbend ḳarīb u ba' idleri maḥzā libās-ı vezn u ḳāfiyye-i iktisā ve ba' zılar ma' māfīḥ ba' zı luḡāt-ı maṭbū' a ile ārāste yāḥūd evzā' -ı sā'ire ve mergūbe birle pīrāste olmaḳdan nāşī nev- ' amā dilrubā olmaḡla şı' r olmaḳ lāzım gelmez ve el' ān-sellem anlarda daḡi ba' z-ı va' d u va' id-i dūnyevīniñ vücūdı ile terḡīb u terhīb ve cezb-i ḳulūba müte' allıḳ taḳrīb bedī-dār u āşikār olsun. Līkin ancaḡ ol va' de (Ü₂: 9a) muḥtāc ve ba' id-i mezbūrdan ḥāmizü ' l-mizāc olan eşḡāşa maḡşūrdur ve (Ü₁:9b) maḡşūrdur²⁶⁹. Bir kimesne ki ḳuyūd-ı ümmīd ü bīmden ḥālāş ve nefsi ol güne saḡan iḥtiyācdan işḡilāş ide. Elbette anıñ inciżābı ālet-i uḥrāya muḥtāc ve vesīle-i sā'ire ile (M: 5b) vā-beste-i imtizāc olur. Ve kār-ı güzārān-ı devrān ve ustādan zemīn u zamān şı' rlerinde dā' imā mesā' il-i ' aşḡı beyān ve hemīşe rumūz u ādāb-ı muḡabbeti ' ayān eyledükleri bu baḡşa²⁷⁰ nāżīrdır. Vaḡtā şı' r-i tevcihāt-ı mezkūre vü ta' rīfāt-ı mezbūre üzre²⁷¹ (S:10b) revnaḡ-zede-i ' ālem ḳayd u şuhūd ola. İki ḳısmā münḳasım ve iki şekl ile mūrtesim olur. Ḳısm-ı evvelde rūḡ yoḡdur. İż' ānda ḡaḡāyıḡ-ı ' āleme müte' allıḳ nesne zıkr olunmuşdur. Eş' ār-ı şu' arā-i rūsūm ve inżām-ı ' acūze-i A' rāb u Rūm gibi. Pes anlardan kimseniñ ṭaraf-ı āḡiretine dā' ir (Y: 4b) bir zerre ' āid u idma' a-yı rūḡāniyyede bir nesne zā' id olmaz. Zīrā ol kelām-ı seḡāmet iḡtitām-ı envā' -ı pindār ile alūde belki ser-maḡfil²⁷² cehl ü nā-dānīde āsūdedir. Ve ḳısm-I şānīde bir cins-i cāzibe-i rūḡāniyye ve bir güne nā' ire-i heyūlāniyye vardır ki eḡer şerḡ u

²⁶⁵ müşteri / terşri' i Y.

²⁶⁶ ḳāṭi' ā-yı delā' il / ḳāṭi' a vü delā' il Ü₁.

²⁶⁷ ḡāṭıra / ḡāṭırasıçün Ü₁, Y.

²⁶⁸ nāss / nāsuñ Ü₁.

²⁶⁹ maḡşūrdur / bu kelime Ü₁'de yok.

²⁷⁰ baḡşa / baḡşa Ü₁, Y.

²⁷¹ üzre / bu kelime M'de yok.

²⁷² ser-maḡfil / ser-maḡfil M, Y.

tefsir veyâ keşf ü teşhîr olursa ayıķı sekrân u sekrânı lâ-cerem hayrân ider. Ve bu iki kısmıñ miyânını (Ü₁:10a) tefrîķ için Şâh-ı Mevlevî buyurur Meşnevi’de, beyt²⁷³:

جون تيمم باوجود ابدان
علم نقل با دم قطب زمان

(Ü₂: 9b) Pes bu ma’ nâya binâ^c en bir maraz hâ’il ü kâile²⁷⁴ mübtelâ olmuş idim. ‘Acabâ ne vechle taḥlîş-i girîbân mümkün olur diyü (S:11a) müstağraķ-ı deryâ-yı endîşe iken nâ-gâh maraz-ı merķūmuñ indifâ^c ını nâṭıķ bir terkîb dârü bulundı ki nice dürli eczâ ve ‘âķâķîr ṭestîr ve vech-i saḥķ u taḥmîri tedbîr olunmuş idi. İmdi ol eczâyı cem^c u taḥşîl itmek için kû-be-kû ve ḥâne-be-ḥâne cüst u cû ve tekâpü gâh oldu ki²⁷⁵ yine²⁷⁶ eczâ-yı merķūmeden bir nicelerinî esâmîsi taḥrîf olunmuş işâbet itmedi gâh oldu ki eczânıñ aḥkâmı bâṭıl olmuş te’sîr eylemedi. Gâh ri’âyet-i ḥavâṭır eczâ-fürüşânla taẓyî^c -i evķât olundı. Ve’l-ḥâşıl ṭavîl u dırâz-ı meşâķķ-ı ‘azîme birle eczâ-yı merķūmeyi cedîde vü ceyyîd olmak üzere biñ yüz seksân târiḥine gelince cem^c u tekmiñ ve târiḥ-i mezkûre degin²⁷⁷ şudûr²⁷⁸ iden aķvâlimiz ṭard ü taḥmîl²⁷⁹ u târiḥ-i mezbûreden biñ yüz ṭoksân altı târiḥine degin ve devr iden eş‘ârımızdır ki işbu dîvânda şebṭ ü taḥrîr olundular²⁸⁰: Vallahu veliyyu `t-tevfîķ²⁸¹

²⁷³ “Çün teyemmüm bâ-vücûd-ı âbdân
‘İlm-i naķli bâdem ķuṭb-ı zamân.”

²⁷⁴ kâile / kâtile Ü₁, Y.

²⁷⁵ ki / bu kelime S ve M’de yok

²⁷⁶ yine / bu kelime Ü₁ ve Y’de yok.

²⁷⁷ degin / gelince Ü₁, Y.

²⁷⁸ şudûr / mesrûr Y.

²⁷⁹ taḥmîl / taḥḥîl Ü₁ / taḥcîl Y.

²⁸⁰ olundular / olundu M, Ü₁, Y.

²⁸¹ vallahu veliyyü `l-tevfîķ / bu ifade M ve Y’de yok.

KASİDELER

(S: 51b-53a)(M: 30a-31a) (Ü₂: 51a-52b)

Mef'ülü Fā' ilātü Mef' ilü Fā ilün

- 1 Yüz yirde yüz virir baña ol dil-rubā-yı 'aşk
Ol vechile bu dilde olur mübtelā-yı 'aşk
- 2 Zünnār-bend-i ülfetiñem bende ey şānem
Zīrā künişt-i dilde çalındı derā-yı 'aşk
- 3 Seyr-i gül-i nihāl-i gülistāna gitmezem
Geldi göründü baña rūḥ-ı cān-fezā-yı 'aşk
- 4 Ebrūlarıñ kemānna taḥsīn ü āferīn
Umāc-ı cān u dilde ḥadeng-i cefā-yı 'aşk
- 5 Üftādeyem civān-ı 'alemdāra ey gönül
Oldu güşāde 'arşā-yı dilde livā-yı 'aşk
- 6 Madḥakler ile ḳahḳaha u ḥandeler kıla
Geldikce çeşm-i cān-ı ḥazine bükā-yı 'aşk
- 7 Ğavḡā behişt-i vaşla irişmekde destimiz
Dā'imā yaḳar mı hicr ile nāy-ı lazā-yı 'aşk
- 8 Bülbül gibi ḳarīn-i vişāl olmadı füsūs
Feryād ider egerçi bu ḥod-nümā-yı 'aşk
- 9 Kıldım ḥayāl-i ḥāl ile pejmürde kendimi
Kāh-ı vücūdu çekse n'ola kehrübā-yı 'aşk

- 10 Olsa ‘aceb mi çeşm-i dil-i hürde dūr-bīn
Oldu cilā-keşīde aña tūṭiyā-yı ‘aşk
- 11 Uydurdu kendisine şufūf-ı cemā‘ati
Mihrāb-ı ebrūvāna irip muḳtedā-yı ‘aşk
- 12 Ey şūḫ-ı zer-ger āteşin ile eritmesin
İtdi bürāde-sīm velī çūp-sā-yı ‘aşk
- 13 Sīnem delindi yell-i yelellā-yı hier ile
İrdi sımāḫ-ı cāna bu dem şıyt-ı nāy-ı ‘aşk
- 14 Āheng-i ārzūda zemīn ile āsumān
Şaldı cihāna velvele bu hūy hāy-ı ‘aşk
- 15 Dāvūd hūşa virse n’ola farṭ-ı ıztırāb
Ġāyet bülend olur ḫarekāt-ı şadā-yı ‘aşk
- 16 Kıldım menāzil-i kameri mihre müstenid
‘Arz-ı cemāl idince baña mehlikā-yı ‘aşk
- 17 Çārüb-i gerd kibr ü riyā dinse müsteḫaḫ
Sildi süpürdi ḫāne-i ḫalbi şabā-yı ‘aşk
- 18 Ser-menzil-i merāma yetişmez revende-gān
İrşād-ı meslek eylemese reh-nümā-yı ‘aşk
- 19 Ġarḫ-āba virse fikretini dilde ḡam degil
Baḫr-ı vişāl-i yāra aḫar mācerā-yı ‘aşk
- 20 Sāhil-sarāy-ı kāma irişmez sefinemiz
Deryā-yı dilde olmasa ḫaṭ‘ā hevā-yı ‘aşk

- 21 Līmān-ı vaşla eyle ser-felek-i himmeti
Çekdirme baħr-ı fūrķāti ey nā-ħūdā-yı ‘aşķ
- 22 Ĥüccāca geldi ‘aşķ ile say‘-ı tavāf için
Oldu hezār Merve’ye rāciħ Şafā-yı ‘aşķ
- 23 Şehr-i Ĥitā’ya misk-i Ĥotān’la virir şevāb
Yüz biñ şevāba geçse n’ola bir ĥatā-yı ‘aşķ
- 24 Efsūn-ı ā‘ zām olsa ‘aceb mi fesānesi
Efsāne olmadı bu fūsūn Varaķā-yı ‘aşķ
- 25 ‘Ādāt-ı hecri ĥarķ u vişāle kılar heves
Keşf-i kerāmet itse eger evliyā-yı ‘aşķ
- 26 Viridi neşāt u neş’e du‘ā-yı kadeħ gibi
Ṭab‘-ı icābete nesemāt-ı du‘ā-yı ‘aşķ
- 27 Küffār-ı vehmi Ĥayber-i fikr içre katl ider
Düldül-süvār olunca bugün Murtezā-yı ‘aşķ
- 28 Ṭullāb-ı zihka mekteb-i ‘işmetde rüz-i şeb
Ta‘līm-i de’b-i girye imiş mübteğā-yı ‘aşķ
- 29 Sen kühl-i İşfahān’e heveslenme zāhidā
Çeşm-i fu’āda sürme hemān ĥāk-i pāy-i ‘aşķ
- 30 Nādīde çeşm-i kıavs-i kızaħ burc-ı kıavsıla
Oldu resīde añā sihām-ı kıazā-yı ‘aşķ
- 31 Çok kār-bān anda olur maħv u gümşüde
Bir deşt-i bī-nihāyet imiş bu kıazā-yı ‘aşķ

25a- ĥarķ u vişāle / ĥarķ-ı vişāle M.

26a- feşāt u neş’e / feşāt-ı neş’e M.

- 32 Bir mīve almadı bilirim nev-bahār-ı dil
Virdi ḥazāna bāğ-ı vakārı şitā-yı ‘aşk
- 33 Sādāt-ı kadre virdi Yezīd-āne iḥtilāl
Kıldı ḥarābe ‘işmeti Kerbelā-yı ‘aşk
- 34 Hüşyāra ragbet eyler idi ehl-i ibtilā
Deycūr-ı ‘aqlı istese şems-i duḥā-yı ‘aşk
- 35 Ḥod-rāye iltifāt u nigāh eylemez ‘aceb
Yokdur ḥilāf-ı meşreb-i yāra rızā-yı ‘aşk
- 36 Ḥiffetle hūş-mende müvāsāde derd imiş
Ḥaylice kārı baña girān iftirā-yı ‘aşk
- 37 Nā-ehle ragbet eylemedi zevke bak dilā
Ehl-i derūna bühre olur iştikā-yı ‘aşk
- 38 Men‘ -i ṭulū‘ -ı mihre gelen imtinā‘ a bak
Mümkün mi burc-ı dilde bugün iḥtifā-yı ‘aşk
- 39 Oldu ğınā faķīr-i ḥaķīkatde müncelī
Her müflīse virilmedi bu kimyā-yı ‘aşk
- 40 ‘İsā-demān-ı ḥikmetle yerde kalmadı
Ḷārūn-ı kibre olmadı menzil semā-yı ‘aşk
- 41 Rīş-i cenāḥı sāye şalar baña lā-cerem
Uçsa ne deñli evc-i ‘alāda hümā-yı ‘aşk

- 42 Fir‘avn-ı fikr-i ʔa‘na hücüm eylesem olur
Mūsā-şıfāt yedimde iken bu ‘aşā-yı ‘aşk
- 43 Tebşir-bahş-ı şüre-i Fethi kıllp küşād
Açdı tılısım-ı hātırını müşkil-güşā-yı ‘aşk
- 44 İtdim daķıķ-i nükte-şināsāne kendimi
Döndükçe āb-ı rüyumla āsiyā-yı ‘aşk
- 45 Men mizbān-ı derde mürüvvetle söyledim
Mihmān-ı cāna gelse n’ola merhabā-yı ‘aşk
- 46 Rüz-ı cezāya cümle gibi kalmaz ‘ākibet
Dünyāda ehl-i ‘aşka virildi cezā-yı ‘aşk
- 47 Tāb-ı tüvān-ı nazma n’ola gelse irti‘āş
Virdi fütür-ı zihn ü zekāya ezā-yı ‘aşk
- 48 İtmem simāt-ı ehl-i hıreddin nevā ricā
Yeğdir baña faṭir-i gedā müstevā-yı ‘aşk
- 49 Kılmam nigāh-ı lāşe bu vādide Zihniyā
İtse beni hümā n’ola evc-i ‘alā-yı ‘aşk

GAZELLER

1

(S: 11b) (M: 6b)(Ü₁: 10b) (Y: 4b) (Ü₂: 10b)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Hāk-i pāy-i dilrubādan ğayrı yoğdur tūtiyā
Kim o māder-zād olan ā' mālara ide devā
- 2 Evc-i istignāda şehnāz itdi ağyāre velī
Būselik ' uşşāk için oldu nühüfte bir nevā
- 3 Zāhide maḥrem degildir diyü göstermez yüzün
İbn-i vaĳtīñ zevcesidir duĳter-i rez ğālibā
- 4 Dā'imā ' işyāndır şeyḫiñ mürīde nisbeti
Pīr-i fāniniñ elinde bulunur elbet ' aşā
- 5 Şem' -i ' aşkı murğ-ı dil pervāne-veş eyler tavāf
Āteş içre āşiyān itmiş semender Zihniyā

2

(S: 11b-12a) (M: 6b) (Ü₁: 10b) (Y: 5a) (Ü₂: 10b-11a)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Haste-i ' aşk idi dil-i ' ayn şifā olduñ baña
Cān marīz-i ḫicriñ olmuşken devā olduñ baña
- 2 Meh-şifāt tār-ı şeb-i hicrāna düşmüşdü ḫayāl

4b- pīr-i fāniniñ / pīr ü fāniniñ M.

5b- Zihniyā / Zīverā Ü₁.

1b- ḫicrin / ḫicriñ S, M, Y.

Şubḥ vaşlı gösterip şems-i duḥā olduñ baña

- 3 Lāne-i güncişke ‘anḳa geldi kūh-ı Kāf’ da
Evc-i istiğnāyı zabṭ itdiñ Hümā olduñ baña
- 4 Eylerim Mūsā gibi Fir‘avn-ı aḡyāre hücūm
Ol yed-i beyzā ile şimdi ‘aşā olduñ baña
- 5 Sendeki şüretten aldım naḳş-ı maḡz-ı ‘ālemi
Zihniyā āyine-i zihn ü zekā olduñ baña

3

(S: 12a) (M: 6b) (Ü₁: 11a) (Y: 5a) (Ü₂: 11a)

Fā ‘ilā tün Fā ‘ilā tün Fā ‘ilā tün Fā ‘ilün

- 1 Māh-ı ḥüsn-i yār virdi ḳalb-ı ‘uşşāḳa ziyā
Gūyiyā ḳıldı münevver ‘ālemi şems-i duḥā
- 2 Nāzeniniñ ṭab‘ı itmez meyl ehl-i şıḳlete
Cezb ider elbet sebük-cism olsa çubı kehribā
- 3 Men‘ ider aḡyāra gösterme vişāl-i dilberi
El-ḥazer bāṭıl ḳılır envā‘-ı ā‘māli riyā
- 4 Cānsitān olmazsa yāriñ nef‘i olmaz kimseye
Ḳādir-i aḡz olmayandan itme ümmid-i ‘aṭā
- 5 İḡtirāb iden olur ol āfetiñ manzūrı-çün
Zihniyā mihmāna elbette iderler merḥabā

2a-ḥayāl / ḥayāl S.

3b- bāṭıl / ebṭāl M, Ü₁, Ü₂

3b- ider / ḳılar Ü₁

(S:12a) (M: 6b) (Ü₁: 11a) (Y: 5b) (Ü₂: 11a)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Haste-i 'aşka tabīb-i vuşlat itmezse devā
Kimseden kılmaz firāş-ı ğamda ümmid-i şifā
- 2 Bulmadı tedbīr-i nākış birle āsāyiş vücūd
Müstecāb olmaz şürūṭ üzre olunmazsa du'ā
- 3 Her su'āle bir cevāb ü her cevāba bir su'āl
Zıkr olunsa bir haber lāzımdır aña mübtedā
- 4 Ben nice cehd itmeyem kırb-ı vişāle irmege
Haḡ dimişdir *leysü 'l-insānu 'l-ammā sa'ā*
- 5 Şehper-i ma' nā ile pervāz ider şubḡ u mesā
Zihniyā anlar ki oldı evc-i 'irfāna hümā

S(12a-12b) (M: 7b) (Ü₂: 12b)

Mef'ülü Fā 'ilātü Mefā 'ilü Fā 'ilü

- 1 Senden ümmid-i necm-i dil ey mehlikā liḡā
Ey āfitāb-ı baḡt-ı ser-i enbiyā biyā

1a- haste / haste S, Ü₁, Y.

1b- 'aşka / 'aşk S.

1b- tabīb-i vuşlat / tabīb ü vuşlat Ü₂.

3b- zıkr / zıkr Y.

3b- olunsa / olunmazsa S.

4b- “Doğrusu insana çalışmasından başka bir şey yoktur.” Necm; 53/39.

- 2 Baħr-ı siyāh-ı fūrķate elde hūner gerek
Tārīk-i ğarķa virse n'ola rūšenā ŧenā
- 3 Geçmem derim cezīdem iken bint-i rez benim
Taṭlīķa ŧālīḫ olmaz imiŧ da'ımā imā
- 4 Vaŧl-ı Hūseyn hūсне raķīb oldu bir Yezīd
'Aŧķ-ı ṭufeyl semt-i reh-i Kerbelā belā
- 5 Ez-duḫteri olursa n'ola uḫt-ı maḫremim
Pīr-i muġān olunca bize Zihniyā niyā

6

(S: 12b) (M: 7a) (Ü₁: 11a-11b) (Y: 5b) (Ü₂: 11b)

Fā' ilā tūn Fā' ilā tūn Fā' ilā tūn Fā' ilūn

- 1 Saña ŧādī ŧöhre-i bend āh u zār olmaķ baña
Düşdi nāz itmek saña vü lā-bekār olmaķ baña
- 2 Bāġ-ı hūsn içre gülerken gül gibi ol gonca-fem
Nā-sezādır ḫārḫār-āŧām ḫar olmaķ baña
- 3 Kānde irḫā-yı 'inānıñ kandedir būs-ı rikāb
Güçdür esbi terk idip merkeb-süvār olmaķ baña
- 4 Dā'imā ṭab'ım ŧıġār u ṭıfla ülfet kılar
Cā'iz olmaz mūnis-i üns-i kibār olmaķ baña

- 5 Çünkü tiryāk oldu mesmūm-ı riyāya şöhetim
Zihniyā lāyık degildir şimdi mār olmağ baña

7

(S:12b-13a) (M: 7a) (Ü₁: 11b) (Y: 5b) (Ü₂: 11b)

Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün

- 1 Eylemez ma' nā imāmi bir imāma iktidā
Eylesin mi tām olanlar nā-temāma iktidā
- 2 Nūr-ı nev-rüz-ı hayāt-ı sermedī taḥsīl iden
Leyle-i cehl içre eyler mi zalāma iktidā
- 3 Tīga ṭab' iyyet kılar her ḥalde ey dil-i niyām
Tīg-i ammā eylemez aşla niyāma iktidā
- 4 Dā'imā insān-ı en' āmiñ zimāmından çeker
Eylemez insān en' ām u zimāme iktidā
- 5 Bī-nizām olanlara itmezler aşla ser-fürū
Eyleyenler Zihniyā ehl-i nizāma iktidā

8

(S: 13a) (M: 7a) (Y: 4b) (Ü₂: 11b-12a)

Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün

- 1 Yāre itmek ilticā ' ayn-ı sa' ādetdir baña
Ġayra olmağ mültecā maḥzā rezāletdir baña

- 2 Hark-1 'ādāt-1 nekāyişde idip tayy-i zamān
Rū-be-şahrā-yı kemāl olmak kerāmetdir baña
- 3 Mebhaş-1 ma' nāda fehm itdim belāgat neydigin
Söylesem lafz-1 ğalaţ hergiz feşāhtdır baña
- 4 Ehl-i kibr üzre taşadduğdur tekebbür ma' nīde
Zālime zulum eylemek farţ-1 'adāletdir baña
- 5 Dün olur nerm olsa elmasıñ bahāsı Zihniyā
Gevheri kıymet viren tavr-1 metānetdir baña

9

(S: 13a) (M: 7a) (Y: 5a) (Ü₂: 12a)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 'Ayn-1 şādīdir dem-i vuşlatda ki miñnet baña
Rif' at olmaz fūrkat eyyāmındaki 'izzet baña
- 2 Gerçi terciħ eylemiş derdehl-i hicrānı velī
Başka 'ālemdir muvāfiķ yār ile vuşlat baña
- 3 Yār ile bāĝ-1 behişt olsa n'ola veyl ü lazā
Maħz-1 nīrān oldu tenhā saħā-yı cennet baña
- 4 Ten-perestānuñ ta' āmindan fütür itdi zühür
Ma' rifet bābında olmuşdur ğıdā şoħbet baña

- 5 Zihniyā āyīnedir yek digere būd u ne-būd
Geldi adr-ı şıhati gstermege  illet baa

10

(Y: 5a-6b)

Fā  ilā tūn Fā  ilā tūn Fā  ilā tūn Fā  ilūn

- 1 Sevmeseydim ben seni cevr eylemezdi sen baa
Ben baa itdim senin yodur gūnāhi ben baa
- 2 Dāmen-i Yūsof gibi āk-i giribān eylerim
 Aş ile yār olmadı zirā ki pirāhen baa
- 3 Saa kim meyl eylediyse grdū her yūzden ziyān
Hāşılı sūd olmadı bir vech ile senden baa
- 4 Vuşlati hāında fikr eyle bu şeb lā vū ne ām
Bir cevāb ezberle gel yārim şabāh erken baa
- 5 Gūş iderken etmesin abāb aqlā imtinā
Zihniyā tasīn ider bu nazm ile dūşmen baa

11

(S: 13a-13b) (M: 7b) (Y: 5a) (Ü₂: 12b)

Fā  ilā tūn Fā  ilā tūn Fā  ilā tūn Fā  ilūn

- 1 Ey dil itdi renk renk  ārız-ı dilber saa
Virdi avr-ı būlbūli būy-ı gūl-i amer saa
- 2 Āb-ı rūyı āb-ı dest-i yāre kılsa hā-i pā
İrişir cāh-ı zekāndan zezem ü kevşer saa

10. Bu gazel sadece Y nüshasında bulunmaktadır.
2a- hāk / hāk S, Ü₂, Y.

- 3 Ey kıyāmet kām̄et-i mevzūnuñ seyrān için
Hep kıyām itdi kamu dārında mahşer saña
- 4 ‘Āşıkıñ imānına kaşdıñ nigāh-ı hışmıla
Ehl-i İslām’ıñ ziyānı var mı ey kāfir saña
- 5 Şāh-ı Timur’ıñ recāsı geçmedi āhen-dile
Başka hiddet virdi cāna gālībā hañçer saña
- 6 İster āzād eyle ister hıdmetinde kıl esir
İbn-i vaqt oldu kenizek bint-i rez çāker saña
- 7 Deftere nev- haṭṭı taḥrīr eyle sen de Zihniyā
Sāde-rūlar imtinān itmektedir ekşer saña

12

(S: 13b) (M: 7b) (Ü₂: 12b)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Şihhat oldu ‘aşkıñ ile haste-hāl olmak baña
Virdi kuvvet fūrkatıñden bī-mecāl olmak baña
- 2 Perçemiñ baḥşinde eylerken lisāna güft u gū
Ġam degil şöhret-nümā-yı kıyl u kāl olmak baña
- 3 Şūḥ-ı hafāfiñ olur dil vaşlına ārāste
Hoş gelir vā-beste-i şaff-ı ni‘āl olmak baña
- 4 Çün fenā ile bekā ma‘nāsı çıkdı hārice
Çok mı reh-yāb-ı ḥarīm-i lā-yezāl olmak baña

3a-mevzūniñ / mevzūniñ M, Ü₂.

4b ziyānı / zamānı S.

- 5 Cüy-bār-ı ʿaqla şıǵmaz keşti-i semt-i vişāl
Zihniyā lāzım gelir deryā-nevāl olmağ baña

13

(S: 13b-14a) (M: 7b) (Ü₂: 12b-13a)

Fe ʿ ilātün Fe ʿ ilātün Fe ʿ ilātün Fe ʿ ilün

- 1 H̄aber-i yār virirse sāmī ʿ ā cāna şafā
Āşināya viremez külfet-i bī-gāna şafā
- 2 Būy-ı peygām-ı gülü aldı çemenden bülbül
Bu nesīm ile n’ola gelse gülistāna şafā
- 3 Pek şitāb ile olur şem ʿ -i şebistāne dü-çār
Ġālibā bulmağ ümmīd eyledi pervāne şafā
- 4 Yūsuf’ı Mışra ʿ azīz eyledi künc-i miñnet
Bağş idip beyt-i h̄azān mülket-i Ken ʿ āna şafā
- 5 Zihniyā şadr-ı şifā tab ʿ a cilā geldi yine
Bu gāzelden görünür rūha ğidā cāna şafā

14

(S: 14a) (M: 8a) (Ü₁: 12b-13a) (Y: 5b-6a)(Ü₂: 13a)

Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilün

- 1 Rūşenā-yı h̄usni yāriñ rüyına oldu niķāb
Allah Allah āfitāb olmuş hicāb-ı māh-tāb
- 2 Tā seher her şeb gözüm encüm-şümār oldu benim
Ey kıyāmet leyle-i hicriñ baña rüz-i hisāb

4b- h̄azān/ h̄azān S / h̄azan Ü₂

- 3 Laḥm-i ‘uṣṣākı yiyip nūṣ itdi ҡanın ol perī
Hoş baķıṣdı bezm-i ‘iṣretde ṣarāb ile kebāb
- 4 Maḥv olup ‘iṣyānı irmez mi behiṣt-i vaṣlıñña
Dūzah-ı ḥicriñde gördü ṣolki ṣad-güne ‘azāb
- 5 Ğālibā la‘l-i leb-i dildāra buldı dest-res
Ṣanma itdi pāyine bintü’l-‘ineb vaz‘-ı ḥiṣāb
- 6 Eyledim tātār-ı ḥüsne sehm ü ҡavsından ṣu’āl
Bī-tekellüm çeṣm-i ebrūsı ile virdi cevāb
- 7 Zinde-ġāni buldu yār ile raķibi ҡatl iden
Zihniyā dirler günehden ṣoñradır çünkim sevāb

15

(S: 14a-14b) (M: 8a) (Ü₁: 13a) (Y: 6a) (Ü₂: 13a-13b)

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Rām idince çekdim ol sīmin teni ḥayli ta‘ab
Olmadı mümkün suhūlet vechle kesb-i zeheb
- 2 Ṣāķiyā hūm-ḥānede dā’im ҡılar ‘arz-ı cemāl
Mahremi pīr-i muġāniñ ġālibā bintü’l-‘ineb
- 3 İhtikār-ı ḥüsni idenler ‘azl olundu ḥaṭṭla
Vāķı‘ā fetvā ile mekrūhdur ṭalaķu’l-celeb
- 4 İbn-i vaķtiñ seyl-i ġasl-ı duḥter-i rezdir müdām
Dīdesin germābe-i nisvāne naṣb eyler ‘azab

1b- zeheb / zeheb S.

- 5 ‘Azm-i gerdāniye kıldım būselikden Zihniyā
Bir mavāl isterse baş üzre n’ola şūh-ı ‘Arab

16

(S: 14b) (M: 8a) (Ü₁: 13a-13b) (Y: 6a) (Ü₂: 13b)
Mef’ülü Mefā’ilü Mefā’ilü Fe’ülün

- 1 Güller gibi gülmek hele dildāra münāsib
Hār ile hırāş eylemek aġyāra münāsib
- 2 Gendüm iderem hālını der-hātır o şūhın
Bir hābbe-i şeh-dānedir anbāre münāsib
- 3 Hātı eyledi ruhsārını ol yāriñ ihāta
Gül-zāre hücūm itmek ise hāra münāsib
- 4 Ham-ber-hām olup cebhesine turreşi yatmış
Hıfz-ı harem-i daḡme şehā māra münāsib
- 5 Hübān-ı Kıırım’ın olur ebrūsı muḡavves
Zihni bu kemān raġbeti tātāra münāsib

17

(S: 14b) (M: 8a) (Ü₁: 13b) (Y: 6a) (Ü₂: 13b)
Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün

- 1 Hātır-ı ġam-nāki mihr-i dilber ile pür-ṭarab
Rüşenā kesb etdi nūr-ı mäh-ṭabān ile şeb
- 2 Eyler izhār-ı harāret ġayzı iş’āl eylesin

1a- Güller / Maḡllar S, M, Ü₂.

3a- ihāt / ihāt Ü₁, Y.

1a- ġamnāḡı / ġamna ki Ü₁.

1b- mäh-ṭabān / mäh-bān S.

- Nafhla aḥ-gerden iḥrāc olunur zirā leheb
- 3 Nār-ı hier iḥrāk u tenvīr eyledi cān u dili
Cism-i insāna ḥarāretle burūdet virdi teb
- 4 Belde-i dīl şāme-i Hindū ile ma‘ mūr olur
Kāle-i Hind ile abadan olur Şām u Ḥaleb
- 5 ‘Aşkla bārīk olur iḥsām ecsām ehl-i ibtilā
Zihniyā āteşle izmiḥlāl ider hergiz ḥateb

18

(S: 15a) (M: 8b) (Ü₁: 13b) (Y: 6b) (Ü₂: 14a)

Mefā‘īlün Mefā‘īlün Fe‘ūlün

- 1 Vişāl-i yārdır ā‘ lel muṭālib
Anıñçün oldı ‘uşşāk aña rāğīb
- 2 Meşārık keşf-i ḥüsnünden ‘ibāret
Ḥafā senden kināyetdir meğārib
- 3 Vefāsı rüšenā baḥşā-yı dildir
Cefāsı oldu pehnā-yı ğayāhib
- 4 Qabūl emrini sultān-ı ḥüsnün
Re‘āyā-yı maḥabbet bildi vācib
- 5 İrişmez rütbe-i taḥkīke taqlīd
Ḥarīr olmaz ebed nesc-i ‘anākib
- 6 Du‘āsı müntehīniñ oldu maqbūl
Ḥaṭā eyler mi hiç tedbīr-i şā‘ib

- 7 Ben oldım Zihniyā ‘ aşk ile maḥkūm
Cihāna ḥūkm ider elbette gālib

19

(S: 15a) (M: 8b) (Y: 6a) (Ü₂: 14a)

Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilün

- 1 Cem‘ olur ‘ uşşāk semt-i ‘ arız-ı dildāra hep
İctimā‘ eyler ‘ anādil güyiyā gülzāra hep
- 2 Ey Hülāgü t̄ir-i müjgān-ı kemān-ebrūñ ile
Eylediñ ta‘ l̄im-i yağma zümre-i Tātār’a hep
- 3 Cümle İsmā‘ il yāl u bāline ḳurbān olup
Girdi İbrāhim-veş ‘ uşşāk zārıñ nāra hep
- 4 Fi’l-meşel merd-i gürizānı iderler cüst u cū
Anıñçün ehl-i ş an‘ at düşdiler firāra hep
- 5 Rezm-gāh-ı düşmen-i evhām-ı dilde Zihniyā
Bu ğazel ser-‘ asker oldu leşker-i eş‘ āra hep

20

(S: 15a-15b) (M: 8b) (Ü₂: 14b)

Fe ‘ ilātün Fe ‘ ilātün Fe ‘ ilātün Fe ‘ ilün

- 1 Şeb u rüz itmede ‘ aşıkların cānānı taleb
Cesed elbette ider şubḥ u mesā cānı taleb
- 2 Sūziş-i ‘ aşkla ‘ uşşāka gelir iṭminān
İtdi pervāneyi kūr āteş-i sūzānı taleb

- 3 Vech-vār ʿarız-ı dildāra teveccüh kılsam
ʿAndelīb itdi dem-ā-dem gül-i ḥandānı ṭaleb
- 4 Ezber itdim ḥaṭṭ-ı cānānı tilāvet iderek
Ḥāfız oldum iderem cān ile Ḳurʿān'ı ṭaleb
- 5 Nice hayvān-menişān bir birine oldu refīk
Ġam degil eylese insān olan insānı ṭaleb
- 6 Bint-i rezi itse de ḥūri gibi kendin tezyīn
İbn-i vaḳtem iderem ben yine ğilmānı ṭaleb
- 7 İtdürür terk-i vaṭan baña Züleyḥa-yı vişāl
Zihniyā Yūsuf'a baḳ eyleme Kenʿān'ı ṭaleb

21

(S: 15b) (M: 8b) (Ü₂: 14b)

Fāʿ ilā tūn Fāʿ ilā tūn Fāʿ ilā tūn Fāʿ ilūn

- 1 Cān fedādan şoñra yāre var mıdır ḥizmet ʿaceb
Ġitdi varım mā-ḥazer hem mā-melek hem mā-keseb
- 2 Bıkr-i maʿ nā maḥrem olmuşdur baña olmaz cüdā
Uḥtü el-ümm oldu gūyā bende aña aḥḥü'l-eb
- 3 Müflisi inṭāḳ ider baḥş-ı fülūs gümşüde
İftihār eyler neseble gūyiyā ehl-i ḥaseb

4 Cevdet-i bezr ile gelmez gıış-ı maḥşüle şeref
Fi'l-meşel nā-merde neyler ʿ izzet ü ḳadri neseb

5 Mazḥār-ı taşdıʿ olurdu Zihniyā ehl-i sükūt
İtmese işbu ḡazel pür-gūları ḥāmūş-ıleb

22

(S: 15b-16a) (M: 9a) (Ü₂: 14b-15a)

Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilün

1 Yāra ʿ āşıḳlardan envāʿ -ı iṭāʿ atdir edeb
Şāha efrād-ı reʿ āyādan şadāḳatdir edeb

2 Ādemiyyet ādeme İblīs-i naḳd-ı şeytanat
ʿ İlm-i esrār-ı mezāhirden kināyetdir edeb

3 Nā-kes ü nā-merde baḳ elbette ḥalef vaʿ d ider
Merde ʿ ahdinde devām üzre metānetdir edeb

4 Ehl-i şıdḳa dāʿimā izḥār-ı şıdḳ itmek gerek
Ḥāʿin ü bed-meşrebe ʿ arz-ı ḥıyānetdir edeb

5 İltifāt-ı nās ile meftūn olan maḡbūndur
Zihniyā bāb-ı maḥabbetde melāmetdir edeb

23

(S: 16a) (M: 9a) (Ü₁: 14a) (Y: 6b) (Ü₂: 15a)

Mefā ʿ ilün Mefā ʿ ilün Mefā ʿ ilün Mefā ʿ ilün

1 Ḥaṭā icāb ider dānāya naḳz-ı şive-i rifʿ at
Olur bir noḳṭa ile lafz-ı raḥmet vākıʿ ā zaḥmet

- 2 Raġan-1 tīġ-i metīn āhenini eyledi telyīn
Olur gūş-1 kelām-1 hikmet ile mūndefi' hiddet
- 3 Girenler kūy-1 cānāna a' tā-y1 cāna buhl itmez
Şehā aşhābınıñ oldu mekānı sāha-y1 cennet
- 4 Tekāpū eyleyen buldu ġmā-y1 vaşl-1 dildārı
Faķır olmaz cihānda hā' cegān-i şīme-i ġayret
- 5 Sebebsiz Zihniyā olmaz müsebbib muṭlaķā mevcūd
Menūṭ-1 i' tişām oldu sebāk-1 rişte-i ' işmet

24

(S: 16a) (M: 9a) (Ü₁: 14a) (Y: 6b) (Ü₂: 15a-15b)

Meṣ' ulū Meṣ' ilū Meṣ' ilū Fe' ulün

- 1 Ey dil bugün ol yāri bul aġyāra ne hācet
Gülşende nazār kıll güle sen hāra ne hācet
- 2 İftār ide hicrānla çün şā'im-i ġaflet
Ber daḡı aña vaşlla iftāra ne hācet
- 3 Bir kerre eger bulduñ ise zıkr-i Hūdā'y1
Tesbīh çekip külfet-i tekrāra ne hācet
- 4 Bāṭıl dise çün kendine bāṭıl begenirsiñ
Pes Hāķķ didi hāķ kendisine dāra ne hācet

3b- şehā / sühā Ü₁, Y, Ü₂.

2b- daḡı / daḡ S, Ü₁, Ü₂.

- 5 İzhāna hafī olmaya çün hük-m-i haķāyık
Zihni anı eş'ār ile iş'āra ne hācet

25

(Y: 6b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Meclisiñde n pāy-ı aġyārı kesip yābāna at
Destiñi luḫ eyle dūş-ı 'āşık-ı nālāna at
- 2 Şaçma güftār ile taşdı' eyleme ehl-i dili
Sen tüfeng-i intikāmı zāhid-i nādāna at
- 3 Sa' d u naḫs ṭāli' i bilmek murād eyler göñül
Ey müzemmil basin içün Qur'ān'ı meydāna at
- 4 Şayd-ı timsāḫ-ı ma'āni oldu ise maķşūduñ
Şest-i sa' y u ihtimāmı kulzüm-i 'irfāna at
- 5 Zihniyā ḫamdi bu nazm ile idince türktāz
Ḥamdülillah baġladı iştābl-ı istiḫşāna at

26

(S: 16b) (M: 9a) (Ü₁: 14a-14b) (Y: 6b-7a) (Ü₂: 15b)

Mef' ulü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe' ulün

- 1 Nezdīk-i dil-ārāya iren buldu sa' ādet
Kim olsa ba' id āna dinür ehl-i ḫalālet
- 2 Ben şāḫ didim şāḫda ol didi gedāyam
Da' vāsımı bilmez kişiye itme şehādet

- 3 Ol rûḥ-ı muşavver baña dünyâda gerekdir
Merg ericek ey cân-ı ‘azîz saña ne ḥâcet
- 4 Dîdem nice ḥûn-bâr-ı belâ olmaya hergiz
Sen nişter-i hicr ile kıldıḳda ḥacâmat
- 5 Zihnî n’ola müstebiri pend itmese ıslâḥ
Taḥîr idemez cild-i ḥanâzîri debâḡat

27

(S: 16b) (M: 9b) (Ü₁: 14b) (Y: 7a) (Ü₂: 15b)

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

- 1 Ehl-i ‘aşkıñ re’yi buldu ḥükm-i dilberle şübüt
Rüc’at itdi zâta esmâ vü izâfât u nu’ût
- 2 Ḥastanîñ emrâzı def’ olsa yine şıḥḥat bulur
Mûsikî zevḳin virir bir bed-şadâ itse sükût
- 3 Ḥizmet-i hicri edâ itdiñse vaşla ḫâlib ol
Kim saḫın bu bâbda olmaz ḳazâ-yı mâ-yefût
- 4 Âḥ idersem sâkin cennât için olur kebâb
Lücce-i deryâ-yı eflâk içre cism burc-ı ḥût
- 5 Zihniyâ sa’y it ḫayât-ı cavidâni bulmaḡa
Küllî şey’in ḫâlikü’n-vallâhu ḫayyü’l-lâ-yemût

3a- Ol / O Ü₁.

4a- hicr ile / hicrle M.

2a- Ḥastanîñ / Ḥastanîñ Ü₁.

2b- zevkiñ / zevḳin S.

4b- burc / burüc S.

5b- “O Allah ki diridir, asla ölmez”, Kasas, 28/88.

(S: 16b-17a) (M: 9b) (Ü₁: 14b) (Y: 7a) (Ü₂: 15b-16a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Rûh virip ferzâneler buldu memât
Şâh-ı şatranc oldu bir kişiyle mât
- 2 Ey şanem bir kerre görse şüretiñ
Büt-perest olurdu hep Lât u Menât
- 3 Ğam çekersiñ bi-bedel kaldığıña
Hâme feryād u bükâ' eyler devât
- 4 Şavm-ı hicriñ âhiriñ bulanlarıñ
Gündüzi 'ıyd gicesi kadr ü berât
- 5 Bint-i rez demlendi ibn-i vaqtıla
Hayzla Zihni olur bâlig benât

(S: 17a) (M: 9b) (Ü₁: 15a) (Y: 7a) (Ü₂: 16a)

Mef' ulü Mefâ' ilü Mefâ' ilü Fe' ulün

- 1 Deldi hedefi sineleri tir-i cehâlet
Kesdi nice nâ-puhte-yi şimşir-i cehâlet
- 2 Dehliz-i delâletde baq etba' ı çoğaldı
Haylice büyük âdem olur mir-i cehâlet
- 3 Mernüş dahı olsa eger kehf-i cihânda
Lâyân olur elbet aña Kıtmir-i cehâlet
- 4 Sen muştaki-yi dânişi ş orma bulamazsıñ
Şol menba' a kim andan aqar kır-i cehâlet

- 5 Zihni nice taqdire muvafik gele hāşā
Noqşān u Firāvān'la tedbir-i cehālet

30

(Y: 7a)

Mef'ulü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe'ülün

- 1 Tab'ında eger var ise taşvir-i cehālet
Tavriında zuhūr ider o taqşir-i cehālet
- 2 Divāne-i cühhalin olur zabtı müşevveş
Bend eylemese anları zencir-i cehālet
- 3 Anı da mis eyler zer-i ābdan 'ibādı
Tarh olsa āna zerrece iksir-i cehālet
- 4 Peykānı haḫā itmedi umāc-ı mizācı
Kaç def' a atıldı ise ol tır-i cehālet
- 5 Tefriḫ idemez merg daḫı cehil u cehli
Allah ne metin oldu bu teşhir-i cehālet
- 6 Bu loḫma kadar gelmedi kühsār-ı cihānda
Zihni bu funun ejderine şir-i cehālet

31

(S: 17a) (M: 9b) (Ü₂: 16a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Olmadı 'ilm-i şeri' atsiz tarikat 'aḫıbet
Kande ādāb-ı ḫaḫikat kande bāb-ı ma'rifet

- 2 Ma'rifet taḥṣīliniñ vardır şevābı lā-cerem
Kendiniñ mechūlını da'vadır ammā ma'şiyet
- 3 Maẓhar-ı 'avf oldu ikrār eyleyip cehl-i basit
Sāhib-i cehl-i mürekkeb bulmaz āḥir mağfıret
- 4 Hod-şinās olmaz firāş u 'unf-i te'dibe esir
Ḥaste-i terk-i edeb görmez şifā vü 'āḳıbet
- 5 Ülfet iden Zihniyā nādān olur nādānıla
Şoḥbet-i dānā ider insānı 'ālī menkıbet

32

(S: 17b) (M: 10a) (Ü₂: 16b)

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün

- 1 Ārām ki oldu baña gülzār-ı maḥabbet
Şaplandı ayağıma velī ḥār-ı maḥabbet
- 2 Fermānına iqlīm-i dili yazdı ra'ıyyet
Tahtıñ kuralı sineye hünkār-ı maḥabbet
- 3 Āfāḳı n'ola rüşen ider meş'al-i nuṭḳum
Yağdı beni ser-tā-be ḳadem nār-ı maḥabbet
- 4 Oldum yine şahrā-yı cünün içre perişān
Yağma idicek 'aḳlımı Tātār-ı maḥabbet
- 5 Zihni bu gönül olmaz idi vālih u ḥayrān
'Arz itmese ruḥsārını dildār-ı maḥabbet

4a- firāş u 'unf / firāş-ı 'unf S, Ü₂.

(S: 17b) (M: 10a) (Ü₁: 15a) (Y: 7b) (Ü₂: 16b)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 ' Ārız-ı dildār için aġyāre yār olmak ' abeş
Gül diyü āvize-i çengāl-ı hār olmak ' abeş
- 2 Bahr-ı ' aşk içre şınāverler ider terk-i şıyāb
' Āşık-ı ' uryāne hıl' at-pūş-ı ' ār olmak ' abeş
- 3 Çünkü gördüñ dāne-hāy hālını ey mürġ-i dil
Tille-i hūsnüne ol tıflıñ şikār olmak ' abeş
- 4 Āh-ı dil-süz itmeden evlā bükā-yı hicr-i yār
Sāhil-i bahri koyup meyyāl-i yār olmak ' abeş
- 5 Zīr-i pāyinde zemīn-āsā tūrurken dilberīñ
Çerġ-veş hem devr olup hem bī-ķarār olmak ' abeş
- 6 Zehr-i cevri içmiyen tiryāk-ı lütfi neylesin
Semt-i künci bilmeyip cüyā-yı mār olmak ' abeş
- 7 Ehl-i şekke Zihniyā şāhib-teferrüs bakmadı
Esb-i tāzi var iken merkeb-süvār olmak ' abeş

(S: 18a) (M: 10a) (Ü₁: 15b) (Y: 7b) (Ü₂: 17a)*Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün*

- 1 Hārāb-ı kāk-ı ķadre ' işve-i dildār olur bā' iş
Hārābāt içre ol lezzetle oldum rüz u şeb mākīs

3a- hālını / hālını M.

- 2 Ḳādīmî bendesin terk ideli ol yār-ı hercāyi
 Benim cismimde oldu dem-be-dem derd ü elem ḥādīs
- 3 Derūn aḥvāli men‘ u naḳzıla fehm olmaz ey zāhid
 Kem ü keyfiyyetinde olsa şūfī zūhdile bāḥiṣ
- 4 Ta‘ allüm etdi ‘ārif ‘Alleme ‘l-Esmā-yı Ādem’den
 Atası mālma ferzendī oldu gūyiyā vāriṣ
- 5 Ziyān eyler idenler naḳz-ı ‘ahd-i Zihniya ‘ādet
 Virir kefāret elbette yemīninde olan hāniṣ

35

(S: 18a) (M: 10a) (Ü₁: 15b) (Y: 7b) (Ü₂: 17a)
Müfte‘ilün Fā‘ilün Müfte‘ilün Fā‘ilün

- 1 ‘Aşḳla çün ḳalbime eyledi sevdā ḥudūs
 Ḥāṭıra itmekdedir sırr-ı süveydā ḥudūs
- 2 Şūret-i esmā ile eyledim evşāfi terk
 Eyleyicek çeşmime şekl-i müsemmə ḥudūs
- 3 ‘Aşḳ u muḥabbet nedir bilmez idi kimse hiç
 Eylemese vaḳ‘ ā-yi Vāmıḳ u ‘Azrā ḥudūs
- 4 Eyler idi cümle ḥalk nefy-i ebedde ḳarār
 Ḳılmasa iṭlāḳ için nüshāyı illā ḥudūs
- 5 Ḳible-i ma‘nāyı ben bilmez idim Zihniyā
 Sīretime itmese Ka‘be-i ‘ulyā ḥudūs

4a- “İsimleri öğretti.”, Bakara, 31.

4b- nüshā / nüshā M, Ü₁.

(S: 18a-18b) (M: 10b) (Ü₁: 15b-16a) (Y: 7b-8a) (Ü₂: 17a-17b)

Mefā'īlün Mefā'īlün fe'ūlün

- 1 Mu'acceldir vişāli hicri memkūş
Sürūrü müctemi' efgānı mebsūş
- 2 Bizimdir şer'le gülzār-ı cennet
Pederden münṭakıl bir māl-ı mevrūş
- 3 Olur her şey'e ṭālib nefsi sālūs
Sakınmaz kimseden nisvān-ı deyyūş
- 4 Şehādetle bulur da'vā ḥitāmi
Delīl ister begim güftār-ı mebhūş
- 5 Yüzünde Zihniyā Seb'ul-meşānī
Geçindi Fātiḥa'yla merd-i mecdūş

(S: 18b) (M: 10b) (Ü₁: 16a) (Y: 8a) (Ü₂: 17b)

Mefā'īlün Mefā'īlün fe'ūlün

- 1 Murabba' la iḥer şūfī müşelleş
Muraḳḳa' la ider delḳī mülevveş
- 2 Ḳadīm olmaz zārār ey yār-i nāfi'
Deñilse dāḥı hicriñ şimdi muḥdeş

- 3 Baqardı yüzüme dönmezdi ardın
‘Adûlar olmasa hergiz muḥanneṣ
- 4 Nice cem‘ ideyim başıma ‘aqlı
Senin kākülleriñ olduqça münbeṣ
- 5 Kitāb-ı ‘aşk içinde Zihniyā bil
Vişāl-i dilber oldu baña mabḥeṣ

38

(S:18b) (M: 10b) (Y: 7b) (Ü₂: 17b)

Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilün

- 1 Ne ‘aceb ben dir isem zāhid ü bî-‘āra ḥabīṣ
Ehl-i iqbāl dimiş zümre-i idbāra ḥabīṣ
- 2 Beli murdāra müdārāyı bilir ḥalḳ ammā
Diyicek vaḳti gelir gāhice murdāra ḥabīṣ
- 3 Nice imān ider aşḥāb-ı nifāka ‘ārif
Müslime vācib olur kim diye küffāra ḥabīṣ
- 4 Rindi ervāḥ-ı ḥabīse ider icāda kıyās
Kimdir ol kim dimege böylece efkāra ḥabīṣ
- 5 İtme beyhūde su ’āl üzre cevābı Zihni
Aḡniyā cümle didi sâ’il-i cerrāra ḥabīṣ

(S: 19a) (M: 10b) (Ü₁: 16a-16b) (Y: 8a) (Ü₂: 18a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Haste-i 'aşkam bozuldı cünbüş-i nabz u mizāc
Ey tabīb-i hüsn 'aceb eyler misiñ baña 'ilāc
- 2 Hāl-i yāre meyl ider tüccār-ı ma'na ibtidā
Cümleden evvel metā' -1 Hind'e açıldı revāc
- 3 Kāfir-i hüsnüñ baña ihsānını görmek ba' id
Ehl-i İslām'a virir kāfirler elbette hārāc
- 4 Hoşca tut fānūs-ı kalbi şem'-i hüsnünde şehā
El-hazer ta'mir olunmaz bil şikest olsa zücāc
- 5 Yār gitse ğam gelir erbāb-ı 'aşkıñ kalbine
Zihniyā tārik olur hāne nihān olsa sirāc

(S: 19a) (M: 11a) (Ü₁: 16b) (Y: 8a) (Ü₂: 18a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Şol 'arağ kim eyledi ruhsār-ı dilberden hürüc
Mā-i verdiñ 'aynıdır eyler gül-i terden hürüc
- 2 Şah-rāh-ı Ka'be-i vaşlında cāna perçemiñ
Leşker-i 'üryāna beñzer eyledi serden hürüc

2a-Hāl / Hāl M, Ü₁, Y.

4a-hoş / hoş S.

1a-ruhsār / ruhsār S.

- 3 Keşf-i sîm-endâmla ‘uşşâkı ignâ eyledi
Etdi zer maḥbûb gūya şurre-i zerden ḥurûc
- 4 Sünbül-i zülfün dimâğı cānı ‘ıtr-âlûd ider
Gâlibâ ḥoş-bûdur eyler misk-i ezferden ḥurûc
- 5 Zihniyâ cumhûrı terk iden kişi medḥûl olur
Ḳatlı ider düşmen anı kim ide ‘askerden ḥurûc

41

(S: 19a-19b) (M: 11a) (Ü₁: 16b) (Y: 8a) (Ü₂: 18a-18b)

Mefâ ‘îlün Mefâ ‘îlün Mefâ ‘îlün Mefâ ‘îlün

- 1 Cünûn irdi baña dildâr idelden ‘aqlımı tarâc
Gidip malı ğaniniñ oldu gūyâ faqr ile muḥtâc
- 2 Teḥâşi itmedikce ta‘n-ı a‘dâ eyledi tevķîr
İderler tîr-i bārâni urulmaz ise bir amâc
- 3 Nüfûs-ı münşafâne ḥükm ider inşâfla ervâḥ
Nikâḥ ile olur zevcâna ğâlib dâ’imâ ezvâc
- 4 Tavâf iden ider noḳşânıñ ifnâ kūy-ı dildârı
Ḥalâş oldu ğünâhımdan varınca Ka‘be’ye ḥüccâc
- 5 Ḥavâdiş cismimi baḥr-ı ḥayât içre ider tekdîr
İder taḥvîf-i keşti Zihniyâ bil keşret-i emvâc

(S: 19b) (M: 11a) (Ü₁: 17a) (Y: 8b) (Ü₂: 18b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Țurresin hindāz ehl-i 'aşk idip itmekde p̄ic
Gūyiyā bennā ider eşr-i bināda vāz'-ı z̄ic
- 2 Ehl-i istigrākı itdi sâhil-i fikret nigāh
Ĥıfz-ı keşti eyler elbette zevāyā-yı ĥalīc
- 3 Ĥayret-endāz oldı imā-yı na' am çin-i cebīn
Lā-cerem terdīd-i eṭvār eyledi emr merīc
- 4 Aṭlas-ı 'irfāna mendīl-i riyā olmaz nazīr
Saṭḥ-ı beytü 'l-' ankebūt olsun mı pā-dāş-ı nesīc
- 5 'Ākilāne ĥayli pend itdim velī nefsü 'l-emr
Bu ġazel-veş Zihniyā şebt olmadı dīvāna ĥic

(S: 19b) (M: 11a) (Ü₁: 17a) (Y: 8b) (Ü₂: 18b)

Mefā' ilün Mefā' ilün fe' ulün

- 1 Benimle kāfir-i ĥüsn eyledi lecc
Çeker Nemçe Müselmān üstüne mecc
- 2 Merākım gitdi fikr-i ĥālīñ ile
Eṭibbā virdiler ĥülyāya emlec

- 3 Dü-çeşm oldu nıgehle yari hāmīl
Dü-çeşm ile yaqışdı resm-i hevdec
- 4 Şebātı olsada kemdir ‘ avāmiñ
Rekāket gösterir meşinde a‘rac
- 5 Niçin almaz Nebi‘den ırşı Zihni
İderler ‘avn eger zıyq olsa maḥrec

44

(S: 20a) (M: 11b) (Ü₂: 19a)

Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilün

- 1 Zāhid-i nādāna baḫmaz meşreb-i cānān hiç
Mürde cisme iltifāt itsin mi ṭab‘-ı cān hiç
- 2 Çin-i ebrū muttaşıldır emr ü nehīy dilbere
Nāfız olmaz olmasa ṭuḡrāsı bir fermān hiç
- 3 Muşḫāf-ı ḫüsnüñdeki ma‘ nāyı ḫurra añlamaz
Re‘ y ile tefsīr olunmaz āyet-i Ḳur‘ān hiç
- 4 Ma‘ rifet erbābına aşḫāb-ı zühd olmaz bedel
Vāşıl olmaz pāye-i insāna bir ḫayvān hiç
- 5 Cān fedādır mihr-i cān olsam dimiş yāra raḫīb
Olmadı bir vechile ḫinzīrden ḫurbān hiç

5a- fedādır / S, Y, Ü₂

6ab-Merdüm-i dekkāktan inşāf olunmaz ilticā / Ḳande ümmīd olunur şeyṭāndan imān hiç / bu beyit S nüshasında yok.

- 6 Merdüm-i dekkākden inşāf olunmaz ilticā
Kānde ümmīd olunur şeytāndan imān hiç
- 7 Zihniyā oldu belādet bā' iş-i hüsrān-ı cān
Fi'l-ḥaḳīkā zāyi' itmez ādemi iz' ān hiç

45

(S: 20a) (M: 11b) (Y: 8a-8b) (Ü₂: 19a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Hilāl ebrūsını yāriñ görüp mihr-i vefādan geç
Ziyā bulsun kamerle şehir-i dil şems-i duḥādan geç
- 2 Virip şūḥ-ı tabībiñ destine nabz-ı reg-i cānı
Esir eyle firāş-ı aşka bu cismi devādan geç
- 3 İşitirme ḥaṣīr-i secdede gösterme tātāti
Ne bulduñ zāhid işbu sem'a ile bu riyādan geç
- 4 Yürü 'İsā-şifāt ibrā'-ı ekme derdine düşme
Gözüm nūrı amā-yı dideñi gör tütüyādan geç
- 5 Hele Mūsā'yı Fir'avn-ı raḳībe Zihniyā virme
Yed-i beyzāsına bul dest-res şimdi aşādan geç

(S: 20b) (M: 11b) (Ü₂: 19b)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Yāra semt-i nüktehāyı vuşlatı ızhār güç
Şāha remz-i ittihād-ı ülfeti eş'ār güç
- 2 Ketmi teklīf-i şuyū'-ı bā' iş-i teşnī' olur
'Āşık olmak bir belā ikrār güç inkār güç
- 3 Rūze-i hicr ile imsāk eylemek āsān imiş
Likin idrāk-ı simāt-ı vaşl ile iftār güç
- 4 Tünd-edā nev'ā zerāfetdir mülük-ı hastalık
'Āşık-ı fermān-bere bī-vech olan azār güç
- 5 Merd-i nā-meşhūda sem'ān keşf-i esrār eyleme
Zihniyā nefsü'l-emr kıblü'z-zikri izmār güç

(S: 20b)M(38) (M: 11b) (Ü₁: 17a-17b) (Y: 8b) (Ü₂: 19b)*Mef'ülü Fā 'ilātü Mefā 'ilü Fā 'ilün*

- 1 'İndimde yār olursa n'ola ḥüsn ile melīḥ
Ağyār olur nihād-ı maḥabbāne bes kabīḥ
- 2 İ'lān-ı kıal-ı 'aşka ḥafā' olmadı qarīn
Olmaz kināye güftede olduğda ol şarīḥ

2a- ḥafā / ḥafā' Ü₁, Ü₂.

- 3 Ol muğpece tufeyl-i müselmāna beñzemez
İslām ile remīde olur millet-i mesīh
- 4 Eyler hevā būrīde şemātāt-ı hikmeti
Olmaz zel-ā-zel añla şedīd olsa tavr-ı rīh
- 5 İllet-i nādānı kıılma hırāşīde Zihniyā
İlāl olunmaz olsa hūrūf-ı suhan şaḥīh

48

(S: 20b-21a) (M: 12a) (Ü₁: 17b) (Y: 8b) (Ü₂: 19b-20a)

Fā 'ilā tūn Fā 'ilā tūn Fā 'ilā tūn Fā 'ilūn

- 1 Şadra virdi sine bend yāri çözmek inşirāh
İnhilāl-ı müşkil ile buldu sā il infitāh
- 2 Aḳd-i meclīse baña bintü'l-ineb oldu 'ıyāl
Maḥrem itmekdir zenānı ehline kār-ı nikāh
- 3 Ekşeriyā def ider nādānı seyf ü i' tirāz
Ḥaşmı taḥvīfeylemeklikde müsellemdir silāh
- 4 Āb-ı destīñ farkı vardır āb-ı rūdān lā-cerem
Bir degildir mā-yı isfidāc ile mā-i qarāh
- 5 N'ola Zihni evc-i istiḡnāda pervāz eylesem
Ben hümāyam baña envā'ı ma'ārifdir cenāh

2a- meclīse / meclisle Ü₁, Y, Ü₂.

(S: 21a) (M: 12a) (Ü₁: 17b) (Y: 9a) (Ü₂: 20a)

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

- 1 Ruḥ-ı yār ile gelür bu dil-i ğam-ḥāra ferāḥ
Gül-i şad-berg virür bülbül-i gülzāra ferāḥ
- 2 N'ola ikrām-ı fūrū māyeye virse pāye
Gelür iḳbālle vā-beste-i idbāra ferāḥ
- 3 Bāğ-ı 'ālemde şereflendi hünlerle niçeler
Şemerāt eyledi ilḳā-yı hele eşcāra ferāḥ
- 4 Müje vü ḥācib ile ğırralanır şūḥ-ı Kırım
Sehm ü ḳavs ile gelir zümre-i Tātār'a ferāḥ
- 5 Zihniyā şafvet ile buldu secencel-i ḳıymet
Pāk-i maẓmūn virir lehçe-i eş'āra ferāḥ

(S: 21a) (M: 12a) (Ü₁: 18a) (Y: 9a) (Ü₂: 20a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Terk-i aġyār eyleyip dildāra irmekdir şalāḥ
Ḥār u ḥāşā ki geçip gülzāra irmekdir şalāḥ
- 2 Ḥāne-yi virāne-yi aḥlāḳıñı ta' mīr için
Tīşe-i münşād ile mi' māra irmekdir şalāḥ

1a- Ruḥ / Rūḥ S.

1a- ferāḥ / feraḥ Ü₁, Y, Ü₂.

1b-gül-zāra / dil-dāra M.

- 3 Nerd-bān-ı zühd ü inkāre muqayyed olmayıp
Şuffe-i kāşāne-i ikrāra irmekdir şalāh
- 4 Güfte-hāy-ı ‘āmiyān-ı nāsı idip zīr-i pā
Baş egip ‘āriflere esrāra irmekdir şalāh
- 5 Zihniyā hāli bulanlar eyledi terk-i maḥall
Dār-ı istişkāl idip deyyāra irmekdir şalāh

51

(S: 21b) (M: 12a) (Ü₁: 18a) (Y: 9a) (Ü₂: 20b)

Müfte‘ilün Fā‘ilün Müfte‘ilün Fā‘ilün

- 1 Leyl-i riyāya nehār oldu ziyā-yı şabūh
Buldı cesed güyiyā mürde iken tāze rūh
- 2 Eyledi küffār-ı evhām-ı ma‘ārif-i hilāl
‘Asker-i İslām’a ḥaqq virdi gāzāda fütūh
- 3 Oldu sirişküm benim bir ulu tūfān-kim
Ġarḫ olur aña düşen olsa da keşt-i Nūh
- 4 Nuşhunı nāşih atıp sāğarı aldı ele
Yūsuf’ı seyr idicek tevbeyi bozdu nasūh
- 5 Oldu tamām Zihniyā nāme-i pāk gāzel
Āniñçün yazmışam pāyine nām-ı bedūh

2a- hilāl / helāk Ü₁, Y.

(S: 21b) (M: 12b) (Y: 9a) (Ü₂: 20b)

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

- 1 Kızarıp şermle irdi leb-i cānāna kadeḥ
 'Arz-ı la' l eyler imiş al ile mercāna kadeḥ
- 2 İbn-i vaḳt ile ider bint-i reziñ sırrını fāş
 Halkıñ itdi kızılın göz göre meydāna kadeḥ
- 3 Çār-pā gibi ayağ üzre gezerdi her dem
 Şimdi bir pāre qarışdı hele insāna kadeḥ
- 4 Zāhidiñ şavma' asını hiç ziyāret kılmaz
 Sürḥ-serdir ki olur sākin-i meyhāne kadeḥ
- 5 Zihniyā sırça-sarāy idi dil-i virānım
 Kırmadan eyledi ta' mīr anı ferzāne kadeḥ

(S: 21b-22a) (M: 12b) (Ü₁: 18a-18b) (Y: 9a) (Ü₂: 20b-21a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Hārīk-i ' aşka hicr ü fūrḳāt-i dildār olur dūzaḥ
 Hezārāna ḥazān-ı gül-bün-i gülzār olur dūzaḥ
- 2 Varan kūyine yandı nār-ı ' aşk-ı kāfir-i ḥüsne
 Bilir mü' minler anı mesken-i küffār olur dūzaḥ
- 3 'Azāb-ālūd olur tūṭī' şadā-yı zāğla elbet
 Nedīm-i yāre gūş-ı şoḥbet-i aḡyār olur dūzaḥ

- 4 Zülāl-ı hicr-i dilber şüh-ı kibri eyledi taḥhīr
 ʿUṣāta nisbet ile maḡsel-i evzār olur dūzah
- 5 İren dostum viṣāl-i yāre bulmaz soñradan tebʿīd
 Ne şüphe bunda Zihni düşmen-i ebrār olur dūzah

54

(S: 22a) (M: 12b) (Ü₁: 18b) (Y: 9a) (Ü₂: 21a)
Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilün

- 1 Ağniyāya virse rifʿ at ḡam degil dest-i ferāḡ
 Ehl-i istiṣkā-yı teşhir eyler elbet intifāḡ
- 2 Gūdegāna türbetīdir istiḡāmet baḡş iden
 Keç-rev oldu būs-ı dest-i bāḡ-bān itmezse şāḡ
- 3 Rūḡuna cūy ʿālem oldu mübtelā-yı ṭaʿ n olan
 Vāḡıʿ āḡılmaḡda imdād-ı felāḡan seng-lāḡ
- 4 Nāfiʿ i iḡbār ile eyler muzır vehm ü hirās
 Semm gibi kār itdi reng-i sebz-i āb-ı isfināḡ
- 5 ʿAks-i reʿy-i tabiʿ oldu levnine āyinenüñ
 Zihniyā aşḡbınıñ ḡāline peyrevdir şimāḡ

55

(S: 22a-22b) (M: 12b) (Ü₁: 18b) (Y: 9b) (Ü₂: 21a)
Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilün

- 1 Şavt-ı ʿaḡla virdi lüknet būs-e-i çāḡ-ı zenāḡ
 Lā-cerem iḡdās ider saʿālī nūş-ı āb-ı yaḡ

1a- Şavt / Şüret Ü₁

- 2 Hürmet itmek vâcib oldu sâkiyâ bint-i reze
Ol benim uhtımdır aña olmuşam gūyâ ben âh
- 3 Mürğ-i kalbi şayd için ol tıfl-ı kebg-endâma bak
Dâne-i hâlin döküp dâm-ı nigâhın kıldı fahh
- 4 Tünd-bād-ı aşğdan bulmaz ser-i aşık rehâ
Âniñçün dâ'imâ oldu buğâr-âlûde şah
- 5 Şüst vuşul kıl şöhet-i irfânla noqşânıñı
Zihniyâ şabun ider eşvâbdan ref-i vesah

56

(S: 22b) (M: 13a) (Ü₁: 19a) (Y: 9b) (Ü₂: 21b)

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Benem ol kuş beyinli ehl-i zühdün başına gülmiñ
İderler bir nice zâğ-ı siyâhı gūyiyâ der-siñ
- 2 Tırâş itdi ğam-ı zerrin-i yâri dilden ol âfet
Mücerrebdir hücüm-ı kal'ı eş'âr itmede zer-niñ
- 3 Hukûk oldu esâs-ı ittihâdı eyleyen terfih
Dırahtı müstekillen üstü-vâr itmekde dâ'im biñ
- 4 Heyülâ-yı zamân ile olur a'râz kevn-âbâd
İder işbât umūruñ tül u arziñ lâ-cerem țariñ

2b- zer / bu kelime S, M ve Ü₂ nüshalarında yok.

- 5 Zen-i kem-dāmene oldu mezekker Zihniyā ğālib
N’ola dāmen-i ‘ arzı kīr-i muġlem eylese tevsīh

57

(S: 22b) (M: 13a) (Ü₁: 19a) (Y: 9b) (Ü₂: 21b)

Fā ‘ilā tūn Fā ‘ilā tūn Fā ‘ilūn

- 1 ‘ Arz-ı ruhsār eyledi ‘ uşşāka şūh
Bāġ-bāna virdiler bir dāne hūh
- 2 Yār olur hūy-gerde tāb-ı şermle
Ādemi ta‘ rīk ider zīrā kedūh
- 3 Bir degil düşünām u ta‘ n u i‘ tirāz
Cāy-ı senge olmadı kā’im külūh
- 4 İbn-i vaġte pend ider pīr-i muġān
Zem ider tavr-ı civānānı şüyūh
- 5 Muşhafımdır vechi yāriñ Zihniyā
Āyeti te’vīl ider ehl-i rūsūh

58

(S: 22b-23a) (M: 13a) (Ü₂: 21b-22a)

Fā ‘ilā tūn Fā ‘ilā tūn Fā ‘ilā tūn Fā ‘ilūn

- 1 Tekye-i tende inābet ‘ arz idermiş cāna şeyh
Mürşid itmek yā mürīd olmaġ diler cānāna şeyh

3a- düşünām / düşünem S, M.

5b- ehl / bu kelime Y nüshasında yok.

- 2 Şīne şāf olmak için ser-ḥalkā-i tevḥīdde
Çekdi dildārı şafā-yı ‘aşkla meydāna şeyḥ
- 3 Ser-ṭarīḳ olmaz mı erbāb-ı sülūke ḥüsn-i ḥāl
Dā’im eyvallah idince zümre-i ḥübāna şeyḥ
- 4 Gāh ḥalvet gāh şoḥbet gāh ḥatm-i ḥācegān
Bend ider dervīşi elbet çile-i merdāne şeyḥ
- 5 Āşinā-yı sırr-ı vaḥdetdir murādım Zihniyā
Yohsa olmaz ‘ālem-i keşretde her bī-gāne şeyḥ

59

(S: 23a) (M: 13a) (Ü₁: 19a-19b) (Y: 9b) (Ü₂: 22a)

Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün

- 1 Perī pindārı yaqđım ‘aşk-ı yāre herçi bād-ā-bād
Semender gibi girdim bende nāra herçi bād-ā-bād
- 2 İçip zehr-āb-ı ‘aşkıñ istedim tiryāḳ-ı zülfiñden
Düşüp bahra şarıldım zeyl-i māra herçi bād-ā-bād
- 3 Bugün Baḥḥā-yı lādan Yesrīb-i ilāya hicretde
Şıgındım gār-ı sevdā-yı nigāra herçi bād-ā-bād
- 4 Zemīn-i ḳalbe ‘İsā-yı maḥabbet nāzil olduḳda
Helāk irdi hemin deccāl-ı ‘āra herçi bād-ā-bād
- 5 Saña ey kil-k-i ḳudret ṭa’ n iden cehl-i mürekkebdır
Yakışmış ḥaṭṭ aña ḡadr u Ğaddār’a herçi bād-ā-bād

1b- nāra / tāze S.

3b-nigāra / inkāra M.

56/3, 4, 5, 8 Y nüshasında yok.

- 6 Gül-i şad-bergi bulmaḵ niyyetile bāḡ-ı ‘ālemdede
Yöneldim bülbülâ ecnâs-ı ḥâra herçi bād-â-bād
- 7 Gümüş nāmında bir zer-ger civānın dest-i zılmünden
Giribānımı itdim pāre pāre herçi bād-â-bād
- 8 ‘Azāb-ı dūzaḡ-ı berd ü şitādan ḵurtulup ey dil
Yetişdim zevḡ-i cennāt-ı bahāra herçi bād-â-bād
- 9 Görüp zindān-ı ‘aḡıñ revzeninden Zihniyā ‘aşḡı
Ḳarārı eyledim tebdīl-i firāra herçi bād-â-bād

60

(S: 23b) (M: 13b) (Ü₁: 19b) (Y: 9b-10a) (Ü₂: 22a-22b)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 ‘Āşıḡam tıfl-ı ṭabībiñ ḥālidir baña murād
‘İllet-i ‘aşḡa eṭibbā virdiler ḥubbu `r-reşād
- 2 Meyl-i şūḡ-ı nev-tırāşı iltizām itsem n’ola
Fesh-i bey‘e ḡādir olmaz mültezem düşse ḥaşād
- 3 Ḳat‘ı ‘aşḡ kāfir-i ḥüsn itmede ehl-i ḡazā
Lā-cerem kāfir hücüm itse olur vācib cihād
- 4 Kāle-i āyat-i ḥüsnü bilmedi sālūs lar
Bulsa muşḡaf ḡam degil sūḡ-i nāsārada kesād

56/ 6. Beyit Ü₁ nüshasında 3. Beyit olarak geçmektedir.

56/7 Ü₁ nüshasında 4. Beyit olarak geçmektedir.

56/3-5 beyitleri Ü₁ nüshasında yok

- 5 Tuħfe kıldım āsaf-i dehre bu nazmı mūr-veş
Zihniyā verdim Süleymān'a yine faħz-i cerād

61

(S: 23b) (M: 13b) (Ü₁: 19b) (Y: 10a) (Ü₂: 22b)

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

- 1 O mehiñ ħüsni ile buldu ziyā şehri ü beled
Eşer-i rüĥiladır pertev-i ikrāz-ı cesed
- 2 Dīdemi rü' yet-i ħāk-ı rehiñ eyler pür-nür
Tütüyā ile olur nefsi'l-emr def' -i remed
- 3 Görünür ehl-i mecāz içre ħaķīķat ħaddi
Ĥarf-i taĥķīķ durur nām-ı nümā-dāde-i ħadd
- 4 Kim iderdi hele bīnī sīni elfe teşbīh
Eger ebrüsü o şūĥiñ meşelā olmasa medd
- 5 Zihniyā zāhidi fermān ile ħard itdi o yār
Şāha' āşī olanı eyledilernefy-i ebed

62

(S: 23b-24a)(M: 13b) (Ü₁: 20a) (Y: 10a) (Ü₂: 22b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Ehl-i aşķ olmaz civār-ı yār-i pür-fenden ba' id
Andelib olsun mı hiç eṭrāf-ı gülşenden ba' id
- 2 Ĥāric-i ruĥsārı itmiş şahne-veş ħāli mekān
Dānedir güyā ki kalmış ħurb-ı ħirmenden ba' id

5b- yine / bu kelime S nüshasında yok.

- 3 Duĥter-i rezden ebu 'l-vaĥt itdi isti' fāyı ĥatt
Şev-her oldu nükte-i taṭlīķ ile zenden ba' id
- 4 Ṭab' -ı cānāna gelip nefret beni terk eyledi
Sāķıṭ olsa i' tidāl-i rūḥ olur tenden ba' id
- 5 Zihniyā itmez melek şeytāna elbet i' tibār
Ey raķib olsa ' aceb mi dil-rubāsından ba' id

63

(S: 24a) (M: 13b) (Ü₁: 20a) (Y: 10a) (Ü₂: 23a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Yandı her kim ĥazķ-ı ' aşķ içre eyler ise ķu' ud
Oldu nār aşķāb-ı uĥdūda zihī zatü 'l-veķūd
- 2 Ol Yehūdī dilberi ' uşşāķa cevri etse
Düşmen-i dirīne-i İslāmiyān oldu Cehūd
- 3 İltifāt-ı yār ile itmez baña yāri raķib
Neyl-i emvāl ile olmaz meftūnam merd-i ĥasūd
- 4 İstimālet ' arz olur olmaz tabaşbuş zāhide
Tarz-ı aķherdir sefāhat ṭavr-ı digeri oldu cūd
- 5 Leşker-i ' irfān ider küffār-ı evhāma ġaza
Zihniyā cenk ü cihādı eylemez el-cünūd

1a- ĥazķ / ĥarķ M / ĥanaķ Ü₁ / Ĥazķ Y.

1a- Ķ u' ud / bu kelime S ve Ü₂ nüshalarında yok.

(S: 24a) (M: 14a) (Ü₁: 20a-20b) (Y: 10a) (Ü₂: 23a)*Mef'ülü Fā'īlātü Mefā'īlü Fa'īlün*

بز مصحف رخ ای که زبری نقاب زد ^{و الشمس دایقنه ابرو سحاب زد}
 گشته رقیب و طالع من هر دو باز ^{کون} شاید بدیون ملک اس اشهاب زد
 دلش از جمال بلورش نبرده آب ^{ایینه بود که نشان سرب زد}
 کپور کند دخت ز زلفت دست نیافت ^{چون بر بنان خویشتن اوبس خضاب زد}

تهرش بدوزخی دهد ندیشه ذهینا

کر لطف دانموده بهشتی عذاب زد

(S: 24b) (M: 14a) (Ü₁: 20b) (Y: 10a-10b) (Ü₂: 23a-23b)*Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün Mefā'īlün*

سلی عشقی افروود و عشق از وی ^{جلا درد} به تشاب اندازد و اتش زان نمادد
 لم ما و ای ان دلبر که ترک بخل کردش ^{بهشت ازندان کس با کدیا او سخا داد}
 فرق خود نهاد اکلیل عصیا ^{نیکوست} اوعو ^{بدان ماند که موسی گشت دست وی} عصادد
 بدل گشته باشد عارفان در خلق ^{ن میا خلق} چه داند عامیا شاهنشاهی ^{دادم} اختفا

ندیا بد هیچ کس از در کشتن زهر و استغنا

ولی دل ذهینا از لطفش بیدار دارد

(S: 24b) (M: 14a) (Ü₁: 21a-21b) (Y: 10b) (Ü₂: 23b)*Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün*

نَزَادُ السَّلَامِ وَعَدُهُ دِلْدَارِ اَدَمِ كَرْدِ رَوَا مَدَا كَرِ اَصُولِ عِلْمِ عَالَمِ كَرْدِ
 سِرِّ رُوَا رَه دَارِ دَوْصَلِ اَوْدِ دَرِ طَاوَالِ وَ دَاوِ سَا رَادِ دُصْرَحِ رُوحِ اَزْمِ سَلَمِ كَرْدِ
 رُو دِ دِلْدَارِ اَوْرَامِ رُوحِ اَوْرَدِه هَمُوْرَه كِ اَو سِرِّ وِصَالِ عَالَمِ اَرْطَجِ مَسْمِ كَرْدِ
 كَلَامِ رَدِ رِهَا سَلَا اَو كِه اَوْدِ وَا دَرِ طَعَامِ رُوحِ اَسَا لَا وَا كَرِ مَوْسِمِ كَرْدِ
 هَوَا مِ اَسَا مَكُوْمَا رِ عَوَا مِ عِصَّةِ اِيْمَالِ مَحْدَدِ لِحَاظِ سُوْرَةِ طَاهَا وَا لِحْمِ كَرْدِ
 دَهْدِ مَهْرِ وَا كَلَامِ كَرْمِ مَارِ دَرِ هَمُوْرِ اَصُوْلِ مَكُوْمَا رِ اَعْدِ وَا دَرِ مَهْرِ اَو سِرِّ وَا مَعْمِ كَرْدِ

رِه دِلْ دَرِ اَمَا ذَهِنَا دَرِ دِه دِلْدَارِ

مَكُوْمِ كَرْدِه دَاهَمِ كَرْمِ سَا لُو سِرِّ كَرْدِ

قَدْ أَضَاءَ الشَّمْسُ الْحَيَاةَ وَالصَّحَابَ وَالْبَلَدَ
 إِذَا الْغُيُوبُ رُوحٌ فِي شَرِّ السِّيفِ الْمَجْسَدِ
 مَنْ لَهُ كَمَلٌ فَسَمِيهِ بِمَا ذَاغَ الْبَصِيرُ
 لَمْ يَكُنْ فِي عَيْنِ إِدْرَاكَةٍ نَوْعِ الرَّمَدِ
 يَطْلُبُ الْأَسْرَارَ مِنْ حَقَائِدِهَا طَلَابُهُ
 وَالَّذِي أَفْشَى بِمَا يَقْضِي لَهَا لَمْ يَعْتَدِ
 الْكَثِيرُ وَاحِدٌ وَالْوَالِدُ عَيْنُ الْكَثِيرِ
 إِذْ وَجَدَ الْمَاءَ لَا يَتَّبِعُ تَقَادِيرَ مُحَمَّدِ
 زَالَ عَنَّا الْخَوْفُ وَأَقْسَامُ الرَّجَائِمِ
 قَالَتْ قَطْبُ الْعِشْقِ يَا نَاخِدُ وَأَمْدُ النَّتِّ
 وَصَفُ ذَاتٍ لَمْ يَغَايِرْهَا عَيْتٌ أَنْ يَرَا
 صَدَقَ الْعَكْسُ الْغَيْبُ قَدْ قَالَ إِنْ لِي سَدُّ
 أَنْ عِلْمٌ الْحَقِّ مَكْسُوبٌ بِحَيْثُ مَوْلُجِ
 إِذْ بِهِ قَدْ اسْتَوَى سَعَى الْإِيَادِ فِي الْعَدِّ
 حِكْمَةُ الْأَرَاءِ ضَاعَتْ عَنْ جُيُوبِ الْمُؤَيِّنِ
 ثَمَّ أَلْقَاهَا بِأَحَدٍ هَدَيْتِهِ مِنْ وَجْدِ
 عِلَّةُ الشَّيْءِ وَالِدُ اسْمِهِ لِلْعَلِيَّةِ
 أَقْدَى مَا يَجِيءُ فِيهِ أَبِيهِ الْمَجْتَبِيِّ خَيْرُ الْوَالِدِ
 مِرَّةُ الْغَضَبِ مِنْ اسْتَوْقَدَتْ نَارَ الْغَضَبِ
 قَدْ بَدَأَ فِي خَيْدِهَا لِلْقَهْرِ جِلْدٌ مِنْ مَسَدِ
 تَلْغَمُ الْأَرْوَاحَ بِالْأَجْسَادِ فِي بَيْضِ نَقْتِ
 وَاتَّبَعِ الْمُجَانِبَاتِ يَا نَاهَا بِمَحْلُولِ الزَّبَدِ
 يَا بَنِي أَعْمَانِ لَا تُنْكِرُوا الشُّطَّاحَانَ
 بَانَ يَحْمُ الْعِشْقُ مَعْدُولاَ لِأَرْبَابِ الرِّضَا
 يَا مَذَارِ الْوَقْتِ لَلَّذِي هُنَا نَلَّ مَا يَعْتَدِ
 لَا تَرْفَعْ ظِلًّا عَنِ الْإِفْرَاقِ لِلَّهِ الْمَدَدِ

(S: 25a-25b)(M: 14b) (Y: 9b) (Ü₂: 24a-24b)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Қақан her kim sîne bendin eyleye dilber güşād
 ' Uқdeler taḥşīl ider ol ḥāl ile ıturmaz nihād
- 2 Ol Mecūsī dilberi ' uşşākı kıldı hīme-keş
 Nār-ı ' aşka yanmadı kül başına ey dil-remād
- 3 Ehl-i temkīn oldılar ṭelvīne cāna müşteri
 Reng-i rüyıñ sūḳ-i ma' nāda idince gül mezād
- 4 Ey Hülāgü kişver-i ḥüsn içre görse şevketiñ
 Lā-büdd eylerdi saña ' arz-ı ra' iyyet Keyḳubād
- 5 Yār yazmış kıl ḳalemle ḥüsn-i ḥaṭṭ ruḥsārına
 Var ḥaber vir Zihniyā meşḳ eylesin gelsin ' İmād

(S: 25b) (M: 14b) (Y: 10b) (Ü₂: 25b)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

خاکیایت سز سز سز د چشم ماوی نه
 تاوقیب نازانت حاکی بر سر می نه
 هر کجاء رضا طر آرد بوی دود خالتو
 دل همان در بحر پوشیده عیون نه
 شتریر چشم تو باخوده کاوی خرد
 تیغ خود را خنجر میخ کوه می نه
 ی کاوی ساحه رخسار از با زلف
 انکه سز د برد و کجور اذ در می نه
 دنیا سا لوس العمل لیش خبثیه ات
 پوتیر اسکشته د کبریت خرمی نه

1a-Қақан her kim / Her қақан kim M, Y, Ü₂

1b-ıturmaz / ıurmaz M.

(S: 25b) (M: 14b) (Ü₂: 24b)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Şol dıraht-ı âdem oldu bâğ-ı ' âlemden murād
Meyve-i insân-ı kāmildir bu âdemden murād
- 2 Muşhaf-ı hüsnüñdeki Seb' ul-Meşâni sırırını
Bilmek oldu sûre-i Yâsin ü Elham'dan murād
- 3 Bâ' iş-i neyl-i emel endişe-i tedbîrdir
Şādumânı semtine ' azm itmedir gamdan murād
- 4 Hüküm idip ma' lûma ' ilmullahı zıkr itmez ' avâm
Zannını te' kîd imiş Allahu' âlemden murād
- 5 Zihniyâ vaşf-ı rûh-ı hûy kerdesidir dilberin
Gülsitânda verd-i hamrâ üzre şebnemden murād

(S: 26a) (M: 14b) (Ü₁: 21b) (Y: 10b) (Ü₂: 24b-25a)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Kûy-ı yâr-ı gonca-femdir ' âşıkâ zibâ melâz
Gülsitâni eyler elbet ' âşık-ı şeydâ melâz
- 2 Kâfir-i hüsnü n' ola der-ħatır itse mü' minân
İde gelmiş mescidi ta' mîr için tersâ melâz

1b- ' âşık-ı şeydâ / bülbül-i şeydâ M.

- 3 Turreler güyā o sīm-endāma oldu pās-bān
Daħmedir kim eylemiş eṭrafın ejderhā melāz
- 4 Kıl kalem haṭṭ yazdı kırtās-ı ʿizārına anıñ
Ġālibā muşhafdır itdi sūre-i Ṭāhā melāz
- 5 Zihniyā oldu haḳıḳatde mecāzı müştemil
Bu ğazelde eyledi dünyā ile ʿuḳbā melāz

72

(S: 26a) (M: 15a) (Ü₁: 21b) (Y: 11a) (Ü₂: 25a)

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Yārīñ emri eyledi ʿuşşāk-ı şeydāya nüfūz Pādişāh
fermānidır eyler reʿāyāya nüfūz
- 2 ʿAşḳı işbāt eylese eşk-i dü-çeşmim ğam degil
Şāhidiñ iḥbārı eyler nefsi-i daʿvāya nüfūz
- 3 Rast-kārı keḳ-meniş iġfāl idermiş el-ḥazer
Kıldı lāmıñ iʿvicāc elfüʿl-āya nüfūz
- 4 Berg-i sebz-i tuḥfeniñ teʿşirini ʿālem bilir
Eyledi tedbīr ṭalıʿ-ı naḥl-i ḥurmāya nüfūz
- 5 Zihniyā lafzıñ olur maʿnāda elbet medḥalī
Nīk u bed esmā ider ṭabʿ-ı müsem māya nüfūz

(S: 26a-26b) (M: 15a) (Ü₁: 22a) (Y: 11a) (Ü₂: 25a-25b)

Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün

- 1 Suhen-i kand-ı lebān oldu dil ü cāna elezz
Leb-i Şirīn ise Ferhād-ı perişāna elezz
- 2 N'ola kezzāba kelāmında ferāh virse vüfūr
Gelir itlāf-ı direm ṭab^c-ı sefihāne elezz
- 3 Bī-vefā sülb-i i'ānetle bulur zevk u şafā
Terk-i bār eylemeden olmaya hayvāna elezz
- 4 Bī-zebāna^c adem-i şöhet olur hüsn-edā
Naş-ı maşraf gelir esfāh-ı raķībāna elezz
- 5 Dīde a^c zāda riyāsetle bulur^c izz ü kemāl
Zihniyā oldu hukūmethale sulṭāna elezz

(S: 26b) (M: 15a) (Ü₁: 22a) (Y: 11a) (Ü₂: 25b)

Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün

- 1 Mest-i^c aşka la^c l-i cānānı beyān itdi nebīz
^c Andelībe reng-i nesrini^c ayān itdi nebīz
- 2 Bāğ-ı cisme şarşar-ı keyfiyyetin idip vizār
Süsen-āsā kibr ile kīni ḥazān itdi nebīz

- 3 Kūdek-i nev-sāleye ta' līm idip rüşd ü sedād
Zāl-ı dünyā gibi fertütī civān itdi nebīz
- 4 Bir gedā-yı taht-gāh-ı ' āleme sulṭān idip
Nice şāhānı gedā vü lā-mekān itdi nebīz
- 5 Zihniyā teşrif-i yāri gālibā hisn eyledi
Hiżmeti bābında dāmen der-miyān itdi nebīz

75

(S: 26b) (M: 15a) (Ü₁: 22a-22b) (Y: 11a) (Ü₂: 25b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Yār ' indinde kelāmı aşıkıñ buldı nüfūz
Hastanıñ oldu dehānı nān u ni' metden lezūz
- 2 Çāker-i maḥbūsıñ oldı istinādı seyyide
' Aqd-i sihri ḥāll için güyā oqurlar *kul e'üz*
- 3 Dehr eger şād itsede sen aña kılma i' timād
Lāyık olmaz vaz' -ı aḥkām itmege şāh-ı şüzūz
- 4 Olmayınca ra' d u berķ olmaz şalavāt ur ' avām
Görmeyince dūzahı dirler mi kāfirler ne' ūz
- 5 Ḥavf-ı ā' dā olsa Zihni' hışna eylersiñ düḥül
Min şirāri 'l-emr bi'r-Raḥmān-ı Mevlāya alūz

2b- "De ki sığmırım," Felak; 113/1, Nas; 114/1.

3a- şād / şāz S, Ü₁, Ü₂.

(S: 27a) (M: 15b) (Ü₁: 22b) (Y: 11a-11b) (Ü₂: 25b-26a)

Mefâ' ilün Feilātü Mefâ' ilün Fe'ülün

- 1 Kalem-tırâş haṭṭ-ı yâri kim taḥayyül ider
Kitâbet kelam kıyl için ta'allül ider
- 2 'Aceb mi girse de rü'yâ-yı 'aşıkā o perî
Melek-vücüd benî-âdeme temeşşül ider
- 3 Simâṭ-ı 'aşkına 'uşşâkı da' vet edip o yâr
Ta'am-ı hüsnüne hâl-i siyâhı fülful ider
- 4 Şarâb-ı rü'yet-i hüsnüni nüş iden 'uşşâk
Füsün-bâdem-i çeşmiñ alıp tenakkul ider
- 5 Hümâ-veş evc-i semâda bu Zihni' taleb it
Zemîn-lâne-i küncişke kim tenezzül ider

(S: 27a) (M: 15b) (Ü₁: 22b) (Y: 12b) (Ü₂: 26a)

Fâ' ilātün Fâ' ilātün Fâ' ilātün Fâ' ilün

- 1 Nâ-tüvân-ı 'aşkı yâriñ şohbeti eyler dilîr
Mâl bulduḡda ğani' olsa 'aceb midir faqîr
- 2 Atlas-ı çarhı haqîkat añlamaz şüfi mezâk
Ehl-i taqvâya belî mekrühdur şavb-i harîr
- 3 Hüsn-i yâri eyledi sâbit tevâtür vâkı'â
Şübhe qalmaz anda kim virdi haber cemm-i ğafîr

- 4 Da‘vet itmez ħar-mizācı matbaĥ-ı ‘ilm-i ledūn
Neylesin ħelvāyı ħayvān aña bir pāre Şa‘īr
- 5 Nāle eyler Zihniyā nāy ile Őāh-ı Mevlevī
Ĥāmedir kim olmadı andan cūdā bir dem Őarīr

78

(S: 27a-27b) (M: 15b) (Ü₁: 23a) (Y: 12b) (Ü₂: 26a-26b)

Mef‘ūlü Fā‘ilātü Mefā‘īlü Fā‘ilün

- 1 Bülbül dirāĥt-ı gülde dem-ā-dem fiġān ider
Simurġ-ı Őaytı dilde ‘aceb āŐiyān ider
- 2 Nūr āyetini muŐĥaf-ı ĥüsniinde oĥumuŐ
Ĥuffāz-ı hilyesine Őorup imtiĥān ider
- 3 Meftūn olan nigāra hemīn İŐfahān mıdır
Ol rūĥa ehl-i Gence de biñ cān Revān ider
- 4 Tātār-ı çeşmi bizleri ĥatl eylemege baĥ
Kīrpikleriñ sihemler ü ĥaŐın kemān ider
- 5 Ĥāf-ı rızāda lāne idip baña Zihniyā
‘Anĥā gibi cihānda beni lā-mekān ider

79

(S: 27b)(M: 15b) (Ü₁: 23a-23b) (Y: 13a)

Mef‘ūlü Fā‘ilātü Mefā‘īlü Fā‘ilün

- 1 Yārīñ ‘izārı üstüne ĥüsni niĥāb olur
Őemsiñ cemāli üzre Şu‘ā-yı ĥicāb olur

- 2 Bārān-ı eşk-i çeşmümi icrâ için meger
Gelse sipihr-i Ʒalbime ğamlar şeĶāb olur
- 3 ‘AĶlı giderse ādemiñ olmaz nizāmı hiĶ
Bir ħāne ħāli Ʒalsa dem-ā-dem ħarāb olur
- 4 Görmezse terbiyet hele küdek fesād hiĶ
Ķālinde Őire terk olunursa Őarāb olur
- 5 Deycūr-ı zühde virse o meh-Őu‘le Zihniyā
Eflāk-ı ma‘rifetde yüzü āfitāb olur

80

(S: 27b) (M: 16a) (Ü₁: 23b) (Y: 13a)

Mef‘ülü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün

- 1 Hadm eyle cismiñi ki nihāyet ħarāb olur
YaĶ nār-ı ‘aşĶa ‘ākibet aña ‘azāb olur
- 2 Āb-ı ħayātı içmege sa‘y ile rüz u Şeb
Ķızırı bulana menzile ni‘me‘l-me‘āb olur
- 3 Zāhid ‘ibādet eyleyiver perde geçmege
Bilmez ki kendisine o Ʒa‘āt hicāb olur
- 4 Bintü‘l-‘ineb bulursa n’ola la‘l-i dilberi
Dest-i ‘arūsa Őübhe ne vazi‘ ħızāb olur

2b- Ķızırı / Ķızır Ü₁.

4a- bulursa n’ola / n’ola bulursa M.

- 5 Tanzîr-i h̄āme gelse n'ola ta'na Zihniyā
Küstāḥa 'ayni ile bilirsîñ 'itāb olur

81

(S: 28a) (M: 16a) (Ü₁: 23b) (Y: 13a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Gürūh-ı 'āşıkānız saña ey büt ilticāmız var
Re'āyāyız riḳāb-ı pādişāhīden ricāmız var
- 2 Sirişk-dem-i şıfat Ceyhūn'a mānend oldı hicrinden
Anuñla ḥāşılı mā-beynimizde mācerāmız var
- 3 Ṭabībiñ sukkeri ma'cūnunu ḳānde bulur ḥasta
Benim hicr ü elemden derd-i 'āşḳa bir devāmız var
- 4 Beher Mūsā'ya bir Fir'avun elbette musallaṭdır
Raḳīb-i rū-siyeh dirler bizimde bir belāmız var
- 5 Ğurūrundan felek aṭlas geyerse Zihniyā ğam yok
Bizim peşmīneden mensūc bir köhne ridāmız var

82

(S: 28a) (M: 16a) (Ü₁: 24a) (Y: 11b)

Mef' ulü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün

- 1 Dilber ki zūlf-i muhteşemin ḥalkā var ider
Hāmūn-ı 'aşḳ içinde o ḥayli şikār ider
- 2 'Āşıklarīñ kūyine uğratmayıp şehā
Āgyāre raġbet eyleyūben hem-civār ider

- 3 Halka tevāzu‘ ile bakıp şīveler kılar
Ben bendesin görünce hemīşe vaqār ider
- 4 Kendine şöbet itmege mānend arar gezer
Var ise bizler ile görüşmege ‘ār ider
- 5 Ānīñ muhabbetine fedā eyledim seri
Allahu ‘ālem ol bizi düşmen şümār ider
- 6 Ba‘zıca imtiḥāna sūkūt eyleriz velī
Ṭāqat gelir mi aña ki leyl ü nehār ider
- 7 Bu ğadr-i bī-kerāne elem çekme Zihniyā
Bir gün olur sañada bakıp kām-kār ider

83

(S: 28b) (M: 16a) (Ü₁: 24a-24b) (Y: 11b)

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Hüsni ḥaṭṭ-ı rü-yı yāriñ cımdır
Hem o muşhafda dehānı mīmdır
- 2 On sekiz biñ ‘ālemi olmuş muḥīṭ
Kişver-i dil bir büyük iklīmdir
- 3 Āteş olmaz zāhide berd ü selām
Nār-ı ‘aşka giren İbrāhīm’dir

- 4 Āb-1 nutķ-1 ehl-i ħāli nūş kıl
Kim osırr-1 çeşme-i Tensīm'dir
- 5 Aĥz u i' tāy1 edinme serzeniş
Geç o yerden ki recā vü bīmdir
- 6 Kāle-i bāzār-1 ma' nīa oldu rāz
Naķd-i isti' dādñ aña sīmdir
- 7 Remz-i kerrem-nāy1 bilmek Zihniyā
Sūy-1 ħaķdan ādeme tekrīmdir

84

(S: 28b) (M: 16b) (Ü₁: 24b) (Y: 11b)

Mefā' Īlün Mefā' Īlün Fe'ūlün

- 1 Seniñ rūyñ şehā cirm-i kamerdir
Āniñçün mihr-veş pür-nūr u ferdir
- 2 Toĝar elbette mihr-i ħüsn-i eţfāl
Tufūliyyet demi zirā şeherdir
- 3 Meges-veş cem' olur başına ' uşşāķ
Vücūdı dilberñ güyā şekerdir
- 4 Gene zann itse şūfī vaşl-1 yāri
N'ola şekk lafzıññ tafzīli ħārdır
- 5 Metā' -1 ' aybı bī-idrāke Zihni
Hünerdir diyü bey' itmek hünerdir

(S: 28b-29a) (M: 16b) (Ü₁: 24b) (Y: 12a)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Yār-i ruḥsārīñ gül-i nesrīn ider
Bülbül-āsā bendesin gam-gīn ider
- 2 Halkı katl itse o tīg-i ḥüsn ile
Yine 'ālem ol büte taḥsīn ider
- 3 Vā' iziñ güftār-ı nā-hem-vāresi
Ādemi cüyā-yı ḥür-ı 'iyn ider
- 4 Ta' āti mehzūlesi zāhidleriñ
Saḥibiñ müstekbir ü ḥod-bīn ider
- 5 Bāṭın-ı eṣyādadır temkīn-i küll
'İlm-i z āhir dilleri telvīn ider
- 6 Cehl ü inkār-ı ta' aṣṣub ādemi
Bī-muḥābā kāfir-i bī-dīn ider
- 7 Zihniyā ed' iyye-i vā' iz beni
Nefre bend-i kulḳul-ı āmīn ider

(S: 29a) (M: 16b) (Ü₁: 25a) (Y: 12a)*Meḥā' ilün Meḥā' ilün Fe' ulün*

- 1 Muḥabbet rāhına ey dil girenler
Hemīn maḥbūbe anlardır irenler

- 2 Olur cānāne vāşıl bī-muḥābā
Fırāş-ı aşğ içinde cān virenler
- 3 Beni itdi Yemen'den fāriğü'l-bāl
Bu vādide nice Veysel Kāren'ler
- 4 Şu'ā-yı şem'e eyler mi tenezzül
Meh-i ruḥsār-ı dildārı görenler
- 5 İder escāl-i iḥlāşı güşāde
Riyā tomarını elbet dürenler
- 6 Hırās-ālūd nazmım Zihniyā hep
Suḥanda fenn ü san'at gösterenler

87

(S: 29a-29b) (M: 16b) (Ü₁: 25a) (Y: 12a)

Mef' ulü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün

- 1 Dildāde-i vidād-ı şadā ehl-i ḥāl olur
Ādemde ḥāl olursa medār-ı kemāl olur
- 2 Hılmiñ şalāḥ-ı sāde döker şadr-ı tālīḥe
Ālūde olsa mülḥe mül añla ḥelāl olur
- 3 Hā-yı hüvāma gelse eger merd-i mürde-dil
Rādır rüsüm-ı dehre vü hem devre dāl olur
- 4 Sellāke olsa 'ulüvv u 'ulüm aşl u sey'le

‘Älemde ¼urma herkese ehl-i su‘äl olur

- 5 Dildära her ki ola o dil-däde Zihniyâ
Mevşül-i mâ-melek-i me‘äl-i vişâl olur

88

(S: 29b) (M: 17a) Y(12b) (Ü₂: 22b)

Mef‘ülü Fä‘ilätü Mefä‘ilü Fä‘ilün

- 1 Hadm-i dilem ki rüz-i ebedden fişân virir
Günü ¼arâb idip meh ü mihre ziyân virir
- 2 A¼z itme bäd-ı âh-ı cihân-süz-ı ‘âşıkı
Şol nev-bahâr-ı ¼üsününe bi-şekk ¼azân virir
- 3 Leylî’de ¼abr-i ¼ays’a yüzün sürse gam degil
İrir vişâl-i yâre o tälîb ki cân virir
- 4 Tâtâr-ı cevri cânâ hücum itse ¼atlı ¼ün
Virir müjeñ ¼adeng hem ebrü-kemân virir
- 5 Şâhib-i zemîne tab‘-ı nür-ı dîde Zihniyâ
Bu nazmı mişl-i berk-i sebz armağan virir

89

(S: 29b) (M: 17a) (Ü₁: 22a) (Y: 12b) (Ü₂: 28b)

Mefä‘ilün Mefä‘ilün Mefä‘ilün Mefä‘ilün

- 1 Biz ol ‘âşıklarız dünyâda bir cân[ân]ımız vardır
‘Aceb mi mü’miniz biz dînimiz îmânımız vardır

5b-Mevşül / Vüşül M.
4b-¼adeng / ¼adeng M, Y.

- 2 N'ola çeksek tekālif-i ğam-ı hicri re'âyâ-veş
Serir-i hüsne mâlik dilber-i sulţânımız vardır
- 3 Cihânîñ zâ'idi vü nâkışı ma' lûm olur elbet
Bizim taĥmîn-i ĥaĥkânî gibi mîzânımız vardır
- 4 Etibbâ-yı zamâna ğam degildir olsa da ğâfil
Şebâbetle marîz-i câna bir dermânımız vardır
- 5 N'ola pervâz idersek evc-i lâhûti ĥaĥîkatde
Hümâ-veş Zihniyâ bir şeh-per-i 'irfânımız vardır

90

(S: 30a) (M: 17a) (Y: 13a) (Ü₂: 29a)

Fâ 'ilâ tûn Fâ 'ilâ tûn Fâ 'ilâ tûn Fâ 'ilün

- 1 Dilber ol dâ'imâ ruĥsârîña bakmak diler
Kendisin pervâne-veş âteşlere yakmak diler
- 2 Bir içim ş u olduğun yârîñ 'aceb ğ ũ ş eylemiş
Âb-ı rûyî meşrebim andan yaña aĥmak diler
- 3 Ĥasretle 'aĥla târîk oldı 'âlem şöyle kim
Dil-i cünûn ile zinâd ĥayreti çaĥmak diler
- 4 Eylemez teb'îd ile bezm-i şafâdan keff-i yed
Dest-i sâki sine-i bî-ġâneye kaĥmak diler

- 5 Zihniyā mismār u levḥ-i vaşl-ı cānānı gönül
Mişķāb-ı tīz-i niyāz ile delip ıaķmaķ diler

91

(S: 30a) (M: 17a) (Y: 11b) (Ü₂: 29a)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Bilmiyen şīven-geh-i eş‘ārı şoḥbet zann ider
Nükte-i mazmūnla eş‘ār-ı şıķlet zann ider
- 2 Ehl-i keşret rūşenā-yı vahdeti bilmez nedir
Künc-i tārīki ‘avām-ı nās ‘uzlet zann ider
- 3 ‘Aķlınıñ irişdigi ahvāle ma‘lūmım diyip
Kendüye mechül olan ḥālātı ḥikmet zann ider
- 4 Kendi zātında vazī‘ü’ş-şān olan nā-dānlar
İ‘tibār-ınā-becā-yı ḥalkı ‘izzet zann ider
- 5 Zihniyā āşarımız ki görmeyen ‘ayne’l-yaķın
Mübtelā olsa şudā‘a ḥayli zaḥmet zann ider

92

(S: 30a-30b)(M: 17b) (Y: 13a) (Ü₂: 29a-29b)

Mef‘ülü Fā ‘ilātü Mefā ‘İlü Fā ‘ilün

- 1 Söyler pes ıafesde nigārim tıķır tıķır
Güyā servde başladı bülbül çıtır çatır

5b-ḥayli / ḥayli M.

1a-pes / bu kelime M nüshasında yok

- 2 Hısn-ı vişâli fethe baq ism-i raqıble
Mâl-i ganimeti yeye görsen kıtır kıtır
- 3 Men kâs- lîs matbağ-ı vaşlım bu sağarda
Cüşide oldu dik-i maḥabbet fıkır fıkır
- 4 Cāna niyāz-ı vuşlat ile girye eylesem
Cevr ü hıyānet üzre gülersin tkıkır tkıkır
- 5 Varsam civār-ı yare zarāfetle Zihniyā
Enf-i raqıb ider ḥasedinden fitır fitır

93

(S: 30b) (M: 17b) (Y: 11b-12a) (Ü₂: 29b)
Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün

- 1 Baña oldukça ol meh-rüyına ' arz-ı cemâl eyler
Raqıb-i rû-siyāha dā'imā ḥışm u celāl eyler
- 2 Seniñ başdan çığıp başdan çıkardı ḥalkı perçemiñ
Ānı ser-mū görenler lā-muḥāle kıyl u kāl eyler
- 3 Çemende gösterir eşcāre kendün şah ü serv-āzād
Hemişe ' aşıkāne yār-i keşf-i yāl u bāl eyler
- 4 Vele' bādi-ı ḥırman oldu ümmid-i teşādüfde
Meşeldir iltizām idenler elbet infi 'āl eyler

2a-ḥalkı perçemiñ / perçemiñ ḥalkı M, Ü₂.

- 5 Maḥallâdir bu nazm ile tazallüm itmesek yâre
Re‘ âyâ Zihniyâ sulṭân-ı vakte ‘ arz-ı ḥâl eyler

94

(S: 30b) (M: 17b) (Y: 12a) (Ü₂: 29b)

Fâ‘ ilâ tûn Fâ‘ ilâ tûn Fâ‘ ilâ tûn Fâ‘ ilün

- 1 Sîm sîmâ ol güzel dilber be-gâyet ḥübdu
Şurre-i dil eyledi sermâye zer-maḥbûbdur
- 2 Biḥ-i sāmānı kopardı firkat-i şūḥ-ı tabîb
Ekşeriyâ tıbda isti‘ māl olan enbûbdur
- 3 Zer-nişâr-ı küffe-i mîzânı ithâm eyledi
Ḥâl-i sîm-endām güyâ ḥabbe-i ḥarnûbdur
- 4 Mümtelî *ümmü’l-ḥabâi* sle ebu’l-vaḳti görüñ
Sakf-ı bâb-dâr-ı sekre liḥyesi cârubdir
- 5 ‘ Arz-ı nûş-ı aḥbâba vü a‘ dâya kıldı zarb-ı niş
Zihniyâ kendiyi nazma meşrebiñ ya‘ sūbdur

95

(S: 31a) (M: 17b) (Ü₂: 30a)

Me‘ûlü Fâ‘ ilâ tûn Me‘ûlü Fâ‘ ilâ tûn

- 1 ‘ Uşşâka cevri dilber kat‘ en elem degildir
Şâhıñ ra‘iyyet üzre teklîfi gam degildir

3b- Ḥâl / Ḥâl S.

4a-“(içki) Kötülüklerin anası(dır).” Hadîs-i Şerîf.

- 2 ‘Aşkı bırakmayanlardan vişâle irdi
Bâ-behreler sözünde şâbit-ka-dem degildir
- 4 Yâriñ egerçi nâzı mâ-lâ yutâkı çıkdı
Amma benim niyâz u zârımda kem degildir
- 4 ‘Āşıklarıñ vişâlin tefhîm iderse yoḥsa
Ağyâre iltifâtı yâriñ kerem degildir
- 5 Fenn-i celâli ile Zihni kadd-i icmâle
Cennet dinir bu nazma bâğ-ı irem degildir

96

(S: 31a) (M: 18a) (Ü₂: 30a)

Fâ ‘ilâ tün Fâ ‘ilâ tün Fâ ‘ilâ tün Fâ ‘ilün

- 1 Bâğ-ı ḥüsn içre rûḥ-ı dilber gül-i ḥamrâ mıdır
‘Āşık ol gül-zâre karşı bülbül-i şeydâ mıdır
- 2 Oldu ‘âşî gendüm-i ḥâlin ümmîd iden kişi
Dilberiñ ruḥsârı câna cennetü ’l-me ’vâ mıdır
- 3 *Len terâni*’ güş ider ki mürdeyi ihyâ ider
Bu gönül didikleri ’İsâ mıdır Mûsâ mıdır
- 4 Kisve-yi islâmı giymiş ḳalbi pür-şirk-i ḥafî
Zâhid-i sâlûsa şor mü’ min midir tersâ mıdır

3a- “Beni asla göremezsın”, Â’ râf, 143.

- 5 Kāf-1 'irfān üzre vaz'-1 āşiyān itdi yine
Murg-i elfāz-1 kelamñ Zihniyā 'anķā mıdır

97

(S: 31a-31b) (M: 18a) (Ü₂: 30a-30b)
Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Hātır-1 dilberde 'uşşāķa 'ināyet yok mudur
Ṭab'-1 şāhīde re'āyāyi şıyānet yok mudur
- 2 Dā'imā tekdīr idersiñ ey güzel 'āşıkları
Şol raķīb-i seg-münişde hiç kabāhat yok mudur
- 3 Kāfir-i hüsñ itdi istilā-yı meşāf-1 'aşķda
Ey Müselmānān imdād u i'ānet yok mudur
- 4 Va'd-i vaşlı yār inkār itmek ister zāhid
Böyle ma'lumuñ olan yerde şehādet yok mudur
- 5 Gördüğüñ ādemlere Allah içün eyle su'āl
'Aşķ elinden Zihniyā baña selāmet yok mudur

98

(S: 31b) (M: 18a) (Ü₂: 30b)
Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 'Āşık iseñ semt-i kūy-1 dilber-i ra'nāyı şor
Bülbül-āsā dā'imā bāğ-1 gül-i zībāyı şor

- 2 Şüretâ insân olan ma‘ nâda hayvân ekşerî
Âdem olmağsa murâdîñ âdem-i ma‘ nâyı şor
- 3 Nice bir endîşe imrüz ile şugl eylediñ
Ba‘ de ziyn idip ferâgat şöhet-i ferdâyı şor
- 4 Nâkışu ’l-‘ aql itdi ey zâhid seni meyl-i benât
Ercümend-i vaqt iseñ şimden-girü ebnâyı şor
- 5 Zihniyâ itme beyâz beyzle güft u şinîd
‘ Aşğdan bir kez benim başımdaki sevdâyı şor

99

(S: 31b-32a)(M: 18a) (Ü₂: 30b)

Fâ ‘ ilâ tün Fâ ‘ ilâ tün Fâ ‘ ilâ tün Fâ ‘ ilün

- 1 Çekdigim hicrâna nisbet baña vuşlat çok mudur
Dâ‘imâ zahmet çeken ‘uşşâka rahmet çok mudur
- 2 Pister-i cevre eşîr itdi beni şüh-ı tabîb
Hasta-yı ‘aşka bugün bir lahzâ sıhhat çok mudur
- 3 Bildi zühhâde görünmek şüreti oldı harâm
‘ Arzı var bint-i reziñ ‘ arz itse ‘ ismet çok mudur
- 4 Tekye-i ‘aşkıñ mürîdi ez-ğadîm-i abdâlız
Bizlere Şeyh-zâdeden vaşl ile himmet çok mudur

3a- şugl / şu‘ al S, Ü₂.

2a- eşîr / esîr M, Ü₂.

3b- hasta / hasta S.

- 5 Hāk-i pāy-i dilrubāya eyledim vaẓ' -1 cebīn
Zihniyā ben bī-nevāya böyle rif' at çok mudur

100

(S: 32a)(M: 18b) (Ü₂: 31a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Bülbülü büy-1 gül-i gülzār-1 zībā söyletir
' Aşıkı reng-i rüh-1 maḥbüb-1 ra' nā söyletir
- 2 Rıḥvet-i ḥilm-i ḥumārīden sükūt eyler zühūr
Cünbüş-i ehl-i gāzāb insānı ammā söyletir
- 3 H'āhiş-i gūş-1 cemā' at va' izi teşvīk ider
Kulḳul-1 bezm-1 şurāḥi mesti ḥālā söyletir
- 4 Şīt-1 istişkāl-1 ehl-i istimā' ı dīnlemez
Bī-edeplik ādemi hā söyletir hā söyletir
- 5 Eyledim ḳat' -1 ümmīd-i vuşlat ile ḳal u ḳıyl
Zihniyā me'yūsuye 'sibī-muh-ā-bā söyletir

101

(S: 32a)(M: 18b) (Ü₂: 31a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Hārābāt-1 kemāli görseler meyhānedir dirler
Baḳanlar ma' rifet aşḥābına mestānedir dirler

- 2 O Leylî-tıynetîñ Mecnûn'ıyam küh-ı melâmetde
Anıñçün ' aklı nâkış kimseler divânedir dirler
- 3 Muķim oldum ma' ârif birle şehristân-ı hikmetde
Yine dihkâniyân cehl ise bî-gânedir dirler
- 4 Olurken meyve için nev-nihâl-ı bâğ-ı ' irfânım
' Avâm izhâr-ı hâs nuḡkuma efsânedir dirler
- 5 Sözüm yok Zihniyâ nâdân-ı ' aşra şimdilik ammâ
Gelir vaḡtı bu nazma güfte-i ferzânedir dirler

102

(S: 32a-32b)(M: 18b) (Ü₂: 31a-31b)

Mefâ ' ilün Mefâ ' ilün Mefâ ' ilün Mefâ ' ilün

- 1 Hezâr-âsâ beni ḡâhiş-ger-i gülzâr iden kimdir
Beyânı fikrimi pâ-mâl-i ḡa' n-ı hâr iden kimdir
- 2 O Leylî câme ḡâbiñ çeşm-i ḡâb olurdu fikrinde
Şabâḡ-ı ḡaşredek bu dîdeyi bî-dâr iden kimdir
- 3 Şenâ etdikde dildâra raķib izhâr-ı şamt eyler
Ne bilmez ḡüsnüni ikrâr iden inkâr iden kimdir
- 4 Kemend-i kâküli küllâb olurken gerden-i câna
' Aceb Manşûr-ı fikri zulmla ber-dâr iden kimdir
- 5 Binâ-yı kaşr-ı ' aşkıñ Zihniyâ vaz' -ı esâsında
ḡayâlî rânde-i meh-peyker-i naccâr iden kimdir

4b-ḡâs / ḡâş M, Ü₂
3a-semt / şamt M, Ü₂

(S: 32b)(M: 18b) (Ü₂: 31b)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Yārdan 'uşşāka luṭf u merḥamet mes'üldür
Pādişāhlardan re'āyāya kerem me'müldür
- 2 H'āb-ı ğaflet şığmadı māh-ı ḥarīf-i 'aşkda
Bāṭıl oldu nevm-i ḳaylūle bugün eylüldür
- 3 Vuşlat-ı dildāra eyvallah ider bekdāşiyem
Baḳ şürāḥīdir kedū güyā ḳadeḥ keşküldür
- 4 'Ālem-i itlāḳı bilmez lā-cerem erbāb-ı ḳayd
Ehl-i 'aḳla 'āşıḳın keyfiyeti mechüldür
- 5 İltizām itmez ziyān eyler diyü ehl-i ḥired
Gerçi tumār-ı muḥabbet ḥāliyā maḥlūldür
- 6 İşlemez fermānı yāriñ cevre evvelki gibi
Şeh-nişin-i manşıbından ḥaṭṭla ma'zūldür
- 7 Hırmen-i ihsānı 'arz eyler civān-ı nev-tırāş
Zihniyā vakt-i ḥaşādın ni' meti mebzūldür

(S: 32b-33a)(M: 19a) (Ü₂: 31b-32a)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Söyler iken ṭālī' i vārūn mı eşkaller
Eyler istihrācını güm-kerde çok remmāller

5b-Ḥayālī / Ḥayālī S.

3b- şürāḥīdir / şürāḥīdir S.

- 2 Münkalibdir ol naḳıyyü' l-ḥadde kıılma i' timād
Gösterir gerçi feraḥ ol nazarda fāllar
- 3 Sa' d-ı dāḥildir beyāz itsem ḥesāb-ı ḥumre-veş
Gerdeninde noḳta noḳta zevc ü ferd-i ḥāller
- 4 Āteş-i ' uşşāḳı āb-ı vaşlla teskīn ider
Āb-ı rüyında nümāyān oldu istidlāller
- 5 Naḥs-ı ḥāricdir raḳıbiñ şāhidi enkīsdir
Nuşret-i dāḥilde göstermez aña iḳbāller
- 6 İctima' -ı ehl-i zühde şimdilik yokdur tariḳ
Zā' il olmuşdur cemā' atden o kıyl u ḳāller
- 7 ' Uḳle-i ümmīd-i ḥāsım ' aḳla virdi iztırāb
Zihniya ser-beste ḳaldı ' aḳıbet eşḳāller

105

(S: 33a) (M: 19a) (Ü₂: 32a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Temām-ı ḥüsn-i yāra ḥaṭṭ olur faşl-ı ḥitāb āḥir
Yazarlar ekşeri temmet olursa bir kitāb āḥir
- 2 Ğurüb eyler o meh-ṭal' at seḥāb-ı ḥaṭṭıla hergün
Sevād-ı Leylī icāb itdi nūr-ı āfitāb āḥir
- 3 Şu nice varmaḳ eyler ehl-i kibri ' aḳıbet virān
Gelir divāra reşḥ-i āb ile nāḳz u ḥarāb āḥir

5a-Naḥs / Naḥs S.

5a-ḥāricdir / ḥāricdir S.

- 4 Niçün ihya idersiñ bendeñi va‘d u vişālîñle
Eger қatl ise fikriñ ey şeh-i ‘ālî-cenāb āḥir
- 5 Şikest eyler birüdet Zihniyā şeh-bāl-ı āmālî
Olur gā’ib şitā āvāzesi gelse zübāb āḥir

106

(S: 33a-33b)(M: 19a) (Ü₁: 24b) (Y: 12a-12b) (Ü₂: 32a)

Fā‘ ilā tūn Fā‘ ilā tūn Fā‘ ilā tūn Fā‘ ilūn

- 1 Zülf-i pür-ḥam oldu sîm-endām-ı yāre dīde-düz
Zabṭ olunmuşdur tılısm mār ile güyā künüz
- 2 İltifātı eyler istiskāl iden қavl-ı vişāl
Lā-cerem taşriḥ olunsa bir suḥen қalmaz rümüz
- 3 Mihr-i ‘aşq-ı dilrubā evhāmı ifnā eyledi
Sebzevātı lā-cerem taḥfīf ider mār-ı temmüz
- 4 Germi-i pīrān-ı ‘aşq eyler civāna eşer
Duḥterānı güyiyā tebdīd ider berdü’l-‘ acüz
- 5 Zülf-i yāri ref iden seyr itdi rüy-ı dilberi
Şeb-güzār itse irişür Zihniyā elbette rüz

107

(S: 33b)(M: 19a) (Ü₁: 24b) (Y: 13b) (Ü₂: 32b)

Mef‘ ulū Mefā‘ ilū Mefā‘ ilū Fe‘ ulūn

- 1 Cānān ele girdikde şehā cāna baқılmaz
Gün toғduғu demde meh-i tābāna baқılmaz

3b- āb / bu kelime S ve Ü₂ nüshalarında yok.

3b- taḥfīf / taḥfīf Ü₁.

- 2 Medd-i başarıñ olsa nazar-gāh-ı melāmet
Nādān gibi ‘an‘ane-i şāna bakılmaz
- 3 Ya‘kūb-ı dil oldu ise Yūsuf‘la mülākī
Mısr ile ‘azizim çeh-i Ken‘ān’a bakılmaz
- 4 Dendānı görenler lebiñi kıldı ferāmūş
İncü-var iken dāne-i mercāna bakılmaz
- 5 Zihni bulan insānı harı eyledi teb‘id
Rindān gelicek zāhid-i nādāna bakılmaz

108

(S: 33b)(M: 19b) (Ü₁: 24b-25a) (Y: 13b) (Ü₂: 32b)

Mef‘ülü Mefā‘ilü Mefā‘ilü Fe‘ülün

- 1 Gül bülbülün āvāze-yi feryādın işitmez
Pervāneniñ od niyyet-i ikādın işitmez
- 2 Māhi gibi meh-pāre gezer baħr-ı cihānda
Devr-i kameriñ şest ile şayyādın işitmez
- 3 Olmuş reg-i cān şöhet-i cānāna heves-kār
‘Aşkıñ o dahı nişter-i faşşādın işitmez
- 4 Sīm-i dağal-ı dil zer-i maħbūbı talebde
Darb-hāne-i hüsnün veli naqqādın işitmez
- 5 Maşrafdan ider gamzesi‘ uşşāka şikāyet
Zihni şeref-i hüsn ile irādın işitmez

3a-Olmuş / Olmasa M.

4a- Sīm / Ü₁ nüshasında bu kelime silinmiş.

(S: 34a)(M: 19b) (Ü₁: 25a) (Y: 13b) (Ü₂: 32b-33a)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Lezzet ü zevk-i behiştî zümre-i nār añlamaz
Rütbe-i İslām'ı ya' nî hayl-i küffār añlamaz
- 2 Gāve ādem nuṭkı ta' līm eylemek mümkün degil
Ṭūr-ı aşkı zāhid-i nādān-ı ḥar-vār añlamaz
- 3 Ṭurmayıp bir yerde 'azm-ı mezbel eyler ḥun-fesā
Pes teḥāretde olan ḥalātı murdār añlamaz
- 4 Nezd-i āhen-gerde gevher bulmaz iqbāl-i peşiz
Ma' rifet erbābını aşḥāb-ı idbār añlamaz
- 5 Zihniyā girdi miyān-ı 'adl ile zülme teẓād
Şīve-i inşāfı hergiz merd-i ğaddār añlamaz

(S: 34a)(M: 19b) (Ü₁: 25a) (Y: 13b) (Ü₂: 33a)*Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün*

- 1 Seni ol zāhid-i bî-nām u nişān añlayamaz
Güher-i bî-bedeli pīleverān añlayamaz
- 2 Hele egri olana toĝruluĝ itme zīrā
Şeref-i tīr-i seḥī-ḳaddi kemān añlayamaz
- 3 Ne bilir pāye-i 'ulyāda olan ḥālî denī
Eşer-i ser-güzer-ı pīri civān añlayamaz

- 4 Yoluna cānı fedā ideniñ oldu cānāna
Hüner ü hāli fülān bin fülān añlayamaz
- 5 Zihniyā cāna nihān oldu taleb-kārī-i ten
‘Āşıkıñ niyyetini sāde-ruḥān añlayamaz

111

(S: 34a-34b) (M: 19b) (Ü₁: 25b) (Y: 13b) (Ü₂: 33a)

Mef’ülü Mefā’îlü Mefā’îlü Fe’ülün

- 1 Nādān-ı zamān şöḥbet-i dānāyı begenmez
Kūrān-ı cihān rü’yet-i bināyı begenmez
- 2 Baş egmese sālūs n’ola kıble-i cānā
Kāfirlere bak Ḳa’be-i ‘ulyāyı begenmez
- 3 Şol kapḳara kāfir ki ḳomuş nāmını müslim
Mü’min şanuben kendini tersāyı begenmez
- 4 Hādım idiyor taḥṭı’e maḥdūmını eyvāh
Bak şahneye Ṭahmürş u Dārā’yı begenmez
- 5 Aḥmaḳları gör bilmez iken zihn ü zekāyı
‘Āḳillik idip Zihni-i ednāyı begenmez

112

(S: 34b) (M: 20a) (Ü₁: 25b) (Y: 13b) (Ü₂: 33b)

Fā’ilātün Fā’ilātün Fā’ilün

- 1 Dā’imā yāriñ işi ‘uşşāḳa nāz
Eyler’āşıkłaraña ammā niyāz

4a- Hādım / Hādım Ü₁.

5b-‘Āḳillik / ‘Āḳillik M.

- 2 Ehl-i taḥkīke ḥaḳīkat görünür
Didiler yāra mecāz ehl-i mücāz
- 3 Būselikolmazsa‘ uşşāka nevā
Anları tutmaz ‘ İraḳ ile Ḥicāz
- 4 Ta‘ n-ı ḥalkı dīnlemez erbāb-ı ‘ aşk
Nūr-ı meh şārşārdan itmez iḥtirāz
- 5 Kim çekerdı cevri dā’im Zihniyā
Olmasaydı dilrubālar dil-nevāz

113

(S: 34b)(M: 20a) (Ü₁: 25b-26a) (Y: 13b) (Ü₂: 33b)

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 ‘ Āşık-ı nālānı dilber şād u ḥāndān istemez
Bülbülü gül olmasa pür āh u efgān istemez
- 2 Bir kişi ‘ ayn-ı müsem mā olsa ismi terk ider
‘ Āşıkıla meczūb olanlar dīn ü ĩmān istemez
- 3 ‘ İlm-i kādı olsa da‘ vā yok şühūda iḥtiyāç
Ehl-i bāḫin vaḥdet-i eşyāya bürhān istemez
- 4 ‘ İyd-ı aḫḫā Ḳa‘ be’den ḥüccācı teb‘ id eyledi
Kendini zebh iden İsmā‘ il’e ḳurbān istemez
- 5 Şu‘ le-i mihr ü ḳamer şārşārdan itmez iḥtirāz
Nūḥ’uñ ey dil keşte-i i‘ cāzı līmān istemez

1b- efgān / fiḡān S.

4b- İsmā‘ il’e ḳurbān / İsmā‘ il-i ḳurbān S, M.

- 6 Zihniyā meydān-i ʿaşk içre serin gālṭān ider
Kaḫdı kūy-ı vaḫdeti men baʿd-i çevgān istemez

114

(S: 35a)(M: 20a) (Ü₁: 26a) (Y: 14a) (Ü₂: 33b-34a)

Meʿūlü Meḫāʿilü Meḫāʿilü Feʿülün

- 1 Elfāz-ı maḫabbet raḫam-ı nāmeye şıgmaz
Ādāb-ı meveddet dehen-i ḫāmeye şıgmaz
- 2 Fikrim o melek-rūyı muḫīṭ olmadı gitti
Ecsām-ı perī debdebe-i cāmeye şıgmaz
- 3 Şām u Haleb'e ḫükm idemez nesl-i Hülāgū
Nezzāre-i ebrū vü müjeñ şāmeye şıgmaz
- 4 ʿAşk itmede hūş-yārı-i sālūsı ferāmūş
Aḫkām-ı cehālet dil-i ʿallemeye şıgmaz
- 5 Zihnī n'ola imānımızı fark itmese yārān
Bāzār-ı nihāni hele hengāmeye şıgmaz

115

(S: 35a)(M: 20a) (Y: 13b-14a) (Ü₂: 34a)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

- 1 İlticā-yı maṭbaḫı şāhen-şehe itmez acımız
Dehre muḫtac olmadı ʿālemde bir muḫtācımız
- 2 Merve-i ṭayy-ı zamān ile mekān oldu şafā
Bir nefesde Kaʿbetullah'a irer ḫuccācımız

- 3 Çeşmiñ aḥvel viremez sufār-ı tîre bir nizâm
Ey kemân-keş böyle olmaz bizim umacımız
- 4 Āsumān-ı maʿ rifetde añla bî-çün ü çerā
Fehm-i sırr-ı nükte-i miʿ rāc olur miʿ rācımız
- 5 Zihniyā nefy ile işbāt eyledik biz vaḥdeti
ʿ Arz-ı İslām itmede küffāra istidrācımız

116

(S: 35a-35b)(M: 20b) (Y: 14a) (Ü₂: 34a-34b)
Mefʿülü Mefāʿilü Mefāʿilü Feʿülün

- 1 Bir kimse ki insān ola ḥayvāna qarışmaz
Dānā-yı ḥaḳīḳi daḥı nādāna qarışmaz
- 2 ʿ İsa-dem olan pür-hüneriñ piri semādir
Ḳārūn-şifat yerdeki noḳşāna qarışmaz
- 3 Rindān helāk olsa daḥı gürselikden
Nān-pāre içün şüfre-i ḥızlāna qarışmaz
- 4 Şūfī meşelā cennete dāḥil daḥi olsa
Ḥavrāyı alır zümre-i ğilmāna qarışmaz
- 5 Zihni taleb-ı Yūsuf-ı maʿ nā ile meşğül
Yaʿ ḳüb gibi mülk-i Kenʿ ānʿa qarışmaz

5b- Bu mısradaki vezin bozuk.

(S: 35b)(M: 20b) (Y: 13b) (Ü₂: 34b)

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

- 1 Yāriñ 'izārı olsa 'aceb mi kitābımız
Haṭṭında yoḡ mu yoḡsa bizim faṣl u bābımız
- 2 Pīr u civān şāha ra' iyyetde yek-nesak
'Āşık-ı niḡāra cümle bizim şeyḡ u şābımız
- 3 Olmaz remīde lafz-ı ḡaḡīkat mecāz ile
Ta' bīr olunmaḡ istemez elbette ḡābımız
- 4 Pā-beste oldu seyyide 'abdiñ irādeti
Yāriñ yedinde olsa n'ola hep riḡābımız
- 5 Müskir degildir ehl-i diliñ keyf ü neş'esi
ḡūn-i ciğerdir añla kebāb u şarābımız
- 6 Dūzah mişāli hicr ü firāḡ içre dā'imā
Oldu şikenc-i ḡamze-i dilber 'azābımız
- 7 Zāhid su'āl-ı ṡa'mı 'ayān itse Zihniyā
İlzāma dā'ire ki bizim var cevābımız

(S: 35b-36a)(M: 20b) (Y: 13b) (Ü₂: 34b-35a)

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

- 1 Dilāl-ı dilrubā-veşmuḡnic-i' ālemdenāz olmaz
Benim lābem gibi vaż' -ı tevāzu' la niyāz olmaz

- 2 Işındı şanma gülse gül gibi sen gül-i endāmı
Meşeldir bir çiçekle mevsim-i sermāda yaz olmaz
- 3 Haḳīḳatdir anıñ va‘d-i vişāli baña ey zāhid
Zarūretsiz ‘udül-i semt-i ma‘nā-yı mecāz olmaz
- 4 Tevātür bulmayan esrāra hergiz olma dil-dāde
Mücerreb olmayan eşhāşa zīrā keşf-i rāz olmaz
- 5 Raḳīb itmez baña ḥabl-ı metīn-i vaşlla şirket
Ne mümkün bir resende hiç iki cānbāz olmaz
- 6 Degildir ittişālim infişāl-ālūd-ı dilberle
Muḥāl elbette maḳrūn-ı zevāyā-yı cevāz olmaz
- 7 Bu nazm-ı nā-tırāş ile semender bi‘licām-āsā
Hele mişvar-i şî‘re Zihniyā çok türktāz olmaz

119

(S: 36a)(M: 20b) (Ü₂: 35a)

Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün

- 1 Mekānım ey şeh-i Yūsuf-likā zindāndır sensiz
Degil ta‘mīre ḳābil Mısr-ı dil vīrāndır sensiz
- 2 ‘Azāb-ālūd idi ṭab‘-ı şafā-yı sāye-i tūbā
Ferāh virmez baña cennet daḫi nīrāndır sensiz

- 3 Revān olduḡda rūḡum zinde-gānī ḡande men ḡande
Benim cismim hemān bir ḡalīb-ı bī-cāndır sensiz
- 4 Ne tedbīr eylesin nīk u bedī fark itmeden ‘āciz
Çeker sūd u zarar ‘āşıklarıñ ḡayrāndır sensiz
- 5 Vedā‘-ı mizbān-ı raḡāt itmiş lā-mekān olmuş
Bu Zihnī ḡān-ḡāh miḡnete miḡmāndır sensiz

120

(S: 36a-36b)(M: 21a) (Ü₂: 35a)

Mef‘ülü Mefā‘īlü Mefā‘īlü Fe‘ülün

- 1 Gūş eyledi dil bir güzel ammā sesi sevmez
Olmaḡda ḡulaḡdan ‘āşığı ḡālā sesi sevmez
- 2 Bülbül gibi feryādı ḡo ma‘nāda riyādır
Pervāne yanar āteşe ḡaḡḡā sesi sevmez
- 3 Taḡrīr-i murād eylemez eş‘āra maḡabbet
Āvāz-ı ḡalem lafz ise ma‘nā sesi sevmez
- 4 Gehvāre-i nāzenda ḡurāma ne sözüñ var
ḡū‘āb içre o ḡıfl-ı melek-āsā sesi sevmez
- 5 Maḡbūbla bāzār-ı nihānımızı şorma
Zihnī bunu fāş eyleme ḡat‘ā sesi sevmez

4a- ‘āciz / cur‘ā S.

4b-ḡayrāndır / ḡayrāndır M.

(S: 36b) (M: 21a) (Ü₂: 35b)*Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün*

- 1 Benim gül-gönçe-i bâğ-ı derûnum yâra söylenmez
Hezârîñ derdi var ammâ gül-i gülzâra söylenmez
- 2 Ne mümkün 'arz-ı hâl itmek mülûk-ı hüsne 'âşıklar
Re'âyânîñ merâmı dâ'imâ hünkâra söylenmez
- 3 Ferâğât eylemez bintü'l-ineb benden zifâf ister
Tâlâkıñ nâ-be-câ hengâmesi ebkâra söylenmez
- 4 Te'enî fikri ehl-i 'âşıkâ bād-ı şitâb oldu
Şevâb şabrımı gör kim merdüm-i nâ-çâra söylenmez
- 5 Raqıbiñ kıyl u kâlm Zihniyâ dildâre gurûr itme
Ecânib güft u gūyı maḥrem-i esrâra söylenmez

(S: 36b)(M: 21a) (Ü₁: 26a) (Y: 13b) (Ü₂: 35b)*Fâ 'ilātün Fâ 'ilātün Fâ 'ilātün Fâ 'ilün*

- 1 Yârîñ ebrûsı ḥaşşād-ı zer'-i 'aqla oldu dās
Bâ-temessük iltizâm-ı 'aşk iden kılsın hirās
- 2 Dūr olur intâc-ı şekl-i vuşlat itmek aña kim
Mantıq-ı hüsñü ider mihr ü yâ mâha kıyās
- 3 Kılrsa zer-maḥbûb-ı hüsñ iksîr-i lütfuñ bî-dirîğ
Sîm olur dil-püte-i 'aşk içre mânend-i neḥās

2a- itmek aña kim / itmeyen ki kim S.

- 4 'Acl-i zühde iltifât eylerse sālūs-ı cihân
Sāmiri-veş ma' rifet erbābına dir lā-mesās
- 5 Zihniyā kıldı perişān rüzgār eş' arıñı
Nice fehm eyler perī şānın 'aceb ifhām-ı nās

123

(S: 37a)(M: 21a) (Ü₁: 26b) (Y: 13b) (Ü₂: 35b-36a)

Fā' ilā tün Fā' ilā tün Fā' ilā tün Fā' ilün

- 1 Tālib-i vaşl olana yār itdi izhār-ı füsūs
Sā'ili gördükde ehl-i necl olur elbet 'abūs
- 2 Ārzū-yı vaşl-ı Leylī birle Kays eyler fiğān
Bām-dād olsa qarīb eyler şadā cümle ḥorūs
- 3 Sākıyā benden hicāb idip kızardı bint-i rez
Vākı'ā zevcinden istihyā ider hergiz 'arūs
- 4 'Āşıkā kadr-i niyāzınca ider nāz ol perī
Vefki darb ile muvāfıkdır sühā ile ru'ūs
- 5 Ehl-i 'aşkıñ her birine 'aşk-ı yār eyler eşer
Zihniyā izhār ider re'y-i mürāyāda 'ukūs

124

(S: 37a)(M: 21b) (Ü₁: 26b) (Y: 13b-14a) (Ü₂: 36a)

Fe' ilā tün Fe' ilā tün Fe' ilā tün Fe' ilün

- 1 Dil-i şüridemiz eyler rūḥ-ı cānāna heves
İder ol bülbül-i şeydā gül-i ḥandāna heves

- 2 Şatıcağ ħüsnüni dirhemle o şūh-ı ‘attār
O ħayāl ile kılar keffe-i mizāna heves
- 3 İşidip sūre-i Yūsuf’daki nūr āyetini
Eline muşḥaf alıp eyledi Qur’an’a heves
- 4 O Yehūdī beççeniñ ‘āşıkā yokdur luḫfi
Meger ol kāfir-i ħüsn eyleye imāna heves
- 5 Süfehāniñ yogimiş çünki kemāle nazarı
Zihniyā eyleyelim biz daḫi noḫşāna heves

125

(S: 37a-37b)(M: 21b)(Ü₁: 26b-27a) (Y: 14a) (Ü₂: 36a)

Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilün

- 1 Yaḫuben şem‘i geçirdim başına bir fānūs
Gūyiyā rūḫ-ı şerīfe cesed oldı pā-būs
- 2 Rū-siyāh oldu dürüg-āver-i rüz-ı ‘arefe
‘Araşāt içre mürāyi ‘āmelinden me’yūs
- 3 Ḥaber almış şanemiñ geldigini şimdi raḫīb
Bize kāfir begi göndermiş imiş bir cāsūs
- 4 İşidip şem‘ asını gördü riyāsın dīdem
Baña medḫ eylesin kendisini ol sālūs

- 5 Zihniyā gāv-ı behişt olsa da yođ zāhide sūd
Şüret-i düzađ olur rüz-ı haşirde cāmūs

126

(S: 37b)(M: 21b) (Ü₁: 27a) (Y: 14a) (Ü₂: 36b)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Kulkul-ı meyden baña irişdi ses
Pirdir dervişine eyler nefes
- 2 Yār-ı nev-ıhattı olduğına acıma
Üşdü sükker-pāreye mūr u meges
- 3 Çifte beñler tek şurursa ey şanem
‘Arz-ı şab‘ı eylerim āhir naşes
- 4 Kūy-ı yāriñ ħarları bađmaz baña
Zāhidā ister rāh-ı cenetde feres
- 5 Zihniyā ta‘zīr ider ħađkı serāb
İtme şūħ-ı mā‘iliñ vāşlıñ heves

127

(S: 37b)(M: 21b) (Y: 14a) (Ü₂: 36b)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Cāna ‘izzet iştigāl-i ħizmet-i cānāna bes
Cisme rif at ilticā-yı i‘tidāl-ı cāna bes

- 2 Fikr-i dendānīndan itdim zīkr-i la‘lūnle güzer
H‘āhiş-i dürre ne hacet subhā-yı mercāna bes
- 3 Ehl-i ārāyiş tehīdir kīse-i müflis gibi
Tālib-i genc iseñ ancak gūşe-i virāna bes
- 4 Nezd-i gülde kaşr-ı maṭlab itdi bülbül nāleye
‘Āşık-ı ruḥsār-ı yāre āh ile efgāna bes
- 5 Her umūrīñ peyker u vefk-i huşūlünde saña
Zihniyā tevfiķ u feyz-i hazret-i Yezdān’a bes

128

(S: 38a)(M: 22a) (Ü₁: 27a) (Y: 14a) (Ü₂: 36b-37a)

Fā ‘ilātūn Fā ‘ilātūn Fā ‘ilātūn Fā ‘ilūn

- 1 Çeşme-i hüsnūnden āb-ı vaşlı kim eylerse nūş
Bād-ı ‘aşk esdikce deryā-veş ider cūş u hurūş
- 2 İdeli Māni-i çeşmiñ kıl kalem müjgānıñı
Safha-yı Erjeng-i dilde hāşıl oldu çok nükūş
- 3 Cenk ider küffār-ı hüsnūñ gamzesi ‘uşşāķıla
Çekdi Çāsār-ı ‘adū İslāmiyān üzre cūş
- 4 Zāhidiñ güftārını rind itmez aşlā istimā‘
Aḥmaķa virdi cevābı her kim olduysa ḥamūş

4b-ruḥsār / ruḥsār S.

4b- ḥamūş / ḥamūş Ü₁.

- 5 N'ola dimezse Züleyhâ Yûsuf'a nev' -i beşer
Zihniyâ eyler temessül şekl-i insâna sürüş

129

(S: 38a)(M: 22a) (Ü₁: 27b) (Y: 14a) (Ü₂: 37a)

Fâ' ilātün Fâ' ilātün Fâ' ilātün Fâ' ilün

- 1 Levh-i maḥfūzu diler tîr-i nigāhı mîḥ-veş
Ġamzesi eyler güzer kavş-i kuzahdan sîḥ-veş
- 2 Şöyledir şeh-nāme-i ' aşkıñ fuşulı dilde kim
Sāl-ı vaşlıñ sâ' atıñ telmiḥ ider tāriḥ-veş
- 3 Meyve-i vaşlı ṭaberzedle idince ser-zeniş
Üstüvār eyler dirahṭ-ı ' aşk u şevki biḥ-veş
- 4 Fikr-i şayfūrā-meniş kim ide' uşşāka ğulūvv
Dilden eylerken de müy-ı şirreti zırnîḥ-veş
- 5 Ben marîzem Zihniyâ şubḥ u mesâ şūḥ-ı ṭabîb
Eyledi destiyle mālîde beni temriḥ-veş

130

(S: 38a-38b)(M: 22a) (Ü₁: 27b) (Y: 14b) (Ü₂: 37a)

Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün

- 1 Ruḥ âteş şive âteş ân âteş-i ḥüsn-i yâr âteş
Şerer âteş tef âteş aḥker âteş nūr u nâr âteş
- 2 O âfet âteşiñ aṭlas giyip âteş-perest olmuş
Ser-â-pâ cāme âteş mezheb âteş her ne var âteş

5b-şekl / meşel M.

1b-ḳuzahdan / ḳuzahdan M.

- 3 ' Aceb mi cānı yanıp dā' im āteş söylese ' uşşāk
Elem āteş ğam āteş ḥasret āteş āh u zār āteş
- 4 Sezā-vār-ı cinān-ı vuşlatıñ olmazsa ger ' uşşāk
Çekilmez düzaḥ-ı hicriñde leyl āteş nehār āteş
- 5 Benān ile daḥı olmaz toḡunmak kandedir tanzīr
' Acā'ib şı' r-i Ref'et Zihniyā olmuş yanar āteş

131

(S: 38b)(M: 22a) (Ü₁: 27b-28a) (Y: 14b) (Ü₂: 37b)

Fe ' ilā tün Fe ' ilā tün Fe ' ilā tün Fe ' ilün

- 1 Büt-i sīmā ki perestiş iderek kāfir kīş
Nice mü 'minler olur deyr-i maḥabbete keşīş
- 2 İdicek tekye anıñ ḥalveti germ-ābesine
Soyup esvābımı itdi beni yāhū dervīş
- 3 Virip aḡyāre o zenbūr-bahā nūş-ı vişāl
Dil-i ' uşşākı ider niş-i firākı ile riş
- 4 Binip esb-i siteme aldı sinān-ı cevrimi
Bizi katl itmege mi kaçdı nedir yā bu geliş

- 5 H̄alvet itmek için ol yār benim ile tenhā
Zihniyā eyledi hem fenniye hem h̄ātife kīş

132

(S: 38b)(M: 22b) (Ü₁: 28a) (Y: 14b) (Ü₂: 37b)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Bāğ-ı hüsni seyr iden ruhsār-ı yāra gül dimiş
Aña karşı zār iden 'uşşāka hem bülbül dimiş
- 2 *Habbetü 's-Sevdā* hadīsi hāliniñ şanıñdadır
Bilmeyenler aña bühtān eyleyip fülful dimiş
- 3 Nārasın terk eyleyip sekrān-ı 'aşk itmez sükūt
Bezm-i 'işretde şürāhī çün aña kulkul dimiş
- 4 Ehl-i 'aşka sākī-i gül-çehre kanlar yutdurur
Tās-ı pür-hūnı görünce zāhid aña mül dimiş
- 5 Zihniyā kendin komaz tamuya vā' iz gūyiyā
Bāb-ı cennetde turup rıdvān aña udhul dimiş

133

(S: 39a)(M: 22b) (Y: 14b) (Ü₂: 37b-38a)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Eylemem esrār-ı yāri lā-cerem ağıyāra fāş
Bülbülem rāz-ı gülü eyler miyem gülzāra fāş

5a- H̄alvet / H̄alvet S

2a- "Habbetü 's-Sevdā" / "çörek otu "Şu çörek otunu kullanmaya devam edin, çünkü onda ölümden başka her hastalığa şifa vardır"; (Sünen-i İbn-i Mace, C.9. H.no:3447), "Muhakkak ki kara habbede samdan başka her derde bir şifa vardır. Sam, ölümdür. Kara habbe ise kendisine şuniz denilen çörek otudur" (Sahih-i Müslim, C.7. H.no:88), "Yâ Ali! Yemeklere çörek otu koy. O, ölüm hâriç her derde devâdır" (Menâkıb-ı Çihâr Yâr-i Güzîn s.345) / telmih.

- 2 Kıldı istignā ile şeydā beni şūh-ı tabīb
Fevt olur āşār-ı mevti eylesen bīmāra fāş
- 3 Naşb-ı hūlyā-yı safāhatle olur endişe-nāk
Şīve-i iqbāl olunsa zümre-i idbāra fāş
- 4 Nākışı zu' m-ı temām eyler şikeste bāl u per
Eyleme zevk-i cenāhı mūr-ı bī-miğdāra fāş
- 5 Zihniyā bī-reng olan çekmez hırāş-i şevketi
Pāyine şaplandı reng-i gül olunca hāra fāş

134

(S: 39a)(M: 22b) (Ü₂: 38a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 O dilber āşiyān-ı evc-i nāz üzre hümālanmış
Anıñçün murğ-i dil pervāz idip ş imdi havalanmış
- 2 Metā' -ı vaşl-ı cānāna fedā-yı naqd-i cān itdim
Revāc-ı çarsū-yı hüsñü buldukça bahālanmış
- 3 Yine bintü 'l-ineble ibn-i vaqtiñ māderin almış
Bu şeb pīr-i muğāna baķ zifāf ile babālanmış
- 4 Giyip iħrām-ı hacc-ı aşķı miķāt-ı maħabbetle
Göñül sa'y ile varmış merve-i vaşla şafālanmış
- 5 Kademdir deşt-i hicrān eyledikde ' aşķ-ı gümrāh
Yemiş enbüb-ı fikr-i yāri birkaç gün ğidālanmış

- 6 Düşürmiş erligin ‘ avratlarıñ hep merdligin söyler
Zen-āsā sürme çekmiş çeşmine zāhid nisālanmış
- 7 Zārīf idi ‘ abā-yı ‘ aşkıla abdāl iken ammā
Libās-ı ‘ aklı giymiş Zihniyā kilkiñ kabalanmış

135

(S: 39a-39b)(M: 22b) (Y: 14b) (Ü₂: 38a-38b)

Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilün

- 1 ‘ Ālemi vīrān u ābādān iden maḥbūb imiş
Ādemi ḥun-dīde vü giryān iden maḥbūb imiş
- 2 Gülsitāna bülbül-i nālānı iskān eyleyip
Āteşe pervāne-i sūzān iden maḥbūb imiş
- 3 Mıṣr’ a ğavġā-yı Züleyhā ile olmuşiken ‘ azīz
Çāh-ı cismi Yūsuf’a zindān iden maḥbūb imiş
- 4 Vāmıķ u ‘ Azrā gibi āvāze-i Leylā ile
Kays’ı Mecnūn eyleyip ḥayrān iden maḥbūb imiş
- 5 Zihniyā nāz u niyāz u ğamze vü aşūb ile
Ehl-i nazmı dā‘imā gūyān iden maḥbūb imiş

136

(S: 39b)(M: 23a) (Ü₂: 38b)

Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilün

- 1 Dil nesīmīñ birle ‘ azm-ı kūy-ı dildār eylemiş
Gūyiyā bülbül seḥerde meyl-i gülzār eylemiş

- 2 ‘ Āşıkıñ aġyār ile cenk-i cidāl itmekdedür
Ġāzi-i düşmen şikendir ‘ azm-i küffār eylemiş
- 3 Mīve-i luḫfi dıraḫt-ı ṭab‘ -ı yār eyler ‘ ayān
Bāġ-bān eṣmār ile tezyīn-i eṣcār eylemiş
- 4 Gonçe-i ḫüsn oldı ülfet-kār-ı aġyār el-meded
Gel diriġa kendini şāyeste-i ḫār eylemiş
- 5 Sendedir inşāf olunsa ḫired-kāri-i suḫan
Gerçi çoġdur Zihniyā tanzīm-i eṣ‘ār eylemiş

137

(S: 39b)(M: 23a) (Ü₁: 28a-28b) (Y: 15a) (Ü₂: 38b)

Fā ‘ ilā tūn Fā ‘ ilā tūn Fā ‘ ilā tūn Fā ‘ ilūn

- 1 ‘ Āşık-ı dildāra yok sevdā-yı perçemden ḫalāş
Bulmadı Mecnūn olan zencir-i muḫkemden ḫalāş
- 2 Rūḫları yāriñ silindikde ‘ arāḫ revnaḫ bulur
Rengi artar güllerin olduġda şebnemden ḫalāş
- 3 Zāl-ı ‘ aḫlın cengine nīrū-yı ‘ aḫl olmaz ‘ azīm
Bulmadı ḫayli bahādır dest-i Rüstem’den ḫalāş
- 4 Mārı küffār-ı lezzīz-i iḫrāc ider sürāḫden
Pād-ı zehr ile bulur mesmūm olan semden ḫalāş
- 5 Zihniyā şūḫ-ı ṭabibi rām iden neyler devā
Ber’ u nāmı buldu mecrūḫ oldu merhemden ḫalāş

(S: 40a)(M: 23a) (Ü₁: 28b) (Y: 15a) (Ü₂: 38b-39a)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Şān buldum 'aşk-ı yār ile idince ihtişāş
Lā-cerem ziyy-i 'avām üzre muqaddemdir havās
- 2 Türş-rū em' ā-yı t̄āb' a virdi hiç inbisāt
İnk̄ibāz ĩrās̄ ider elbette maṭbūḥ-ı aḥāş
- 3 Milḥ-i tedbīr itdi şāfī zer-ṭalī' -i cünbüşi
Ṭarḥ-ı nişādūra muhtāc oldu a' māl-i reşāş
- 4 Da' vā-yı mevt-i irādı eyleyen oldı helāk
Katl eger maḥrūn-ı 'amd olsa olur lāzım kışāş
- 5 Zihniyā' uşşāka kūy-ı dilrubā oldu mekān
Cennet oldı güyiyā ehl-i şalāḥ için menāş

(S: 40a)(M: 23a) (Ü₁: 28b) (Y: 15a) (Ü₂: 39a)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Sūk-ı 'aşk içre virip cānāne cān oldum ḥarīş
Müşterī te' cīl ider kalāyı gördükde raḥīş
- 2 Eylerem pirāhān-ı vaşlı Züleyhā-veş recā'
Virdi būy-ı Yūsuf'ı Ya' kūb-ı Ken' ān'a ḳamīş

1b- kalāyı gördükde / gördükde kalāyı M.

1b- raḥīş / ḥarīş S, M, Y.

- 3 Girye-i ehl-i nifāka i' timād itme şaķın
Reşh-i āb olsa āsā sende binā olmaz reşiş
- 4 Kāfir-i müflis şikāyetle ğanī olmak muḥāl
Bulmadı ehl-i cehennem āh u zār ile maḥiş
- 5 Zāmin olmaz Zihniyā dīdem nüķūd-ı rü' yete
İhtilāf-ı re's-i māl ile kefīl olmaz şaķiş

140

(S: 40a-40b)(M: 23b) (Ü₁: 28b-29a) (Y: 15a) (Ü₂: 39a-39b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Ne belā' āşık olur cānıla cānāna ḥariş
N'ola pervāne olur āteş-i sūzāna ḥariş
- 2 Şarılır zevķ ü riyā riştesine zāhid-i ḥuşk
Ehl-i ' işyān olur endişe-i ḥızlāna ḥariş
- 3 Zāhid ister ki taşarruf kıla iķlīm-i dile
Hele ' ifriti görüñ mihr-i Süleymān'a ḥariş
- 4 Hīn-i töhmetde şefa' at diler erbāb-ı ' inād
Kāfir olduķda olur dīn-i müselmāna ḥariş
- 5 Cehl ü inkāra düşen ma' nīde ḥayvān u cemād
Zihniyā ādem olur şoḥbet-i ' irfāna ḥariş

(S: 40b) (M: 23b) (Ü₁: 29a) (Y: 15a) (Ü₂: 39b)

Mefā' ilün Mefā' ilün Fe' ulün

- 1 Nigāh-ı yār ile buldum taşaḥḥuş
 'Avāma ḥāşla geldi taḥaşuş
- 2 Ru' āf ile marīze geldi buhrān
 Olur 'iddet ḳur'ū ile terabbuş
- 3 Mürettildir mürā' iniñ du' āsı
 Nifāḳ ehli ider hergiz tabaşbuş
- 4 N'ola zühhāda virsem istimālet
 Mizāc-ı düşmeni ḳıldım tefahḥuş
- 5 Gehī mescid gehī meyḥāne Zihni
 Tefennün içre muzmerdir tühallüş

(S: 40b-41a)(M: 23b) (Ü₂: 39b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Başma eksik rāh-ı re'yiñde dilā merdāna baş
 Rast-gū şābit ḳadem ol ayağıñ şirāna baş
- 2 Maḥzar-ı zūra eliñle başma faşş-ı mührini
 Merd iseñ bir kerre pāyiñ meclis-i rindāna baş

- 3 Yek-dil olma başmasın dirseñ ağırlık ey gönül
Zu‘ m-1 enf itmekle çeşm-i zāhid-i nādāna baş
- 4 Bağırma başdım o tıflı-vār sende ey raķīb
Başñ taşa vü taşı sine-i ‘ uryāna baş
- 5 Baş tabāna başmacı şūhñ kaçırma var beneş
Başdıranda eñsesine sille-i pīrāna baş
- 6 Zen-perestiñ şıķleti kābus-veş başdı bizi
Ey ‘ ases kullukla var yapca yürü bir hāne baş
- 7 Zihniyā başkın başanıñdır didi hep dostān
Sen tūfeng-i intiķāmı düşmenān-ı cāna baş

143

(S: 41a)(M: 23b) (Ü₁: 29a-29b) (Y: 15a-15b) (Ü₂: 40a)

Fā ‘ ilā tūn Fā ‘ ilā tūn Fā ‘ ilā tūn Fā ‘ ilūn

- 1 Şu‘ le-yi hüsññ seniñ virdi dimāğ-ı cāna feyz
Güyyā āteşden ister dā’imā pervāne feyz
- 2 Mışr-ı cān içre ‘ Aziz itdi beni bintü’l-‘ineb
Virdi gavgā-yı Züleyhā Yūsuf-ı Ken‘ ān’a feyz
- 3 Fāsıd olmazsa nevātñ cevheri rüyān olur
Gıtdi zātından irir ma‘ nāda her insāna feyz
- 4 Rūhı iğar eyleyen ceş-i kuvvādır dem-be-dem
‘ Asker ilkā‘ eylemekde dā’imā sulţāna feyz

- 5 Lā-cerem bīnā ider ā' māya irşād-ı sebīl
Zihniyā dānā virir telmīḥ ile nādāna feyz

144

(S: 41a)(M: 23b) (Ü₁: 29b) (Y: 15b) (Ü₂: 40a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 İştıyākı ehl-i 'aşk itdi şeh-i ḥübāna 'arz
Güyyākıldıre' āyāḥālınısulṭāna 'arz
- 2 Ehl-i inşāf itdi sūḳ-i ma' nīde kesb-i ḥelāl
Baḳ metā' m eyledi tüccār olan mīzāna 'arz
- 3 Terk-i mu' tād eyleyip üstād-ı ma' nāya yūri
Mīzbān elbet ider ikrāmını mihmāna 'arz
- 4 Nerm ider āhen-dilānı nuḳ-ı Dāvudī şehā
Eyler āhenger ḥadīdi sāḥa-i sindāna 'arz
- 5 Cehl ü noḳşān oldu ḥayvānıñ ş'ār-ı cünbüşi
Zihniyā 'ilm ü kemāli eylesin insāna 'arz

145

(S: 41b)(M: 24a) (Ü₁: 29b) (Y: 15b) (Ü₂: 40a-40b)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Vidād-ı yār ile 'uşşāḳa nūr u nār olur 'arız
Hezāra şevḳ-ı gülden vaşf-ı āḥ u zār olur 'arız
- 2 Şalāḥ erbābı keslān [eyledi] oldu fāsıḳ-ı mu' lin
Baṭāletle ulü'l-iḳbāle hem idbār olur 'arız

- 3 Nigū hūbān ider merdāne hūsn-i zannile rağbet
Delālet ehline ‘ālemde bed-pindār olur ‘ārız
- 4 Kuvā-yı vehm olur elbet mü’eşşir cismile cāna
Temāruzla iderseñ i’ tizār ā’zār olur ‘ārız
- 5 Zevū’l-ikrāra oldu Zihniyā inkār-ı müstevlī
Velī inkār iden eşhāşa da ikrār olur ‘ārız

146

(S: 41b)(M: 24a) (Ü₁: 30a) (Y: 15b) (Ü₂: 40b)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Hey meded oldum firāk-ı şūh u ra’ nādan mariz̄
Oldu bülbül infisāl-i verd-i hamrādan mariz̄
- 2 Terş-rūdur şöhet-i şirīn-i hikmetden ‘avām
Eylemezkaç’ātelezzüzta’ m-ıhelvādan mariz̄
- 3 ‘Ārifāna sālīk itdi müşkilātından su’āl
İtimās eyler devā dā’im eṭibbādan mariz̄
- 4 Hāşıl oldu şekk u zannı terk ile haqqe’l-yakīn
Kaç’-ı ümmid itdiği vaqt oldu dünyādan mariz̄
- 5 Zihniyā insān-ı kāmilden alur nākış edeb
Güyyā ister şifā dergāh-ı Mevlā’dan mariz̄

147

(S: 41b-42a)(M: 24a) (Ü₁: 30a) (Y: 15b) (Ü₂: 40b)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Cebhe-i menşūr şi’ re ‘ayn-ı tuğrādır ‘arüz
Nāme-i mevzūn-ı nazma nefis-i imzādır ‘arüz

- 2 Şiddet-i emvāc-i evzānı ser-ā-pā gösterir
Bād-bān-ıkeştī-iebyāta deryādır ʿarūz
- 3 Lā-cerem her şāhı bir kāh-ı kelāma muttaşıl
Cennet-i elfāz içinde naḥl-i tūbādır ʿarūz
- 4 Kūh-ı deşt-i şıʿri seyr itmekde tā medd-i başar
Nerd-bān-ı sanʿat ile kaşr-ı vālādır ʿarūz
- 5 Şüret-i nevʿiyye birle fehm idip tilmīz-veş
Zihniyā eşʿār-ı üstāda heyūlādır ʿarūz

148

(S: 42a) (M: 24a) (Ü₁: 30a-30b) (Y: 15b) (Ü₂: 41a)

Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün

- 1 Vech-i yār olmazdı mānend-i riyāz
Olmasa eşk ile çeşmānım hiyāz
- 2 Şīme-i dīrīneden kıldım ferāğ
Geldi pīrān-ı cihāna inḳırāz
- 3 Duḥter-i rezden taşadduk itmezem
Ben zekāt oldum dise bint-i miḥāz
- 4 Cāhilü nādānedirbaḥḥuʿinād
ʿĀrif u dānāya itmem iʿtirāz

4b- ʿĀrif u dānā / ʿĀrif-i dānā M, Y.

- 5 Zihniyā ikrāmīñ eyler halkı rām
Harf-i cerle kıldı esmā inḥifāz

149

(S: 42a-42b)(M: 24b) (Ü₂: 41a)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Seyr-i dildār oldu mir’āt-ı mücellādan ğarāz
‘Aqs-i tāb ḥ üsnidir kalb-i muşaffādan ğarāz
- 2 Kaşlarıñ mihrābına rû-māl olur Şirāziyān
Mescid-i rüyñi gül-geşt-i muşallādan ğarāz
- 3 Kebş-i cānı saña İsmā‘īl-i dil kurbān ider
Fehm-i rûz-ı vuşlātıñdır ‘ıyd-ı aḍḥādan ğarāz
- 4 Levḥ-i maḥfûz-ı rûḥuñdan meşq alur ehl-i kalem
Resm-i ḥüsn-i ḥattıñ ancak fenn-i imlādan ğarāz
- 5 Vaşf-ı kûyıñdur seniñ ‘uşşāka eyḥürî-meniş
Yād-ı revnāḳ-dāde-i firdevs-i ā‘lādan ğarāz
- 6 Beynimiz ğāyet şoğuḳ sermā ile cevriñ gibi
Lütfunuñ germiyetidir belki germādan ğarāz
- 7 Zihniyā halkı çıkarmaḳda beyāza gerdeni
Ḥāl-i müşġini-i dāmā kim süveydādan ğarāz

7b- müşġini-i dāmā / müjeñidir ammā M.

(S: 42b)(M: 24b) (Ü₁: 30b) (Y: 16a) (Ü₂: 41b)*Fā 'ilā tūn Fā 'ilā tūn Fā 'ilā tūn Fā 'ilūn*

- 1 Reh-revān-ı aşka kūy-ı dilrubā oldu menāṭ
Gūyiyā mihmān için te'sis olunmuşdur ribāṭ
- 2 'Aşkıla zühdi rızā-yı yār-ı temyīz eyledi
Eşkiyā u vü etkiyāyı fark ider cisr-i şirāṭ
- 3 Bedr olunca rüy-ı mehveş dirler aña āfitāb
Bir gün artar vāqı'ā sāl-ı kebisede şubāṭ
- 4 Sözün 'ibretile virdim çāh-ı taḥkīke vücūd
Mi'ber oldu üştürāna fi'l-meşel semmü'l-ḥiyāṭ
- 5 Ni' met-i vuşlatla itdi ni' met-i fūrkat mūrūr
Def i cū' eyler olan med' üv-ı dehliz-i simāṭ
- 6 Zihniyā oldu tefennünde taḥalluş muḥtefī
Nīk u bedle terbiyet buldu idenler iḥtilāṭ

(S: 42b)(M: 24b) (Ü₁: 30b) (Y: 16a) (Ü₂: 41b)*Fā 'ilā tūn Fā 'ilā tūn Fā 'ilā tūn Fā 'ilūn*

- 1 'Aklı terk it 'aşk olur mecmū' -ı eşyāyı muḥīṭ
Nehre bakma baḥr imiş aḫṭār-ı dünyāyı muḥīṭ
- 2 Kıl taşavvur ḥāl-i bī-darīde taşdīkātı sen
Kuvvet-i fikriyye oldu cümle rü'yāyı muḥīṭ

- 3 Bulamaz kürsīde ehl-i nefis olan şāhib-i dili
Bir ʿazīm ejderdir olmuş ʿarş-ı aʿlāyı muḥīt
- 4 Cins ider envāʿ vü efrādīñ müsemmasın nigāh
Lafzatullah oldu taşvirāt-ı esmā-yı muḥīt
- 5 Zihniyā sen şāhibü ʾl-vaḳt olmağa saʿy eyle kim
Vaḳte beñzer görmedim imrūz u ferdāyı muḥīt

152

(S: 43a)(M: 24b) (Ü₁: 31a) (Y: 16a) (Ü₂: 41b-42a)

Fā ʿilātūn Fā ʿilātūn Fā ʿilātūn Fā ʿilūn

- 1 ʿĀşıkıñ maḳlūbı dilde yār-i pūr-fendir faḳaḳ
Her nefesde bülbülūñ maḳsūdı gülşendir faḳaḳ
- 2 İbn-i vaḳt itse nʾola bintü ʾl-ʿineble izdivāc
Zen-perestiñ mültecāsı dāʾimā zendir faḳaḳ
- 3 Refʿ olur iʿrāb-ı ḳadri merd-i pā-üftādeniñ
Mübtedā ḡayr-i muzāf olsa münevverdir faḳaḳ
- 4 Meyl ider ārāyiş-i escāma ehl-i iştihād
Ferrihāniñ maḳlūbı āsāyiş-i tendir faḳaḳ
- 5 Ḳandedir ʿirfān ile ḡaḳḳe ʾl-yāḳīniñ rütbesi
Zihniyā erbāb-ı cehliñ bildiği zandır faḳaḳ

(S: 43a) (M: 25a) (Ü₁: 31a) (Y: 16a) (Ü₂: 42a)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Ehl-i 'aşkıñ oldu kârı emr-i dildāra menūť
Cümle meşrūtāt olur vā-beste-i kayd-ı şürūt
- 2 Kāt'-ı ümmīd eylemem vaşlıñdan ey kāfir seniñ
Kāfir oldu şer'imizde lā-cerem merd-i kunūt
- 3 N'ola bŷy-ı hāk-i pāyiñ şemm iderse 'āşıkān
Vākı'ā hayru'd-devā olmağda yektādır su'ūt
- 4 Nev-ħať-ı ħaťtāta bakmaz gerçi küttāb-ı kalem
Dŷn olur kıymetde cāna bir kitāb olsa ħuťuť
- 5 Āb-ı rŷy-ı şŷĥ-ı keşti-bāna virdim mŷhrimi
Zihniyā mŷhr-i Sŷleymān itdi deryāya şŷķuť

(S: 43a-43b)(M: 25a) (Ü₁: 31a-31b) (Y: 16b) (Ü₂: 42a)

Me' ŷlŷ Fā 'ilātŷ Me' ŷlŷ Fā 'ilün

- 1 'Uşşāk olur āzāde-i ħŷbāna mŷrtebiť
Bŷlbŷl hemiŷe verd-i gŷlistāna mŷrtebiť
- 2 Zāhid i der mi rinde uŷŷlŷnde ittiba'
Tersā olur mu řavr-ı mŷselmāna mŷrtebiť
- 3 Cān ile ħaşr olunsa n'ola ħalk-ı ādemi
Cān-ı muĥibb olunca civānāna mŷrtebiť

- 4 Hatt-ı ʿ izār-ı dilberi dendāna kıl suʿāl
Elbette riʿşe olmadadır şāne mürtebiṭ
- 5 Geldi ḥayāle şūret-i dendānı Zihniyā
Aşdāfa oldu zübde-i dürdāne mürtebiṭ

155

(S: 43b)(M: 25a) (Ü₁: 31b) (Y: 16b) (Ü₂: 42b)

Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilün

- 1 ʿ Ārız oldu āb-ı rūy-ı yāra hatt
Mevc-i izhār itdi güyā nehr-i Şatt
- 2 Hāli hattıñ hattı hālin gösterir
Hüsn-i hatṭa rüşenā virdi nuḳat
- 3 Dil meyān-ı dilberi eyler taleb
Çün umūruñ ḥayrı olmuşdur vasat
- 4 Nuṭḳ-ı yāri diñle bī-mağz ise de
İştihād ile faşih oldu ğalaṭ
- 5 Zihniyā baḥr-ı maḥabbetde bugün
Sāhil-i maḥbūba keştī gibi çat

156

(S: 43b-44a)(M: 25a) (Y: 16b) (Ü₂: 42b)

Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilātün Fā ʿ ilün

- 1 Oldu müjgānım dem-ā-dem perçem-i cānāna muşt
Kıl kadar lāzım degil ol kākül-i zī-şāna muşt

- 2 Diş şırtmış ol periden diş kirāsı istemiş
 Kan bulaşdı dişine ʿünvān ider hūbāna muşt
- 3 Her şakalın bir tarağı var dimiş üstādlar
 Āşinālık kim o bütle sen kim ey bī-gāne muşt
- 4 Dişine taş oldu çünkim meclis-i dildārda
 Seng-i düşünāmı atarsa ğam degil dendāna muşt
- 5 Zemm idip dişlek diyü menʿ eyledim maḥbūbdan
 Diş biler andan beri men ʿāşık-ı nālāna muşt
- 6 Ne şakal başı tağıt ne vir şakalın destine
 Şaymasın dirseñ şakalın ey gönül ferzāna muşt
- 7 Her şakaldan bir kıl aldı diş koyurdu herkese
 Cümleniñ kağdı dişine şimdi baķ seyrāna muşt
- 8 Bir taraķcı dilberin gördü kazārā Zihniyā
 Çat çat ötdi dişleri oldu yine dīvāna muşt

157

(S: 44a)(M: 25b) (Ü₁: 31b-32a) (Y: 16b) (Ü₂: 43a)

Meʿ ūlü Meʿ ilātü Mefāʿ ilü Feʿ ūlün

- 1 Tabʿı güzeliñ şāfī temennādan ider ḥazz
 Baķ şāha ki taʿ zīm-i reʿ āyādan ider ḥazz
- 2 Faḥr itse nʿola lerziş-ı eşcār ile şarşar
 Āşhāb-ı hevā farṭ-ı müdārādan ider ḥazz

7b- dişine / Dişe S, M.

7b- şimdi / bu kelime S ve Ü₂ nüshalarında yok.

- 3 Zü'l-yed geçinir pîr-i muġān bint-i 'ineble
Zen-pāre ise dest-i muġannādan ider ħazz
- 4 Hummār-ı ezel tîre kabûl eylemedi hiç
Şākîyi görûn cām-ı muşaffādan ider ħazz
- 5 Tūfî gibi sükker-lebi güftāra geleden
Zihni o bütûn şab'ı merāyādan ider ħazz

158

(S: 44a)(M: 25b) (Ü₁: 32a) (Y: 17a) (Ü₂: 43a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Zāhid-i sālūs olur şūfî-i cāhilden ġalîz
Fāsidi'l-bünyān olunca zu'm-ı bāṭıldan ġalîz
- 2 Maḥv olur şav' u rızā ikrāha oldukça düçār
Fi'l-ḥakîka zālīm oldu merd-i 'ādilden ġalîz
- 3 Cünbüş-i bīnā vü nā-bīnāda fark eyler zuhūr
Lā-cerem nādān olur řoġbetde kāmilden ġalîz
- 4 Kelbetānīn fevķı taḥtından kavî te'sîr ider
Hābil'in ef' āli pes aķvāl-ı Kābil'den ġalîz
- 5 Zihniyā mazrūbdan nākış fütürı zābitiñ
Şüret-i mef' ūl olur sīmā-yı fā'ilden ġalîz

(S: 44b)(M: 25b) (Ü₁: 32a) (Y: 17a) (Ü₂: 43a-43b)*Meḫā' ilün Meḫā' ilün Fe' ulün*

- 1 Olursa levḫ-i ḳalbiñ pāk ü maḫfūz
Ḳalem gibi olursuñ sende maḫzūz
- 2 Eger bildiñse ma' nā-yı kelāmı
Sen olduñ lāfız u hem-daḫi melfūz
- 3 İdersiñ kezm-i ğayz ile tekellūf
Bulunmaz ḫalkasından ğayri mağyūz
- 4 Dimāĝ-ı vā' izi mev' ūz bulmaz
Eger vā' iz olursa cümle mev' ūz
- 5 Celāl içre cemāli Zihniyā gör
Şeḳāvetde sa' ādet oldu melḫūz

(S: 44b)(M: 25b) (Ü₁: 32b) (Y: 17a) (Ü₂: 43b)*Meḫ' ulü Fā' ilātü Meḫā' ilü Fā' ilün*

- 1 Ḳur'an'ıñ oḳur laḫnıla elfāzımı ḫāfız
Cehl ile beyān eyledi ma' nāsım vā' iz
- 2 Biz 'ārif-i ma' nā-yı kitāb-ı dil ü cānız
Neyler bize terkīb-i ' ibārātla lāfız

2b- u / bu bağlaç sadece M nüshasında var.

2b- hem daḫı / hem-daḫ Ü₁, Y, Ü₂.

5a- Celāl / Delāl S.

1b- Cehl ile beyān / Cehl-i beyān Ü₁.

- 3 Taşdıki taşavvur durur intâc iden ey dil
Redd olmadı ‘indimde maqâlât-ı mülâhız
- 4 Olmazsa eger sikkesi geçmez zer ü sîmiñ
Daħl eylesin beyhûde Sekkâki’ye Câhız
- 5 ‘Abd eyledi Zihni nice aħrârı tevâzu‘
Tenfir idicek ‘âlemi eṭvârı muğâliz

161

(S: 44b-45a)(M: 26a) (Ü₁: 32b) (Y: 17b) (Ü₂: 43b)

Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilâtün Fâ ‘ilün

- 1 Zâhid eyler zümre-i rindâna ğayz
Güyyiâ hayvân ider insâna ğayz
- 2 Nefretim var şüfi-i sâlûsdan
Mü‘ minem men eylerem şeytâna ğayz
- 3 İstemez şâhib-ta‘ annud münşifi
Ḥâ’in eyler lâ-cerem mizâna ğayz
- 4 Ḥod-nümâ ehl-i seyâhatdan kaçır
Her baħil eyler belî mihmâna ğayz
- 5 Zihniyâ nesl-i Hüseyñ’em eylerem
Tâ-be maḥşer tabi‘ -i Mervân’a ğayz

4b- mihmâna / mizâna M.

(S: 45a)(M: 26a) (Ü₂: 44a)*Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün*

- 1 Çapar gözden sevâd-ı sürme-i ' ayyârdır vâ' iz
Keser pistançe-i maşş-kerdesin ğaddârdır vâ' iz
- 2 Hamîr-i hân-hâ-yı bî-dakîki n'ola âh̄z itse
Utanmaz hem uşanmaz bî-ğayâ cerrârdır vâ' iz
- 3 ' Alemdâr-ı tenû-mendân-ı serheng-i sebük-mağzân
Sipâh-ı nâ-tırâşâna sipeh-sâlardır vâ' iz
- 4 Medâr-ı feyż u iqbâl olmaz ey dil süllem-i kürsî
Çıkarsa ' arşâda ser-defter-i idbârdır vâ' iz
- 5 N'ola teşhîr iderse Zihniyâ eşhâs-ı hamkâyı
Fesâne söyleyip efsûn ider sehârdır vâ' iz

(S: 45a)(M: 26a) (Ü₂: 44a)*Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün*

- 1 Cehâletle n'ola itmezse zâhid mehlikâdan hazz
' Amâ senden ider mi şeb-pere şems-i duhâdan hazz
- 2 Menim şüh-ı tabîbiñ haste-hâl-i çeşm-i maħmûrî
Marîz-i bî-devâ elbet ider semt-i şifâdan hazz

2a- haste / haste S.

- 3 Hele ğarķ-ı maħabbet sâhîl-i maķşûda mâni' dir
İder ehl-i sefîne i' tidâl üzre havâdan ħazz
- 4 Dücâc-ı Hind olur maĝrûr-ı eşvât-ı belâ ma' nî
Kılar ħayvân-meniş âlâyiş-i medħ u senâdan ħazz
- 5 Egerçi ba' zılar hicrânı itmiş ihtiyâr ammâ
Benim şab' ı kelîlem Zihniyâ eyler liķâdan ħazz

164

(S: 45b) (M: 26a) (Ü₁: 32b-33a) (Y: 18a) (Ü₂: 44a-44b)

Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilâtün Fâ' ilün

- 1 Tıfl-ı ħayyât eyledi ' uşşâķına keşf-i zerâ'
Kesdi biçdi şive vü nâz ile bir ħaylî metâ'
- 2 Tâlibân-ı nâfe-i yâriñ başı ğavĝâlıdır
Şemm olunsa misk ider elbette îrâş-ı şudâ'
- 3 Nefsi tevlîd eylemekden rûħum oldu pür-fütür
Za' f olur ' ârız ana kim ide birkaç kez cimâ'
- 4 Tekye-i dilde beni tennûra koydu ĝüyyiâ
Yandım ' aşkla iderken Mevlevî-i şüh-semâ'
- 5 İbn-i vaķtem eyledim şir esedle perveriş
Zihniya bintü'l-ineb oldu baña uĝt-ı rezâ'

1a- ħayyât / ħayyât M, Ü₁, Ü₂.

1b- şive u nâz / şive-i nâz M, Y.

3b- Za' f / Zâ' f M, Ü₁ / Ža' f Ü₂.

(S: 45b)(M: 26b) (Ü₁: 33a) (Y: 18a) (Ü₂: 44b)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Dil-i zāra lehīb-i 'aşk-ı maḥbūbān olur merci'
Semenderdir kim aña āteş-i sūzān olur merci'
- 2 Züleyhā-yı vişāliñ rāhı Ya' kūb-ı tekāpūdur
'Azīz'im Yūsuf için mülket-i Ken'ān olur merci'
- 3 Mürīd-i ḥāma şeyḥ eyler ḥavāle çille vü ḥalvet
Fesād ehline yāhū tekye-i zindān olur merci'
- 4 Murādınca o şūḥa ḥizmet iden behremend oldı
Edib olduḡda ḥādım dergeh-i sultān olur merci'
- 5 Yine ikrār idendir mükrim anıñ ḥüsnüni Zihni
Müselmāna ser-ā-pā Cennet ü Rızvān olur merci'

(S: 45b-46a)(M: 26b) (Ü₁: 33a) (Y: 18a) (Ü₂: 44b)

Müfte' ilün Fā' ilün Müfte' ilün Fā' ilün

- 1 Cevriñ ile dilberā dīdeden aḡdı dumū'
Ḍarb-ı riyāḡ ile ḡayş itdi nüzüle şürū'
- 2 Bezm-i dilārāda dil kıldı sükūn u sükūt
İtdi muşallā şalāvātında ḥuzū' u ḥuşū'
- 3 Bulmadı ḡayvān olan nān-ı dem-i ādemi
'Āḡibetinde helāk eyledi insānı cū'

4 Şemse duḥūl eyledi zerreleriñ cümlesi
Aşla rücū eyledi mürtesimāt-ı furū

5 ‘Aklı şatup Zihniyā ‘aşkı alan müşteri
Sūḳ-ı maḥabbetde oyleledi a‘lā buyū

167

(S: 46a)(M: 26b) (Ü₁: 33b) (Y: 18a) (Ü₂: 45a)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

1 Münkiriñ inkāri ĩrād eyledi baña şudā
Başum aḡrır gel benimle eyleme şimdi nizā

2 Rūy-ı mihre geh gelir gāhī mürūr eyler seḫāb
Māh-rū vechinden itmez bir nefes keşf-i ḳınā

3 Zāhidā dūzaḫda ḡilmān olsa muḡlimler gider
Ḥūri olmazsa behište gitmez aşḫāb-ı cimā

4 Sālikiñ müşkilleri bārū-yı dilden fetḫ olur
Pesiçinden alınır ma‘lūm-ı ‘ālemdir ḳilā

5 Bu cünūna Zihniyā reftār-ı ‘aql oldu sebep
Ḥūzn olur zāhir eger bir kimse eylerse vedā

1b- gel / bu kelime S ve M nüshalarında yok.

(S: 46a)(M: 26b) (Ü₁: 33b) (Y: 18a-19b) (Ü₂: 45a)*Meḫā' ilün Meḫā' ilün Fe'ülün*

- 1 Seniñ küyüñ olur 'uṣṣāḳa cāmi'
Cemā' at anda oldu cümle rāki'
- 2 Hācil olmaḳdadır māh-ı münevver
Kaçan hurṣid-i vechiñ olsa ṭāli'
- 3 Saña Leylī disinler baña Mecnūn
Seni gördükde 'aqlım oldu zāyi'
- 4 Simāṭ-ı vaṣl ile seyr eyle zīrā
Çoḡaldı maṭbaḡ-ı hecrinde cāyi'
- 5 Gedādır ṣabr ider ta' cizi yokdur
Niḡāh-ı nīme Zihni' oldı kani'

(S: 46b)(M: 27a) (Ü₂: 45a-45b)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Meyl-i tab'ı seyr-i eşkimle olur yāriñ sari'
Ülfet-i āb ile elbet nerm olur hergiz naḳi'
- 2 Pehlevān-ı hüsne lāyıḳdır ṣabāḡatla ḡurūr
Zūr-ı bāzū eyle zīrā fahr ider merd-i ṣeci'

4b- cāyi' / cāmi' S.

- 3 Gösterir sebep ruḥ-ı ḥaṭṭ-ı civānı bād-bāh
Berg ü bār ızhār ider eşcār eger gelse rebī^ç
- 4 Şetm-i aşhāb-ı behişt ile ğidālandı raķīb
Ehl-i nārın zādi oldu ḥān-ı *illā men zari*^ç
- 5 N’ola virse ibn-i vaḳte bint-i rez ṭatlı meme
Zihniyā dil-dāde-i pistān olur ṭıfl-ı rażi^ç

170

(S: 46b)(M: 27a) (Ü₂: 45b)

Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilün

- 1 Sebeb-i fūrķāt olur vaşl-ı dil-ārāma ṭama^ç
Dā’imā ḥā’il imiş dest-res-i kāma ṭama^ç
- 2 Ḥāhiş-i ḥāl ile ‘anķā-yı dili ṭıtdı o yār
Düşürür o murġı daḥı dāne ile dāma ṭama^ç
- 3 Dirler yer aldıġımı kiseden ekşer gördük
Ġālibā koydu ṭama^ç -kārını ḥammāma ṭama^ç
- 4 Dīv-veş şekl-i şalāḥ ile temeşşül kıldı
Düşuna giydi yine bir yenice cāme ṭama^ç
- 5 Seher-i müfreṭle ḥalkı kılar süst-endām
Uġramışdır var ise ‘illet-i ser-sāma ṭama^ç

3b- Berg ü bār / Berg-i bār M.

4b- “Sadece kuru diken”; Gasiye, 88/6.

- 6 Üstādāne taleb-i zā'ide lāzım geldi
N'ola ʔammā'ı giriftār kılar vāma ʔama'
- 7 Zihniyā eyledi iʔmā' a beni daḫi heves
Kendisi düşdi ta' accüb ʔama' -ı ḫāma ʔama'

171

(S: 47a)(M: 27a) (Ü₁: 33b-34a) (Y: 18b) (Ü₂: 45b-46a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Yār için 'uşşāk eyler ḫān-mānından ferāğ
Şem' için pervāne kıldı cism ü cānından ferāğ
- 2 Ğurbet itdi ḫüsnünü teşḫīr o sīm-endāma bak
Kıymetin teksīr için zer kıldı kānından ferāğ
- 3 Ḥāb-ı ḫar-güş-ı rakīb ile olur yāra vüşül
Ol sebebden ehl-i şayd itmez saña tenden ferāğ
- 4 Dā'imā 'uşşākı peykān-ı nighle ʔatlı ider
Bir giyüdüdür itmedi ʔa' ā sinānından ferāğ
- 5 Kūy-ı yār-i gül' izārı eyledi Zihnī mekān
Ĝālibā bülbüldür itmez gülsitānından ferāğ

172

(S: 47a)(M: 27a) (Ü₁: 34a) (Y: 18b) (Ü₂: 46a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Heymededāgyārenīs-i ḫurb-ı yār olmuş dirīğ
Allah Allah gül ḫarīn-i niş u ḫār olmuş dirīğ

- 2 Mantıku 't-Ṭayr'ı bilen murğ-i ŧikeste bāl olur
 'Andelīb ey dil sezā-yı āh u zār olmuş dirīg
- 3 Zer-ṭılāyı bilmege sīm dağal oldu mihek
 Kālb-zenler ŧimdicek ŧāhib-' ayār olmuş dirīg
- 4 Vākı' ā deryāya ' aks eyler buḥārīñ ŧūreti
 'Ārifīñ mir'āt-i kālbi pūr-ğubār olmuş dirīg
- 5 Zihniyā rindāna hem-nesl oldu sālūs-ı cihān
 Müslümāna bir Yehūdī hem-civār olmuş dirīg

173

(S: 47a-47b)(M: 27b) (Ü₁: 34a) (Y: 18b) (Ü₂: 46a)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Kadd-i ŧirīn'īñ gören Ferhād'a eyler mi dimāg
 Serv-i āzād isteyen ŧimŧāda eyler mi dimāg
- 2 Kesse ferz-i 'aşk-ı rüh-ı 'aqlımı itmem recā
 Merd olan bir cān için cellāda eyler mi dimāg
- 3 Bint-i rez 'azm itse de Ümmü 'I-Ḳurā itmez kabūl
 Dil-ŧikest olsa peder evlāda eyler mi dimāg
- 4 Dāne-i ḥālīñ görürken olma ol tıfla ŧikār
 Murğ-i zīrek tille-i ŧayyāda eyler mi dimāg
- 5 Bī-hünerler kārı da'vā-yı nesebdir Zihniyā
 Ehl-i diller rif at-ı ecdāda eyler mi dimāg

(S: 47b)(M: 27b) (Ü₁: 34b) (Y: 18b) (Ü₂: 46b)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Şem' muhtāl itmez izhār-ı fūrūğ
Revnāk-efzā olmaz elbette dūrūğ
- 2 Zīc-i hüsne dīde-düz oldu raķīb
Gūyiyā aldı raşad Mīr-i Ulūğ
- 3 H̄'āb-ı ibn-i vakte girdi bint-i rez
İhtilām oldu emārāt-ı bülūğ
- 4 Bestedir iğlāla cāmūs-ı ceħīm
Renciş-i gāv-ı behişt olmaķda būğ
- 5 'Asker-i eş'ār-ı dehre Zihniyā
Bu ğazel olsa sezādır baş-būğ

(S: 47b)(M: 27b) (Ü₁: 34b) (Y: 18b) (Ü₂: 46b)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Üstühān-ı tıynetim ma' nāda tağ
N'ola tedbirāt-ı rūhum olsa bağ
- 2 Tār-ı cehle yak şem' -i ma' rifet
Tā ola seniñ fu'ādıñ şeb-çerāğ
- 3 Kizble şubh-ı nuħust oldu siyāh
Şıdķ ile zenciniñ oldu yüzü ağ

1a- muhtāl / muhtāl M.

3b- İhtilām / İhtilām M, Ü₁.

- 4 Nā'im uyanıp uyur bī-dār olan
Şağ olan öldü ölenler oldu şağ
- 5 Kāf-ı istiğnāda 'anķāyam bugün
Zihniyā her lāşeye itmem dimağ

176

(S: 48a)(M: 27b) (Ü₂: 46b-47a)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Çeşmini mirrih-veş kılmağda ol dil-dār tīg
Gezdirirse ğam degil cellād olan hem-vār tīg
- 2 Hū ile iğmāz 'aynından hirās itmez mizāc
Der-niyām olsa ider mi hātırı inzār tīg
- 3 Çeşm-i hūn-riziñle hūn-ālūd çeşm-i terim
Kān bulaşdı dişine oldı yine hūn-h'ār tīg
- 4 Sell-i seyf itdi nigāhı kāfir-i hüsünñ bize
Ehl-i İslām üstüne çekse n'ola küffār tīg
- 5 Kıldı müstağrāğ dili mevc-i nigāh-ı āb-dār
Zihniyā ğarķ-āb ider deryā gibi zehhār tīg

177

(S: 48a)(M: 28a) (Y: 18b-19a) (Ü₂: 47a)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Keşf-i rāz-ı 'aşka virmez dilber-i ra' nā mesāğ
Güyyā itlāf-ı gence virmedi Dārā mesāğ

- 2 İttilâ' ı ilticâda buldu aşhâb-ı hıred
Virmedi Mecnûn'a vech-i vişâlla Leylâ mesâğ
- 3 Fikr-i ma' dümâtı icâb eyledi tûl-ı emel
Vehm dūr-â-dūra viridi kuvvet-i hülyâ mesâğ
- 4 Rûz-merre cünbüş-i imrûz için çekmez elem
Her gıdâ için gıdâya buldu ol ferdâ mesâğ
- 5 Zihniyâ hāmriñ humârı ser-nüvişt oldu baña
Miñnete resm-i maḥabbetle virir imlâ mesâğ

178

(S: 48a-48b)(M: 28a) (Ü₁: 34b-35a) (Y: 19a) (Ü₂: 47a)

Meḫ'ülü Fâ' ilâtü Meḫ' ilü Fâ' ilün

- 1 Dâ'im te'ākub üzre emelde telef şeref
Ġamla ferâh hemişe olurlar ḫalef selef
- 2 Zühhâda şorma kıymet-i dendâna dilberi
Dürr-i girân-ı kadre olur mı ḫıref şedef
- 3 'Uşşâka nâr-ı çeşmi irse yaḫar dilrubâlarıñ
Virir dü-çâr-ı mihre ḫarâretle tef necef
- 4 Ebrûlarıñ kemânını yaşma kılıp ferâğ
Dilde ḫadeng-i gânzene her taraf hedef

3b- hülyâ / hülyâ M.

1b- ferâh / ferâḫ Ü₁, Y.

- 5 Naẓmımda mūr-ı faḥz-ı malaḥ gibi Zihniyā
Yārān-ı nükte-dāna olur bu ḥıref tuḥaf

179

(S: 48b)(M: 28a) (Ü₁: 35a) (Y: 19a) (Ü₂: 47b)

Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün

- 1 Oldu cürm-i müfterāmız yāriñ ' indinde mu' āf
Maḥv olur taḣḥīḥ olunduḡda esānīd-i ḥilāf
- 2 Merve ḥaḡkı kūy-ı yāri devr iden buldu ṣafā
Ka' be olmuş gūyiyā ḥüccāc anı eyler ṭavāf
- 3 ' Aṣḡ-ı yāre dūṣ olaldan rıf' atım buldu ziyād
Kesb-i ta' rīf eyler elbette izāfetle muzāf
- 4 Girye-i ḥūnīn ile emrāz-ı dil buldu sūkūn
Ḥastelikde ṣūret-i buhrān olur imdi ru' āf
- 5 Ğam degil vazı' cenāḥ itsem firāz-ı ḥikmete
Zihniyā ' anḡāniñ oldu āṣinā-yı kūh-ı Ḳāf

180

(S: 48b)(M: 28a) (Ü₁: 35a) (Y: 19a) (Ü₂: 47b)

Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün

- 1 Ṭarḡ idip aḡyārı bildim yār imiṣ ancaḡ ṣerīf
Ḥārı terk itdim görünce verd-i ra' nā-yı laṭīf

5b- ḥıraf / ḥıraf Ü₁.

3a- rıf' atım / refīḡım S.

4b- Ḥastelikde / Ḥastalıkda S.

1a- Ṭarḡ / Tarḡ S, M.

- 2 Şāgar-ı ‘aşk ile buldum sākiyā ğamdan rehā
Bāde-i engūr ile oldu kavī’ey dil za‘īf
- 3 Māni-i kalbiñ nüķūşı oldu evhām-ı hayāl
Şoĥbeti telmiĥ ile eyler edā merd-i zarīf
- 4 Hiss-i ma‘nā seyr ider saţf-ı cihānı ser-te-ser
Perde oldu dīde-i dünyā için cism-i keşif
- 5 Hār-ı çeşm-i düşmen olmaķdır murādım Zihniyā
Ol sebebdan süzen-āsā fıtratım düşdü naĥif

181

(S: 49a)(M: 28b) (Ü₁: 35b) (Y: 19b) (Ü₂: 47b-48a)

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

- 1 Rūy-ı mihr ü zülf ile buldu hüsūf
Şemse gūyā ‘arız olmuşdur kūsūf
- 2 Kizbi kılmaz ehl-i taĥķik irtikāb
Şıdķ olur iĥbār-ı aşĥāb-ı vüķūf
- 3 Hāl ü ĥaţf-ı dilberi söyler kitāb
Noĥtadan ĥaţf ĥaţfdan olmuşdur ĥurūf
- 4 Pārsā görmez şurāĥi vü ķadeĥ
Oldu ‘āmilden cüdā cümle zurūf
- 5 Zihniyā sālik melāmetden melūl
Rehrevi tekdır ider rāh-ı maĥūf

3b- telmiĥ / telmiĥ M.

4a- saţf / luţf Ü₁, Y.

(S: 49a)(M: 28b) (Ü₁: 35b) (Y: 19b) (Ü₂: 48a)*Mefâ'îlün Mefâ'îlün Fe'ülün*

- 1 Şaķın zühhâda kılma yâri ta'rif
Gülü eyler mi bülbül zaĝa tavşif
- 2 Bizi yâriñ kudümü kıldı hurrem
Şerif olan ider eţrafı teşrif
- 3 Deĝiş imrûza ferdâ va' dini sen
Helâk oldu iden da'vâyı tasvif
- 4 Nizâ'ı kaç' ider hükmi-i dil-ârâ
Keser da'vâları üslûb-ı taħlîf
- 5 Haţâdır Zihniyâ işbu gazelde
Nazîre eylemek yârâna tekliif

(S: 49a-49b)(M: 28b) (Y: 19b) (Ü₂: 48a)*Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün*

- 1 Sürür-ı şoĝbet-i yâr ile oldum dem-be-dem me'lûf
Ne ĝam vaķtım olursa aniñ ins-i ŧab'ına mevķûf
- 2 O şûh-ı âtifet-aĝkâmla muĝkem benim re'yim
Olur hükümünde ma'ţûf-ı aleyhiñ dâ'imâ ma'ţûf
- 3 Taşarruf itmeyelden dilber itdi naşb-ı istiĝnâ
Belî ism intişâb eyler olursa ĝarf-i cer maĝzûf
- 4 Muĝalif zâhidiñ evşâfi ol büt i'tibâr itmez
Ķabûl eyler muţâbıķ olsa erkân-ı şan'at mevşûf

- 5 Feraḥ-var Zihniyā ref'itse zülfün ruḥlarından yār
Ziyā-pāş oldu oldukça şehāb-ı mihr ü meh meksûf

184

(S: 49b)(M: 28b) (Ü₁: 36a) (Y: 20a) (Ü₂: 48b)

Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilātün Fe' ilün

- 1 Ruḥ -ı yār itmese şermende kızarmazdı şafak
Şeb-i yeldā ḥased-i ḥaṭṭla kararđı el-ḥak
- 2 N'ola tekrār iderim ders-i du'ā-yı kadeḥi
Pîş-i tilmîze gelir def'ā-yı şettāda sebak
- 3 Ḥaṭṭ-ı dilberi tırāş ile ider maḥv-ı vücūd
Ḥakk ile buldu mürekkebden amān rüy-ı varak
- 4 Müte'annitden olur mültemes inşāfa'udül
Virir ümmîd-i ifākat hele merzāta ramaḥ
- 5 Dem-i 'İsā nefesim rûḥ bulup kıldı eşer
Zihniyā muzğa olur şābit-i raḥm olsa 'alak

185

(S: 49b)(M: 29a) (Ü₁: 36a) (Y: 20a) (Ü₂: 48b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Nūr-ı ḥüsün seyr idip yār ile itdim ittifāk
Şem' i görse eylemez pervāne kaṭ'ā iftirāk
- 2 Şoḥbet-i ḥayvān-menişden nefret eyler ehl-i dil
'Ālemi tekdîr ider ḥar kılsa āheng-i nehāk

- 3 Būselikden rast kılsam ‘azm-ı gerdāniyyeye
Reşkle meşhūn olur ehl-i Hicāz ile ‘Irāk
- 4 Kaḥbe-i dūnyāya ehl-i āḥret kılmaz nigāh
Pes görünmez zevce zevce vāḳi‘ olduḳda ṭalāk
- 5 Ekşeri tezyīn-i elfāz eyleyen nādāndır
Zihniyā çok bi-nevā itmekde ‘arz-ı tūmturāk

186

(S: 50a)(M: 29a) (Ü₁: 36a-37b) (Y: 20a) (Ü₂: 48b-49a)

Fā ‘ilātūn Fā ‘ilātūn Fā ‘ilātūn Fā ‘ilūn

- 1 Beynimizde yār ile her vechle vardır ḥuḳūḳ
Gūyiyā oldu bedende mūrtebiṭ cümle ‘urūḳ
- 2 Hūsni-mihr ü ḡam degil günden güne olsa ziyād
Olmadı kāmil ziyāsı ṣemsiñ itdikde şūrūḳ
- 3 Baḥş-i mevcūdāt ider def‘-i ḥayāl-i imtinā‘
Ehl-i ḥaḳḳ geldikde eyler lā-cerem bāṭıl zūhūḳ
- 4 Rind ider sālūs-ı devrāna mūdāra dā’imā
Cümleniñ güftārını teslīm ider merd-i ḥülūḳ
- 5 Zihniyā māfi ’z-zamīr oldu vücūd ile ‘adem
Gāh isme gāh fi‘le muzmerāt eyler lūḥūḳ

(S: 50a)(M: 29a) (Ü₁: 37b) (Y: 20a) (Ü₂: 49a)*Mef'ülü Mefā'īlü Mefā'īlü Fe'ülün*

- 1 Yār oldı benim ıtab' ima hem-vāre muvāfık
Olsam n'ola ben daıı o dildāre muıābık
- 2 ıard itdi rakıbi hele kuyından o āfet
Buldu giderek kendi belāsını münāfık
- 3 Teslīm iderim hem-çü vaşıyy meblağ-ı cānı
Ol ııfl-ı kamer -çehreye olduıda mürāhık
- 4 Baı zāhid-i sālūsa komuş nāmını mü' min
Kāzıbleriñ esmāsı olur gāhice şādık
- 5 Zihni o bütüñ silsile-i zülfüne düşdü
Mecnün olur elbette olan Leylā'ye 'āşık

(S: 50a-50b)(M: 29a) (Ü₁: 37b) (Y: 20a) (Ü₂: 49a)*Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün*

- 1 Gāh oldum āteş-i 'aşka harık
Gāh deryā-yı muıabbetde ğarık
- 2 Lenger-i keşti-i fikr itmez qarār
İbtılā-veş görmedim bahr-i 'amık

2a- a / ol Y.

2a- āfet / dildār M.

- 3 Kendimi fehm itmek için devr idip
Âsiyâ-yı ʿilm ile oldum daķık
- 4 Vazʿ olundu tavr-ı taķlîd ü mecâz
Şüret-i taķķık için eshel tārık
- 5 Zihniyâ rāh-ı vişāl-i yārda
Baña ʿayyār-ı melāmetdir refīķ

189

(S: 50b)(M: 29b) (Ü₁: 38a) (Y: 20b) (Ü₂: 49b)

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Dilber ile geldi miyāna vişāk
Şoĥbetime eyledi şedd-i niţāk
- 2 Bint-i rezi eylemek için nikāĥ
Naķd-ı dil ü cān olur aña şadāk
- 3 Dāĥilî ĥāricde göründü ʿayān
Ehl-i diliñ sinesî ke's-i dihāk
- 4 Gerçi dü-tā peyker olur ʿārifān
Līk degil ĥāmil-i bār-ı nifāk
- 5 Terk-i hevā eyleye gör Zihniyā
Rūĥa gelir riĥ ile çün iştikāk

(S: 50b)(M: 29b) (Y: 20b) (Ü₂: 49b)*Mef'ülü Mefā'îlü Mefā'îlü Fe'ülün*

- 1 Nāzende hırām itmek ise dilbere lāyık
Her demde niyāz eylemek 'āşıklara lāyık
- 2 Ol vechle hüküm itdi o şeh şarkıla ğarba
Nefsü'l-emr āyinedir İskender'e lāyık
- 3 Rind eylese bintü'l-'inebi n'ola idāre
'Avretlere hüküm ü ğalebe şevhere lāyık
- 4 Zāhid n'ola meşkük dise sū'-i hümāra
Pindār-ı güzer-ğāh-ı miyāh ol hāra lāyık
- 5 Sīm-ābla tezyīn-i kelām eyleme Zihni
Haqka bu ğazel hilye-i mā'-i reze lāyık

(S: 51a)(M: 29b) (Y: 20b) (Ü₂: 49b-50a)*Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün*

- 1 Yāri da' vetdir murādı zāhidiñ taħmine baq
Müstecāb olmaz du'āya didigi āmine baq
- 2 Sāde-rūya zinde vü nev-ħaṭṭa mürde didiler
Kıl kalemle 'arızında sūre-i Yāsin'e baq
- 3 Rūhlarıñ olmaz maħallī der-kenār itseñ daḥi
Dilberā ḥaṭṭ-i şerifin kaydını terkine baq

3b- hüküm ü ğalebe / hüküm-i ğalebe M.

- 4 Fülful-i hâlin el-ân çîn-i cebînin seyr ider
Geh metâ‘-ı Hind’i gör gâhî bilâd-ı Çîn’e bak
- 5 Kıldı mazmûnı tezerv-âsâ kalem-i zîr cenâh
Zihniyâ şimdi şikârı şayd iden şahine bak

192

(S: 51a)(M: 29b) (Y: 19b) (Ü₂: 50a)

Mefû‘îlün Mefû‘îlün Mefû‘îlün Mefû‘îlün

- 1 Dehân-ı dilrubâdan şa‘b olur gayet selâm almak
Çekilmez nokta-i mevhümeden ey dil kelâm almak
- 2 Hebâ-hûr tıynet-âne pend ile beyhüde şugl itmek
Semend-i lenge fi’l-vâkı‘‘ abesdir nev-licâm almak
- 3 Nümüdârı merâretdir telâş-ı hâtır-ı aḥbâb
Halâvet bahş olur düşmenden ammâ intikâm almak
- 4 Revâyiḥdan müberrâdır nuḳûş-ı peyker-i izhâr
Dıraḥt-ı ḥod-firûşiden ne mümkün berg-i nâm almak
- 5 Kalır elbette nâkış zen-perestiñ Zihniyâ kârı
Tamâm olmaz bu dünyâ kaḥbesinden saña kâm almak

193

(S: 51a-51b)(M: 30a) (Y: 19b-20a) (Ü₂: 50a)

Mefû‘îlün Mefû‘îlün Mefû‘îlün Mefû‘îlün

- 1 Benimle âşinâdır dilrübâ inkâr ider ancak
Raḳîbi sevmez aşlâ iltifât izhâr ider ancak

- 2 Hırām-ı serd imiş revnāk-fezā ey gülşen-i şüret
Dil-i ‘uşşāka dilber nāz için reftār ider ancak
- 3 Düçār-ı ‘ārızın olsamda itmem terk-i istirhām
Civār-ı gülde bülbül sākin oldu zār ider ancak
- 4 Behāyım hissile itmezta‘ aqkūl rütbesin taḥşīl
Yaḳīne zāhid olmaz muṭṭali‘ pindār ider ancak
- 5 Ḳabul eyler bu nazmı Zihniyā dil-dāde-i iḳbāl
‘Udūl u nefreti vā-beste-i idbār ider ancak

194

(S: 51b)(M: 30a) (Y: 19b) (Ü₂: 50b)

Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilün

- 1 Şehvet-efzā rūḥ-ı ḥüy-kerde-i sāḳī hele baḳ
İştihā virmede mestānelere cām-ı ‘araḳ
- 2 Kimi na‘ la kimisi miḥe çaḳar mestānīn
Şāḳiyā at ḳulağı itme ki neylersin çaḳ
- 3 Aḳdeñizli güzelin keştī-i vaşlma dilā
Āb-ı rüyuñ bırağıp Baḥr-ı Siyeh gibi ol aḳ
- 4 ‘Araḳ olur cūda geḳip baḥr-ı muḥīṭi zāhid
Yol azıtdı aña zehr olsa n’ola bir azmaḳ
- 5 Pīr-i nā-bāliḡi ṭard itse n’ola pīr-i muḡān
O ḳoyun başlıca ḳurt görse ‘aceb mi ḳıymaḳ

2b- Sāḳiyā / Şāḳiyā M.

191/3 Y nüshasında 7. sıradadır.

4a- ‘Araḳ / Ğarḳ Y.

- 6 Ārzū-mend-i şīnā hizmet-i Şatt' dan kaçmaz
Zihniyā olmaz imiş ' aşıka Bağdād ' Irak

195

(S: 53b)(M: 31a) (Ü₂: 52a-52b)

Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün

- 1 Baña ' işret-gāh-ı ' ālemde şunuldu cām-ı ' aşk
İşbu keyfiyyetle oldu cān u dil sersām-ı ' aşk
- 2 Her biri maḥdūm u maḥzūm-zādeye itmez nigāh
Ehl-i isti' dādı istiḥdām ider ḥuddām-ı ' aşk
- 3 Rūze-i hicriñ gördün imsākini iftārını
Nisbet ile Leyletü ' l-kadr oldu bu eyyām-ı ' aşk
- 4 Ğasl idip ' aql-ı ma' āşı gālibā telmīḥ ider
Āyet-i *Fe-tahher* vü te' vīlini ḥamām-ı ' aşk
- 5 Zihniyā ş em' -i sürūr elbette eyler inṭifā'
Tünd-bād-āsā vezān oldukça bu ālām-i ' aşk

196

(S: 53b)(M: 31a) (Ü₂: 52b)

Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün

- 1 Sende ey şūḥ-ı ṭabībim bendeñe iḥsān yok
Dürc-i iḥsānında men dil-ḥastaya dermān yok

4b- "Hemen temizlen": Müddesis, 74/6.

1b- dil-ḥasteye / dil-ḥasteye M, Ü₂.

- 2 Deyr-i hüsnüñ büt-perest itdi niçe mü' minleri
Bildim ey kāfir seniñ göğsünde hiç imān yok
- 3 Bī-nihāyet cevriñi görmüş ferāgat itmiş
Mübtelā-yı ' aşk olan ādemde iz' ān yok
- 4 Farq olunmaz cāhil ü kāmildeki naqş ü tamām
Çārsū-yı i' tibār-ı nāsda mizān yok
- 5 Düşdü baħr-ı fūrķate keştī-i dil itmez qarār
Zihniyā sāhil görünmez hem daħi līmān yok

197

(S: 53b-54a)(M: 31a) (Ü₁: 38a) (Y: 20b) (Ü₂: 52b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Rūhlarıñ ' arz-ı cemāl itmekde cānā müşterek
İki dīdem rü' yet-i hüsnünde haqķā müşterek
- 2 Cān u ten hüsnüñle buldu rüşenā ey mehlikā
Berr ile baħr oldu nūr-ı şemse gūyā müşterek
- 3 Hālvēt-i bint-i reze tenhāca girmekdir hūner
İki ādem olmadı bir zende zīrā müşterek
- 4 Baqmayıp mir'āta itme ' aqşniñ izhār kim
Olmasın bir kişver içre iki Dāra müşterek
- 5 Re's-i māl idip vidādı vaşf-ı hüsn-i yāre
Kelbetān-ı hāme Zihniñ oldu ra' nā müşterek

(S: 54a)(M: 31b) (Ü₁: 38a-38b) (Y: 20b) (Ü₂: 53a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Taht-gāhındır şehā iqlīm-i hüsn ü ān seniñ
Ehl-i 'aşk oldu re'āyā cümleye fermān seniñ
- 2 Hacc-ı ekber itmek için 'ıyd-ı vaşlıñda bugün
Yoluña qurbān olur elbette kebş-i cān seniñ
- 3 Şāh-ı Tūbā'yı hacīl itdi hıram-ı kāmetiñ
Kaddiñe reşk itdi serv-i ravzā-yı rıdvān seniñ
- 4 Şavt-ı a' lā ile sūq-i ma' nide idip mezād
Oldu dellāl-ı nesimiñ sünbül ü reyhān seniñ
- 5 Eyle tahrik esb-i nazmı savt-ı mazmūn ile kim
Zihniyā deşt-i hünerde top ile çevgān seniñ

(S: 54a)(M: 31b) (Ü₁: 38b) (Y: 20b-21a) (Ü₂: 53a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Şive-kār-ı hüsn olan Leylā gibi ra'nā gerek
'Aşık-ı dīdār olan Mecnūn-veş rüsvā gerek
- 2 Külfet-i hāşāk-ı ta'n-ı eblehān-ı 'āleme
Katreler itmez taħammül lücce-i deryā gerek
- 3 Lāne-i güncişke hergiz Kāf-ı 'aşk olmaz sezā
Anda sākin olmağa eypür-hüner' anķā gerek

3a- hacīl / hacīl Ü₁, Y.

3b- Kaddiñe / Kaddiñi Ü₁.

- 4 Nīce teslīm olunur merd-i gedāya saltanat
Pā-nihād-ı taht olan ʿālemde ber-dār gerek
- 5 Yār itmez ehl-i kibr üzre nigāh u iltifāt
Nāʿ il-i eltāf olan Zihnī gibi ednā gerek

200

(S: 54b)(M: 31b) (Ü₁: 38b-39a) (Y: 21a) (Ü₂: 53a-53b)

Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilün

- 1 Tille-i hüsnünde yāriñ şāmesi bir dānecik
Murğ-ı dil anı görüp şayd oldu ol dīvānecik
- 2 Hatt ber-āver olsa benden kıl kadar olmaz cüdā
Silk-i dendānım olur zīrā aña bir şānecik
- 3 Dil ğarīb-i belde-i ʿaşq oldu var mı māniʿ iñ
Hāne-i lütfuñda mihmān olsa ol bīgānecik
- 4 Kaşr-ı dil muhtāc-ı neccār-ı vişālīñdir seniñ
Hūbdur taʿmīr olunmağ öyle bir vīrānecik
- 5 Mescid-i cevri ʿimāret eylediñ lāyık mıdır
Kim hārābāt ola ihsāniñ gibi meyhānecik
- 6 Zihniyāʿ anqā gibi yapsañ sezādır şāniña
Kāf-ı şīʿr üzre ğazellerle bugün bir lānecik

(S: 54b)(M: 31b) (Ü₁: 39a) (Y: 21a) (Ü₂: 53b)

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Āḥir-i rüz-ı sefīd-i veche şebdir perçemiñ
Küh-ı Nūr üzre turur kavm-i ‘ Arāb’dır perçemiñ
- 2 Her gören Şa‘ bān olup ardından ayrılmaz anıñ
Ġālibā ey mihr-i dil māh-ı Receb’dır perçemiñ
- 3 Başını kesdik tırāş etdikde başdan çıkdığın
Kubr-i fesde ‘ ibret-i ehl-i edebdir perçemiñ
- 4 Hāne-i kalbi yakıp hem daḥı tenvīr eyledi
Aḥker-i serden hüveydā bir lehebdir perçemiñ
- 5 Zehre-i ‘ uşşāka zehrin şaçdı devr-i Zühre’de
Mār-ı merdüm-ḥāra vaz‘ olmuş laḳabdır perçemiñ
- 6 Ġam degil zühhād-ı Mışr eylerse andan imtinā‘
Reşk ü ḥasret-gerde-i Şām ü Haleb’dır perçemiñ
- 7 Rūḥda ḥaṭṭ-ı ebrūda çeşminiñ müjgānıdır
Kıl kadar virmez ḥaber ḥamūş-ı lebdır perçemiñ
- 8 Zāhidi tebrīd ü ‘ uşşāka ḥarāret gösterip
‘ Ālemi lerzān ider düşvār-ı tebdır perçemiñ
- 9 Zihniyā Mānī vü Behzād’ı daḥı ḥayrān ider
Şöyle bir taşvīr ü naḳş bu ‘ l-‘ acebdır perçemiñ

(S: 55a)(M: 32a) (Ü₁: 39a-39b) (Y: 21a) (Ü₂: 53b-54a)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Ehl-i 'aşk oldu vişāl-i yār ile endiše-nāk
'Andelīb ümmīd-i gülden itmez elbet infikāk
- 2 Hame şokmuş beline ağzın hilāl eyler devāt
Zāhid isti'māl ider 'inde'l-vuzū' gūyā sivāk
- 3 Dürr-i nīsān olsa pür-günūñ kelāmı tīredir
Māh-ı temmuziñ cerādı oldu feryād ile çāk
- 4 Bī-'araz olan tevāzū' dur kemālātīñ yeri
Ādem oldu şaf olunca tıynet-i 'ālemde hāk
- 5 Yalñız bir şaḡşa yapılmazsa kuḡl-i İşfehān
Zihniyā bu gözlerim iderler anda iştirāk

(S: 55a-55b)(M: 32a) (Ü₁: 39b) (Y: 21b) (Ü₂: 54a)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Reng-i rüyīñ ḡalkı bī-reng etdi verd-i ter misiñ
Kıldı hoş-būyuñ mu'aḡḡar 'ālemi 'anber misiñ
- 2 Pūte-i 'aşk içre sīm-cismimi ḡāl eyleyip
Tı' me-i sūhān-ı hicrān eylediñ zerger misiñ
- 3 Lāne-i tenden seniñ şevkiñle pervāz eyledi
Beççe-i murğ-i dil-i 'uşşāka bāl u per misiñ

1b- 'anber / 'ıyār S / 'ambar Y, M, Ü₂.

- 4 Dīv zühhādı melek-hūlar seniñle recm ider
 Āsumān-ı nilgün-i dehre sen aḡter misiñ
- 5 Karşudan bir dem çekip ‘ aşıkları kıldın tebāh
 Çengelsitan içre yetmiş başlı bir ejder misiñ
- 6 Kahramān u Rüstem’i ‘ ālemde sen qatl eylediñ
 Şimdi meydān-ı hünerde öyle zūr-āver misiñ
- 7 Re’s-i dilden mūy-hāyı niyyeti itdiñ tırāş
 Şuffe-i ḡānūt-ı ‘ ālemde ‘ aceb berber misiñ
- 8 Şems-i ḡüsnüñdür iden deycūr-ı küfri pür ziyā
 Ey kamer-şüret ser-a-pā ‘ ayn-ı nūr u fer misiñ
- 9 Hep seniñle kā’im-i ā ‘ rāz kılıp ‘ aşıkān
 Müşkilin ḡall ile Zihni’niñ şehā cevher misiñ

204

(S: 55b) (M: 32a) (Ü₂: 54b)

Mef’ ulü Mefā’ ilü Mefā’ ilü Fe’ ulün

- 1 Ejder gibi a’ dāya dilā şevk ile dem çek
 ‘ Aḡrebleriñ aḡzından alıp nütfeni semm çek
- 2 Aḡyār ile peymān-ı ‘ imāretde çekişme
 Aḡbāb-ı ḡārābatla peymāne-i Cem çek
- 3 Mīzān-ı niḡāhımla çekildi zer-i maḡbūb
 Ey keffe-i çeşmim yine dīnār-ı direm çek
- 4 Fülād-ı gümān ile ḡurūr eyleme ey dil
 Haddād beçeden kādir iseñ tır-i sitem çek

- 5 ‘Unf ile raķı̄be ser-i mū-yı yāri su‘āl it
Hınzire şütüm ile o bir müyını hem çek
- 6 Dil hāle-veş aġūşuna çekmekde o māhı
İsterseñ e yā zāhid-i bed-aġter elem çek
- 7 Pāşālıya baķ mīr-livā-zāde mi yoġsa
Zihnī yine ‘uşşāķa bugün tūġ u ‘ālem çek

205

(S: 55b-56a) (M: 32a) (Ü₂: 54b)

Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün

- 1 Beni bülbül gibi ey gül-beden nālān iden sensiñ
Şivāz-ı ‘aşķıla pervāne-veş sūzān iden sensiñ
- 2 Alıp Ya‘ķūb-ı dilden hīle birle Yūsuf-ı vaşlı
Sirişķ-i çeşmimi hūn-ābe-i Ken‘ān iden sensiñ
- 3 ‘Azīz-i Mışr-ı ikrām-i ‘avām-ı nās iken nuţķım
Cihānı Yūsuf-ı şevķ-i dile zindān iden sensiñ
- 4 Vaķār-āmūz-ı ġaysiyyet-şi‘ār olmuşdı etvārım
Beni bezm-i edebde suġre-i aķrān iden sensiñ
- 5 Ne keyfiyyetle Zihnī muġtesibden eyler endīşe
Ĥarābāt-ı maġabbetde beni sekrān iden sensiñ

(S: 56a)(M: 32b) (Ü₂: 54b-55a)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Bende 'aşkıñ cān sende sen benimsiñ ben seniñ
Sende bende bende sende sen benimsiñ ben seniñ
- 2 Ben seniñ 'aşkıñla cāna şöyle kıldım ittiḥād
Sende ḵande bende ḵande sen benimsiñ ben seniñ
- 3 Çün seniñle zindeyem 'ālemde ey rūḥ-ı revān
Baña cān olduñ bu tende sen benimsiñ ben seniñ
- 4 Girye-nāk eyler vüfūr-ı iltifātın dīdemi
Sen ḵılarıñ baña ḵande sen benimsiñ ben seniñ
- 5 Ḥüsn-i zannım var saña sende muvāfiḵ baña señ
Ḵaldı Zihni sū-i zannında sen benimsiñ ben seniñ

(S: 56a)(M: 32b) (Ü₂: 55a)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Yāra benden inḵita' için niyāz itsem gerek
Ben daḵi şimden-girü maḵbūba nāz itsem gerek
- 2 Çün ḵaḵīḵat şāyi' oldu yār ile esrārımız
Her sūḵende ba' d-ezīn terk-i mecāz itsem gerek

- 3 Būselikden baña ikrām eyledi şūḥ-ı ‘Arāb
Bulmağ için anı āheng-i Ḥicāz itsem gerek
- 4 Şabra yokdur çārem ister lā disin ister ne‘ am
Vaşla dā’ir ol civāna keşf-i rāz itsem gerek
- 5 Zihniyā Tātār-ı ‘aşkım ya çenān u ya çenīn
Kūy-ı dil-dāra bugün bir türk-tāz itsem gerek

208

(S: 56a-56b)(M: 32b) (Ü₂: 55a-55b)

Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün

- 1 Ruḥ-ı dildār ile hem-renk olur tuffāhı söyletseñ
Lebinden dem urur ey bāğbān aqdāhı söyletseñ
- 2 O şūḥa didiler rūḥ-ı mücessem zāhir-i ecsād
Perī dirler fe ammā ḥāfiye ervāhı söyletseñ
- 3 Virirler metn-i ḥaṭṭ-ı yāre çok ma‘nī muḥaşşiler
Velī izhār-ı ‘acz itmekdedir şurrāhı söyletseñ
- 4 N’ola bir dāne dirsem ol ferīd-i ḥüsne ol zāhid
Nazīriñ görmemiş bir beldede seyyāhı söyletseñ
- 5 Deliķanlılık ile oldu ḥün-riz-i reg-i cānım
‘Aceb faşd itdi Zihni āfet-i cerraḥı söyletseñ

1b- urur / oldur M.

2b- ḥāfiye / ḥafiyye M, Ü₂.

(S: 56b)(M: 32b) (Y: 20b) (Ü₂: 55b)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Baña yerden göge zılm eyledi anbür felek
İtdi bir gönlü güzelden beni mehcür felek
- 2 Ra' ddir top u tüfenk ber-i havāyice fişek
Hüzn-i erbāb-ı dile gümān ider sūr-ı felek
- 3 Bakıca şems ü kamerle nazarı dedi meger
Göz göre ehl-i dili eyledi madür felek
- 4 Ref' idip başına halkı şeh-i fafūr gibi
Seng-i merg ile kılar tācını meksür felek
- 5 Zihniyā kıldı bürehne nice ' İsa nefesi
Kendi atlas giyip ' ünvan ile marūr felek

(S: 56b)(M: 33a) (Ü₂: 55b)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Dostlar men haste-i ' aşam baña dermān idiñ
Derdimi şūh-ı tabibe cümle ger ' ilān idiñ
- 2 Körlük itmek kec-niāh ile benim reftārıma
Çeşm-i inşāf ile badıca hele im' ān idiñ

2b- gümān / ramen M, Y, Ü₂

- 3 Teşneyem tâb-ı ħumâr-ı hicr ile pür-iztırâb
 Âb-ı nâb-ı çeşme-sâr-ı vaşl ile reyyân idiñ
- 4 Men ki maĥzûnam olaldan râh-ı vuşlat gümşüde
 Semt-i kûy-ı dilberi irşâd ile şâdân idiñ
- 5 ‘Arz ider Zihni metâ‘ -ı çârsü-yı ĥikmeti
 Ey ĥarîdârân eger almazsañız seyrân idiñ

211

(S: 57a)(M: 33a) (Y: 21a) (Ü₂: 55b-56a)

Mef‘ülü Mefâ‘îlü Mefâ‘îlü Fe‘ülün

- 1 Cân taleb-i cânân ise cânân kezâlik
 Biñ cânla ten cânâ heves cân kezâlik
- 2 Güller gibi gülmekdedir ol dilber-i gül-rû
 Bülbülde bükâ‘ aşık-ı nâlân kezâlik
- 3 Ĥüsniñ ki tülü‘ eyledi necm-i seĥer-âsâ
 Mihr irdi ĥurûba meh-i tâbân kezâlik
- 4 İrvâ-yı dil-i teşne-i ‘uşşâk için ey dil
 Şu virdi lebiñ çâh-ı zenaĥdân kezâlik
- 5 Zihni bu ĥazel ĥayd olucak defter-i ‘aşĥa
 Şüfi çözüdür zâhid-i nâdân kezâlik

212

(S: 57a)(M: 33a) (Ü₂: 56a)

Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün

- 1 Ĥanlı zâlim dâne-i rümmâna beñzer lebleriñ
 Ĥan taşu dirsem sezâ mercâna beñzer lebleriñ

- 2 Ülfet-i efkâr-ı la‘liñ mest ider ‘âşıkları
Sâkiyâ peymâne-i mestâna beñzer lebleriñ
- 3 Men marîz-i ‘aşk iken nabzım tutup kıldı ‘ilâc
Kırmızı ma‘cün ile Loqmân’a beñzer lebleriñ
- 4 Çok müselmânı ider âzürde ey kâfir ‘aceb
Dostluğu yok düşmen-i îmâna beñzer lebleriñ
- 5 Dilde Zihni kıldı şâbiṭ bu Hanîfe mezhebiñ
Ey gönül ter-lâle-i Nu‘mân’a beñzer lebleriñ

213

(S: 57a-57b)(M: 33a) (Ü₁: 39b-40a) (Y: 21b) (Ü₂: 56a-56b)

Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilâtün Fâ‘ ilün

- 1 Bir içim şu didiler dildâr için ehl-i kemâl
Kâse-i billûra koymuşlar gibi mâ-yi zülâl
- 2 ‘Ârızın ehl-i qalem kırtâsa teşbîh eyledi
Baḥş-i ḥattâda itdi ḥattâṭ maḥabbet-i kıyl u kâl
- 3 Seyyi ’âti ma‘rifet-i tâ‘âte tebdîl eyledi
Ḥall olunca tarḥ-ı milḥ ile şarâb oldu ḥelâl
- 4 Der-‘akâb maḥv oldu ehl-i şahvıñ aña ḥâlini
Kellimni yâ Hümyrâ erḥni yâ Bilâl
- 5 Zâhir oldı ‘ârız-ı meh-rûde ḥatt ba‘de’l-bulûğ
Zihniyâ züll oldu peydâ şemse irdikde zevâl

4b- “Beni ruh alemine uçur Ya Bilal. Bana konuş Ya Hümeýra”: İki ayrı Hadis-i Şerife telmih.

(S: 57b)(M: 33b) (Ü₁: 40a) (Y: 21b) (Ü₂: 56b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Hāsb-i hālimden hikayet eylerem şekvā degil
Cevr-i yāri söylerem bir aşlı yok gavgā degil
- 2 Bendelik 'arz itmedir ol şāha meftūn olduğum
Yoḥsa bu başımdaki seḥer ü yā sevdā degil
- 3 Mescid ehlinden kaçır erbāb-ı deyri istemez
Ol Yehūdī dilberi mü'min degil tersā degil
- 4 Hūccet-i sīnemde bir mühr urdu mihr-i dilrubā
Şöyle kim kaçılıarıñ fehm itdiği imzā degil
- 5 Çeşm-i cellādı beni katl itmek ister dā'imā
Zihniyā ölmek dirilmek bahşşīdir rü'yā degil

(S: 57b)(M: 33b) (Ü₁: 40a-40b) (Y: 22a) (Ü₂: 56b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Şem'e karşı yanmaḥ pervāneye lāyık degil
Varını ma'sūḥ için terk itmeyen 'āşık degil
- 2 Meste çeşm-i mest-i dilber itdirirse ser-fürū
Anı ta'yīb eyleme ser-ḥoşdur ayık degil

5b- zevāl / zevāl Ü₁.

2b- ser-ḥoşdur / ser-ḥoşdur S.

- 3 Zümre-i *belhim ađeliñ* fehmi yok idrāki yok
Cān-ver-i fāzil-terāndan gerçi kim nāṭık degil
- 4 Her şabāhu ʾl-ḥayr iden aḥbāba kılma iʿ timād
Subḥ-ı evvel-veş kezūb olmağdadır şādık degil
- 5 Gerçi erbāb-ı belāgatla leb-ā-lebdir cihān
Līk-i akrāna kamu Zihni gibi fāʾik degil

216

(S: 58a)(M: 33b) (Ü₁: 40b) (Y: 22a) (Ü₂: 56b-57a)

Fāʾ ilātün Fāʾ ilātün Fāʾ ilātün Fāʾ ilün

- 1 Gürsine ʿ aşk iseñ süfre-i mestāna gel
Teşne-i vicdān iseñ çeşme-i ʿ irfāna gel
- 2 Nakş u tamāmıñ seniñ burc-ı ḥamel egilmez
ʿ Akrebi terk eyleyip keffe-i mizāna gel
- 3 Halka riyā eyleyen maʿ nide ḥayvāndır
Sen eger insān iseñ meclis-i rindāna gel
- 4 Kāfir-i maʿ ni olup nāmıña müselleme dime
Şirki ferāmüş idip şöhet-i imāna gel
- 5 Zulmet-i cehl içre sen niceye dek kalasañ
Şemʿiñi ikād için āteş-i sūzāna gel
- 6 Faqr u mezelletde ger kaldıñ ise ḥār u zār
Hāliñi ʿ arz itmege dergeh-i sulṭāna gel

3a- “Hayvandan daha aşağı.” Aʿ rāf / 179.

5b- gibi / bu kelime M nüshasında yok.

2a- egilmez / anlamaz Ü₁, Y, Ü₂.

- 7 Hāne-i ma' mūreniñ rengine dil bağlama
Daħme ise niyyetiñ kūşe-i vīrāna gel
- 8 Nīze-i hicrān ile ħaylice mecrūħ iseñ
Merhem alıp urmaga Ĥazret-i Loqmān'a gel
- 9 Ehl-i behiṣti eger görmek ise maḳsūduñ
Dīdeñi aç Zihniyā zümre-i ğilmāna gel

217

(S: 58a-58b)(M: 34a) (Ü₁: 40b-41a) (Y: 22a) (Ü₂: 57a-57b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Keṣretiñ vaħdetde baḳmaḳdır kemāl
Yār içün aġyārı atmaḳdır kemāl
- 2 Baħr-ı dilde fülk-ı 'aḳlı ol bütüñ
Sāħil-i 'aşḳına çatmaḳdır kemāl
- 3 Mū miyāniñ hāle-veṣ ol meh-veṣiñ
İki kol birle ḳuşatmaḳdır kemāl
- 4 Pāy-i aġyārı kıṣaldıp dem-be-dem
Vaṣl-ı yāre el uzatmaḳdır kemāl
- 5 Tāk-ı ħuṣk-ı ḳalbi cām-ı sāf ile
Sāḳiyi dehre ūlatmaḳdır kemāl
- 6 Şevb-ı zühdi giymeyip dellāl-veṣ
Ṭālib-i 'uryāna ūatmaḳdır kemāl

- 7 Seyr olup hurşide istiğnāyı o
Tım-1 fakr-1 tāyyı atmadır kemāl
- 8 İtme cūy-1 eki tatīre heves
atre-i deryāya atmadır kemāl
- 9 Zihniyā bu nazm-1 pāki aklayıp
Fenn-i ir ire aratmadır kemāl

218

(S: 58b)(M: 34a) (Ü₁: 41a) (Y: 22a) (Ü₂: 57b)

Fā ilātün Fā ilātün Fā ilātün Fā ilün

- 1 Andelibā deva-yı elmayı alma verdi al
Merd iseñ nā-merdi terk it merdi al
- 2 ünkü āil her iiñ encāmına ıldı nazar
Sen dai mā-able tālīb olmayıp mā-badı al
- 3 Zāhidiñ ger derdi olsa rāıb-1 dermān olur
Arif iseñ bulduiñ dermānı atıp derdi al
- 4 erri var destār-1 harānıñ saña ey sür-ser
ayrı olmazsa dai söz diñle gel sen zerdi al
- 5 İki görmek her eyi dünyāda ehlā-kārīdir
Tālīb-i cüft olma tek ur Zihniyā gel ferdi al

219

(S: 58b-59a)(M: 34a) (Ü₁: 41a-41b) (Y: 22b) (Ü₂: 57b)

Fā ilātün Fā ilātün Fā ilün

- 1 Mürde-dillerle urur dilde kelāl
Merdüm-i kābilledir esrār u hāl

- 2 Māh-rūda olsa mihr-i t̄ālī' iñ
Saña her demde müsellemdir vişāl
- 3 Merd olur merdūd-ı 'ilmullahda
Olsa milḥ-ālūde mül olur ḥelāl
- 4 Esvile ḥallāl-ı aşl-ı mes'ele
Kāmil olsa kim degil ehl-i su'āl
- 5 Zihniyā 'ālemde merd-i 'āleme
'İlm-i ḥāl olsa olur ḥāşıl kemal

220

(S: 59a)(M: 34a) (Y: 21b) (Ü₂: 58a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Baña yār itdi ğılzet vaşlını tefhīmden evvel
Tekellūf ṭarḥ ider 'unf ider ta'zīmden evvel
- 2 Vişāl olmazdı kısmet ḍarb-ı aġyār itmesem cāna
'Aded ḍarb oldu gūya şūret-i taḳsīmden evvel
- 3 Maḥabbetle beni ithām idip 'aqlım alır ol yār
Bulur ca' lī ḳabāḥat ḷulm ider tecrīmden evvel
- 4 Ḳarīb oldukça cānānıñ firāḳı ḥayret el verdi
Olur bī-hūş herkes cānını teslīmden evvel
- 5 Ḥavāşıñ zıll-ı menkūsı 'avām-ı nāsdır el-ḥaḳ
Suḥan taḥşış olundu Zihniyā ta' mīmden evvel

4a- ḥayret / ḥayret M, Y.

(S: 59a)(M: 34b) (Ü₂: 58a)*Mef'ülü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün*

- 1 Oldu rübüde zülfile va' d u vişäle dil
Düşdü bu arzûda ' aceb kıyl u kâle dil
- 2 Ağyār ile fîrâz-ı neşimende muztarîb
Kâ' il seniñle şuffe-i şaff-ı ni' âle dil
- 3 Şardım dirâht-ı şüh-ı debîri kitâbla
İşler kalem o bâğa girip nev-nihâle dil
- 4 Mü' min dimem raķibe Müselmân'a ğadrı var
Kâfirler ile başladı cenk u cidâle dil
- 5 Toğrıca gördüm ebrûlarıñ bende Zihniyâ
Oldu fütâde yine bir eğri hayâle dil

(S: 59b)(M: 34b) (Ü₂: 58a-58b)*Mefā' ilün Mefā' ilün Fe' ülün*

- 1 Ruĥuñdan reng alır cānâ karanfil
Gül-i zibâ ile hem-pâ karanfil
- 2 Hirâs-ı çeşmiñ itdi nergisi zerd
Ruĥuñdan şermle ĥamrâ karanfil
- 3 Firâkıñla benefşe ser-fürüdur
Ümmîd-i vaşl ider ĥâlâkaranfil

2a- fîrâz / bu kelime M nüshasında tamamen silinmiş.

1a- Ruĥuñdan / Rûĥuñdan Ü₂.

- 4 Kesildi bāğdan şimdi ayağı
Saña bir baş gider bi-pā kıaranfil
- 5 İşin gördi becerdi başa çıktı
Cebīn-i yāri buldu tā kıaranfil
- 6 Kelām-ı mūcīb-i izhār içinden
Seniñ bŷyınla müsteşnā kıaranfil
- 7 Bu nazmı Zihniyā yārānla kııldı
Mişāl-i berg-i sebz ihdā kıaranfil

223

(S: 59b)(M: 34b) (Y: 22a) (Ü₂: 58b)

MeḞ ūlū Fā' ilātü MeḞ' ilü Fā' ilün

- 1 Hāle kemāl ile ider intikāl-ı kāl
Bī-ma' rifet harīde kıılınmağ muḡāl-ı ḡāl
- 2 İrdi ġınā-yı kıalbe iden faqrı ihtiyār
Vīrāne ġüşelerde olur ihtimāl-ı māl
- 3 Ādem bilir behişt-i cemāliñde kendümi
Sālūs-ı duzaḡiye göründü niḡāl ḡāl
- 4 Kevne lisān olur hele zī-kudret olmaz
Kııldı beni bedende olan ihtilāl lāl
- 5 Tŷl-ı emelde nāle olur ḡufte Zihniyā
Kilk-i dili ider ser-i māl-i menāl nāl

4a- zī-kudret / zi-kudret M.

(S: 60a)(M: 34b) (Ü₂: 58b-59a)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Çokda yüz virmez o dilber geh cemāl ü geh celāl
Her nazar biñ vechle eyler baña' arz-ı cemāl
- 2 Kıl kadar yokdur anıñ müjgān-ı ebrūsına söz
Eksik olmaz perçemi baḥşinde ammā kıyl u kāl
- 3 Ey ecel şeb-ḥūn idip vaḳtinden evvel isteme
Naḳd-i cānıñ oldı zirā va' desı üzre vişāl
- 4 Kānde gördüñ zāhidā yāriñ mişāl-i behçetin
Kimde vardır böyle çeşm-i ebruvān u yāl u bāl
- 5 Menbā'-ı āb-ı ḥayāt oldu dehānıñ Zihniyā
Bundadır ey mürde-dil ey teşne-leb āb-ı zülāl

(S: 60a)(M: 35a) (Ü₁: 41b) (Y: 22b) (Ü₂: 59a)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Men kemān-ı sitemin çekmede her dem merdem
Zaḥm-ı tır-i nigehiñ eylese dirhem merhem
- 2 Mīna-ı dilde riyā dīvini recm itdi tenim
İstemez hiç ḥarem-i Ka'be'de yek kim Mekke'm
- 3 Şīve-i ḥaṭṭıñı yazdı varāḳ-ı ḳalbime yār
Cüzden-i nüzhetine nüşha-i 'aşḳam meşḳem

1a- o / ol M.

3b- Cüzden / Cüzdān S, M.

- 4 Ne ʿaceb taḳviye-i ŧehvet-i maẓmūn itsem
Ser ʿaŧfūr-ı suḫende hele naġzam maġzam
- 5 N'ola bārān-ı naẓarımla zemīn-i ḫāsım
Zihniyā bulsa feraḫ ḳulzüm-i evcim mevcim

226

(S: 60a-60b)(M: 35a) (Ü₁: 41b-42a) (Y: 22b) (Ü₂: 59a)

Fā ʿilā tūn Fā ʿilā tūn Fā ʿilā tūn Fā ʿilūn

- 1 Yāre eyler iḳtidā ebrūlar için ḫāş u ʿām
Nā ʿil-i miḫrāb olan elbet olur ḫalka imām
- 2 Ḳadd-i ḫab ʿm dilberin enzārımız meyl itdirir
Bād-ı bāġa olsa dāḫil servler eyler ḫırām
- 3 Bir degildir ʿaşḳ u zühde bādeniñ te'şiri çün
Bāb-ı ḫulde didiler *ni ʿme ʿl-Ādem ye ʿse ʿl-Ādem*
- 4 Oldu rüşen-dil sevād-ı şāme-i yāri gören
ʿArz-ı beyzāniñ maḫalli oldu zīrā ŧehr-i Şām
- 5 İstiḳāmetle seḳāmet ŧöhretiñ ma ʿnāsıdır
Zihniyā elfāzı ta ʿrīf itmez illā elif lām

227

(S: 60b)(M: 35a) (Ü₁: 42a) (Y: 22b) (Ü₂: 59b)

Fā ʿilā tūn Fā ʿilā tūn Fā ʿilā tūn Fā ʿilūn

- 1 Nūr-ı ʿaḳlı nār-ı ʿaşḳ u ŧevḳe münḳād eyledim
Mihr ü meh-veş dehr içinde cem ʿ-ı ezdād eyledim

2b- olsa dāḫil / dāḫil olsa M.

- 2 Dilrubāya maşraf-ı naqd-i fedā-yı cān idip
Ehl-i ‘aşka nef‘-i digerdir ki irād eyledim
- 3 Hāme-i mūyīn ile haṭṭ-ı nigārı naşş için
Kıyl u kāl-i hāṭırı Mānī vü Behzād eyledim
- 4 Hālet-i nezdīk-i yāri fikre taḫrīb eyleyip
Dūri-i endīşe-i aġyārı ib‘ād eyledim
- 5 Zihniyā dilber n’için teşnī‘ ider efgānıma
Yoḥsa āyīn-i vidādı ben mi icād eyledim

228

(S: 60b)(M: 35a) (Ü₁: 42a) (Y: 22b-23a) (Ü₂: 59b)

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

- 1 Cünün ile ‘ulūm-ı ‘aşk içinde zū-fünün oldum
Şürūḥ-ı cezbe-i vicdāna gūyā ben mütün oldum
- 2 Ümmīd-i ittişāl havz-ı eltāfiñla ey gül-rū
Kenār-ı gülşen-i ḥüsnünde bīd-i ser-nigün oldum
- 3 İderken keşti-i hūş ile Zāl ü Rüstem’i ilzām
Maşāff-ı Qahraman-ı ‘aşka geldikde zebün oldum
- 4 Zühūr itsem n’ola maḫzūm olup a‘lā vü ednāya
Kemer-bend-i miyān-ı ḥizmet-i ehl-i bütün oldum
- 5 Muḫayyed Zihniyā icmāl-i enfūs bende bi’l-cümle
Ḥesāb-ı defter-i tafşīl-i āfāka yekün oldum

4a- Hālet / Hālet S.

1a- zū-fünün / zū-fünün Ü₁, Ü₂

4a- maḫzūm / maḫzūm M, Y / meczūm Ü₁

(S: 61a)(M: 35b) (Ü₁: 42a-42b) (Y: 22a) (Ü₂: 59b-60a)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Kāse kāse zehr-i cevri yāri ben nūş eyledim
Dem-be-dem ta' zīr-i zehr-amizini gūş eyledim
- 2 Ol kıyāmet kāmetiñ 'aşkı ile Hāllāc-veş
Rāsiyāt-ı cān u cismi 'ihn-ı menfūş eyledim
- 3 'Aql ile mu' tedd-ı hāş u 'ām iken taqđiri gör
'Aşq-ı dildār ile ihdās-ı helāl-hoş eyledim
- 4 İntikāmı gürbe-veş teşliṭ idip subḥ u mesā
Zāhidi sürāḥ-ı ḥavf u ḥaşyete mūş eyledim
- 5 Bir ayağ üzre ṭurup meyhāne-i 'aşkında men
La' lla cān u dili ser-mest ü ser-ḥoş eyledim
- 6 Leyle-i fūrkatde Leyli'den kılıp baş-ı peyām
Kays'a beñzer nice biñ Mecnūn'ı bī-hūş eyledim
- 7 Ğarķ olur emvāc-ı nuṭkumla ḥayālāt-ı 'avām
Zihniyā deryā-yı 'ilm-i ḥikmetim cūş eyledim

(S: 61a)(M: 35b) (Ü₁: 42b) (Y: 23a) (Ü₂: 60a)*Mefā 'ilün Mefā 'ilün Mefā 'ilün Mefā 'ilün*

- 1 Başımda od yanar kandil-i 'aşka ben fetil oldum
Gözümde yaş akar Ceyhūn-veş yenbū'-ı Nil oldum

3b- helāl-hoş / helāl-hoş M, Ü₁, Y, Ü₂.4b- ḥaşyete / ḥaşyete S, Ü₁.

- 2 Ṭavāf-ı Ka‘be-i kūyında ol maḥbūb-ı Mekki’niñ
 Bu gün ḥuccāc-ı ‘aşkıñ öñüne düşdüm delīl oldum
- 3 Menem āyāt-ı ḥüsn-i dilberi naql iden ‘uşşāka
 Maḳāmım Sidre’dir ma‘nāda gūyā Cibrīl oldum
- 4 Hızāb-ālūda kılsın duḥter-i rez destini zīrā
 Nikāḥ itmege añı ibn-i vaḳte ben vekīl oldum
- 5 Dem-ā-dem dām-ı zülfüñden kaçarken mürğ-i dil cāna
 Siyeh dāneñle şayd-ı tille-hāy-ı kāl u kıyl oldum
- 6 Müzehheb kāse-i nazma ḳodum sīm-āb-ı mazmūnu
 Salādır teşne-gān-ı fenn-i eş‘āra sebīl oldum
- 7 Cenāh-ı ma‘rifetle faḥr ider ṭāvūs-ı dil ammā
 Görünce Zihniyā ben pāy-ı noḳşānam ḥacīl oldum

231

(S: 61b)(M: 36a) (Ü₁: 43a) (Y: 23a) (Ü₂: 60a-60b)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Yārdan mehcūr olan ‘uşşākı bī-ğam görmedim
 Rūhsuz mesrūr olur ‘ālemde ādem görmedim
- 2 Şīşe-i dil seng-i miḥnetden rehā bulmaḳ muḥāl
 Dehr içinde cāmına kesr irmedik Cem görmedim
- 3 Nīce vezn etsin felek naḳş u tamām-ı ‘ālemi
 Kim ben añıñ burc-ı mizānında dirhem görmedim
- 4 Ka‘be-yi cisminde yāriñ ṭuralı çāh-ı zeḳan

6b- Salādır / Şalādır M, Ü₁, Y.
 2a- dil / ol S Ü₂.

Āb-ı keş-i vech-i pāki gibi zemzem görmedim

5 Mescid-i ma' mūrda 'ābid-i sūrūr itmez yine
Gör ki meyhāne hārābāt oldu mātem görmedim

6 Murğ-i dil şayd itmek isterse o tıfl-ı tille-bāz
Dāne-hāy-i hāl-i dildārı gibi yem görmedim

7 Ecnebīdir saña göstermez yüzün ey dil-ferāh
Āşinālık itmege gam gibi maḥrem görmedim

8 Baṭn-ı vāhıdden toğup hurşide itmiş itti fāk
Kelbetān-ı hāme-veş dünyāda tev' em görmedim

9 Mār-ı nefis-i mürdeniñ ' işyānı yokdur Zihniyā
Anıñ için hiç tiryāk içre ben semm görmedim

232

(S: 61b-62a)(M: 36a) (Ü₁: 43a-43b) (Y: 23b) (Ü₂: 60b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

1 Cem' olur etrāfıma 'ālem maḳālım söylesem
Nefret eyler ekşeri ammā ki hālım söylesem

2 Kendi noḳşānın kemāl ümmīden nādānlar
Nisbet-i noḳşān ider şimdi kemālım söylesem

3 İttikā-yı cāme-h'āb-ı cehl iden rü'ya şanır
Bezm-i bī-dārān-ı ma' nāda ḥayālım söylesem

4 Müftiyān-ı dehr olur 'āciz cevābında anıñ
Fıkh-ı esrār-ı ma' ānide su'ālım söylesem

1a- etrāfıma / etrāfıma Ü₁, Y.

- 5 H̄ayret-engüştin urur dendāna ey dil ahramān
Deşt-i perhāş-ı z̄ünün içre cidālim söylesem
- 6 Terk ider ubā-yı billahi bu dem Rıd̄vān daı
Bāğ-ı  irfānda biten tāze nihālim söylesem
- 7 H̄a bu kim şems-i h̄ayātımla bulur  ālem ziyā'
Zihniyā ārik olur d̄nyā zevālim söylesem

233

(S: 62a)(M: 36a) (Ü₁: 43b) (Y: 23b) (Ü₂: 61a)
Fā  ilātün Fā  ilātün Fā  ilātün Fā  ilün

- 1 āf-ı  irfān üzre pervāz eyleyen  anā menem
Lāne-i tende h̄ümā-yı evc-i istignā menem
- 2 P̄ir-i dihānī gibi ehl-i ra  iyyet olmadım
Ma  rifet tahtında şāh-ı ma  delet-fermā menem
- 3 ıble-i aşhāb-ı esrār olduum görme  aceb
Merve'de ehl-ı Şafā'ya  a'be'yi  ulyā menem
- 4 Nukum itse mürde-i ma  nāyı iyā am degil
Āsumān-ı h̄ikmete ref  olunan  İsā menem
- 5 ar-ı ab  -ı n̄khetimde devr ider şems ü amer
Burc-ı eflāk-ı ma  ānī  areb u cevzā menem
- 6 Maşrı ile marībī sen bende seyr eyle  ayān
Hem o cāniblerde Cāb̄l̄sā v̄ü Cāb̄l̄ā menem
- 7 Sedd-i h̄ā'ba h̄abs-i Ye  c̄üc h̄ayālāt eyledim

Āb-ı hayvānı bulan İskender ü Dārā menem

- 8 Dūzaḥ-ı gāmdan ḥalāş olur baña olan qarīn
‘Āsiyān-ı nāsa söyleñ Cennetü ’I-Ma‘vā menem
- 9 Hābil u Qābil benim sülbümden itmişdir zuḥūr
Her kuvānıñ aşlıyam men Ādem ü Havvā menem
- 10 Zihniyā keşti-i şūret-bende açdı bād-bān
Kürre-i ārizi ihāta eyleyen deryā menem

234

(S: 62b)(M: 36a) (Ü₂: 61a-61b)

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Fe‘ülün

- 1 Tılsım kalbe kufl oldu dehānım
Anıñ miftāhıdır işbu zebānım
- 2 Bahā’ ile alınsa naqd-i vuşlat
Virirdi cānımı cānāna cānım
- 3 Yoluñda eskiyip pīr olsañ ey dil
Yine bakmaz geçer ol nev-civānım
- 4 Şükūh u şevketin bildikde yāriñ
Kem oldu ben gedānıñ ‘izz u şānım
- 5 Hārām it baña hicri soñra öldür
Helāl olsun saña ey ḥūnı ḥānım

9a- sülbümden / şülbümden Ü₁, Y.

10b- ihāta / ihāta Ü₁, Y.

5a- Hārām / Hārām M.

5b- ḥūnı / ḥūna M.

6 Tabībā nabzımı tüt bir ‘ilāc it
Marīzim kalmadı tāb u tūvānim

7 Lisān-ı ‘aşkı ta‘rif eylemekde
Benim Zihni kalemdir tercemānim

235

(S: 62b)(M: 36b) (Ü₂: 61b)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

أَنَّ عَشَاقَ الْوَصَالِ قَدِ بَدَّخَسِرَانِهِمْ
لَيْتَ مَشْهُودَ الَّذِي أَهْلَ الْهَدَى عَضِيَانِهِمْ
شَمْسٌ حُسْنٌ يَلِدُغُ الْقَلْبَ بِبُرْجِ الْقَمَرِ
إِذْ نَقَى الْعَدْلَ مِنْ أَسْوَقِ الْهُمُومِزَانِهِمْ
أَسْرُومَاءُ لَهَا شُورٌ نَابِيعٌ لَفْنَا
حَيْثُ كَادَ أَنْ يَمُوتَ فِي الصَّاعِطَانِهِمْ
يَحْسِبُونَ أَنَّهُمْ قَدْ أَحْسَنُوا صَعَالَنَا
وَالَّذِينَ لَمْ يَرَوْا الْأَمْرَاءَ ظَاهِدًا
نَحْنُ أَعْدَاؤُهُمْ وَالْأَشْقِيَاءُ خَلَائِهِمْ
لَسْتُ أَرْجُو عَنْ كَهْوِ الزُّهْدِ حُرَابًا
رَبَّمَا أَيْقَنْتَ أَنْ لَمْ تَسْتَقِمْ أَيْمَانِهِمْ
لَوَاتِي الذَّهَبِي عَلَى النَّاسِ نَفْحًا أَصْفَحَا
أَنْبَاءُ الْعَشَاقِ مَا يَحْفُونَ شَبَابَهُمْ

236

(S: 63a)(M: 36b) (Ü₂: 62a-62b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Yazdı hatt-ı mıstar-ı meşķ rūḥ-ı zībāya kalem
Getirir baķ o kalem kâşlıyı bî-ımlāya kalem
- 2 Çillesiz sehm-i każā kavı-ı kuzāḥdan kaçdı
Tîr-veş kıldı taķarrüb o kaşı yaya kalem
- 3 Kıldı Fir'avn-ı gamı yāriñ eliyle ifnā
Oldu Mūsā gibi mālîk yed-i beyzāya kalem
- 4 Yazmadı dil bu siyeh çerde cüvānı dalgıç
Bir mürekkeb balıgın virmedi deryāya kalem
- 5 Düzdü mızrāb-ı şarîrle bu zevķ-i ḥātırımı
Muṭribā saz olur ol şūḥ-ı dil-ārāya kalem
- 6 Ayagına kara şu indi ne kağar taķririñ
Ḥüccet-i vuşlatıñı bekledi imzāya kalem
- 7 Ehl-i ma' nāya uşul ile kılar mı nağme
Zihniyā beñzemesse demdeme-i nāya kalem

237

(S: 63a)(M: 36b) (Y: 23a-23b) (Ü₂: 62a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Bugün meclisde bir gül-gonca degil pirehen gördüm

1a- rūḥ / ruḥ M, Ü₂

4a- çerde / bu kelime M nühasında yok.

- Riyāz-ı hüsn içinde nahl-ı serv ü yâsemen gördüm
- 2 Dehānından temāşā eyledim dendānıñ ol yāriñ
Güşāde bir ş adefden güyyiā dürr-i ‘ Aden gördüm
- 3 Yine minķārın urdu ehl-i şüret mezbel-i hırşa
Firāz-ı cīfede birkaç bölük zāğ u zağan gördüm
- 4 Hılāl-veş itdi cünd-i ma‘ rifetle leşker-i evhām
Neberd-i ma‘ nevī seyr eyledim cenk-i beşen gördüm
- 5 Şarınca ol kıyāmet Zihniyā destār-ı hađrāyı
Bilā-şekk ‘ arz-ı beyzā üzre ser-sebz ü çemen gördüm

238

(S: 63b)(M: 36b) (Ü₂: 62a-62b)

Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilātün Fā ‘ ilün

- 1 Hicr ile pür-yāra sīnem vaqtimiñ Eyyüb’iyem
Ġā’ib itdim Yūsuf’ı dehriñ bu gün Ya‘ ķüb’iyām
- 2 Sevdigindendir ki gitmez hātırımdan ey ferāh
‘ Aşık olduğum baña güyā aniñ maħbūbiyām
- 3 N’ola istiħdām olunsamda dar-ı meyhānede
Hāk-i pāy-i dilrubānıñ dā’imā cārūbiyam
- 4 Mañsīb-ı ‘ irfānı tevcih itdi ‘ ārifler baña
Ehl-i cāhıñ gerçi ben ma‘ zül ü hem menkūbiyam

1a- pür-yāra / bir yara S / bir pāre Ü₂

3b- Hāk / Hāk M.

- 5 Gūy-ı mazmūnı kıpar destimde çevgān-ı kıalem
Zihniyā meydān-ı nazmıñ ma‘ rifet-mařhūbıyam

239

(S: 63b)(M: 37a) (Ü₂: 62b)

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 ‘ Ārız-ı cānān imiş verd-i maşabbetem şandığım
Var ise tāb-ı ‘ araķdır gūlde şebnem şandığım
- 2 Virmediñ ĥassma ‘ aķūrāne cevābı ey raķīb
Kırda varmaz ıķdı şol kelb-i mu‘ allem şandığım
- 3 Yāre-i dil řūĥ-ı cerrāĥa gezip buldu fesād
Rīze-i elmās imiş destinde merhem şandığım
- 4 Nūř idince dest-i sākīden olur ĥālim ĥarāb
Kāse-i zehr-āb ise peymāne-i Cem şandığım
- 5 ‘ Arz-ı ūnsiyyet gōrūndū dūřmen-i dīrineden
Kıldı izĥār-ı ‘ adāvet yār-i hem-dem şandığım
- 6 Necm-i ĥūsnūñ māĥ-veř-i pūr-nūr ider řehr-i dili
Āfitāb-ı ‘ ālem oldu zerreden kem şandığım
- 7 Zihniyā řādam ‘ arūz-ı ĥamla bu ĥam-ĥānede
Bā‘ iř-i farķ-ı sūrūr olmuř meger ĥam řandığım

240

(S: 63b-64a)(M: 37a) (Ü₂: 62b-63a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Keyfim ašlā gelmez ol gül-çehreyi yād itmesem
Rāḥat olmam bülbül-āsā āh u feryād itmesem
- 2 Rāḥ-ı resm-i ' aşk-bāzını iderler gümüşüde
Na' ra-i āmed-şüd dildārı mu' tād itmesem
- 3 H̄in-i da' vāda yemīn ile olur ehl-i yesār
' Āşıkānı va' d u vaşl-ı yāra işhād itmesem
- 4 Rahat ' aql ile taqlīd itmek ister her işimiz
Gördüğüm cevri ü cefāyı ' aşk-ı ta' dād itmesem
- 5 Maşraf-ı naqd-i sirişkim tāk iderdi tākati
Zihniyā ben ḥande-i dildārı irād itmesem

241

(S: 64a)(M: 37a) (Ü₂: 63a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Yār gülmez bilirim ṭab' ını ben ağlamasam
Viremez şadra şifā sīnemi hem dağlamasam
- 2 Teşnelikden yıkılırdı hele Bağdād-ı hüner
Şaṭṭ gibi ' arşā-yı ' irfāna akıp çağlamasam
- 3 Va' d-i yāri n'ola tekrār su'āl eyler isem
Şāyed inkār ider ikrārı sözü sağlamasam

- 4 Baña ol kâfir-i hüsn eylemez idi zânca
Seyf-i ibrâmı gazâ niyyetine zağlamasam
- 5 Zihniyâ semt-i der-âgûşa şitâb itmez idim
Mû miyân-ı kerem-i dilbere bel bağlamasam

242

(S: 64a)(M: 37a) (Ü₂: 63a)

Fâ' ilâ tûn Fâ' ilâ tûn Fâ' ilâ tûn Fâ' ilün

- 1 Cisme feyz-i nükte-hâ-yı tab^ç -ı cânı söyledim
Câna hüsn-i şüret-i rûh-ı revânı söyledim
- 2 Raṭb u yâbis virdim âşâr-ı maḥabbetden ḥaber
Germ ile serdi bahâr ile ḥazânı söyledim
- 3 Dilde bir söz var zebânım 'âciz er ta^ç birdir
Gerçi keşf-i râz idip sırr-ı nihânı söyledim
- 4 Evvel ü âḥir beyân itdim rümûz-ı 'âlemi
Bâṭın u zâhir mezâyâ-yı cihânı söyledim
- 5 Kâlb-i maḥzûnumda n'ola genc-i ḥikmet var ise
Zihniyâ virânelerde gizli kâni söyledim

243

(S: 64b)(M: 37b) (Ü₂: 63a-63b)

Müfte' ilün Fâ' ilün Müfte' ilün Fâ' ilün

- 1 'Aşkıımı ta^ç rifde eyledi dil ihtimâm

4a- Evvel ü âḥir / Evvel âḥir M.

4b- Bâṭın u zâhir / Bâṭın zâhir M.

- İdemedi n'eyleyem āh-ı edā-yı merām
- 2 Dilber-i keş-geriñ baķ hele dükkānına
Mey-gede-veş 'āşıkān olmada mest ü müdām
- 3 Duġter-i rez Ermenī tāzeleriñ göriceķ
Çānlı kilisā ķadar keyif virir aña cām
- 4 N'ola nihāl-i ġüsn eyler ise tünd-edā
Tu'mı ġümūzetlidir olsa eger mīve ġām
- 5 Ehl-i ġired añlamaz meşrebimi Zihniyā
'Aşķıla ālūdeyem sözde budur ve's-selām

244

(S: 64b)(M: 37b) (Y: 22b) (Ü₂: 63b)

Mefā 'ilün Mefā 'ilün Mefā 'ilün Mefā 'ilün

- 1 Baña bī-gāne cāna āşinā oldu saña cānım
Seniñle maġrem olmazsa deġil lāzım baña cānım
- 2 İçip zezem gibi āb-ı vişāliñ Merve-i dilde
Taṽāf-ı Ka'be-i kūyında bir oldu şafā cānım
- 3 N'ola ġizem-keş olsa maṽbaġ-ı 'irfāna rüz u şeb
Simāṽ-ı süfre-i lüṽfuñdan ekl itdi ġidā cānım
- 4 Taḃibā ġālet-i nez'ı firāş-ı tende seyr itdi
Seniñ dürc-i dehānından ricā eyler devā cānım
- 5 O şeh nāz itmek ister büselikden ġayl-i 'uşşāķa

2b- oldu / bu kelime S nüshasında yok.

‘ Aceb mi kılsa gerdāniyyeden aḫz-ı nevā cānım

6 Ayağ üzre bu şeb bint-i reziñ taşdı‘ ini gördüm
Çekip desti zenāna olmamışdır mübtelā cānım

7 Belī benden yaña bāzār-ı vaşl-ı dilrubā Zihni
Olursa çarsū-yı ma‘ nide aña bahā cānım

245

(S: 65a)(M: 37b) (Ü₁: 44a) (Y: 23b) (Ü₂: 63b-64a)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

1 Gül nice ḥandān olur bülbülleri giryān iken
Sākin olmaz şem‘ e baḫ pervānesi sūzān iken

2 Ey perī saña melekler daḫi oldu mübtelā
Ya nice şabr eylesin ‘ aşıklarınñ insān iken

3 Yüz çevirmez kıble-i ḥüsñünden ey dil zindeler
Ehl-i ḳabr itdi teveccüh saña hep bī-cān iken

4 Ya niçin düzd-i niḡāhınñ eylemez ḥabs ey şanem
Ġābgāb-ı çāh-ı zenāḥdanınñ seniñ zindān iken

5 Ḳande mesken eylerim deycūr-ı ‘ aḳl u dānişi
Zihniyā ‘ aşḳ u maḥabbet şu‘ lesi raḥşān iken

246

(S: 65a)(M: 37b) (Ü₁: 44a-44b)(Y: 24a) (Ü₂: 64a)

Mefā ‘ilün Mefā ‘ilün Mefā ‘ilün Mefā ‘ilün

1 Ḥum-ı mey añlanır şūfī-i sālūsunñ sebūsundan

Şürāhi şeklini seyr eyle Bekdāşī kedūsundan

- 2 N'ola ser-sām olursa dīde-dūz-ı nāfe-i cānān
Olur hāşıl şudā^ç ol gālibā miskiñ koşusundan
- 3 Hele fehmi eyledi hun-rīzi-i dildār-ı^ç allāki
Dil-i mecrūham ol ebrū-yı mānend-i zülūsundan
- 4 Fiğān-ı mākiyān eylerse dilber baña dūr olmaz
Bilir qurb-i qurānı rāh-rev bāng-i ħorūsundan
- 5 Hirās eyler tūfeng-i rü^ç yetim ol kāfir-i ħüsnüñ
Nihād-ı hem-ser-i baruṭ şun^ç -ı Engürüs'undan
- 6 Ṭosun dilber diyü zāhid bakarsıñ rüy-ı cānāna
Velī dānā iseñ sen el-ħazer ser-küb u ṭosundan
- 7 Nişīb-i defter-i pindāre yazsın Zihniyā gibi
Bu nazmı şi^ç r-i yārān-ı suħendāniñ qamūsından

247

(S: 65a-65b)(M: 38a) (Ü₁: 44b) (Y: 24a) (Ü₂: 64a-64b)

Fā^ç ilātün Fā^ç ilātün Fā^ç ilātün Fā^ç ilün

- 1 Ketm-i naqd-i vaşl ider meh-peyker u pür-ħāl olan
Ekşeri buhl üzredir^ç ālemde şāhib-māl olan
- 2 Muştalāħ elfāzına nādāniñ itme iltifāt
Kim bakar semmūr giyse dūşuna dellāl olan
- 3 Vaşl-ı yāri bulsa zāhid zūhdünü eyler fedā

1b- kedūsundan / qadūsundan S, M.

1a- Ketm / Kem M.

Sehv ider tengī-i şavmı dāhīl-i şevvāl olan

- 4 Lā-cerem üstād ider şākirdine redd-i cevāb
Rezm-i Rüstem'den hirās itmek ne mümkün Zāl olan
- 5 Lāşe-i pes-mānde-i dūnāna kuzgunlar gibi
Zihniyā kılmaz tenezzül nā'ib-i kırtal olan

248

(S: 65b)(M: 38a) (Ü₁: 44b-45a) (Y: 24a) (Ü₂: 64b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Hıkmət öğrendi cihān içre görenler kūrđan
İbret aldı ehl-i isti'dād olan ma'zūrđan
- 2 Cem'-i ihsās ile te'yīd ile sen güftārın
Ref' olur vaşf-ı delālet güfte-i cumhūrđan
- 3 Kāfiri sekrān ü imān ehlini hayrān ider
Ma'rifet ebvābın añla hamr ile maħmūrđan
- 4 Oldu huffāşa ziyā bākīsine levn-i siyāh
Hālet-i cehli yakın it leyle-i deycūrđan
- 5 Eylediñ pāy-i melāh gibi bu nazmı piş-keş
Zihniyā öğrendiñ işbu remzi bī-şekk mūrđan

249

(S: 65b-66a)(M: 38a) (Ü₁: 45a) (Y: 24a-24b) (Ü₂: 64b)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Cehle rāzı olmadı vā-beste-i irfān olan
İşlemez hayvān fi'lin ey göñül insān olan

- 2 Kibr ü kîni terk ider ehl-i tevāzu‘ bî-cedel
Küfrü n’eyler nâ’il-i ser-defter-i îmân olan
- 3 Sehv ider evṭānı erbāb-ı ikāmet olsa da
Mîzbān-ı ‘aşkına bir gıcecik mihmān olan
- 4 Vāşıl olmaz ehl-i hestî hestî-i ḥaḫḫa ebed
‘Azm-ı cānān eylemez ‘ālemde şāhib-cān olan
- 5 Zihniyā aḫvāl-ı maḥbûb oldu ‘uşşāka maḫāl
Gülsitāniñ vaşfin eyler bülbül-i nālān olan

250

(S: 66a)(M: 38a) (Ü₁: 45a-45b) (Y: 24b) (Ü₂: 65a)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Hāle-veş ağūşa çeksin sen mehi cān isteyen
Cān sarsın mührünü ‘ālemde cānān isteyen
- 2 Çeşm-düz-ı ḥāver-i bābıñ olup eşḥārda
Ḥüsnünü seyr eylesin mihr-i dirāşşān isteyen
- 3 Pāk idip dil ḥānesin cārüb-ı fikriñle seniñ
‘Aşkıñıñ kondursun andan şoñra mihmān isteyen
- 4 Mekteb-i ‘irfāna varıp oḫusun bî-ḥarf ü şavt
Muşḥāf-ı ḥüsnüñdeki āyāt-i Ḳur’ān isteyen
- 5 Zāhidā küffār-ı efkārı idip cümle helāk
Yār ile tenhā görüşsün dīn ü îmân isteyen
- 6 Ḥüsnüñ ikrār eyleyen buldu behişt-i vuşlatı
Ānı inkār eylesin nîrān-ı hicrān isteyen

- 7 Yūsuf-ı aşkıñdır maṭlūbı Yaḳūb-ı diliñ
 ʿAql ile eyler ḥaṭā şahrā-yı Kenʿān isteyen
- 8 Emrine ʿārifleriñ nīk u bed eyler inḳıyād
 Taḥt-gāh-ı kişver-i maʿnāda sulṭān isteyen
- 9 Çeşm-i inşāf ile baḳsın ʿālemiñ eṭvārına
 Zihniyā sūḳ-i cihān içinde mīzān isteyen

251

(S: 66a-66b)(M: 38b) (Ü₁: 45b) (Y: 24b) (Ü₂: 65a)
Mefāʿ ilün Mefāʿ ilün Mefāʿ ilün Mefāʿ ilün

- 1 Ne ejderler helāk oldu benim āşār-ı zehrimden
 Ne ʿaḳrebler fenā buldu ser-i dūnbāl-ı ḳahrımdan
- 2 N’ola timsāḥ-ı maʿnī olsa ʿaṭşān-ı nem-i nuṭḳum
 Bihār-ı sebʿa kesb-i sūd ider hemvāra nehrimden
- 3 Olur secdem rükūʿ-āmūz-ı erbāb-ı niyāz ey dil
 Namāz erbābı ihfā semtini derk itse cehrimden
- 4 Şikem-perver gibi aḳṭār-ı buḥlı şeb-tabān etmem
 Semāḥat beyn olurken ehl-i bāṭın cümle zahrumdan
- 5 Hele bintü’l-ineble Zihniyā ḥalʿ eylemek olmaz
 Velew geçdim daḥi dirse ser-ā-pā cümle mihrimden

252

(S: 66b)(M: 38b) (Ü₁: 45b) (Y: 25a) (Ü₂: 65b)
Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilātün Fāʿ ilün

- 1 Bāde kim yāḳut-ı ḥamrādır göründü şişeden

Güher-i dil gūyiyā olmuş ḥalāṣ endiṣeden

- 2 Hāzret-i ʿİsā tecerrüd ʿālemin kıldı mekân
Pīṣe-gerdir tām olup itmiş ferāgat pīṣeden
- 3 Ehl-i ṣanʿ at idemez bir cünbüṣ ālāt olmasa
ʿAvn-ı istiʿdādı izʿān ile ḍarb-ı tīṣeden
- 4 Dest-māl-ı fikre zülf-i yār püsküllü belā
Ekṣerī olmaz ser-destār ḥālī rīṣeden
- 5 Ehl-i ṣiʿre pençe urdum Zihniyā beṣ beytile
Gūyiyā oldu esed zāhir derūn-ı miṣeden

253

(S: 66b)(M: 38b) (Ü₁: 46a) (Y: 25a) (Ü₂: 65b)

Mefāʿ ilün Mefāʿ ilün Mefāʿ ilün Mefāʿ ilün

- 1 Amān ey ṣāh-ı ḥüsn maʿden-i miknet meded senden
Tef-i sūzān-ı hicriñle kebāb oldu kebed senden
- 2 Seniñ ʿuṣṣāka cevriñ ey Hülāgü başdan aşmışdır
Fiğān eyler ʿumūma sākin-i ṣehr ü beled senden
- 3 Ne deñli bī-rahm-ı ğaddār olursan anı fikr it kim
Bu ʿālemde vefā görmüş mi e yā bir eḥad senden
- 4 Ḥaber-dār olmadıñ mı yoḥsa sen aḥvāl-i ʿālemden
Şikāyet-nāmemiz var zālīm añla ced-be-ced senden
- 5 Rücūʿ itmek ne mümkün vaʿde-i naḥd-i viṣāliñden
Bu Zihniñ derd-mendiñ aldı zīrā çok sened senden

(S: 67a)(M: 38b) (Y: 25a) (Ü₂: 65b-66a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Ağladıp zaḥmet virirsin 'āşık-ı giryāna sen
Gülmediñ gül gibi kaṭ' a bülbül-i nālāna sen
- 2 Bu Ḥanīfe mezhebin telvīn için büyüñla hem
Reng-i rüyün gösterirsin lāle-i Nu' mān'a sen
- 3 Fehm iderdi kıymet-i noḡşānını mäh-ı şubāt
'Arz-ı dendān eylesiñ farzā dūr-i nīsāna sen
- 4 İster iseñ rüşenā-yı çeşm-ı Ya' kūb-ı dili
Bā' iş-i büy pirehen kıl mülket-i Ken' ān'a sen
- 5 Ey melek recm eyle a' vān-ı raḡībī cīn gibi
Ādem olaldanma vaz' -ı ḡile-i şeyṭāna sen
- 6 Ma' rifet şāhibleri murḡ-i şikeste bāl olur
Mūr-veş itme heves maḡrūr olupṭayrāne sen
- 7 Āyet-i vildānı ḡıfz itmek murādñ Zihniyā
Mübtelāsıñ ol sebebden süre-i Raḡmān'a sen

(S: 67a)(M: 39a) (Ü₁: 44a) (Y: 24a) (Ü₂: 66a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Ehl-i 'aşk eyler ṭā' at olsa şeh-i cem-cāh için

1a- zaḥmet / zaḥmet M.

5a- recm / raḡm M.

- Dā'imā hizmetdedir cümle re'āyā şāh için
- 2 Vuşlatıñdan fāriğ olmam olsa da tül-ı emel
Māni' olmaz devri-i şah-rāh ehl-i rāh için
- 3 İktibās-ı nūr ider vechiñden ey meh āfitāb
Gūyiyā virdi ziyā Hurşid'e kurss-ı māh için
- 4 Eylese üstāda şey'ullah şakirdi n'ola
'Ayb olunmaz bī-nevā kılsa su'āl Allah için
- 5 Her gazelde nükte-i ser-besteden virdim haber
Zihniyā kılmam tekellüm ziynet-i efvāh için

256

(S: 67a-67b)(M: 39a) (Y: 24b) (Ü₂: 66a-66b)

Fā' ilātūn Fā' ilātūn Fā' ilātūn Fā' ilün

- 1 Yāri tefriķ eylemek müşkülcedir ağıyardan
Gūyiyā güldür ki ayrılmaz miyān-ı hārdan
- 2 Kāfir-i hüsnüñ şügür-ı gamzesin feth eyleyip
Kal'a aldık cenk ile ma'nāda biz küffārdan
- 3 Hātır-ı mesmūma tiryāk oldu būy-ı kākülü
Hasteye haķķā devā irişdi semm-i mārdan
- 4 Ey Hülāgü tır-i müjgān ü kemān ebrūñla
'Aklı yağma eylediñ sen leşker-i Tātār'dan
- 5 Ebruvāniñ çeşmiñe semmūr-ı Hind'i öğredir
Bāc olur efsūn-ı çeşmin nice sehħārdan

254/5b bu mısradā vezin bozuktur.

- 6 Baña rahat ıztırāb-ı ‘aşkıdır pervāne-veş
Lā-mahāle aḥz-ı feyz eyler semender nārdan
- 7 N’ola ta‘tīr itse ḥayşūm-ı fu’ādı Zihniyā
Bu ğazel şimdi alındı külbe-i ‘aṭṭārdan

257

(S: 67b)(M: 39a) (Y: 25a) (Ü₂: 66b)

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Tālib oldum tāb-ı ‘aşk-ı vuşlat-ı cānāna men
Girmişem mişl-i semender āteş-i sūzāna men
- 2 Tāb-ı mihr-i dilber itdi penbe-i cismi hebā’
Vaz’-ı kettān eyledim gūyā meh-i tābāne men
- 3 Nisbeti vardır diyü la’l-i leb-i dildār ile
İ‘tibār itdim hemīşe sübhā-yı mercāna men
- 4 ‘Azm-i keşti sāhil-i maḥşūdadır ey nā-ḥūdā
Bu havā ile süvārım lücce-i ‘ummāna men
- 5 Ser-güzeştimdir bu taḥrīrātım itme zīr-i pā
Kıssa-ḥā-āsā be şūfī söylemem efsāne men
- 6 Āşinā-yı bezm-i ḥāşü’l-ḥāş-ı maḥbūb olmuşam
Terk-i üns ü ülfet ile olmazam bī-gāne men
- 7 Zihniyā fehm ü ferāsetle olur neyl-i merām
Anıñ için bendeyem idrākle iz’āne men

258

7a- ḥayşūm / ḥayşūm M, Ü₂.

7a- neyl-i merām / neyl ü merām M.

(S: 68a)(M: 39b) (Ü₂: 66b-67a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Dilberā aşhāb-ı aşka infi'āl itmek neden
Bī-sebeb ṭab'ı şerīfiñ pür-melāl itmek neden
- 2 Āşinālīk itmez iken baña şıķletdir diyü
Şoĥbet-i aġyāre şimdi iştiġāl itmek neden
- 3 Ey deliķanlı ĥarām idi saña ķasd-ı raķīb
Ķanıñ āĥir ol ĥarāmiye ĥelāl itmek neden
- 4 Farṭ-ı aşkı hey'etim söyler lisān-ı ĥālle
Sen teġāfül gösterip ca' lī su'āl itmek neden
- 5 Vaşl-ı şūĥ-ı keşf-ger çünkim virir şadra şifā
Zihniyā terk-i ser-i şaff-ı ni'āl itmek neden

259

(S: 68a)(M: 39b) (Ü₂: 67a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Vaşl-ı bismil-gāh-ı İsmā'īl ma' nādır bugün
Kebş-ı cānım oldu ķurbān'ıyd-ı ađĥādır bugün
- 2 Ķahve virdi bir duĥāna tāzesi şimdi yine
Ĥamdülillah keyfimiz a' lādan a' lādır bugün
- 3 Ey şeb-i kütāh-ı hicriñ eyledi āĥir güzār
Şubĥ-gāh-ı vaşla erdim rüz-ı yeldādır bugün

- 4 Meryemana rūḥına bint-i reze pīr-i muḡān
Beyza-i sürḥi virir mīlād-ı ‘ İsa’ dır bugün
- 5 Va‘ de-yi şulḥ-ı vişāl-i dilrubā oldu tamām
Ḥulf iderse Zihniyā vallahi ḡavḡādır bugün

260

(S: 68a-68b)(M: 39b) (Ü₂: 67a)

Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün

- 1 Meyiñ var zevk u şevkı ādemi ser-sām ider likin
Şafā-yı ‘ aşka söz yok ‘ āşık-ı bed-nām ider likin
- 2 Raḡibiñ iltifātı ḡavfına maḡmūldür hergiz
‘ Adū luḡ eylemez endīşe-i encām ider likin
- 3 ‘ Aḡā nesīh ebnā-yı zamāna ḡayli nāfi‘ dir
Sefāhat-kārı maḡlūb-ı ziyān-ı vām ider likin
- 4 Şenāsı zen-perestiñ tab‘ a irāş-ı fütūr eyler
Şuyū‘ -vār-ı cimā‘ iñ cismi süst-endām ider likin
- 5 Şitābımdır beni Zihni iden bi-behre-i vuşlat
Ṭama‘ -ı nāçizdir aşḡāb-ı nā-kām ider likin

261

(S: 68b)(M: 39b) (Ü₂: 67b)

Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün

- 1 Gözümde nūr ḡalbimde sürūr u tende cānsiñ sen
Degil rūḥ-ı mücessem ey güzel rūḥ-ı revānsiñ sen

- 2 Seni seyrān idip ğilmān kız oğlan didi hūriler
Beni söyletseler mümtāz-ı vildān-ı cinānsıñ sen
- 3 Belā yağmada tayr-endāz olur ehl-i Kıırım ammā
Büreheñdir seniñ mecmū‘ı bir kaşı kemānsıñ sen
- 4 Ne bilsin müflis-i naqd-i maḥabbet kıymet-i vaşlıñ
Harāb-ābad hizmetde turur bir gizli kānsıñ sen
- 5 Nerīmān-ı hünerken bir oyunla eylediñ maglūb
Bu Zihni bendeñi ‘ālemde ḥaqqā Ḳahramān’sıñ sen

262

(S: 68b)(M: 39b) (Ü₁: 46a) (Y: 25b) (Ü₂: 67b)

Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün Mefā‘īlün

- 1 Ziyā-yı mihre ğālib naqd-ı nūr-ı çehre-i meh-rū
Merāyāde olan şüret baqandan daḥi kıymetlü
- 2 Leb-i mercānını terk-i vaṭān artırdı dil-dārıñ
Meger kadri bilinmezmiş şedefden çıkmasa incü
- 3 Şulandıķca o āfet buldu tiĝ-i ğamzesi ḥiddet
Ziyāde tiz olur şemşir-nev‘-i icāda virseñ şu
- 4 Cemāliñ setr için sen dīde-bend-i ehl-i zühd olduñ
Bulunmaz çeşm-i sehḥārıñ gibi ‘ālemde bir cāzu
- 5 Siyāk-ı nāme-i efkāra yār şun ḥāme-i ma‘nā
Bu nazmı Zihniyā mānend-i nehc-i iftitāh-ı hū

(S: 69a)(M: 40a) (Ü₁: 46a-46b) (Y: 25b) (Ü₂: 67b-68a)*Meḫ'ülü Meḫ'ülü Meḫ'ülü Fe'ülün*

- 1 Siḫr ile helāk itdi beni dīdesi cāzū
Bī-ḥoş idiyor ḥalkā virip şerbet-i dārū
- 2 Ebnā-yı zamāna viricek pīr-i muḡān gör
Bintü 'l-'inebiñ ismin ider bākire bānū
- 3 Zabt eyledi bintü 'l-'ineb erbāb-ı ta'yīni
Fevt olsa peder duḡter olur şāhib-i ṭapū
- 4 'İşmetle 'arūs-ı dehr-i ebkārı begenmez
Nev'-i beşeri görse kaçır dīde-i rāsū
- 5 Zihni n'ola aḡṭābı taḫiyyāt ile aḡsam
'Āriflere iẓhār olur celse-i zānū

(S: 69a)(M: 40a) (Ü₁: 46b) (Y: 25b) (Ü₂: 68a)*Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün*

- 1 Kāfir-i ḥüsn eyledi 'uşşāka şeb-ḥün u ḡulū
Dīde-i düz furşāt oldu ehl-i İslām'a 'adū
- 2 Ḥüsn ü ḳubḫum ru'yet-i dil-dār ile oldu 'ayān
Nāzırı mir'at ider iẓhār olunca rū-be-rū

- 3 Nāy-veş hulķūm-ı ʿārif dem urur taḥķīķden
Şöhret-i efvāhı ķapdı ʿuķde-i nehle gülū
- 4 Ehl-i zühdi hezl ile raṭbūʾl-lisān itsem n'ola
Zirve-i taʿzīr olur erbābına vazʿ-ı tefū
- 5 Mescid u meyḥānedir rindiñ mekānı Zihniyā
Yaʿni teftīş-i maķām-ı dilber eyler gū-be-gū

265

(S: 69a-69b)(M: 40a) (Ü₁: 46b) (Y: 25b) (Ü₂: 68a)

Fā ʿilā tūn Fā ʿilā tūn Fā ʿilā tūn Fā ʿilūn

- 1 Görünür rūḥda tırāş olsa eger şuʿle-i nev
Hele ḥākisteri defʿ ile çıkar nār u ʿalev
- 2 Pend-i kāliveye şarf itmede yokdur sūdum
Medd-i ķarż ile ziyān eyledi aşḥāb-ı girev
- 3 Gendüm-i ḥāli olur ādeme zūḥr-i cennet
Çār-pā eyledi pindār anı şehdāne-i cev
- 4 Cümleye tiġ-ı Ḥorāsānī-i ġamzeñ ġālib
Beñzemez sāʾirine imtiʿa-yı şehr-i Herev
- 5 Maḥv ider rüʾyet-i ebrūsı ḥayālāt-ı dili
Zihniyā dās ider elbette ʿalef-zār-ı direv

1a- Rūḥda / ruḥda M, Ü₁ / ruḥda Y.

5a- Ḥayālāt / ḥayālāt Ü₁.

5b- ʿAlefzār / ʿalaḥdār Ü₁.

(S: 69b)(M: 40a) (Ü₁: 47a) (Y: 26a) (Ü₂: 68b)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Zinde-diller 'aşkıla cānānı eyler ārzū
Mürde tenler bī-muḥābbā cānı eyler ārzu
- 2 Görse zāhid ıztırābı zinde eyler iltiyām
Kāfire merg iricek imānı eyler ārzu
- 3 Kıldı fikrim dürr-i dendānıñla cāna iştiğāl
Bir şadefdir қatre-i nīsāmı eyler ārzu
- 4 Duḡter-i rezdir 'Aziz'im ibn-i vaқtıñ tālibi
Baқ Züleyḡā Yūsuf-ı Ken'an'ı eyler ārzu
- 5 'Ārifin hem-şoḡbeti kendi gibi 'ārif gerek
Zihniyā insān olan insānı eyler ārzu

(S: 69b)(M: 40b) (Ü₁: 47a) (Y: 26a) (Ü₂: 68b)*Mefā 'ilün Mefā 'ilün Fe'ulün*

- 1 Beni yāre muḡāyir şanma yāhū
Teni cāna münāfir şanma yāhū
- 2 Mecāz ehli degil ehl-i ḡaқıkat
Şebeh kısmen cevāhir şanma yūhū
- 3 Ġurūr ehlinden 'ārifler cüdādır
Müselmānı da kāfir şanma yāhū

4 Maḳālīm ḥāl olur ḥālīm maḳālīm
Muḳīmēm ben misāfir ṣanma yāhū

5 Kıyās itme baña sālūsı Zihnī
Ḥar-ı cev-ḥāri şā'ir ṣanma yāhū

268

(S: 70a)(M: 40b) (Y: 25b) (Ü₂: 68b-69a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

1 Virdim āb-ı rüy ile ol dilber-i ra' nāya şu
Bi'z-zarūre oldu cārī lücce-i deryāya şu

2 Ḥaṭṭını rüyān iden rüyında eşkimdir benim
Oldu pür-ā' şāb irince kūhla şahrāya şu

3 Ḥüsni-i ḥaṭṭ-ı yār ile gāhī mürekkebdir gül-āb
Geldi baḳnūn u ḳalem ḥaḳḳı biraz imlāya şu

4 Tesliyet maḥrūr-ı 'aşḳa lā-cerem eyler ziyān
Nāfi' olmaz ekşeriyā' illet-i ḥummāya şu

5 Zihniyā erbāb-ı şī' re itme inhā-yı suḥen
Ḥāşılı taḥsīl olur 'arz eylemek saḳḳāya şu

269

(S: 70a)(M: 40b) (Ü₂: 69a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

1 Benim ḳoynumdadır dilber ḳuzum burc-ı ḥameldir bu
Melerse südlü südlü ḡam degil devr-i recüldür bu

- 2 N'ola görse seni her yerde cānā dīde-i ṭab'ım
Göze kaṭ' a yasağ olmaz dinir ḍarb-ı meşeldir bu
- 3 N'ola şāhin-i ' aşk ey kebk-i istignā helāk olsa
Ṭoğan elbet olur herkes bilir ğamzem eceldir bu
- 4 Şeb-i yeldā be-nām-ı akşer-i eyyām ider rūzı
Kılar kūtāh-ı zülfiñ fikrimi ṭül u emeldir bu
- 5 Serāb-ābād zann itme gezip ' ālemde dil-teşne
Recez sāhillerinde Zihniyā baħr-ı remeldir bu

270

(S: 70a-70b)(M: 40b) (Ü₁: 46b-47a) (Ü₂: 69a)

Mef' ūlū Fā' ilātü Mefā' ilū Fā' ilün

- 1 Mihr-i ruḥuñdan olsa n'ola fer u tābı meh
Olmaz vezīr mührünü virmezse pādişeh
- 2 Oldu sefāhat ' illet-i noķşān-ı i' tibār
Bādī-i men' -i aḥz u ' aṭā olmada ' ateh
- 3 Olmaz mu' ādil ehl-i ma' ārifle böyledir
Kıymetde hem- ' inān u cevāhir degil şebeh
- 4 İçdim liyāķat ile zülāl-ı mahāreti
Virir yedinde delve olan şaḥşa ābı çeh
- 5 Gitdi hırāsım āb-ı ḥayāt ile Zihniya
Reşş-i miyāh idince gider ḥıyre-i veleh

3b- ğamzem / ' ömrüm M, Ü₂

(S: 70b)(M: 41a) (Ü₁: 46b) (Y: 26a) (Ü₂: 69b)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Fikr-i hāk-i pāy-i dilber tūtiyādır çeşmime
Seyr-i kühl-i dīdesi tāb u cilādır çeşmime
- 2 Vech-i dildārı verā^c -ı perdeden seyr eyledi
Dūr-bīn-i bī-bahā dirsem sezādır çeşmime
- 3 Çeşm-i bülbül-veş azār itdim hayāl-i dīdeñi
Cāme-i endiše-i pīleñ ridādır çeşmime
- 4 Haşm-ı Mervān-ı raķībim çünki ey vech-i haşen
Meclis-i agyār deşt-i Kerbelā'dır çeşmime
- 5 Zihniyā göster 'ayān ā'yār şı'r u nazmıñı
Hüsn-i taħsīn-i celāli mültecādır çeşmime

(S: 70b)(M: 41a) (Ü₁: 46b) (Y: 26b) (Ü₂: 69b)*Mefā 'ilün Mefā 'ilün Mefā 'ilün Mefā 'ilün*

- 1 Havā-yı hüsnüñü terk eylemem ber-bād olursamda
Ecānibden ümmīd itmey ferāh nā-şād olursam da
- 2 Beni Şirīn-i hüsn itmez muṭṭarā kūh-genlikle
Firāz-ı 'aşqda hem-rütbe-i Ferhād olursam da
- 3 Meh-i māhi vücūdı kimseye bey^c eylemek olmaz
Hele deryā-yı fenn hud^c aya şayyād olursam da

3a- hayāl / hayāl S,M.

3a- Meh-i māhi / Meh ü māhi M.

- 4 Benim avrum su‘ al-i vaz‘ -ı tilmizānedir zāhid
Cevāb-ı üstüvār-ı hikmete üstād olursam da
- 5 ‘ Aceb meyyāl-i mıknatıs isti‘ dād olur ab‘ ım
‘ Avāma Zihniyā her hālde pülād olursamda

273

(S: 71a)(M: 41a) (Ü₁: 47a) (Y: 26b) (Ü₂: 69b-70a)

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Ehl-i ‘ aşka hicr-i dildārı beyān itsem n’ola
Cevr-i sulṭānı re‘ āyāya ‘ ayān itsem n’ola
- 2 Çünkü oldum lāne-sāz gül-bin ü gülzār-ı ‘ aşk
Bülbül-āsā dem-be-dem āh u figān itsem n’ola
- 3 Rezm-gāh-ı düşmen-i ağıyār için kıldım sefer
Cenk içinde nuğre-i şāhib-kırān itsem n’ola
- 4 Şems-i ‘ irfānım semā-yı albe nūr-efşān olur
Necm-i ab‘ -ı iḫtidārı zīr-i an itsem n’ola
- 5 Zihniyā ‘ anḳā-yı nazmı eyledim zīr-i cenāh
Ḳāf-ı eş‘ ār üzre vaz‘ -ı āşiyān itsem n’ola

274

(S: 71a)(M: 41a) (Ü₁: 47a) (Y: 27a) (Ü₂: 70a)

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Dem-be-dem dil şöhet eyler rü-be-rü cānān ile
Cism-i insānı kılar güyā refāḳat cān ile

- 2 La‘l-i dilber çāşnī-i Kevşeri kıldı sebīl
Āb-ı cennet itdi ūlfet dāne-i rümmān ile
- 3 Zıkr-i dendān-ı lebi oldu baña vird-i zebān
İhtilāṭ eyler leāli sūbḥa-i mercān ile
- 4 Zāhid u rindiñ miyānıñ kimse tevfiḳ idemez
Küfrü cem‘ itmek ne mümkün māye-i imān ile
- 5 Zihniyā küffār-ı inkār-ı ḥayālāt-ı dili
Ḳahr u tekmiṛ eyledim ben leşker-i ‘irfān ile

275

(S: 71a-71b)(M: 41b) (Ü₁: 47a-47b) (Y: 27a) (Ü₂: 70a)

Mef‘ūlü Mefā‘īlü Mefā‘īlü Fe‘ūlün

- 1 Şimdi bize bir mişli bulunmaz güzel olsa
İksīr ile ‘anḳa gibi ḍarb-ı meşel olsa
- 2 Bir ḥāne tehī ḳalsa ḥarāb olmağa başlar
Dīvāne ider ādemi ṭul-ı emel olsa
- 3 Zāhidde olurdu o şehiñ emrine münḳād
Rūyında çıkan ḥaṭṭ-ı şerīfe ‘āmel olsa
- 4 Ḥāşā giremez cennete ā‘ māl ile zāhid
Cān virir idim vuşlat-ı yāre bedel olsa
- 5 Zihni ḡazeli ḳalb ile itmiş lügaz ey dil
Añlardı anı her kişi zīrā ḡazel olsa

(S: 71b)(M: 41b)(Ü₁: 47b) (Y: 27a) (Ü₂: 70a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Cennet olurdu Һarāb içinde ğilmān olmasa
Tağılırdı cism-i ādemde eger cān olmasa
- 2 Hüsniñ inkār eyleyen yāriñ olur dā'im ba'īd
Kişi düzahda muħalled ҡalır ĩmān olmasa
- 3 Ol periniñ ğarķ-ı āzārı olan lütfuñ görür
Nüħ olmazdı necih seyl-āb-ı tūfān olmasa
- 4 'Aşķ tırmaz anda kim kānūn-ı ҡalbi serd ola
Maħv olur cism-i semender nār-ı sūzān olmasa
- 5 Zihniyā çokdan hücūm eylerdi küffār-ı zūnūn
Zūlfikār-ı Haydar-āsā tıĝ-ı 'irfān olmasa

(S: 71b)(M: 41b) (Ü₁: 47b) (Y: 27a) (Ü₂: 70b)

Mef' ūlü Mefā' ilü Mefā' ilü Fe' ūlün

- 1 Dünyāda bezm-i tāt u 'işıyān elimizde
'Uķbāda daħi cennet u nīrān elimizde
- 2 İtmezse bizi silsile-i 'aşķ eger ıtlāķ
Habs olmaĝa zindān-ı zeneħdān elimizde
- 3 Biz mantıķ-ı tayırdı daħi öĝrensek 'aceb mi
Belķıs-ı heves gibi Süleymān elimizde

274/ 4 Ü₁ nüshasında yok.
1b- nīrān / Yezān S, Ü₂.

- 4 Yoğise tūvānger gibi emlāk-ı ḥamāḳat
Naḳdīne-i idrāk ile iz‘ān elimizde
- 5 Virmezler ise cennet içinde bize ḥūrī
Zihnī hele ḡilmān ile vildān elimizde

278

(S: 72a)(M: 41b) (Ü₁: 48a) (Y: 27b) (Ü₂: 70b-71a)

Mef‘ūlü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün

- 1 Güm güm semāya dime kelek sen felekse de
Şeytāna cin kadar nazar itme melekse de
- 2 Her dānesi nazīre olur Karaṭāḡ’a bil
Yārīn rūḥında şāmesi ufaḳ tefekse de
- 3 Her ayda baña nān virir ol necm-i nuḳre-ten
Bir pāre istemem gümüş altūn çürükse de
- 4 Meymūn oḡasınıñ feraḥı aḡladır seni
Ḥan-dīde idemez beni çün ḡam şebekse de
- 5 Bir ḳubbe yazdılar felek-i levḥ u ḥāmeyi
Daḥl eylerim ‘İmād’a ḥuṭūṭa direkse de
- 6 Şūfī tereddūd eyledi baḥşında bādeniñ
Şu‘r-ı ḥumārı añlamış ol ehl-i şekkse de
- 7 Maḥşül-i vāşlı biçmegi zāhid ne añlasın
Toḥm-ı hevāyı mezra‘a-i ḳalbe ekse de

4a- Yoğise / Yoḡsa S, M, Ü₂

1a- Güm / Gök Ü₁, Y.

6b- Şu‘r / Su‘r Ü₁, Y.

- 8 Şehlâ kâmuva keç-nigeh itmekde toğrusı
İkrâh idip tükürme sümükli böcekse de
- 9 Fennî Efendi'ye haber itsen de Zihniyâ
Helvâ-yı şî'ri aḫz ider ol bî-nemekse de

279

(S: 72a-72b)(M: 42a) (Ü₂: 71a)

Mef'ûlü Fâ' ilâtü Mefâ'îlü Fâ' ilün

- 1 Zülfün rūḫuñda māha müşābih ḫüsūfla
Mihre ḫicāb olunca görünmez kūsūfla
- 2 Yüz virme gül-ruḫuñla hezārāne ey perî
‘Aḫd-ı mi’âti kılma mu‘âdil-i elüfle
- 3 Gösterme ḫüsn-i ḫaṭṭıñı ehl-i kelāma sen
Ülfet-güzār olan bilir ‘ilm-i ḫürūfla
- 4 Dil fikr-i ḡamzeñ ile berîdir ‘azābdan
Seyr it behiştî setr-i zülāl-i süyūfla
- 5 Her millet olsa şirket olur bi’l-mufāvāza
Zāhid refākat idemez ehl-i vuḫūfla
- 6 Merd-i mürâ’î kesb-i şevāba heveslenir
İster ticāret itmege naḫdi-i züyūfla
- 7 Aḫdı televvünüm reh-i temkîne Zihniyâ
Reng-i miyāhi ile temāşā zürūfla

(S: 72b) (M: 42a) (Y: 26a) (Ü₂: 71b)

Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün

- 1 Verd-i hamrā ğibta eyler dilberā ruhsārīña
Reşk iderse n'ola sünbül turre-i tarrārīña
- 2 ' Arız-ı şād-bergiñ için eylerim zār-ı hezār
Böyle bir ş ū rīde bülbül çok mudur gülzārīña
- 3 Şem ' -i hüsne oldu dil pervāne-veş āteş-perest
Ey Mecūsī dilberi ahsente nūr u nārīña
- 4 Çāh-ı Babil' de irip efsün-ı Hārūt'a halel
Hizmet-i taşşīle geldi dīde-i şehhārīña
- 5 Zihniyā riğ-i zer-endüdü nişār ide meger
Kimse toz kondurmağa kādır degil eş ' arīña

(S: 72b-73a) (M: 42a) (Y: 26b) (Ü₂: 71b)

Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün

- 1 İltifāt itmez o dilber ' aşık-ı bī-tābına
Kimse tevķīr eylemez evlādına ensābına
- 2 Bir muhaşşī metn imiş şerrāh-ı ' aşka ruhları
Haţtı tursun söz yok anıñ şīve-i i' rābına
- 3 Pister-i ta' bire şıgmaz vahşet-i yār öyle kim
Girmede bir ' aşıkıñ bir gice olsun h' ābına

- 4 Mescid-i kūyında anıñ mu‘tekifdir ‘āşıkān
Secde itmekde cemā‘ at kâşları mihrābına
- 5 Sāğarı ser-şār iden ancak mey-i gül-fāmdır
Bā‘ iş oldı la‘ l-i nābı dīdeniñ hūn-ābına
- 6 ‘Āşıkıñ iqbāline idbār-ı zāhid irmedi
Her ‘amel āsān olursa ğam degil aşhābına
- 7 Ben cihāndan ‘azm idince Zihniyā ba‘ dü’s-selām
Bu ğazel bir tuhfedir dehriñ ulū’l-elbābına

282

(S: 73a)(M: 42a) (Ü₂: 72a)

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Kāfir-i hūsn ‘āşıkı n’ola getirse hātıra
Gāhice mihmān olur müslim sarāy-ı kāfire
- 2 Vuşlat-ı me‘ müle rācihdir nuķūd-ı būsesi
Kim erenler kıldılar dā’im du‘ā-yı hāzıra
- 3 Eyledi ārāyış-i řavūsu pāyı pür-hāliñ
Kaldı nākış meyl iden zīb-i libās-ı fāhire
- 4 Mūcib-i cehl olmadı da‘ vā-yı ehl-i ma‘ rifet
Māl ü mülk itmez zarar aşlā ğanī-yi şākire
- 5 Dem-be-dem tekmīl-i taķşirāt ider her hālde
Pey-rev oldu kim ki Zihnī gibi merd-ı kâşıra

(S: 73a-73b) (M: 42b) (Y: 27a) (Ü₂: 72a)

Mef'ülü Fā' ilātü Mefā' ilü Fā' ilün

- 1 Yār itdi halkı bende leb-i la' l-i fāmla
Bend itdim anı bende ayağ üzre cāmla
- 2 İmā iderse bīde n'ola naql-i yāsemen
Bāğa duḥūl idince o servi ḥırāmla
- 3 Zūlf-i siyāhı dīdeleri eyledi sepīd
Vaşlı remīde kıлма o sevdā-yı ḥāmla
- 4 Mescidde çıksa zāhire miḥrāb-ı ḥācibi
Varır rükū' a cümle cemā' at imāmla
- 5 Cānın fedā idenler raḥm eylemez o yār
Zāhid vişāle kande irer bir selāmla
- 6 Farq-ı ḥuşūşı añla 'umūmla merd iseñ
Şūfī nizā' a varma ḥavāş u 'avāmla
- 7 Rū'yāda ḥizmet eyleme bīdāra Zihniyā
Ta' bīre tālīb olma siyāq-ı menāmla

(S: 73b) (M: 42b) (Ü₂: 72a-72b)

Mef'ülü Fā' ilātün Mef'ülü Fā' ilātün

- 1 Ey mehlikā bulunmaz mişliñ cihān içinde
Yokdur nazīri mihrīñ kevn ü mekān içinde

- 2 Hatt ile 'azl olundu sâ'ir güzeller ammâ
Manşib yazıldı saña sâde-ruhân içinde
- 3 Evvel zamân halkı güft u şinide gitdi
Zât ü zamâniñ için âhir zamân içinde
- 4 Güller gibi güler baq gülşende ol gül-endâm
Men bülbülem ki kaldım zâr u figân içinde
- 5 Zihni riyâz-ı hüsnîñ köhne bahârı geldi
Bir gül açıldı güyâ vaqt-i hazân içinde

285

(S: 73b)(M: 42b) (Ü₂: 72b)

Fâ' ilātün Fâ' ilātün Fâ' ilātün Fâ' ilün

- 1 Bir marîz ol kim etibbâda devâsı olmaya
Derde düş bir vechle anîñ şifâsı olmaya
- 2 Cevher-i ferdiñ heyûlâsın bulup mülk eyle kim
Şayrafiler çârsüsında bahâsı olmaya
- 3 Bir 'arūs ile zifâf itmek murâd it kim anîñ
Mâh u sâl u haftede hayz u nifâsı olmaya
- 4 Şöyle bir iklîme 'azm itsin seyâhat eyleyen
Kim bisât-ı arzda anîñ verâsı olmaya
- 5 Zihniyâ dünyâda ölmek fikri öldürdi seni
Bir cihâna git ki hiç ölmek belâsı olmaya

(S: 73b-74a)(M: 42b) (Ü₂: 72b)*Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün Mefâ' ilün*

- 1 Hâlel virmem rüsüm-ı aşka senden dūr olursam da
Seni terk eylemem 'ālemde ben menfūr olursam da
- 2 Ğiyāb-ı yār-i kālbi beytū' l-aḥzān eyler elbette
Neşāṭ-ı meclis-i āgyār ile mesrūr olursam da
- 3 İtā' at-kār-ı emr-i dilber olmaḵ baña ḳalmışdır
Ḳarīn-i men' -i tehdīdāne-i cumhūr olursam da
- 4 Ğurūb-ı māh-ı hüsn-i yār ile zūlmet gelir ṭab' a
Ṭulū' -ı āfitāb-ı dehr ile pūr-nūr olursam da
- 5 Behişt-i vaşl-ı dilberdir maḳāmım Zihniyā ferdā
Su' ād-ı ehl-i dūzaḥla bugün meşhūr olursam da

(S: 74a)(M: 43a) (Ü₂: 73a)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Saña Leylā dirler elbet 'āşıkıñ Mecnūn ise
Sendedir Şīrīn-edā Ferhād-veş meftūn ise
- 2 Bā-temessūk bint-i rez eyler taşarruf sū-be-sū
Mezra' -ı kālbi eger ṭapulmaḵ ḳanūn ise

- 3 Ehl-i ‘aşka idemez bir dürlü ‘arz-ı şeytanat
Her ne deñli ol raķīb-i rü-siyeh mel‘ ün ise
- 4 Zāhidā kendin gibi me‘ yūs zann itme bizi
Luţf-ı cānāna iriŗdiñ baŗtımuz vārūn ise
- 5 Zihniyā oldu serāb-ābād maŗşūl-i ümmid
Dilberin āb-ı viŗāli va‘ de-i kümūn ise

288

(S: 74a-74b)(M: 43a) (Y: 26b) (Ü₂: 73a)

Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün Mefā‘ ilün

- 1 Gelir dilber sevād-ı haŗtı istiŗkāmdan ōñra
Viŗāle kā’il oldu gūyiyā aŗşamdan ōñra
- 2 Velī tāb-ı maŗabbet ğusl ile bī-tāb ider āŗir
Zuhūr eyler fütūr-ı cān u ten ħammāmdan ōñra
- 3 Ħayāt-efzā-yı ‘ömr oldu viŗāl-i dilber-i ra‘ nā
Ölürseñ ğam yeme ey dil ħuŗūl-ı kāmıdan ōñra
- 4 Ħaŗāmız yok ‘arāt-ı leys-i ‘aķlın ħacc-ı ‘aşķıñda
Cināyet şābit olmaz müddet-i iŗrāmdan ōñra
- 5 Yemin itmiş bizimle ülfet itmez Zihniyā ol büt
Olur vallahi nādim bir nice eyyāmdan ōñra

(S: 74b)(M: 43a) (Ü₂: 73a-73b)*Mef' ulü Mefâ 'îlü Mefâ 'îlü Fe' ülün*

- 1 İ' rāz iderem tenden eger cān ele girse
Terk eyler idim cānı da cānān ele girse
- 2 H'ān-ı nıgeh-i yār yeter cū' -ı firāka
Ümmīd-i avām itmez idim nān ele girse
- 3 Maḥbūb getir 'āşık-ı giryāna ne minnet
Bülbül mi bulunmaz gül-i ḥandān ele girse
- 4 Aşḥāb-ı melāmetde olur māl-ı sa' ādet
Gencīne çıkar kūşe-i vīrān ele girse
- 5 Zihnī hüneriñ oldu mişvār-ı nümāyān
Esb olmada ārāste meydān ele girse

(S: 74b)(M: 43a) (Ü₂: 73b)*Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilātün Fā ' ilün*

- 1 Sürme-i kudret gözünde vesme çekmiş kaşına
Gör neler geldi efendi ehl-i ' aşkıñ başına
- 2 Geçdi ' ömrüm hicr-i yār ile vişāle irmedim
' Aşık-ı nā-kām yazsınlar mezārim taşına

2a- yeter / yār M.

287/2a- bu mısradaki vezin bozuk.

- 3 Def ider havf-ı husûf-ı mâhı leyl-i panazdeh
Ref ider mihr ü hicâbın girse on beş yaşına
- 4 Halka halka mâr-ı zülf-i dilberin mesmûmuyam
Zehr ider ilkâ dem-â-dem ben gedânın aşına
- 5 Sûretâ râzı gıyâben men' ider yâri rakîb
Zihniyâ düşdü ricâmız 'âlemin kallaşına

291

(S: 74b-75a) (M: 43b) (Y: 26b) (Ü₂: 73b-74a)

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

- 1 Bahr-ı 'aşk içre gelir ğarķāb ğarķāb üstüne
Böyle deryâ görmedim girdāb girdāb üstüne
- 2 Halka halka zülf-i hamdır hamle-i cezb itdin beni
Boynuma taķdin benim kullāb kullāb üstüne
- 3 Ol perî dört kaşlı olduķda imām dil didi
Mescide yapırdılar mihrāb mihrāb üstüne
- 4 Zîr u bālâ aķdı müjgānımdan eşk-i hūn-feşān
Seyl-i bārāna ķodum mizāb mizāb üstüne
- 5 Biriñi istignā lihāf-ı nāzdır ol goncanın
Nāz-perverdir giyer esvāb esvāb üstüne

- 6 Kıl kalemle şafhâ-yı rüyînda yazmışlar hurûf
Hüsn-i haţta vaz' olur i' rāb i' rāb üstüne
- 7 Bezm-gāh-ı mehlikā-yı meh ziyāret eyledi
Zihniyā geldi bu şeb mehtāb mehtāb üstüne

292

(S: 75a)(M: 43b) (Y: 27b) (Ü₂: 74a)

Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün

- 1 Dil-i nāçār şad-pāre ruḥ-ı dilber ḥuşuşunda
Hezārān bülbül-i āvāre gül-i aḥmer ḥuşuşunda
- 2 Haţı ref' itdi şermin ḥāfız-ı i' rāb-ı hüsn eger
İki güne 'amel gördüm hurûf-ı cer ḥuşuşunda
- 3 Güzār iden teşādüfdür cihāt-ı sitt-i tedbiri
Nüfüz-ı baḥtı aña lu' bet-i şeşder ḥuşuşunda
- 4 Kerāhat virdi sīme şūfī-i zerrāk u sürḥ-ser
Dimez lā-ḥayr fi'l aşfer u likin zer ḥuşuşunda
- 5 Ferezdağ kendi gelse Zihniyā meydān-ı tanzīre
Saña taḥsīn ider ebette şı' r-i ter ḥuşuşunda

1a- ruḥ / rûḥ S.

290- ḥuşuşında / ḥuşuşında M, Ü₂.

3b- baḥtı / baḥtı M.

(S: 75a-75b)(M: 43b) (Ü₂: 74a)*Mefā 'ilün Mefā 'ilün Mefā 'ilün Mefā 'ilün*

- 1 Kitāb-ı vech-i yāri şerḥ idip ey ḥaṭṭ 'ayān eyle
Ma'ānī-i bedī' -i ḥüsn-i endāmın beyān eyle
- 2 Peyāmı gelse maḥşerden kıyāmet kāmētīñ farḍā
Hirās-ı merg ile terk itmeyip rūḥuñ revān ile
- 3 Gül-i ruḥsār-ı cānānı cehennem ehline za' ma
Çoparma bülbülā mağbūt-ı gülzār-ı cinān ile
- 4 Ziyān ile girip mişvār-ı dehre türk-tāz itme
Kümeyt-i fikri zīn-ı 'aşk-ı yāra hem-'inān ile
- 5 Süleymān u cerād u faḥz u mūr u berg-i sebz-āsā
Bu nazmı Zihniyā ithāf-ı bezm-i nüktedān ile

(S: 75b)(M: 43b) (Ü₁: 48a-48b) (Y: 27b) (Ü₂: 74b)*Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün*

- 1 Ülfet-i dildār ile ruḥsāra oldum mübtelā
Bülbül-i ma' nā menem gülzāra oldum mübtelā
- 2 Duḡter-i rezle zifāf itmek diler dā'im gönül
Mūla' -i maḥbüb iken ebkāre oldum mübtelā

- 3 Ey Hülāgü ‘ aklı tārāc itdi ebrū vü müjeñ
Bu kemān u tīr ile Tātār’a oldum mübtelā
- 4 Nutq-ı yār itdi beni Tūr-ı maḥabbetde Kelīm
Ḥabbezā Mūsā gibi güftāra oldum mübtelā
- 5 Zihniyā buldum nizām-ı naẓm-ı dendān ile feyz
Ol sebebden meslek-i eş‘āra oldum mübtelā

295

(S: 75b)(M: 44a) (Ü₁: 48b) (Y: 27b) (Ü₂: 74b)

Mef‘ülü Fā‘ilātü Mefā‘ilü Fā‘ilün

- 1 Virdi ğubār-ı la‘l-i şanem dīdeme cilā
Bağ tūtiyā çeker maraz-ı çeşme mübtelā
- 2 Da‘vet kılar görüşme ile ni‘met-i vaşla
Eyler ziyāfet itse kişi şofraya şālā
- 3 Şabrı bahālı şatsa n’ola ḥāce yoğ iken
Lāzım gelir cihānda be-her kaḥṭa bir ğalā
- 4 Aldım dehāna la‘l-i Ḥüseyn-i melāḥati
Ḥün ile tıldu reh-güzār-ı deşt-i Kerbelā
- 5 Oldu nuḳre ten görüşmedi zişt ile Zihniyā
Jengi kabūl eylemedi çünki zer-i tılā

4b- Ḥabbezā / Ḥabbezā Ü₁, Ḥabbezā Ü₂.
293/5a bu mısradā vezin bozuk.

(S: 76a) (M: 44a) (Ü₁: 48b) (Y: 27b) (Ü₂: 74b-75a)*Meḥ'ülü Meḥ'älü Meḥ'älü Fe'ülün*

- 1 Raḥm itmedi ol yāre benim ḥālīme aṣlā
Bir demde ḵulağ urmadı aḵvālīme aṣlā
- 2 Aḡyār ile bī-behrelige ḵıldı ḵanā' at
Meyl itmedi naḵdīne-i iḵbālīme aṣlā
- 3 Yektālīḵ idip 'aşḵ-ı maḥabbetde kemāhī
İtmem naẓarı ṭa' ne-i emṣālīme aṣlā
- 4 Yerden göge ḡadr itdi baña hicr ile ol büt
Gelmez ne 'aceb merḥamet ol ḗālīme aṣlā
- 5 Beyhūde durur dāneyi döksem daḡi Zihnī
Gelmez o hümā tille-i aḡfālīme aṣlā

(S: 76a)(M: 44a) (Ü₁: 48b-49a) (Y: 28a) (Ü₂: 75a)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Ben dimem ḵat' ā müfād-ı ḡüfte-i cānāna lā
Ten ne mümkindir disin emr-i maṭla'-ı cāna lā
- 2 Eylerem iḡvā-yı sālūsāne-i nādānı redd
Mü'minem elbette vācibdir dimeḵ şeyṭāna lā

4a- ḡadr / ṭa' n M, Ü₂.1b- maṭlā' / meṭā' Ü₁.2a- iḡvā / i' vā Ü₁.

- 3 İnkıyād itse n'ola Ya' k̄ūb-ı h̄ūsne bint-i rez
Diyebilsin mi Z̄üleyhā Yūsuf-ı Ken' ān'a lā
- 4 Ehl-i kibre istimāletle gelir vaz' -ı h̄umār
Vehle-i ūlāda dinmez şoḥbet-i sekrāna lā
- 5 Biñ delīl āmāde her bir müdde' āma Z̄ihniyā
Kimseniñ ḥaddi degildir kim diye bürhāne lā

298

(S: 76a-76b)(M: 44a) (Ü₁: 49a) (Y: 28a) (Ü₂: 75a)

Fā' ilā tūn Fā' ilā tūn Fā' ilā tūn Fā' ilūn

- 1 İderem nālede ben bülbül-i nālāna şalā
İder āteşde semenderlere pervāne şalā
- 2 Mül-i ' irfānı virip desti ile p̄ir-i muḡān
Bir ayaḡ üzre ider zümre-i mestāna şalā
- 3 Maṭbaḡ-ı h̄ūsni nigāh ile ziyāfetler idip
Çaḡırır gürsine-i hicri kılar ḡ'āna şalā
- 4 Kevşer-i vaşlı o ḡūrī-meniş itdikde sebīl
Eyledi rāh-ı maḡabbetdeki ' aṭşāna şalā
- 5 Z̄ihniyā nazmımı tanzīr idene söz yokdur
N'ola itsem bu zemīn ile suḡendāna şalā

(S: 76b) (M: 44b) (Ü₁: 49a-49b) (Y: 28a) (Ü₂: 75b)

Mefā 'īlün Mefā 'īlün Mefā 'īlün Mefā 'īlün

- 1 Gelū beş pāre dāğ-ı yāreler sūrāḥu cismim tey
Sükūtum mūsikīdir nağme nālem āhlar hey hey
- 2 Mübārek-bāda gel pīr-i muğāna 'ıydda zāhid
Saña desti ayağı ile şunsun kāse-i pür-mey
- 3 Şununca tāvīrānın iḥyā olur ser-çeşme-i ḥüsnüñ
Ḥayātı cūy-ı 'ālemde bulurmuş ābla her şey
- 4 Rek-i cāna şoqar fassād ğamzeñ nişter-i cevri
Ten-i ḥün-beste-i 'uşşāk-ı bī-cān olmasın mı ḥay
- 5 Binā-yı kāḥ tanzīr ideni sen nev-zemīniñde
Sezādır Zihniyā şekk eyleme mi' mār-ı 'ālem şay

(S: 76b)(M: 44b) (Ü₁: 49b) (Y: 28a) (Ü₂: 75b)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 'Ārızından dilberin şanma 'araq-dem tamladı
Verd-i ḥamrā ile hem-renk oldu şebnem tamladı
- 2 Şiṣe-i dil-reşḥa baş oldu ḥakāyıkdan yine
Güiyā şahbā-yı nāb-ı sāğar-ı Cem tamladı
- 3 Merve ḥaqqı Ka'be-i vaşlında buldum ben şafā
Teşne-i çāh-ı zenāḥdan üzre zemzem tamladı

3a- iḥyā / iḥyā Ü₁, Y.

4 Kıldı zehr-ālūde naqş-ı heyc-i zülfüñ dīdemi
Mārīñ eṭrāf-ı dehānından yine semm ṭamladı

5 Zihniyā sermā-yı hicri maḥv ider şayf-ı vişāl
Tāb-ı şādı ḥall idip bi-çāre-veş ğam ṭamladı

301

(S: 77a)(M: 44b) (Ü₁: 49b) (Y: 28b) (Ü₂: 75b-76a)

Mef̄ ulū Fā ‘ilātü Mefā ‘ilū Fā ‘ilün

- 1 Yāriñ ḥayāl-i vaşlını gör tāb u fer gibi
Fikr-i firāķı zulmet-i derd-i keder gibi
- 2 Ḥuşīd-i ḥüsni toĝsa tufeyliñ ‘aceb midir
Vaķt-i şabāvet anda zamān-ı seḫer gibi
- 3 İ’rāb-ı şermi ref̄ idemez şūḫ-ı naḥv-ḥ’ān
Dāḫil olunca üstüne ben ḫarf-i cer gibi
- 4 Bāĝ-ı İrem’den elma imiş naḫl-i ḫameti
Şāḫ-ı serinde ruḫlar dü-sīb-i ter gibi
- 5 Evc-i sitemde uça ne var ol hümā-yı nāz
An ile ḫüsñü anda iki bāl u per gibi
- 6 Şaḫrā-yı ḫüsne şīr ola şol tıfl-ı nev-edā
Engüşṭini dehāna alır şīr emer gibi

- 7 Zihnī bu nazmı virse Süleymān'a ğam degil
Pāy-i melaḥla mūr fūrū-bürde ser gibi

302

(S: 77a-77b)(M: 44b) (Ü₁: 50a) (Y: 28b-29a) (Ü₂: 76a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Hızmet-i dildār ile me'lūf olandır muttaḳī
Dūr olan yāriñ huzūrundan olur elbet şaḳī
- 2 Şu'le-i māhı ziyā-yı dilrubā kıldı heder
Maḥv olur mihrin̄ ṭulū'ı birle şem' in̄ revnaḳı
- 3 Re'y-i nāḳıṣ māt ider naṭ'-ı cihānīñ şāhını
Farz ider tedbīr-i şā'ib bir piyāde beydaḳı
- 4 Müfti'-i fikh-ı maḥabbet lā-cerem Mecnūn olur
Yazmadı Leylā-yı Mebsūṭ'a imām Beyhaḳı
- 5 Nār bu daḳālı cüllāh-ı ma'ānī ḥāl ider
Aṭlas-ı çarḫı gören fehmeyledi istebraḳı
- 6 Nīk u bed aḥlāḳı rūḥ eyler refīḳinden ḳabūl
Tābi' eyler kendine zīrā mi'ādın zībaḳı
- 7 Ehl-i zāhir bulmadı müftāḥ-ı genc-i ḥikmeti
Dāḫilinden açdı fetḫ iden bu bāb-ı muḡlaḳı
- 8 Zihniyā olsun fedā-yı zer-i ṭilā sīm-daḡal
Müzd-i 'unvān-ı peşin̄ itdim hezārān aḫmaḳı

(S: 77b) (M: 45a) (Ü₁: 50a-50b) (Y: 29a) (Ü₂: 76b)

Mef' ulü Mefâ 'ilü Mefâ 'ilü Fe' ulün

- 1 Tîr-i nigehi dîde-i giryânıma geçdi
Kavs-ı kuzah-ı hâcibi bārânıma geçdi
- 2 Ol kâfir-i hüsn ol şanem-i deyr-i melâhat
Cürmüm yoğiken dînime imânıma geçdi
- 3 Rezm içre bugün 'aqlım ile nîze-i gamzeñ
Fırşat gözedip sine-i 'uryânıma geçdi
- 4 Ya vâşıl olur ya iderim kendimi ifnâ
Vallahi gam-ı hicri anıñ cânıma geçdi
- 5 Kılısam n'ola tanzîr-i zarîfî de tekâpü
Zihni bu gâzel miştâr-ı dîvânıma geçdi

(S: 77b) (M: 45a) (Ü₁: 50b) (Y: 29a) (Ü₂: 76b)

Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilâtün Fâ 'ilün

- 1 Yâr sihri-i çeşmimle 'uşşâka teşhîr eyledi
Tille-i efsün ile mürgâni taħcîr eyledi
- 2 Kıl kalem kim muşhaf-ı ruhsâra yazdı ħurde ħattı
Mû-be-mû âyât-i Nür'ı şerĥ u tefsîr eyledi
- 3 Şüh-ı neccârıñ ayağın bağlayıp pîr-i muğân
Bağ ħarâbatı iki destiyle ta' mir eyledi

2a- kim / ki M.

2a- ruhsâra / ruhsâr S.

- 4 Ğonçe-i ħaddi ʿaraķ-riz olsa ŧebnem ŧanmasın
Gül ŧuyun billur inbiķ iķre tafķtir eyledi
- 5 Zihniyā deycūr-ı hieriñde beni gördükde yār
ŧuʿ le-i cevvēle-i vaŧl ile tenvir eyledi

305

(S: 78a)(M: 45a) (Ü₁: 50b) (Y: 29b) (Ü₂: 76b-77a)

Mefā ʿilün Mefā ʿilün Mefā ʿilün Mefā ʿilün

- 1 Mizācım iŧtihā itmez ŧarāb-ı nābdan ğayri
Dü-çeŧmim nesne görmez çehre-i mehtābdan ğayri
- 2 Müjeñ tir ebruvāniñ kavsu ğamzeñ nizedir ammā
Olur mı tār-ı zülfün dām ile kullābdan ğayri
- 3 Seniñ kürsīde vāʿ iz nuŧı u pend-i girye-ālūduñ
Beni maŧhūb-ı nefʿ itmez liķā-yı ħābdan ğayri
- 4 Yine riŧinden oldu dāla pür-tāb olunan nāvek
Metin olmaz ʿadū evlād ile intisābdan ğayri
- 5 ʿAdūniñ āb-ı rüyı sīm-i ŧabʿ eyledi maħlül
Kim ola maʿ deni ķatʿ eyleye tiz-ābdan ğayri
- 6 Virir ħaħħ muŧhaf-ı ruħsar-ı yāre Zihniyā revnaķ
Ĥurūfi nesne tezyin eylemez iʿrābdan ğayri

(S: 78a) (M: 45a) (Ü₁: 51a) (Y: 29b) (Ü₂: 77a)*Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün*

- 1 Ehl-i şüret rütbe-i halât-ı cānı bilmedi
Beste-i elfāz olan baḥş-i ma'āni bilmedi
- 2 Güldeki keyfiyet-i hoş-büyü idrāk itmeyiz
Bülbülün şuḡl itdiği āh u fiḡānı bilmedi
- 3 Ğırralanmazdı bahār içre dıraḡt-ı sebze-zār
N'eylesiñ ammā ki ol ḡahr-ı ḡazānı bilmedi
- 4 Nesl-i Tātār olsa da ol zāhid-i ḡuşk-ı Kırım
Dilberiñ rüyındaki tır ü kemānı bilmedi
- 5 Nef' u zarr-ı cismi zihniñ bilmedi ammā Zihniyā
Rūḡuñā ḡarī olan sūd u ziyānı bilmedi

(S: 78a-78b)(M: 45b) (Ü₁: 51a) (Y: 29b) (Ü₂: 77a)*Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün Mefā' ilün*

- 1 Bahār-ı vaşl irişdi şiddet-i berd-i şitā gitdi
Şafā eyyāmı geldi yār ile cevr ü cefā gitdi
- 2 Getürdi ḡālet-i nez' a beni derd-i derün-ı 'aşḡ
Vedā' itdim ḡabībe fikr-i te'şīr-i devā gitdi
- 3 Şiyār-ı ḡalbe tuḡm-ı 'aşḡını zer' ideli 'aḡlım
Arāzi-yi bedenden şıḡlet-i ḡaḡt u ḡalā gitdi

- 4 Tehī olmaz edā-yı salṭanatdan müştehid-i sulṭān
Velev da‘vā-yı şāhı eylemiş tāc u ḳabā gitdi
- 5 Daḳīḳ-i kām alınmaz āsiyā-yı leng-i ‘ālemde
Bu ‘ömrüm rūzgārı Zihniyā bād u hevā gitdi

308

(S: 78b) (M: 45b) (Y: 28b) (Ü₂: 77b)

Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilātün Fe ‘ilün

- 1 Elem-i ḥāhiş-i vuşlat beni rāḫat mı ḳodı
Marāz-ı ‘aşḳ ise bu sīnede ṭāḳat mı ḳodı
- 2 Şülüs-i ‘izzetimi yazmadı kātib güzeli
Nāme-i nāmımı nuş itdi sa‘ādet mi ḳodı
- 3 Mısr’a ḫüsn içre ‘Azīz olsun o Yūsuf-ṭıynet
Baña göstermedik ‘ālemde rezālet mi ḳodı
- 4 N’ola eş‘ār-ı vişāl itmede olsam ‘āciz
Yār ḫavfa düşürüp bend-i cesāret mı ḳodı
- 5 Olucaḳ āh-ı vezān bād-ı ḫazān-ı hicrān
Zihniyā gülşen-i ḫāṭırda letāfet mi ḳodı

4a- müştehid / müşehhid Ü₁, Y, Ü₂.

5b- bād u hevā / bād-ı hevā S, Ü₁, Y.

(S: 78b)(M: 45b) (Y: 29a) (Ü₂: 77b)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Sende ey dilber baña kat' a ' ināyet kalmadı
Bende hōd hicr ü elemle şabra tākāt kalmadı
- 2 Telh olunca firkat-i Şir̄in ile bezm-i ümīd
Şoḥbet-i Ferhād-ı hātırda ḥalāvet kalmadı
- 3 Her nazar bir şūret ile eyledi ' arz-ı cemāl
Ol per̄iniñ girmediği bir kıyāfet kalmadı
- 4 Her ziyān bir fen imiş ma' nāda oldum zū-fünün
Mekteb-i ' irfāna vardıkda cehālet kalmadı
- 5 Beste oldu tāzeler şimdi beyātī nağmeye
Büselikden Zihniyā el-ḥaqq zarāfet kalmadı

(S: 79a) (M: 45b) (Y: 28b) (Ü₂: 77b-78a)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Ayda bir görsem yeterdi ey meh-i tībān seni
Gerçi her gün eyler ümmid afitāb-ı cān seni
- 2 Perçemiñ ğilmānı zūlfün kıldı havrā-yı ḥacīl
Kaşr-ı cennetden kaçırıldı var ise rıdvān seni

- 3 Ḳat' -i engüşt ile *mā-hazā beşer* dirdi hemîñ
Ger bu hüsn ile göreydi Yūsuf-ı Ken' ān seni
- 4 Deyr-i hüsnünde müselmānlar olurken büt-perest
Ḳanğı kāfirdir ḳabül itmez görüp imān seni
- 5 Zinde-gāniden baña nezdîk olur merg ey perî
Dür iderse zülme benden eger devrān seni
- 6 İ' timād itme raḳibiñ ḳavline her hālde
Ḳorḳaram iğvā ider tenhā bulup şeytān seni
- 7 Zihniyā cānı fedā-yı ḥāk-i pāy itmek revā
İrtikāb itse cenāb-ı ḥazret-i Cānān seni

311

(S: 79a)(M: 45b) (Y: 28a) (Ü₂: 78a)

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 Ḥayli feryād eyledim ol yār imdād itmedi
Ḥātır-ı maḥzūnı nā-şād eyledi şād itmedi
- 2 Tîğ-i ğamzeñ ḳatl ider 'āşıkları virmez aman
İtdüğün ta' cili ey ḥün-riz cellād itmedi
- 3 Söndürüp ḳandîl-i ḥüşî eyledi şeydā beni
Şu' le-i şem' -i dile itdikleriñ yād itmedi

3a- “Bu insan değil”; Yūsuf, 31.

5b- zülme / zülmle M, Y.

- 4 Bülbulâ ta' cîze çıkdı da' vâ-yı 'aşkıñ seniñ
'İbret al pervâne virdi cān feryād itmedi
- 5 Meyl-i zindān-ı zenāhdan itme kat' ā Zihniyā
Her kimi habs eyledi bir dahı āzād itmedi

312

(S: 79b) (M: 46a) (Y: 28b) (Ü₂: 78a-78b)

Mefā 'ilün Mefā 'ilün Mefā 'ilün Mefā 'ilün

- 1 Verā-yı perdeden gördüm meh-i ruhsār-ı cānānı
Gören ebr-ı siyehden var mıdır Hürşid-i rahşānı
- 2 Yazınca hāme-i müyīn hattāt-ı ezel hattıñ
Duğarsa eylemiş küncide hep āyāt-i Kur'an'ı
- 3 Hās u hāşā ki baqmaz ülfet iden duğter-i rezle
Ne bilsin vaqt-i hayz-ı 'avreti ta' cıl iden zānı
- 4 Devāü 'ş-şac' s ile zaqm-ı raqıbe bir 'ilac itseñ
Süleymānı olur merhem aña milh-i Süleymān'ı
- 5 Kelāmım her birinde Zihniyā var hālet-i diger
Olur bu nazmıñ ammā nüşa-i emşale rüçhānı

5a- Kelāmım / Kelāmıñ M, Y, Ü₂.

5a- Zihniyā var / var Zihniyā M.

(S: 79b) (M: 46a) (Y: 29a) (Ü₂: 78b)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Lebleri mercān-ı aḥmer mi 'aḳīḳ-i sāde mi
Dāne-i dendānı dürr mi kendi Dürrī-zāde mi
- 2 Başıña çıḳdı belā oldı ferāḡat eylemez
Saña cānā şöyle ḳaş-başdıñ da bir dildāde mi
- 3 Meskeniñ gülşen refīḳiñ ḡonce-ı bāḡ-ı İrem
Bülbülā rāhatca ṭavr-ı meyliñ hemān feryāda mı
- 4 Vāḳı' ā āşār-ı ta' bīriñ zuhūr itmez 'aceb
Ey mu'abbir bu seḳāmet sende mi rü'yāda mı
- 5 Kesb iden fenn-i rumūzāt ḥasībi Zihniyā
Sırr-ı kenz-i nazmı tefhīm itmeḡe āmāde mi

(S: 79b-80a)(M: 46a) (Y: 29a-29b) (Ü₂: 78b)

Mef'ülü Fā 'ilātün Mef'ülü Fā 'ilātün

- 1 Yāriñ vişāli vaḳt-i ḥaṭṭ-ı 'izāra ḳaldı
Bāḡiñ şafāsı ancak sebz-i bahāra ḳaldı
- 2 Gül dā'imā şafāda bülbül aña ricāda
Ān girye vü cefāda ḥande nigāra ḳaldı
- 3 Būseñ raḳībe vaşlıñ sālūsa oldu ḳısmet
Ni' met himāra külbe-i devlet ḥumāra ḳaldı

4 Dūzaḥ-miṣāl-i hicriñ la^ç linle oldu mehcūr
Bildim ki āb-ı cennet leb-i enāra ƣaldı

5 Zihni^ī metā^ç -ı vaşla cānım fedādır āḥir
Bu ez-bahā güldür şoḥbet o yāre ƣaldı

315

(S: 80a) (M: 46a) (Y: 29b) (Ü₂: 79a)

Fā^ç ilātün Fā^ç ilātün Fā^ç ilātün Fā^ç ilün

1 Māh-ı ruḥsārında yāriñ ḥāli altı ya yedi
Seb^ç ā-yı seyyāreye irdi mehiñ ḥaḳḳa yedi

2 Tār-ı zülfüñ eyledi ḥalkı siyeh-kāse ḳamū
Ehl-i^ç aşkıñ başını billah ol sevdā yedi

3 Elde sāḡar belde ḥançer kec-küleḥ mestāne-ser
Çeşm-i mestim n'ola ursañ^ç āşıḳ-ı şeydāya di

4 Bī-riyādir olsa da ülfet-i dil rind-i cihān
Vā^ç iz işbu pendiñi zāhid-i rüsvāya di

5 Şeş cihetle ƣapladı şemsi süreyyā Zihniyā
Māh-ı ruḥsārında yāriñ ḥāli altı ya yedi

(S: 80a)(M: 46b) (Ü₂: 79a)*Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün*

- 1 Yāre Şīrīn oldı tab‘iñ ehle āgāzesi
Dehre Ferhād’uñ olur lezzet-fezā āvāzesi
- 2 Va‘d idip bir būselik bir şimdi gerdāniyyeden
Baña söyletdi beyātı beste bir Rūm tāzesi
- 3 Kesdi dikdi ölçüsüz baña libās-ı vuşlatı
Tıfl-ı hayyātñ meger taḥmīn imiş endāzesi
- 4 Peyker-i ‘ağş-i nesīm-i ḥüsnüni ızhār ider
Güyyā āyinedir endīşe-i yelpāzesi
- 5 Rişte-i ḥaṭṭ ḥāfız-ı kırtās-ı ḥüsn-i yār olur
Zihniyā muşhaf giderdi olmasa şīrāzesi

(S: 80b) (M: 46b) (Ü₂: 79a-79b)*Mefāilün Feilātün Mefāilün Feilün*

- 1 Nevāl-i vaşlñ için dil ricādadır şimdi
Zevāl-ı hier ile aḡnā du‘ādadır şimdi
- 2 Sitāre-veş hele nāz ile rütbesi ‘ālī
Meh-i ḥüsnünde menzili semādadır şimdi

4a- ‘ağş / ‘ağş M.

- 3 Temekkün itmedi lāne-i dilde murg-i vişāl
Hümā-yı maṭlabım evc-i ‘alādadır şimdi
- 4 Fedā-yı mā-melek olmaz yediñde sermāye
Metā‘-ı vuşlatı yāriñ bahādadır şimdi
- 5 Raķībi def‘ idemez yāri hem-daḥı teşhīr
Ḥayāl-i ḥātır Zihnī belādadır şimdi

318

(S: 80b) (M: 46b) (Ü₂: 79b)

Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilātün Fā‘ ilün

- 1 Sen hümā-yı ‘aşka cānā āşiyān itdiñ beni
‘Āķibet ‘anķāya nisbet lā-mekān itdiñ beni
- 2 Sürme dirken her nazarda iltifātından şehā
Eşk-veş üftāde-i çeşm-i cihān itdiñ beni
- 3 Nuṭķımı ‘izzetli imzā itmiş iken ehl-i dil
Hem-çü nāme şimdi ḥātem bir dehān itdiñ beni
- 4 Ey Mümeyyiz-zāde virmezsiñ rü‘ūs-i vuşlatı
Gerçi ders-i cevri ile çok imtihān itdiñ beni
- 5 Dilberā Zihnī gibi çeşm-i terim giryān idip
Ḥande-i hizān ebnā-yı zamān itdiñ beni

(S: 80b-81a)(M: 46b) (Ü₁: 51a-51b) (Y: 29b) (Ü₂: 79b)

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Āşinā-yı hikmetem bî-gāneler bilmez beni
'Ākıl u ferzāneyem dīvāneler bilmez beni
- 2 Şöyle hüşyār-ı fūnūn-ı dānişem 'ālemde kim
Bāde-ḥ'ār-ı cehl olan mestāneler bilmez beni
- 3 Daḥme-i sırr-ı ulūhiyyetle ma' mur olmuşam
Anıñ-çün gūşe-i virāneler bilmez beni
- 4 Hūn-ı çeşm itdi beni mercān-veş la' līn-edā
Çārsu-yı dehre dūrdāneler bilmez beni
- 5 'Aşka tedbīl eyledim ben 'aqlımı ey müdde'ī
Zihniyā görme 'aceb ferzāneler bilmez beni

HÂTİME-İ DİVÂN

(S: 81a-81b) (M: 47a) (Ü₁: 51b-52a) (Y: 30a) (Ü₂: 80a-80b)

Hâtime-i dīvān dirāyet-i eyvān

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Cism-i ādemden murād ancak zuhūr-ı cān imiş
Cümleniñ maqşūdı el-ḥaḳ ḥazret-i Cānān imiş

1b- ḥazret / ḥazret Ü₁, Y, Ü₂.

- 2 Şûret-i insân-ı gör kim oldu bir metn-i metîn
Şerh u tefsîri anîñ ser-tâ-be-pâ Qur'ân imiş
- 3 Hâye vü riş ile eşhâş-ı zükûruñ ekşeri
Fi'l-ḥaḳîka 'âklı nâḳış zümre-i nisvân imiş
- 4 Ehl-i 'irfânı gedâ zan eyler idim şâd dirîğ
Kışver-i ma' nâda anlar her biri sultân imiş
- 5 Katreye itme ḳanâ' at aşlı nehr oldu anîñ
Nehri terk it kim anuñ aşlı daḫi 'ummân imiş
- 6 Zühdle 'allâme-i 'aşr olsa da bulmaz kemâl
Men 'āref dirsen bilenler fâ'ikü'l-Ḳur'ân imiş
- 7 Zâ'id ü nâḳış bilindi çârsü-yı ma' nîde
Kâmilîñ taḫmîn-i insâfânesi mîzân imiş
- 8 Hâle muḫtâc oldu zevkıyyât-ı esrâr-ı şühûd
Ḳâl ile bilmek mücerred ehline ḫüsrân imiş
- 9 Çünkü olduñ vâḳıf-ı 'irfân 'ilmi el-ḫazer
Ṭâlib-i ḫâl olmamaḳ sermaye-i 'işyân imiş
- 10 Ser-fürü ḳıl ma' rifet aşḫâbına ez-cân u dil
Âdeme baş egmeyen merdûd imiş şeytân imiş

2b- Şerh / Şerh S.

3a- Hâye / Hâye S,M.

5a- anîñ / anda S, Ü₁.

6a- Zühdle / Zühd ile Ü₁, Y, Ü₂.

6b- “Kendini bilen Rabbini bilir”; Hadîs-i Şerif.

- 11 Müşkilât ile seniñ cism-i diliñ pür-yaradır
Merd-i kâmil yaraya merhem şaran Loqmân imiş
- 12 Baḡs-i mevcūdât iden insân-ı kāmildir şehā
Fikr-i ma‘dūmat ile meşğūl olan noḡsân imiş
- 13 Sāhib-i ‘aql-ı ma‘āşa *men ‘arefden* behre yok
Ma‘rifet taḡşiliniñ sermāyesi iz‘ān imiş
- 14 Eynice mest oldı huş-yār-ı cihāna pīş-rev
Niceler ḡamr-ı ḡurūr ile meger sekrān imiş
- 15 Ağniyāniñ ekşeri maḡzūn olur āmāl ile
‘Ālemiñ zevkiñ bilenler zümre-i rindān imiş
- 16 Şoḡbet-i aḡz u ‘aḡā izrār ider cān u dili
Rūz u şeb şuḡl idecek endīşe-i ‘irfān imiş
- 17 Ehl-i manşıb qarşudan ḡalḡa nümāyiş gösterir
Anlarıñ iḡbāli de bir ḡuruca ‘ūnvān imiş
- 18 Zann iderdim kibr ü kīn erbābını hergiz muḡīm
Bu ribāḡ-ı köhnede anlar daḡi miḡmān imiş
- 19 Cümleñiñ ḡaydın ḡıḡardıp Zihniyā kıl der-kenār
‘Arz-ı ḡāl üzre maḡhallī buyurulur dīvān imiş

13a- “Kendini bilen Rabbini bilir”; Hadīs-i Şerif.

TÂRİHLER

1

(S: 81b-82a) (M: 47a) (Ü₁: 52a-52b) (Y: 30a) (Ü₂: 80b-81a)

Ṭārīḥ-i Dīvān Şanā'at-ı Evzān

Fā' ilātün Fā' ilātün Fā' ilün

- 1 İşbu nüshâ fihrist-i ekvândır
Fıkrâ-i dîbâce-i devrândır
- 2 Cünbüş-iesb-inigâh-ı 'âleme
Haylice vüş'âtli bir meydândır
- 3 Oldu dānâ derk idem ma' nāsını
Remzini fehmi itmeyen nādândır
- 4 Söyledim sādât-ı ma' nādan ḥaber
Kim ki gūş itmez anı Mervān'dır
- 5 Âdemem kâdrim bilen oldu melek
Şoḥbetimden 'âr iden şeytândır
- 6 Eyledim bu kavli düsturu'l- 'âmel
Kim vüş'ûli cümleye âsândır
- 7 Gerçi zâhir ins ü cîne âfitâb
Çeşm-i ḥuffâşa velî pinhândır

1a- ekvândır / dīvândır M.

7a- cîne / cinne M, Y, Ü₂.

7b- Çeşm-i ḥuffâşe / Çeşm ü ḥuffâşe M.

8 N'ola benden sonra kalsa yâdigâr
Yâdigâr-ı zümre-i merdândır

9 'Arz-ı hâl it Zihniyâ târih ile
Buyurulur imrûrî dîvândır
Sene 1196

2

(Ü₂: 85a-85b)

Târîh-i Velâdet-i Amîne Hânım

Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Fa 'ülün

1 'Alîşâh ağa kim mümtâz-ı emsâl
Sezâdır eylesem ta' zîm ü iclâl

2 Mizâcî luḡ u ḥilm ü 'adle mâ 'il
Hem anda aḥsene a' mâl ü ef'âl

3 Keşâne emr ile a'yân olunca
Ṭağıldı ictimâ'ı ehl-i izlâl

4 Ānın tedbîri gūyâ ism-i a' zâm
Olup siḥr nizâ'ı kıldı ibṭâl

5 Sehâb-ı ḥaṭırî idbâra şorma
Ānı rahmet bilir aşḥâb-ı iḳbâl

6 Verâset birle a'yân ibn-i a'yân
Ḥâsib ü hem-nesîb faḥr-ı ensâl

7 İderdim medḥini tafşîl ammâ
Kelâmın muḳtezâsı oldu icmâl

- 8 Āña bir duġter-i pākīze aġter
Cenāb-ı ġazret-i Ĥaġġ kıldı ĩsāl
- 9 İderken intizārı birle imsāk
Dırāġşān oldu hem-çün māh-ı ŗevvāl
- 10 Odur ümmī resūlün nām-dāşı
Devādır āña diñse ġayru'l-eťfāl
- 11 Sa'ādet sāye mār olsun serinde
Daġı 'ismet amñ pāyına ġālġāl
- 12 Du'āsında tekellūf gösterirdim
Ve likin ġāme mi 'avġ eyler işġāl
- 13 Hemān āyāt-ı 'ömrü ola efzūn
Bi-ġaġġ sūre-i A'raf u Enfāl
- 14 Budur Zihnī toġunca ġavl-i tārīġ
Emānetdir Amīne'm Ĥaġġa der-hāl
Fī 1198

TERCİ-İ BENDLER

(S: 82a-86a)(M: 47b-48b) (Ü₁: 52b-56b) (Y: 30b-32a) (Ü₂: 81a-85a)

Velehu Tercī'-i Bend Der Eťvār-ı 'Ālem
Mef'ülü Mefā'īlü Mefā'īlü Fe'ülün

I

- 1 Şanmañ bizi ŗūfī gibi beyhüde maġālız
Bergeşte kelām olduġ ise 'ayn-ı kemālız
- 2 Mismār-ı ŗenāmız ne'aceb olsa da ser-tiz
Gül-miġ-i ser-bedreġa-i ehl-i đalālız

- 3 Yāriñ leb-i şīrini delip kūh-ı vüçüdu
Ferhād'akūhistān-ı maḥabbetde mişālız
- 4 Nisvān gibi olmamışız pīr ü eslāf
Ol demde ricāl anlar ise biz de ricālız
- 5 Aḥbāba idip tavr-ı tevāzu' la nevāziş
Düşmenlere zānū-zede-i cenk ü cidālız
- 6 Biz mīve-i 'irfānı n'ola ḥalka yedirsek
Bāğ-ı hüner içre güzelim tāze nihālız
- 7 İlzām ideriz zāhidi perḥāş-ı suḥanda
Meydān-ı ma'ārifde bugün Rüstem-i Zāl'ız
- 8 Erbāb-ı su'āle açıp ebvāb-ı cevābı
Aşḥāb-ı cevābı bulucaḡ ehl-i su'ālız
- 9 Her kim ki niğāh eyleye kendin görür āḫir
Her ādeme bir vaz' ıla āyīne-ḥişālız
- 10 Şems oldu bizim ṭāli'imiz gerçi cihānda
Zann eyleme zāhid bizi maḡrūn-ı zevālız

II

- 11 Nokşānımı tekmīl ideriz ehl-i ḡuşūruñ
Her ḥālla pā-dāşıyız erbāb-ı ḡuzūruñ

- 12 Geh teşne-leb-i hicr oluben âteşe yandık
Geh nüş-i zülâl-i ni'âm-ı vaşl ile kıandık
- 13 Eşhâş-ı tilâmîze urup lâf u güzâfı
Üstâd-ı cihânı görücek hayli utandık
- 14 Reşk itse n'ola naqd-ı kemâlâta tüvân-ger
Sermâye-i iz'ânla biz anı kazandık
- 15 Zâhidleriñ a' mâli ki maqrûn-ı riyâdır
Biz sem' a ile işledik ammâ ki uşandık
- 16 Taşşîl-i meh-i ma'rifet-i necm-i hünerde
Hürşîd-şîfat der-be-der âfâkı dolandık
- 17 Tāvûsa hacâlet virir ârâyişimiz çün
Başdan ayağa gevher-i hikmetle tonandık
- 18 Telvîn ideriz 'âlemi bî-reng olup ey dil
Biz şun'-ı ilâhî ile ma'nâda boyandık
- 19 Gâhî arayıp ma'rifet aşhâbını bulduk
Gâhîce dağı bezm-i cihân içre arandık
- 20 Deryâ gibi şafvet hevesinde gice gündüz
Enhâr-şîfat seyl-i havâdişle bulandık

12b- ni'âm-ı vaşl / ni'm u vaşl M, Y, Ü₂.

16b- dolandık / tolandık Ü₁, Y.

18b- şun' / şıbg Ü₁, Y, Ü₂.

- 21 Taḥṣīl-i ma'ārifde kılp bezl-i tekāpū
Ġayret kemerin cümleden evvelce kuşandıķ

III

- 22 'Ārifleri nādana kıyās eyleme zāhid
İmānı hele küfre esās eyleme zāhid
- 23 Ebnā-yı zamānıñ çoĝu yāhū süfehādır
Encām-ı meveddetleri bi'l-cümle hebādır
- 24 Yetmiş iki biñ millet ile eyledim ülfet
Nādir gürürem anları kim ehl-i vefādır
- 25 Bir kavmiñ adı zāhid u 'ābid biriniñ hem
İkisi daḥi nefsü'l emr-i ehl-i riyādır
- 26 Cāhil didiĝiñ rind ideyor neşr-i ma'ārif
'Ālim geçinen süfle re'isü'l-cühelādır
- 27 Kızb ile nice kāzib idip kaṭ'-ı menāzil
Şıdķ ile çoĝ ülfete giriftār-ı belādır
- 28 Eşnāfiñ ise kesb-i ḥabiş olması ĝālib
Sermāyeleri ekşeriniñ ribḥ u ribādır
- 29 Her fırkaya sārī görünür ḥaķla bātıl
Ammā taraf-ı aĝlebi büṭlān u hevādır
- 30 Evşāf u izāfāt imiş a' mälla ef'āl
Aşḥābına nisbetle bular şerr ü ḥatādır

31 Rindānīn adı fıskıla ilhād ile meşhūr
Şūfīler ise mürtekib-i çūn u çerādır

32 Cānım şıkılır şūret-i aşhāb-ı riyāya
Kim şekl-i nifākānesi bir başka edādır

IV

33 Olmazsa eger kavli ile fi'li müvāfık
Redd eyleme ol kimseye derlerse münāfık

34 Āyāt u ahādīse olup cānla mā'il
Oldum hele vüs'umca ma'ānisine vāşıl

35 İnşāfla ahkāmına im'ān-ı nazarda
Dört mezhebiñ aşhābına var anda delā'il

36 Mezhepleri haqq oldu be-her fırkaya nisbet
Ammā ki haṭā olmasa da olmadı zā'il

37 Cem' olmadı ref' olmadı haqq ile haṭā pes
Zann oldu harīm-i harem-i mezhebe dāhil

38 Bu vechile fetvāya teveccüh ideriz biz
İmānla zann bir yere cem' olması bātil

39 Hükümünde haṭā itse daḥi kavli-i eşāhḥ bu
Ecr olmadadır müctehid-i mezhebe ḥāşıl

34a- Āyāt u ahādīse / Āyāt-i ahādīse Ü, Y.

- 40    lemde cev b itdi su  al  zre tevakk f
Muht c-ı cev b oldu veli  şbu mes   il
- 41 Ta şil-i vuk f eyleyemezsi  bu ma alle
Hem- o beti  oldu a senin cins-i er zil
- 42 Bir m şkili yok gibi t rup g rranalırsi 
Oldu  nice bi  mes  eledede c hil   g fil
- 43  atlı eyledi ma  n da seni kibr u gur ru 
Kendi  an  atı  oldu sa a semm   hel hil

V

- 44 Bu neş  ede sen itmez ise  nefsi ni ta lış
H sr n-ı m b ni iderem ben sa a ta şış
- 45 Aş bımi  on d nesine ş h-ı şefa   at
H km eyledi cennetle idip ma z-ı beş ret
- 46 B k sine h km itmedi aş b-ı g zini 
Hem anlara g stermedi y z i bu sa  adet
- 47 E y  ne idi anları  a  m li ki oldu
Kendilere eng şt-i ris letle i  ret
- 48 Ta  iyyet-i a k m ev mirle nev hi
A s m-ı   ib d t gerek z hd   riy zet
- 49 Aş bı  olur ba  zısı anlarla m s vi
Z   id dimege Şimdi bu v dide ne  acet

- 50 Mānend iken anlarla itā‘ atde sebab ne
Tenhā ola on ādeme bu gūne ‘ ināyet
- 51 Ey nūr-ı başa ile bu ma‘ nāyı taşavvur
Bu mes’elede var gibi bir ince nezāket
- 52 Tālibleri bu nükteniñ itmekde tekāpū
‘ Aşıkları bu mes’eleniñ bi-ḥadd u nihāyet
- 53 Mużtarr oluben vaz‘ -ı ḳadem eyledim āḫir
Ben daḫi idip anlara bu yolda refāḳat
- 54 Ḥizmetle mi himmetle mi her neyle olursa
Taşḫiḫ iderem ḳalmaya tā anda seḳāmet

VI

- 55 İhmāl ile ḥāşıl mı olur naḳd-i ma‘ ārif
Keslān ile şoḫbet idemez nev‘ -i ‘ avārif
- 56 Ey zāhid-i felfes bizi bi-fer mi şanırsıñ
Kendiñ gibi ehl-i hüneri ḫar mı şanırsıñ
- 57 ‘ Aḳreb gibi itseñ daḫi dūnbāleñi ser-tīz
Sen kendiñi ādem yutar ejder mi şanırsıñ

52b-Bu mısradā vezn bozuk.

53b-daḫi / daḫ Ü₁,Ü₂.

- 58 Evzā' ı şalāh ile kılp cismiñ pür-zeyn
Cennetle mü'eyyed mi mübeşşer mi şanırsiñ
- 59 Hār-ı mühre durur dānişini eyleme izhār
Bāzār-ı hünerde anı cevher mi şanırsiñ
- 60 Rindānla cenk itmege meydān-ı suhanda
Evhām ü hayālātını 'asker mi şanırsiñ
- 61 Kān yutdurur erbāb-ı dile çarh-ı sitem-ger
Yohsa sen anı bāde-i aḥmer mi şanırsiñ
- 62 İtrā-yı edānı seni tefriḥ ider ammā
'Ārifleri zu' muñca mükedder mi şanırsiñ
- 63 Baḫmazsa n'ola dergehle Hāydār-ı ma' nā
Sen dā'ireni ḳal'e-i Hāyber mi şanırsiñ
- 64 'Avratlara mevḳūf ola çün farḫ-i neşātiñ
'Ālemde 'aceb sende seni er mi şanırsiñ
- 65 A' māliñi zu' muñda idip ḫayra izāfe
Ālāyiş-i rindānı meger şer mi şanırsiñ

VII

- 66 Ta' ziz-i şedid eylemek erbāb-ı zünūna
Ma'nāda 'ilāc itmek olur ehl-i cünūna

59a- Hār / Hār S.

60b- ḫayālātını / ḫayālātını Ü₁, Ü₂.

63a- dergehle / dergehiñi Ü₁, Ü₂.

- 67 Aşhâb-ı nifâkıñ cesed ü cânına la' net
Sâlûslarıñ dînine imânına la' net
- 68 Bî-behre iken kibr u ğurūr itmege ʔalıb
Nādānlarıñ şānına 'ünvānına la' net
- 69 Bir ḥabbeye biñ minnet ider virse de farzā
Mümsikleriñ ikāmına iḥsānına la' net
- 70 Ağyāre niyāz 'āşıka nāz itmege başlar
Dehriñ güzelim zümre-i ḥübānına la' net
- 71 'Āyīne-i 'irfāna cilā virmeye hergiz
Ol ğüne meyiñ sekrine sekrānına la' net
- 72 Kārı yüze gülmek durur erbāb-ı nifākıñ
Billahi anıñ dīde-i giryānına la' net
- 73 Tācir ki ticāretle ider cānına izrār
Kesb eylese de sūduna ḥüsrānına la' net
- 74 İdrāk idemez şüret-i taḥkīki muḳallid
Ol kimseleriñ pertev-i ezhānına la' net
- 75 Emlāke olup ğurre vü mihmānı kılar red
Mağrūrularıñ dergeh ü der-bānına la' net

76 Dünyāya vü ' uqbāya yarar cünbüşü yoğdur
Tenbelleriñ idrākına iz' ānına la' net

VIII

77 Pek dinle abul eyle řāhīh oldu kelamım
Güş itme rekāketle fāřih oldu kelamım

78 Gördüm ki ' avāmıñ eřer-i sūdı zararadır
Her işleriniñ ' aıbeti ĥabı u ĥařadır

79 Her demleri biñ ĥile ile oldu diđer gūn
Gittikleri yol reh-güzer-i nār-ı sağardır

80 ' Ādetleriniñ nāmıdır aqsām-ı ' ibādet
Niyyetleri kāfirlere nisbetle beterdir

81 Ālāt-ı ta' ayyuş edinip řā' at u şer' i
İmānla İslāmları maşz-ı siperdir

82 Terk eyledim ol fırkanıñ aĥlāqımı zīrā
Hem kendilere hem bize ol ĥāl kederdir

83 Güş-ı dile hātıfden idip işbu mařāle
Tā' etde ĥalāvet didiler ehl-i hünerdir

84 Gel gör ki ĥalāvet didigün tāb-ı hüviyyet
Āteř-gede-i ' ařđdan bir pāre şerendir

79b- sağardır / sağardır Ü₁.

- 85 ‘Aşk oldu ‘ibādāta metānet viren el-ḥaḫḫ
‘Aşk olmasa a‘māl ile ef‘āl hederdir
- 86 Pehnā-yı maḥabbetde durur lezzet küllī
‘Aşk ehline bir süfre-i pür-şehd ü şekerdir
- 87 Her şey‘i fedā eyleyüben ‘aşka yöneldim
Bildim bu sefer cānıma ferḥunde seferdir

IX

- 88 Tesbīḥ ider ‘aşk ile mezārımda giyāhım
Her hālde ‘aşk oldı benim püşt ü penāhım
- 89 Men bir güzele āşık-ı üftādeyem ammā
Ser-keşlik ider bende-i şermendeye ḥālā
- 90 Her çend niyāz eylesem ol şūḥ-ı cihāna
Raḥm ile nigāh eylemez efgānıma kaṭ‘ ā
- 91 Şayd olmadı ol dāne-i emvāl ile gitdi
Mümkin degil itmek anı iḥsānla iḡrā
- 92 E yā nic’olur ḥāl-i perīşānımız ol büt
Rām olmaz ise vāh bize āh dirīḡā
- 93 Ey dilber-i gül-çehre-i gülzār-ı melāḥat
Kılma beni bülbül gibi āşufte vü şeydā
- 94 Bir ‘āşık-ı kem-yābıñam ‘ālemde kerem kıl
Redd itme beni eyleyüben cümleye rüsvā

- 95 Sen ŧanma ki nevm̄id olam āzārla senden
Vallahi seniñ ‘aşkıñı terk eylemem aŧlā
- 96 ‘Ahdımda degil ıat‘ -1 vidād eylemek āħir
Günden güne ħiddet buluyor sārım-i ğavġā
- 97 Allah’ı severseñ daħi ne dīne taparsın
Bir kere niġāħ eyle benim ħālime cānā
- 98 Firdevs-i viŧāl olmuş iken maıma‘ -1 ıeŧmim
Gel ıılma beni dūzaħ-1 hicrānıñna ilķā

X

- 99 Ĥūn oldu benim eŧk-i terim ıanı mūrūvvet
Öz baŧıñ iıün böyle midir ŧarı-1 maħabbet
- 100 Zihniñ ne belā baŧımıza vaż‘ -1 edāniñ
Ĥālince dırāz itmede her biri zebānı
- 101 Kimden ne alıp ıangısına eylediñ izrār
Ĥalkıñ bizi zemm itme[de]dir pīr u civānı
- 102 Me’lūf-1 ‘uyūb olmuş iken kendileri hep
Ehl-i diliñ e yā ne ola nāsa ziyānı
- 103 Ba‘zıları deyyūŧdur ba‘zısı me‘būn
Ba‘zısı muħanneŧlik ile tıtdı cihānı

113a- Bu mısradā vezin bozuktur.

- 104 Kendileri ifsād ile izlāl ile meşgūl
Faşl itmededir yine fūlān bin fūlānı
- 105 Evlādına dostlukları yoğ ehl-i hevādır
Bend eylediler dāmen-i tezvīre miyānı
- 106 Şoĥbetleri suĥriyye vū hezl ile mūlevveş
Tekdīr ider ūlfetleri hem rūĥ-ı revānı
- 107 Ğūş itmek ise anlarıñ evşāfını ħaşdıñ
Maslaĥda temāşā ide gör ĥāl-i segānı
- 108 Allah’a ba‘īd anlar ile ūlfet idenler
Anlardan ırağ olmaĥa buldum amānı
- 109 Sıĥlet getirir ĥātıra şoĥbetleri hergiz
Dünyā ħama‘ ile iderek āh u fiġānı
- 110 ‘Avrat-meniş ile er iseñ itme refāĥat
Pāk olmuş iken cismiñi sen ħılma cenābet

DİZİN (ŞAHİS-MEKÂN-ESER)

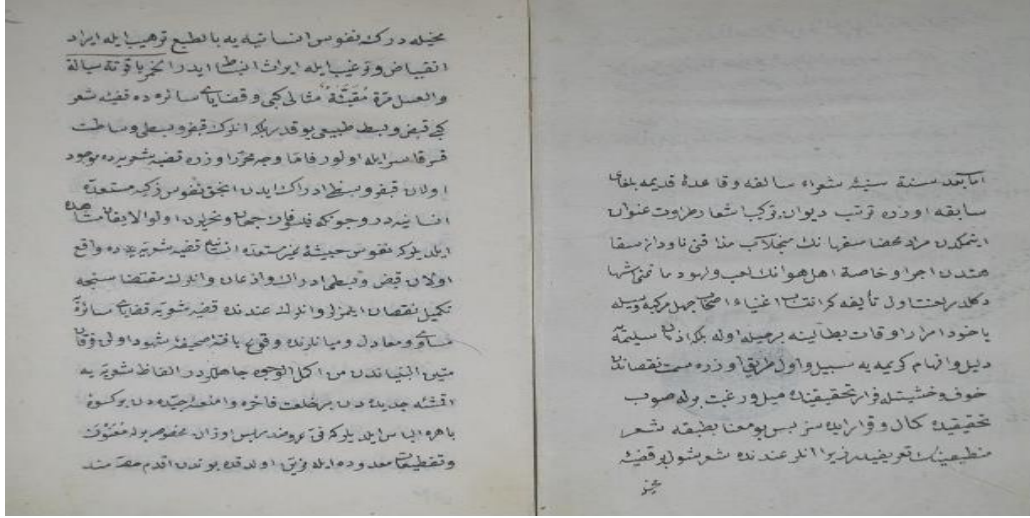
- Şafâ, 195, 351, 369
Âdem, 18, 219, 261, 329,
344, 345, 351, 365
Akdeñiz, 324
Amîne, 413, 414
Babîl, 382
Bağdâd, 324, 356
Bağr-ı Siyeh, 324
Baḥḥâ, 236
Behzâd, 329, 346
Belkıs, 380
Beyhaḳı, 397
Bilâl, 336
Câbülkâ, 351
Câbülsâ, 351
Câhız, 302
Cem, 330, 349, 355, 396
Cennetü'l-Ma'vâ, 351
Ceyhün, 249, 348
Cibrîl, 348
Çîn, 226, 322
Dârâ, 269, 313, 326, 351
Dâvûd, 194
'Abdullah bin Revâḥa,
184
'Âişe, 185
'Azîz, 291, 305, 331,
373, 401
'Azrâ, 220, 285
'Irâḳ, 270, 318, 324
'Îmâd, 241, 381
'Îsâ, 227, 236, 259, 318,
334, 351, 364, 369
Engürüs, 360
Fennî Efendi, 381
Ferezdaḳ, 391
Ferhâd, 243, 310, 377,
387, 402, 407, 415
Fir'avn, 196, 198, 216,
227, 353
Gence, 247
Hâbil, 301, 351
Ḥaleb, 208, 271, 328
Ḥallâc, 347
Ḥârût, 382
Havvâ, 351
Ḥayber, 421
Ḥaydâr, 379, 421
Herev, 373
Ḥitâ, 195
Ḥicâz, 270, 318, 333
Hind, 208, 223, 304, 322,
366
Ḥorâsân, 372
Ḥotân, 195
Hubbetullahu Endülüsi,
184
Ḥurşîd, 366, 404, 416
Hüccüvvet Muhammed
Afâcib, 185
Hülâgü, 210, 241, 271,
364, 366, 392
Ḥümyrâ, 336
Ḥüseyn, 201, 303, 393
İşfahân, 195, 247
İbrâhim, 210, 250
İskender, 321, 351
İsmâ'îl, 210, 270, 294,
368
Kâbil, 301, 351
Ka' b bin Mâlik, 184
Ka' be, 220, 223, 224,
269, 270, 314, 345, 348,
349, 531, 358, 270, 396
Ka' betullah, 272
Kâf, 247, 259, 312, 315,
327, 328, 350, 378

Karatâğ, 380
 Kārūn, 196, 272
 Qays, 254, 277, 286, 348
 Kelīm, 392
 Ken'ān, 206, 211, 267,
 273, 288, 291, 305, 331,
 363, 365, 373, 394, 403
 Kerbelā, 196, 201, 376,
 393
 Keykubād, 241
 Qırım, 208, 229, 370, 400
 Qıtmır, 216
 Kūh-ı Nūr, 328
 Kur'ān, 214, 210, 226,
 278, 302, 362, 404, 410
 Leylā, 254, 263, 265,
 277, 285, 307, 313, 319,
 326, 348, 387, 397
 Loqmān, 336, 339, 411
 Mānī, 329, 346
 Mantıku't-Ṭayr'ı, 310
 Meşnevi, 187, 192
 Mabsūṭ, 397
 319, 327, 348, 387, 397
 Mecnūn, 307, 313, 348
 Mekke, 345
 Mernūş, 216
 Mervān, 303, 376, 412
 Merve, 195, 272, 314,
 351, 358, 396
 Meryemana, 369
 Mevlānā Cāmī, 189
 Mışr, 267, 275, 285, 291,
 328, 331, 401
 Mır-i Ulūğ, 311
 Murtezā, 195
 Mūsā, 259, 353, 392
 Mümeyyiz-zāde, 408
 Nābī Efendi, 188
 Nerimān, 370
 Nıl, 348
 Nu'mān, 336, 365
 Nūḥ, 231, 271, 379
 Ḥasān, 184, 185
 Ḥasān bin Şābit, 184
 Ḥayber, 195
 Ref'et, 282
 Revān, 247, 275
 Risāletü'n-Nāsiḥu'l-
 Mensūḥ, 184
 Rüstem, 287, 330, 347,
 361, 415
 Sekkākī, 302
 Sidre, 348
 Süleymān, 237, 289, 297,
 380, 391, 397, 404
 Şāh-ı Mevlevī, 246
 Şām, 208, 271, 328, 346
 Şaṭṭ, 298, 324, 356
 Şirīn, 243, 292, 310, 377,
 387, 402, 407
 Tātār, 366
 Tātār, 210, 218, 229, 247,
 254, 333, 392, 400
 Timur, 205
 Qahraman, 330, 347, 350,
 370
 Tūr, 392
 Ümmü'l-Qurā, 311
 Vāmıq, 220, 285
 Varaqā, 195
 Veysel Karen, 252
 Ya'qūb, 267, 273, 288,
 305, 331, 354, 363, 365,
 394
 Yemen, 252
 Yesrib, 236
 Yezid, 196, 201
 Yūsuf, 204, 206, 211,
 231, 267, 272, 274, 278,
 281, 285, 288, 291, 305,
 331, 354, 363, 373, 394,
 401, 403
 Yūnus Emre, 181
 Zāl, 244, 287, 347, 361,
 4151
 Züleyhā, 211, 281, 285,
 288, 291, 305, 373, 394
 Zülfikār, 379

EKLER

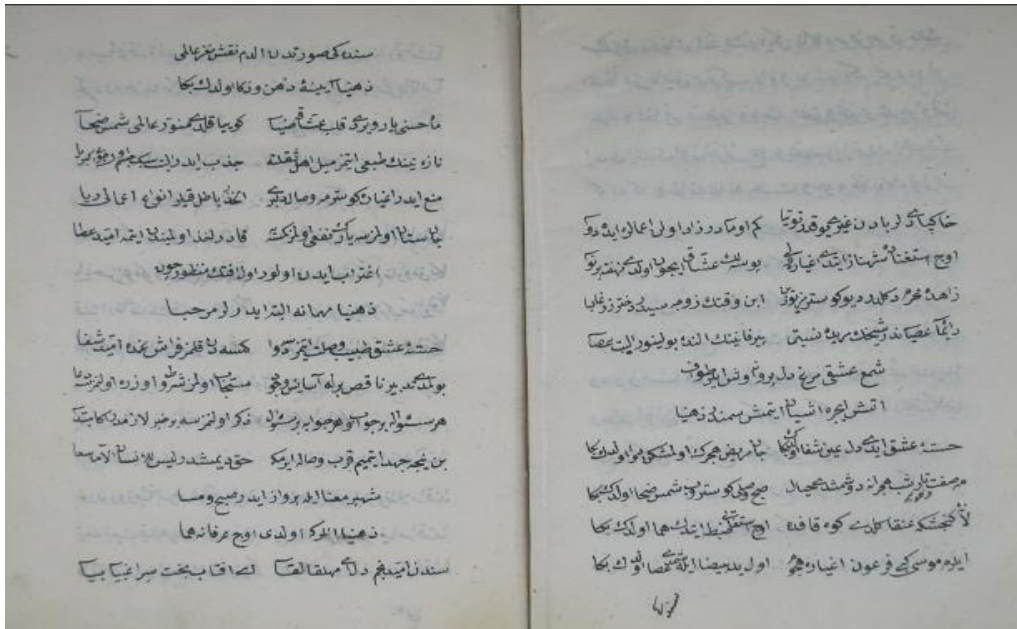
Ek-1: Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi Bölümü, 2638 numaralı

Nüshası Dibâce Bölümü'nden

Ek-2: Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi Bölümü, 2638 numaralı

Nüshası Manzum Bölümü'nden

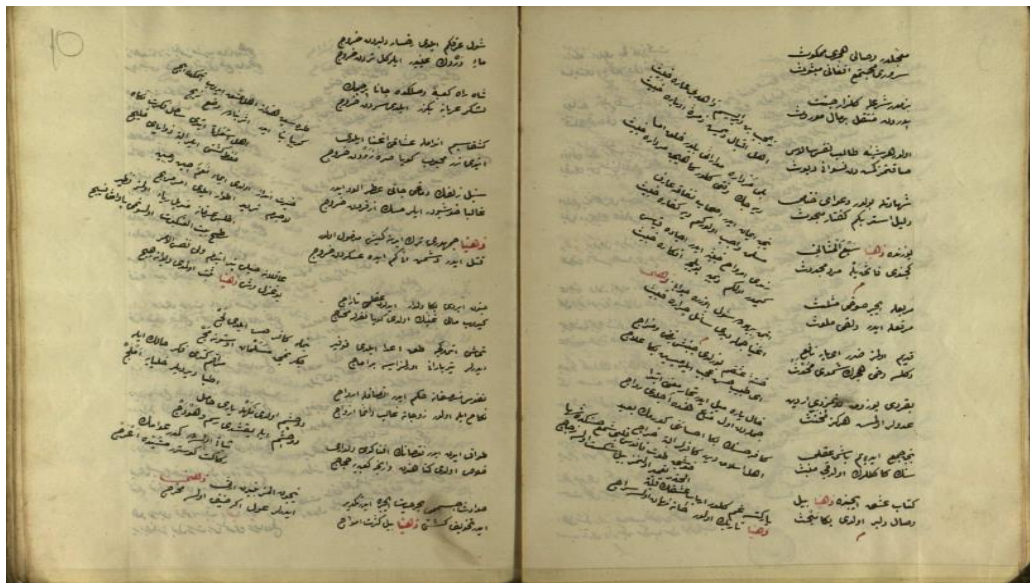
Ek-3: Milli Kütüphane, Yazma Eserler Kolaksiyonu, 06.Mil. Yz.A.8884 numaralı

Nüshası Dibâçe Bölümü'nden

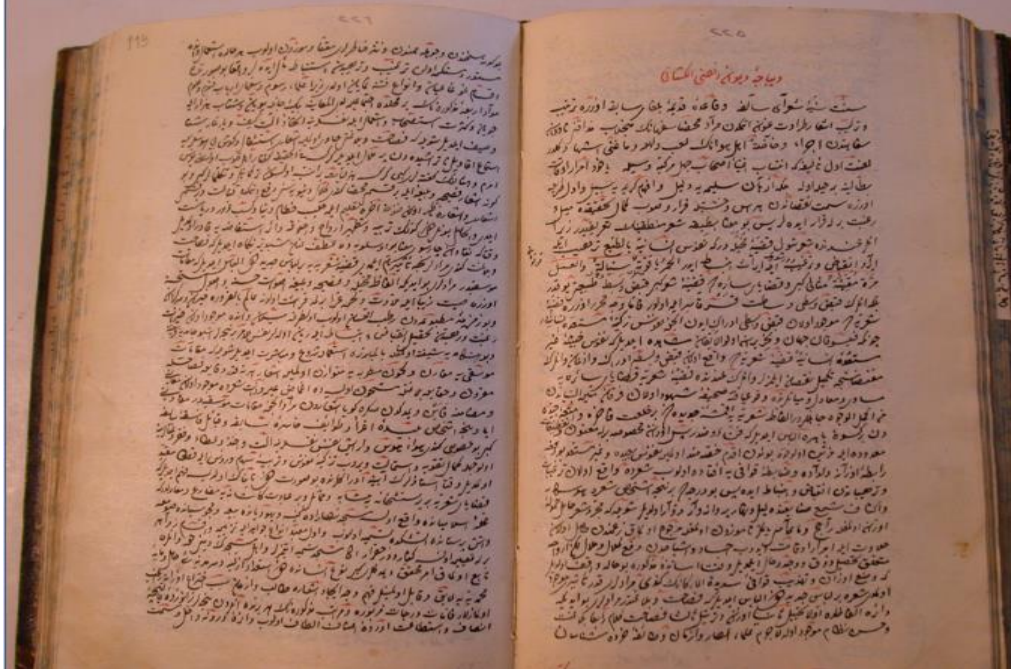

Ek-4: Milli Kütüphane, Yazma Eserler Kolaksiyonu, 06.Mil. Yz.A.8884 numaralı

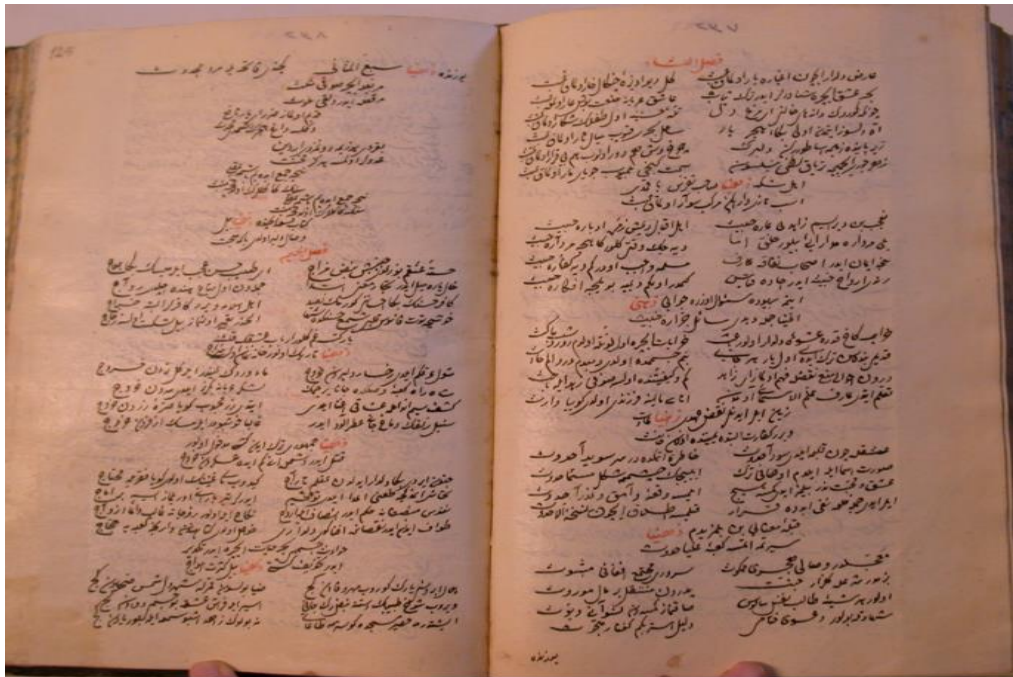
Nüshası Manzum Bölümü'nden

Ek-5: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-303.15 numaralı Nüshası Dibâce Bölümü'nden

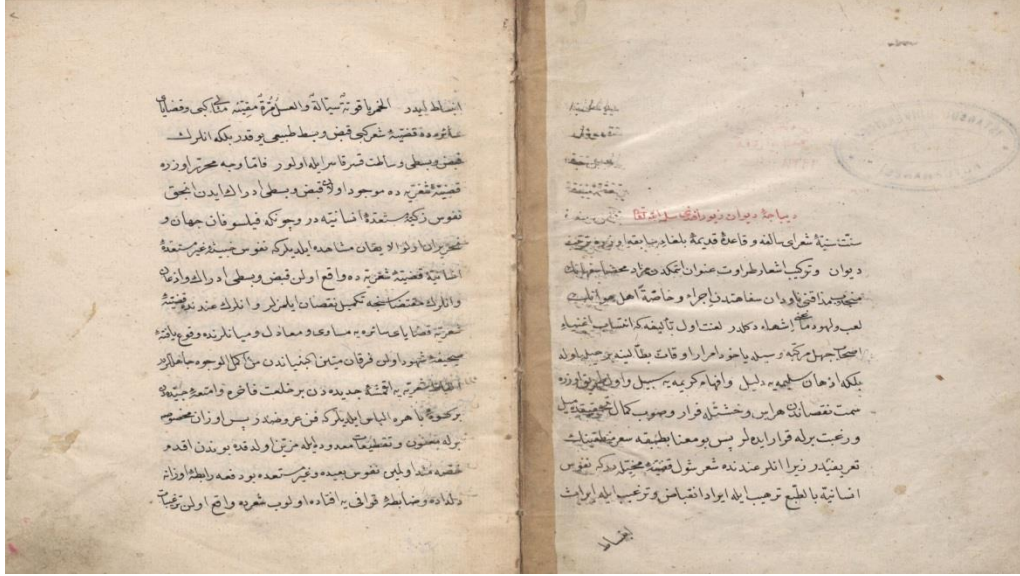

Ek-6: Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Y-303.15 numaralı Nüshası Manzum Bölümü'nden

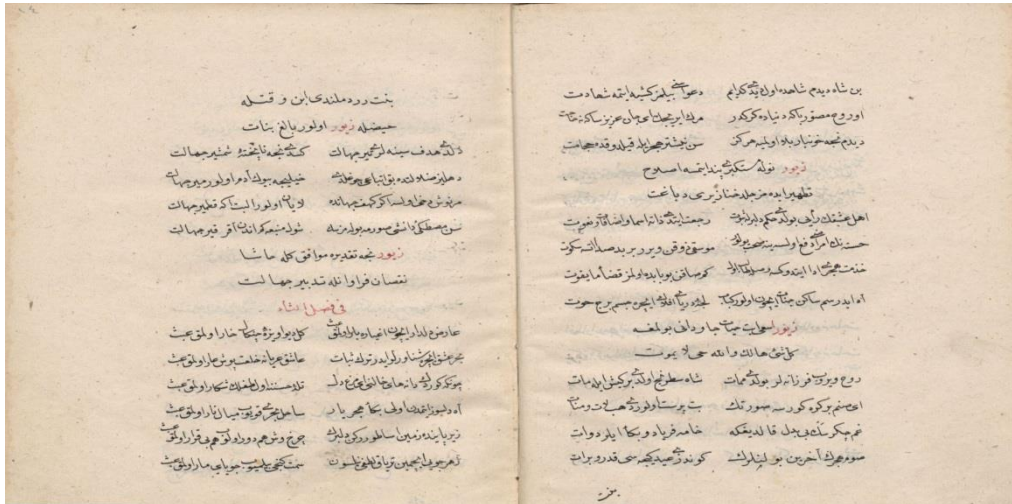
Ek-7: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nâdir Eserler Bölümü TY 00410

Numaralı Nüshası Dibâce Bölümü'nden

Ek-8: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nâdir Eserler Bölümü TY 00410

Numaralı Nüshası Manzum Bölümü'nden

Ek-9: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, Nu: 894.35-1 Numaralı Nüshası Dibâce Bölümü'nden

Ek-10: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, Nu: 894.35-1 Numaralı Nüshası Manzum Bölümü'nden

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mustafa HAN

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti

Doğum Tarihi ve Yeri: 28.11.1987 Ağrı

e-posta: mmustafahann@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Erciyes Üniversitesi	29.06.2011
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	Devam Ediyor

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce YDS (....) KPDS (....) ÜDS (....) TOEFL (....) EILTS (....)

